

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Sebeos, Bishop of Bagratunik
Patmutiwn Sebeosi
ՊԵՏՐՈՒԹԻՒՆ Episkoposi...

ԱՆԲԻՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ի ՀԵՐԱԿԼՆ

136

ԸՆԾԵՅԵԱԼ Ի ԼՈՅՍ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Տ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ Ե.

ՍՐԱԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՒ

Ի ՊԵՏՐՈՒՄԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՍՐԱՈՅ ԵՐՈՒՍԱԶԷՄԻ

Տ. ԵՕՀԱՆՆՈՒ ՍՐԱԱԶԱՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ

ՀԻՐԱՍԱՆԱԻ ՎԵՀԱՓԱՌ ՊԵՏՐՈՒՄԱՐԳԻ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Տ. ՅԱԿՈՎԲԱՅ ԱԶԳԱՍԷՐ ՍՐԱԱԶԱՆ

ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

239 p.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

1851 - ՌԵՍ

Grad
EREN
128
BUHR

ԿԸՆԻՆԵՐ ԸՆՈՒԹԻՒՆ

Չի՛ք անձկացի բարութիւն յաշխարհի ազգասէր և հայրենասէր անձինքան զգիւտ հայրենի հնութեանց . մանաւանդ եթէ յայտ գայցէ 'ի գէղ ժամանակի . յորոց 'ի բազում նշխարաց հնութեանց ազգիս 'ի լոյս անաւ Սեբեթասայս պատմագիր :

Գուցէ եթէ ունէր որ կործիս զհարազատութենէ պատմութեան մերս քերթողահարն՝ կարէ լուծանել սովաւ զիւրն տարակուսութիւն . և մեք ոչ թէ 'ի ձեռն գրոյս այսորիկ ծանեաց զստուգութիւն պատմութեանն ազգիս , այլ՝ եթէ ունէր իշխողեանս ազգ , և այլք՝ տարակոյս վասն հարազատութեան պատմութիւն մերս աւանգութեանցն , ոչ երկարիմք՝ թէ բարձեւ լիցի սովաւ՝ և փառաւորեսցի անմահ Միսուն մերս Վերթողահարն վասն ստուգապէս գրելոյ զազգարանութիւն Հայկազեանս գրոհի : Իստ որում Սա ապացուցանէ պղտ պատմաց մերոց զվիպասանութիւնս՝ և առաւել եւս զխորհնարեցն . զի Ղաթանգեղոս քան զխորեհացի հայրքն մեր գոլով յառաջ ժամանակաւ քրք հարիւր և ութսուն տմաւ համաձայն նմին պատմարանէ զազգարանութիւն Ղազխ Մ. Բժանագրութեանն վերայ :

Լ՛րդարեւ ո՛չ համարիմ չափազանց Զատագով՝
յորջորջել զՍա Սատեան Սկեզէն ազգային հը-
նութեան վասն հայերենախօս ոճոյն . և արժան
վարկանիմ զայս երկրորդ դասել յետ Քերթու
ղահօրն ցանկալի դպրութե՛ն՝ վն հնախօսութե՛ն ՚ի
մասին Լ՛րձանագրութե՛ն , և վն այլոց պատմու-
թեանց՝ որոց մինն է նամակ Սոգեստոս Լ՛րի-
ցու առ Տ. Կոմիտաս Կաթողիկոսն , և նորին
գրութիւնն սքանչելի՝ առ Սոգեստոս Լ՛րեցն .
զորս ընթերցատէրք չեն տեսեալ տակաւին ՚ի գի-
րլս այլոց պատմչաց . Թող և ըստ մասին Քրո-
նիկոնին .

Լ՛րդ՝ ամենայն ինչ երկու և երեւք վկայիւք
հաստատի ըստ Տեառն բանի . ապա որչափ եւս
առաւել ստուգագոյն լինի յորժամ վկայն իցէ
յօտար ազգաց . և նա՝ ո՛չ վասն շահասիրութեան
և փառասիրութեան , այլ միայն պարզապէս կա-
ցեալ վկայ ճշմարտութեան՝ գրէ միայն զստու-
գութիւնն , որ տեսանի ՚ի Սարաբբա փիլիսո-
փայս Ս՛ժուրնացի՝ որ եհան յարձանագրութե-
նէն Լ՛գտթանդեղեայ . որպէս վկայէ Սերէոս :

Լ՛հա եհաս ժամ ստուգութեան , արարեալն
խորենայ սուրբ հօրն մերոյ ո՛չ յայնմ աղբերէ ,
այլ յայլմէ գրութենէ և յայլ լեզուէ . բայց ըստ
նիւթոյն և ըստ հայրենաւանդ ստուգութեանն
ո՛չ մի ինչ պակաս՝ այլ առաւելագոյն քան զայն .
զի զհրաշալի ասացուածս հաւոյն մերոյ Հայ-
կայ ընդ Ռեփն բելիարայ , և զայլ բազում պատ-
մական տեղեկութիւնս զարմանալիս նկարագրէ :

Լ՛րդ՝ ո՞ հայրենասէր ոգի՝ ո՞ դք իցէ արդ-
եօք՝ որ ո՛չ փղձկիցի ՚ի սիրտ իւր , և ո՛չ յարտա-

սուս շարժիցի վասն Լստուածախօս լեզուին և
ստտուածապաշտ գործոց արիութեան մերոյս
Հայկայ . վասն վիճման և խօսակցութեան ընդ
դէմ Ռեւայ :

Եւ արդ՝ Խորենացի հայրն մեր գրեալ էր ՚ի
Սարաբբայ Կատինայ ՚ի Յունականն ՚ի Քաղղէ-
ական լեզուէ թարգմանեալ գրութեանց . բայց
մերս Սեբէոս յայլմէ աղբերէ հանեալ զոս՝ տայ
ճաշակ ազգիս . ըստ որում պատմէ . « Լնդ հա-
յելով ՚ի մատեանն Սարաբբա փիլիսոփայի Սե-
ծուրնացւոյ՝ զոր եգիտ գրոշմեալ ՚ի վերայ Լը-
ձանին . . . յապարանսն Սանատրուկ արքայի՝ հան-
դէպ դրան արքունական տաճարին . (որ հրամա-
նաւ քաջին Տրդատոյ արքային Հայոց՝ ՚ի ձեռն
Լգաթանգեղոսի արձանագրեալ էր Յունարէն
գրութեամբ) . . . զոր իմ գտեալ ՚ի նորին աշա-
կերտացն ՚ի Սիջագետս՝ կամեցայ ձեզ զըուցա-
կարգել » :

Եւրդ՝ սոյն փիլիսոփայս հանեալ է յԼրձա-
նագրութենէ ըստ գրեցելոյն , և հանդիպեալ
Սեբէոսի ՚ի Սիջագետս աշակերտաց սոյն փիլիսո-
փայի՝ հեղեալ է ՚ի մերս բարբառ ՚ի Յունարէն
կամ Լսորւոց դպրութենէ :

Եւրդ՝ եթէ հայեսցուք ՚ի Սեբէոս՝ յետ Խորե-
նացւոյն իբր հարիւր քսան ամաց ՚ի յայտ եկել է
այս Լրձանագրութիւն . որովհետեւ Սեբէոս
էր յետ Խորենացւոյն իբր 140 ամաց , վասն զի
գրէ Սեբէոս՝ « Օ՛րածկեալ յաւերածի արքսունա-
կան կայենիցն , քանզի զսիւնս տաճարին այնու-
րիկ խնդրեալ ՚ի դուռն արքային Պարսից . . .
և բացեալ զաւերածն վասն սեանցն . և այլն » :

Այդ վրան՝ չէ հանդիպեալ խորենացին սոյն Ար-
ձանագրութեանս զորմէ խօսեցեալ եմք :

Անշուշտ պատմագիրն այն ստուգագէտ և
հնախոյզ ի խնդիր ելեալ սակա ազգային յիշա-
տափարանաց՝ ոչ քաւական համարեչով զխորե-
նացւոյն և զՏարոնացւոյն զպատմութիւնսն ի
յոժարեալամ փութոյ տնձին՝ կամ յրատիպմանե-
տքուք , չգիտեմք յորմէ պատճառէ , ցաւիմք
զի չեհաս ի ձեռս մեր ամբողջագոյն օրինակն
սակս հասու լինելոյ յիշատակարանի մօրին , իցե-
թէ ի յայտ գայցէ ի ժամանակին , որպիսի եղ-
եալ է յայլ մատեանս մեր : Չիք տարակոյս թէ
ընտ օրինակի խնդրանաց Սահակայ Բագրատուն-
ւոյ ի խորենացի մուրք հօրէն՝ խնդրեալ իցէ որ
ի սմանէ : Ըստ որում ի գլուխ բանին ասէ :
« Իււ եղեւ ոչ ի կամայական պիտոյից վարժ-
խաւզակի զանատարագրել ժամանակ » : Ըսւ եւս
տեւլ « Զանացի , կամ Զան եղի ստորագրել ժա-
մանակ » :

Արդ՝ մի որ տարակուսեացի թէ ընդէր մին
չեւ ցայժմ զայսմ Արձանագրութենէս ոչ որ յի-
շատակեաց . ոչ ապաքէն յաւաջն ծածկեալ էր
որպէս յայտնէ պատմութիւնս : Ի թէ խօսեցեալ
իցեն ևս զյայտնութենէ սորին՝ չեւ եւս է հա-
սեալ ի ձեռս մեր . որպէս մինչեւ ցայսօր էր
պատմութիւն Արձանագրութեանս , եթէ դիպ-
եալ էին ևս՝ յոչինչ համարէին շատացեալ գա-
լով խորենացւոյն պատմութեամբ : Վայց այսօր
յոյժ պիտանի ունի համարիլ յաչս իմաստուն և
հետաքրքիր անձանց : Իււ հաւանական թուի
թէ՝ սակս թերի լինելոյ գործոյն՝ միայն Հերակ-

ի վերաբերեցին զանուն պատմութեանս . ըստ որում սա սկիզբն արար պատմութեան Հերակլի . ըստ վկայութեանն Առգկայ « Պատմութիւնն Հերակլի որ 'ի Սերէոսէ եպիսկոպոսէ ասուցեալ » : Եւ Թուի թէ՝ Վարդան սմա գիտեալ իցէ . ըստ որում տեանին 'ի պատմութեան նորին բանք 'ի սմանէ առեալք . որպէս քօսեցեալ եմք յերրորդ ծանօթութեան մերում :

Եղծ գովելի է յայսմ դարու ազգասէր անձանց աշխատութիւնն , որպիսիք են , Հնախա սութիւնն Հ . Վուկասու . Ղանապարհորդութիւնն Հ . Սինասայ . Ղանապարհորդութիւնն Սարգիս փարդապետի Սարալեանց . և Ղանապարհորդութիւնն Սերովկայ Թաղեադեանց . և առաւել ևս Հաճիաթունեան (Յօհաննէս եպիսկոպոսի Ստորագրութիւնն . (հարց թ . Երեւ 57) . տե՛ս անգ 'ի Թալին՝ և յաղիւսակն ձմերոցին Աշտակ աւանայ . որ 'ի նոյն աշխատասիրէ գտեալ եղեւ , զի մինչեւ ցայժմ ոչ յուժեքէ 'ի մատենագրաց յիշատակեցաւ . եթէ իցեն ևս , չեւ է հասեալ 'ի ձեռս մեր :

Իստ սմին օրինակի են գործք Սերէոսի որ 'ի մապին Արձանագրութեանն . Արդեօք ողբան հունիք գեռ ևս գոն ծածկեալք 'ի ներքոյ երկրի . և կամ քսպառ անհետացեալ անծանօթ 'ի մէնջ՝ և 'ի գրեանց մերոց անգամ : Այժէ նորին ևս 'ի յայտ գայցե՛ն այժմ . դուցէ անհաւատարի թըւեցի ամենեցուն , սակս սպառ սպուռ ջնջելոյ նոցին . որպէս ակնատես եղաք աղետալի տեսարանացն . սակայն կարեն վկայել տակաւին հետք կործանեալ քաղաքաց՝ մերս հայրենեաց .

որպիսիք են աւերակք Մեւոյ՝ և Ղառնուոյ, մանաւանդ՝ վանքն Ղեղարդայ՝ որ դեռ կանգուն կայ, և վկայութիւնք նոցին են՝ աներկբա յեւրի :

Մահ. լացցո՛ւք անմխիթար ՚ի վերայ դժբաղդութեան Հայաստան աշխարհիս . արդեօք ո՞րչափ ևս հնութիւնք և արձանագրութիւք կան ծածկեալ ՚ի ներքոյ երկրի ՚ի բռնութենէ և ՚ի կործանմանէ այլոց տիրապետութեանցն . որոց այսօր հետք անգամ չերևին . եթէ գտեալք իցեն ևս միայն ընթեռնումք ՚ի մէջ պատմութեանց :

Միայն ևս յայտ լիցի՝ զի գտաք զերկուս օրինակս . օրինակի միոյն չգոյր յիշնկարան՝ և էր թերի . որ էր բոլոր գրով՝ հին թուղթ բամպակեայ . և թուի թէ ՚ի վեշտասաներրորդ դարու դրեալ իցէ . բայց ամենայն մասամբ մաքուր գրութիւն ՚ի հմուտ գրչէ . կայր ևս ՚ի միջի նորին աղօթք հրաշազան յօրինուածով արարեալն սրբոյն (Յակովբայ Վճռնացւոյ վասն մահտարածա մի՝ զոր և օրինակեցաք . (եւ ունիմք ՚ի ժամանակին ՚ի լոյս ընծայել) . և գոյր ՚ի վերջն զայս յիշատակարան . « Միդ գրեցաւ . . . թուին ռժէ . ՚ի սուրբ և տիեզերական ուխտս Սարմա շինու վանաց . ձեռամբ յոգնամեղ և անարդիւն գրչի տէր (Յուսիկ կոչեցեւոյ . . . և այլն » : Եւ էր դրոշմեալ ՚ի ճակատն « Պատմագիրք Սեբէոսի ՚ի Հերակլն » :

Եւ ՚ի միւս օրինակին՝ զոր արարաք մեզ բլննագիր զոր ընկալեալն էաք ՚ի սրբոյ Վահէն որպէս տեսցի ՚ի ստորեւ , որ էր գրեալ ռճիւ թուոյն .

ի Բաղէշ ի Վանս (Յովհաննու Կարապետի . եղեալ էր ի վերջն յիշատակարան . զոր տեսցես ի վախճան մատենիս . և ի սկիզբն « Սբէոս եպիսկոպոսի ի Հերակլն » : Բայց մեք եղաք « Պատմութիւն Սբէոսի եպիսկոպոսի ի Հերակլն » :

Երդարեւ մնամք ի տարակոյս . կամ ի միջագետս հանդիպեալ Հերակլի կայսեր՝ Թուի լինել ըստ խնդրանաց նորին գրեալ զսոյն պատմութիւն . և կամ սակս ընդարձակագոյնս գրելոյ զպատմութիւն Հերակլի՝ նորին վասն ընծայէ նմա զանուն պատմութեանս : Նմին իրի կամ ընկալեալ է յայլոց , և կամ ինքն եղեալ է զայս անուն պատմութեանս : Բայց տեսցուք՝ զինչ յիշատակեն զսմանէ պատմիչք մեր :

Եւաջին՝ Ստեփաննոս Տարոնացի Եսոզնիկ կոչեցեալն , յիչէ զսա ի շարս մատենագրաց ասելով « Պատմութիւնն Հերակլի որ ի Սբէոսե եպիսկոպոսէ ասացեալ » :

Երկրորդ՝ ըստ պատմելոյ Կիրակոսի Պանծակեցւոյ՝ որ ասէ « Հերակլ ի Սբէոսե եպիսկոպոսէ ասացեալ » :

Երրորդ ի Չամչեան պատմութեան յառաջաբանութեան անդ՝ որ վասն անյայտ պատմագրաց , ասէ « Հերակլ ի Սբէոսե եպիսկոպոսէ » : Եւ ի պատմելն յեօթներորդ դարու վասն Ժողովոյն իւնայ առ Ժամանակօք Ներսիսի Կաթուղիկոսի որ կոչեցաւ եւս շինող , յիշատակէ ի շարս եպիսկոպոսաց՝ զԼեւոս ոմն Սբէոս անուն ասելով « Սբէոս եպիսկոպոս Բագրատունեաց » ասէ եպիսկոպոսն այն : Որովհետեւ Շահաւ Թունեան (Յօհաննէս եպիսկոպոսն՝ ևս իստորագ-

րութեան իւրում. հարդ մ. իրի 285. գրէ այդպէս « Պատմաբանն Սերէոս եպիսկոպոս Բագրատունեաց ժամանակակից երրորդ Վերսիսի կաթողիկոսի՝ յորոյ աւուրս գտաւ և ի մողովի անդ ի Ղւին քաղաքի ո : Եւ հարդ ք. իրի 134. յիշէ զսա ի շաբա պատմեաց՝ « Սերէոս եպիսկոպոս Բագրատունեաց ո :

Եւ Սիբայէլ եպիսկոպոսն Սալթանթեան՝ որ առ ժամանակօք մերովք աշխատատիրեալ է յարինել զցուցակ ազգի մերոց, ի շաբա՝ եօթներորդ գարու մատենագրաց յիշէ « Սերէոս եպիսկոպոս պատմագիր ո : Եւ մեք անշուշտ զսանոյն գարու մատենագիր ճանաչեմք լինել վասն վսեմ հայկական շարագրածոյն և վասն հնախօսութեանն, որով՝ հեռեւզ ցուցանի երանաշնորհ թարգմանչաց մերոց : Բայց ողբալին այն է՝ զի մինչեւ ցայժմ ոչ էսպ գիտել տաւ և ոչ սոյնպիսի մատենագրութեանց Լեզիս առ ի ծառնօթ լինել սոյնպիսեաց :

Եւս մինն սա է՝ զոր պատմագիրս յիշէ ի քաղիզն ք. դարութեան՝ դասելով քնդ խորենացւոյն « Ստեփաննոս ճշգրիտ մատենագիր ո ասելով. չգիտեմք զժր Ստեփաննոսն ասէ. մի միայն մեք գիտեմք Ստեփաննոս Տաթնացի Վարդնիկ կոչեցեալն ի սկիզբն մեծաասաներորդ գարու գրեալ զպատմութիւնն. բայց ոչ Տաթնացիս այս ոչ է մեզ ծանօթ. եթէ Վարդնիկն իցէ՝ ոչ լինի Սերէոս յայնժամ եղբներորդ գարու. այլ զկնի գոնէ երկուսասաներորդ գարու պատմիչ լեալ. բայց այս՝ ոչ հաւանական երեւի մեզ քստ հայկական ճաշակին և քստ հնախօսութեանն, որ

խորեւ ականաւոնս վկայ պատմէ զանցիցն եօթն
ներորդ դարու . և վերջացուցանէ զգործն 'ի նոյն
դարու : Թող թէ և Տարոնացի Առդնիկ կոչեց-
եալն յիշէ զսա՝ որպէս ապացուցաք 'ի վերոյ :

Սակայն հաւանական է՝ որպէս Հապհոյ Բագ-
րատունւոյ , և Ռիտանէսի Ռերհայեցւոյ և այ-
լքն . միայն մինչեւ ցայժմ անուանն և ոչ գրութիւն
ծանօթ էր մեզ , ըստ սոցին օրինակի այժմ Ստե-
փաննոս Տարոնացի յիշատակելով՝ տայ մեզ զցա-
ւաքի աւետիս՝ որոյ անուանն չէր ծանօթ ազգիս ,
բայց այժմ ընկալաք 'ի Սեբէոսէ . իցէ թէ 'ի
յայտ գացցէ 'ի ժամանակին նորին աշխատութիւն :

Աղաչեմք լաղաւորեմք՝ եթէ գտցին սոյնպիսի
լուսաւոր մատենաք , աշխատեսցին և համար-
ձակեսցին 'ի լոյս ընծայել 'ի փառս իւրեանց և
'ի փառս հայրենեաց . և 'ի փառս յօգնաջան աշ-
խատաւորաց 'ի յաւերժական յիշատակ եգոզաց
'ի պարծանս ազգիս : Ապա թէ ոչ եղեալքն 'ի
ձեռու նոցա՝ կորնչին . որպիսի եղեալ են այլ մա-
տենաք ազգիս մինչեւ ցայժմ . այլ ոչ է պարտ
այժմ օրինակ ինչ ցուցանել :

Ահ , ցաւքեմք արգարեւ . սուր գտցուք սոյն-
օրինակ հնութիւն տեղեկութեան նախնեացն մե-
րոյ , արդեօք յոր կողմ ցեցակեր , և կամ սուր 'ի
բանախ կան զարգիս՝ առ ազգաւորութեան և սնա-
պարծութեան իւրեանց քանքարաւթազոյց չի-
նելով . թող ըստ ժամանակին բռնաւորաց ցրու-
ուեալ՝ կամ ազգաահարած գրեանս . այսօր տե-
տանեմք՝ զի զեղեալսն ոչ կարեմք բերել 'ի ձեռու
մեզ՝ և խնայեն . թող զձածկեալսն՝ որոց ան-
ուանք անդամ մինչեւ ցայժմ՝ ոչ են ծանօթ աղ-

գիտ . եթէ ներեսցեն՝ համարձակիմք ասել . զի համարս ունին տալ յաւուրն ահեղին վասն սոյն պիսի գործոց :

Լւահ նախնեացն մերոց աշխատանաց . . . :

Եւ արդ սոյն Սատեան տենչալի 'ի ձեռս իմ անկեալ 'ի 1850 ամի Փրկչին 'ի գնալն մերում 'ի Տփլիս յատուկ յանձնարարական գործով 'ի կողմանէ Յակոբ Արբազան Պատրիարք հօր մերոյ առ Վեհափառ Արբազան Կաթողիկոսն ամենայն Հայոց Տ. Ներսէս Ե. և տեսեալ իմ զՍա առ նորին Վեհափառութեան որ օրինակեալն էր 'ի բնագրէն՝ որ 'ի սուրբ Լշմիածին՝ խնդրեցի . և Վեհափառութիւնն նորին շնորհեաց մեզ . և յետոյ 'ի գնալն մերում 'ի սուրբ Լթոռն՝ բաղդատեցաք ընդ բնագրին՝ յորում կայր 'ի մասին Քրոնիկոնին պակաս յերկուս տեղիս . առաջինն՝ դրեալ էր « չորս տող պակաս է » երկրորդին՝ « եօթն տող պակաս » . և տարբերութիւնք ինչ ժամանակաց . յայնժամ լցուցաք զթերին՝ 'ի միւս հնագոյն օրինակէն , և մեծաւ մասամբ հետեւեցաք նմին . ըստ Քրոնիկոնի մասին . և նշանակեցաք 'ի ստորեւ 'ի ծանօթութեան : Նոյն պէս որքան մարթ էր բաղդատել ընդ միմեանս և զտարբերութիւնս գործոց՝ որ յայլում տեղւոյն , զհաւաստին եղաք . և զոչ ախորժելիսն 'ի ստորեւս ծանուցաք , որքան գտանէին 'ի միւսում օրինակի անդ . զոր նշանակեալ եմք յիւրում տեղւոյն : Եւ համարձակեցաք անխիղճ մտօք զսխալանս գրչի՝ զայնոսիկ ևս նշանակելով : Եւ միայն այսչափ փոփոխութիւնս մուծաք

առ 'ի լուսաւոր յարդարել զմատենս , այսինքն
յերիս դպրութիւնս բաժանեցաք զբովանդակ
գործն :

Եւ աջին՝ Երձանագրութիւնն Եգաթանգե-
ղոսի . զորոյ ըստ պահանջման գործոյն հարկե-
ցաք տալ զծանօթութիւն , և 'ի վերջն ծանօ-
թութեան՝ յաւելաք յորդորակս ինչ , զոր աշ-
խատասիրեալ ըստ տկար մտացս :

Երկրորդ՝ Քրոնիկոնն համառօտ՝ զոր հաւա-
քէ 'ի Սովսիսէ Խորենացւոյ , և 'ի Ստեփաննոսէ
Տարոնացւոյ . բայց գործս այս՝ է տարբեր յայ-
լոց պատմչաց . որպէս ծանուցեալ եմք :

Երրորդ՝ արարաք զբովանդակ յիւր ժամանա-
կի եղեալ գործսն , զոր համառօտիւ պատմէ .
որպէս ինքն վկայէ 'ի նախերգանս իւր . « Եւ այս
ամենայն կամեցայ 'ի ձեռն գրոյս այսորիկ կար-
ճառօտ ձեզ վիպասանել » :

Եւ յաւելաք 'ի սկիզբն Ի . և Դ . դպրութե
զխորագրութիւնն « Պատմութիւն Սեբէոսի ե-
պիսկոպոսի » , բայց առաջին մասին անփոփոխ
պահեցաք « 'ի Հերակլն » ասելով :

Եւ թէպէտ էր 'ի բնագիրս գլխակարգու-
թիւնք . բայց մեք 'ի պատշաճ տեղիս եղաք ,
հանդերձ ծանօթական տեղեկութեամբ , այ-
սինքն բովանդակութեամբ 'ի ներքոյ պարունա-
կեալ գործոցն . որպէս տեսցի 'ի ստորեւ 'ի ցու-
ցակի :

Եւ ոչ ամենեւին փոփոխութիւնս մուծաք 'ի
բառսն զսովորութիւն նախնեացն ամբողջ պա-
հելով , այլ եղաք որպէս և էրն զերկիւղն՝ եր-
կեւղ . զօրն՝ զաւր . զօրհնեալն՝ աւրհնեալ . և

այլն : Թէպէտ էր 'ի միջի սորին մոռացոնք գրու-
չի 'ի տեղիս տեղիս 'ի բնագրի մերում, բայց
մեք եղաք առ 'ի ամբողջ պահել զոճ նախնեա-
ցըն մերոց, և զմիւս հնագոյն թերի օրինակին :

Արդ՝ սոյն մատեան ցանկալի, որ է նշխար
հայրենի հնունցն, 'ի պարծանս նախնեացն մերոց
համարձակեցաք 'ի լոյս ընծայել վն ուսումնա-
սիրաց ազգիս . Թէպէտ ոչ էր յոյս մեր պարան,
և ոչ վասն միայն սոյն գրութեան 'ի խնդիր ե-
լեալ էր մեր 'ի հայրենի աշխարհն՝ բայց . . .
ըստ մասին բաւականացաք : Եւ շատասցաւ թէ
ընթերցողք և թէ մեք, և շնորհակալութիւնս
տացաւք Վեհափառ սուրբ հօր մերոյ . և Սայր
Աթուոյ սրբոյ Ալմիաճնի . զի եթէ ոչ էին պա-
հեալ յայնչափ ժամանակս 'ի յեղեղմանէ բռու-
նաւորաց և յայլ ագթից կորնչման՝ այժմ 'ի ձե-
ռս մեր ոչ էր եկեալ : Իռցէ տեսեալ սորին
հրատարակիլն և զխնդրեալ գրեանս մեր 'ի սէր
և 'ի պարծանս ազգիս պարգեւեցէ, որ 'ի ժա-
մանակին գայցէ 'ի յայտ . որով փառաւորք Ար-
րին Վեհափառութեան անմահ Անուն և բազ-
մերախտ նախնեաց մերոց :

Այլեւ անկողմնասէր սգաով գրեմքի Աստուա-
ծային պատուիրանն է վկայել ճշմարտուն և անմա-
ռաց պահել 'ի մօտ զերախտիս բարեկամին . ա-
յա հրչափ ևս պռաւել պարտաւորիմք երախ-
տապարտ գտանել նմ սուրբ ուխտիցն տապքի
նագործ անձանց քան զամենայն երախտաւորս
ազգիս . զի 'ի ձեռն սոցա պահպանեցաւ մինչև
ցայժմ, ճշմարտութիւն կրօնի, ազգութի մեր,
և լեզու, և գիտութիւն, և սոքա զպահեալ ա-

Լանդ նախնեացն մերոց՝ անարատ նուիրեցին
յետնոցս :

Արդ՝ տուեալ զսոյն ճաշակ հայրենի հնու-
թեանց փափաքողաց ուսումնասիրաց ազգիս ,
եթէ սխալանք գտցին 'ի սմա , ներեսցեն՝ զի
այսչափ էր կար մեր . եթէ հաճոյ թուեսցի՝ մե-
րս դուզնաքեայ աշխատուե՛լ փոխարէն՝ խընդ-
րեմ յիշման արժանի առնել զիս և զճնողս իմ .
որ և մնամ խոնարհաբար ծառայ

Թարէոս Սիւրբաթ

Տ. Աստուածապարեան

Սիւրբապետն

(Ի Կ. Պօլէս . 'ի Սամալիայ) :

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ե Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Գ Ո Ր Ծ Ո Յ Ս

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Ա.

Արձանագրութիւն Ագաթանգեղեայ՝ որ է ազգաբանութիւն ազգիս. որ պարունակէ յինքեան համառօտիւ զապստամբութիւնն Պարթեւաց, և զհամբարձումն Արշակունեաց մինչեւ ցՏրդատ և ցորդիս իւր, ծանօթութեամբ հանգերձ: Երես 1:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Բ.

Համառօտութիւն խորենացւոյն և Տարօնացւոյն, հանգերձ քրօնիկոնիւ՝ սկսեալ ՚ի Թագաւորութենէն Արշակայ մինչեւ ՚ի Ժամանակ Յազիկերտի՝ յոր զճարեցաւ Թագաւորութիւնն Արշակունեաց: Երես 27:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Գ.

Նախերգանք հեղինակին երբորդ գալլութեան: Երես 42:

Նոյն իսկ՝ Սեբէոսի պատմութիւնն որ պարունակէ զգործս ՚ի Ժամանակի իւրում եղեալս՝ սկսեալ ՚ի Վարդանանց մինչեւ ՚ի ծագումն Հազարացւոյ և ՚ի Մուխառ ամիրայետ: Երես 45:

ՅԸՆԿ Գ. ԴՊՐՈՒԹԵԸՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ապստամբութիւն վահանայ 'ի Պերոզէ' և գրաւել զիշխանսւթիւնն' և պատերազմաւ յաղթել, մահ Պերոզի' և Թագաւորել Կաւառայ' և պատուել զվահանն մարդպանութեամբ. մահ Կաւառայ' և Թագաւորել Խոսրովայ' որ Անուշ Ըռուան կոչի. ապրտամբիլ վարդանայ և ծառայել Յունաց. պատերազմ Խոսրովայ և պարտիլ: Երես 45:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ի Քրիստոս հաւատաւ և մկրտիլ Անուշ Ըռուանայ' յԵղիսիզ պոստպետէն, և ննջուաւ. Թագաւորել Որմզդի. հարկանել վահրամայ զզօրս Թէտալացւոց, և պատերազմիլ ընդ արքայն Մաղքթաց' և ապանանել զնա անդ. ապստամբութիւն վահրամական զօրացն 'ի Խոսրովայ' և փախուստ. գալ վահրամայ, օգնութիւն խնդրել Խոսրովայ 'ի կայսերէն Մորկայ: Երես 51:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Դիմել վահրամայ 'ի վերայ Խոսրովայ' և նամակք երկու առ Մուշեղ, և հաւատարմութիւն Մուշեղի առ Խոսրով. պատերազմ մեծ. պարտիլ ապստամբաց. ապերախտութիւն Խոսրովայ առ Մուշեղ, վասն որոյ խորհուրդ Մուշեղի ապանանել զնա, և գրել ամբաստանութիւն ընդ իշխանացն Յունաց առ կայսրն. այնմ տհաճութիւն կայսրն և Թուղթ առ նոսա և առ Խոսրով. որձակիլ Յունական զօրաց. կոչիլ Մուշեղայ 'ի կայսերէն առ պալատն: Երես 62:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Բարեպաշտութիւն Շիրին Թագուհւոյ' որ եր քրիստոնէաց կին Խոսրովայ արքայի. և հրովարտակ Խոսրովայ: Երես 76:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Խնդրել կայսրն Մորկայ զմարմինն Դանիէլի' 'ի Թագաւորէն Խոսրովայ: Երես 78:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Գիր ամբաստանութեան Մարկայ առ Խոսրով վասն իշխանաց
և զորացն Հայաստանի. և առաջարկութիւն զիւր մասինն հեռա-
ցուցանել 'ի Թրակէ, և նա՝ զՊարսից մասինն յԱրեւելս. փա-
խուստ Յունական մասին իշխանաց առ Պարսս. առաջել Խոսրով
վայ զՀամարակարն գանձու բազմաւ 'ի մասն Յունաց զբաղումս
յանկուցանել յինքն. յափշտակել իշխանաց զգանձն. պատ-
րաստութիւն պատերազմի. պատգամ. քակտումն իշխանաց 'ի մի-
մեանց. երթալ ոմանց առ Յոյնս՝ և ոմանց առ Պարսիկս: Երես 79:

ԳԼՈՒԽ Է.

Իշխանց Հայոց Յունական մասին ապստամբին. պատերազմ.
մահ ոմանց 'ի պատերազմի. և երկուցն գլխատիլ: Երես 83:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Հրաման 'ի կայսերէն ժողովիլ Արեւելեան զորաց իւրոց՝ և Հա-
յաստանեայց. ընդ ծով անցանել և գումարիլ 'ի Թրակիա ընդ
դէմ Թշնամուցն. ընտրիլ Մուշեղայ նոցա զօրագլուխ. յազլթել՝ ապա
յազլթիլ. և ըմբռնիլ Մուշեղայ և սպանանիլ: Երես 85:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Հրաման կայսերն Մարկայ քարոզել զժողովն Գաղկեդոնի 'ի
Հայս. բաժանումն աթուռոյ Հայրապետութեանն: Երես 87:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Հրաման գարձեալ 'ի կայսերէն ժողովել զայրեւմի 'ի Հայոց.
տանէն զզօրս Մամիկոնեան՝ Սահակայ և Սմբատայ Բագրատունւոյ.
գառնալն Սմբատայ 'ի Հայս. Խորհուրդ նախարարացն Հայոց. եւ
Թալ Սմբատայ առ կայսրն եօթն արամբք. ընկենուլ 'ի Սկւնիկն.
քաջութիւն Սմբատայ անդ. ազատիլ և ապա սքսորիլն յԱփրիկէ:
Երես 88:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Առջիլ յԱրորեստան և պատուիլ յարքայնն Խոսրովայ այնց նա.

խարարաց՝ զոր Համարական եթող. և զորացնոցանստիկ յԱպա-
հան : երես 92 :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ .

Դատել խորովայ զքեռիս : սպանուա Վնդոյի . և Վտտամայ
փախուցեալ պատերազմիլ ընդ խորովայ : և իշխել 'ի կողմանս
Պարթեւաց : երես 93 :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ .

Մահ իշխանացն Հայոց՝ և ապստամբութիւն զորացն նոցա՝ որ
'ի Սպահան . և աւերել զերկիրն և յափշտակել զքանձն՝ և եր-
թալ առ Վտտամ : երես 95 :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ .

Տայ խորով Սմբատայ Բագրատունւոյ . զմարզպանութիւն
Վրկանայ՝ և մեծացուցանէ յոյժ . բարեկարգէ Սմբատ զՎրկան
աշխարհն հոգեւոր և քաղաքական կրթութեամբ : երես 96 :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ .

Գալ Վտտամայ յԱրորեստան առ 'ի սպանանել զխորով և առ-
նուլ զթագաւորութիւնն . մեռանիլ 'ի Պարթիկայ արքայէն Բու-
շանայ խաբէութեամբ . պատերազմ փոքր 'ի Վրկան աշխարհի :
երես 98 :

ԳԼՈՒԽ ԺԶ .

Գտանիլ մասն 'ի խաչափայտէն : 100 :

ԳԼՈՒԽ ԺԷ .

Պատերազմ Սմբատայ ընդ Թշնամիսն և յազմել . մեծանալ 'ի
պատիւ և 'ի պարգեւս պատուական՝ քան զամենայն մարդպանս .
կարգիլ 'ի մատուակութիւն արքայի՝ որդւոյ Սմբատայ Վարազ-
տիրաց անուն . շինուա եկեղեցւոյ սրբոյն Գրիգորի . և նստիլ կա-
թուղիկոսի : երես 101 :

ԳԼՈՒԽ ԺԸ .

Կոչի Սմբատ 'ի գուռն Պարսից , և առնու զպատիւ Տանուտե-
բուծեան՝ որ կոչի խորորդ Շում . հալածէ զՔուշանս . ապանում
Դատոյենայ . գարձեալ ելանէ Սմբատ ընդ նախարարս Հայոց ընդ-
դէմ ազգին Քուշանաց և Հեփթաղեայ . ըմբշամարտութիւն ինչ .
յաղթէ Սմբատ և երթայ մեծաւ շքով 'ի գուռն : Երես 103 :

ԳԼՈՒԽ ԺԹ .

Մեռանիլ Սմբատայ խաղաղութեամբ . ապտամբիլ նախարա-
րացն Հայոց 'ի Պարսից՝ և երթալ 'ի ծառայութիւն խաքանայ ար-
քային Հիւսիսոյ : Երես 108 :

ԳԼՈՒԽ Ի .

Ապտամբութիւն Առաա խառխառունւոյ Պատրիկ մեծի և մահ
նորա . սահմանակալք Պարսից և Յունաց : Երես 110 :

ԳԼՈՒԽ ԻԱ .

Ապանում Մօրկայ կայսեր՝ և Թագաւորիլ Փոկասայ . ապտամ-
բիլ Երակղի զօրավարի Ազէքսանդրիոյ , և Ներսիսի զօրավարի Միշա-
գետայ Աբուրոյ . պաշարում Ուրհայի 'ի Յունաց . և պաշարում
Դարա քաղաքի 'ի խոսրովայ՝ և գումարել զօրս 'ի կողմանս Հայոց
և առնել նոցա զօրագլուխ զջուան իշխանն վեհ . գալ յՈւրհայ և
առ յինքն առնուլ զթէոդոս , և դարձեալ անդրէն կործանելն ըզ-
Դարա . առնուլ Ուրհայի 'ի Յունաց՝ և ապանում Ներսիսի զօրա-
վարի : Երես 113 :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ .

Պատերազմ Պարսից ընդ Յունաց 'ի գաշտն Շիրակ՝ և պար-
տութիւն Յունաց . գարձեալ պատերազմ 'ի Ճաղկոտան , և պար-
տութիւն Յունաց՝ և անձնատուր լինիլ Թէոդոսի խառխառունւոյ
և տալ զբերքն Պարսից . մահ նորա : Երես 116 :

ԳԼՈՒԽ ԻԳ .

Արձակել խոսրովայ զօրու բազմաւ զզօրագլուխն Ըռաղման

գլխուեամ յԱրորեստան, և զԱշտառ Եղտահար 'ի Հոյաստան՝
ընդ նմա և զԹեոգոս կայսր. հնազանդիլ ամենայն Միջագետաց
Ըռազման գլխուեմայ. պատերազմիլ Աշտառայ ընդ Յոյնա և հնա-
զանգեցուցանել զկարնոյ գաւառն. պատերազմ Շահենայ ընդ
Յոյնա և յաղթել. գաղթել բնակչաց կարնոյ յԱհմատան Շահա-
տան. մահ կաթուղիկոսաց. առնուլ կեսարիոյ 'ի Շահենայ և ապա-
նումն վասակայ Արծրունւոյ: Երես 121:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Դիմելն Հերակլի յԱրորեստան ընդգէմ Պարսից. պատերազմ
մեծ առ Մաքեդոն քաղաքու, պարտութիւն Յունաց. հնազանգու-
թիւն երկրին Պաղեստինու Պարսից. նստիլ յԵրուսաղէմ Պարսիկ
ստեփանի և սպանումն նորա. կոտորած մեծ յԵրուսաղէմ որով
Պարսից և այրիլ. գերութիւն սրբոյ խաչին. Երես 125:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Թուղթ Մաքեդոնոս երկցու առ Տէր Կուժիտոս՝ և պատասխա-
նի 'ի Կուժիտոսոյ կաթուղիկոսէ առ Մաքեդոնոս. նորոգումն առ-
ճարին Սբոյն Հռիփոսեայ 'ի Կուժիտասոյ կաթուղիկոսէ: Երես 131:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Գալ խռեմայ զօրու բազմաւ 'ի Քաղկեդոն առնուլ զկոտորն
գընսւպօլիս. յարդոր և ընծայ կայսերն: հաւանիլ նոցա և գառնալ
յետո. դարձեալ գալ Պարսից 'ի Բիւզանդիա. պատերազմ մեծ
'ի Ծովու. պարտութիւն Պարսից. հրովարտակ խորովայ առ Հե-
րակլոս. չուելն Հերակլի 'ի վերայ Պարսից. պատերազմ առ Տիգ-
րանակերտի՝ և յաղթութեամբ և աւարաւ գալ Հերակլի 'ի կե-
սարիա կապագովկացւոց՝ և անախ վերստին գիմել 'ի վերայ խորու-
վու՝ և պատերազմ 'ի դաշտն Վինուէի՝ պարտութիւն Պարսից:
Երես 141:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Փախուստ խորովայ. առնուլ Հերակլի զՏիգրոն և այրել և
գառնալ յԱրապասական. սպանումն խորովայ և ի. որդւոց նո-
րին. Թագաւորել Կաւասայ՝ և հաշտութիւն առնել ընդ Յոյնա և
'ի բաց Թաղուլ զսահմանն: Երես 150:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Մարզպան ընել վարադատրոցի որդւոյ Սմբատայ, ընտրիլ կաթողիկոս Քրիստափորայ և անկանիլն. յաջորդէն Եղբ. վախճանիլ կաւատայ, և Թագաւորել Արաաշքի որդւոյ նորա. գիր Հեթակի առ խոռեամ, և խնդրել զսուրբ խաչն 'ի նմանէ. սպանումն Արաաշքի' և Թագաւորել խոռեմայ. սպանումն խոռեմայ' և Թագաւորել Բքոր Գստերն խոսրովայ. յետ սորա խոսրովայ ումն. և յետ սորա Ազարմիշուխտ Գստեր խոսրովայ. յետ սորա Ումիշգի. ապա Թագաւորել Յաղկերսի: Երես 153:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Գաւ Սրբոյ խաչին 'ի սուրբ Երուսաղէմ. որոշիլ սահման Թագաւորացն Երկոցունց. ընդունել Եղբ. զԺողովն Քաղկեդոնի յըստիպմանէ Մեծ գնունւոյ. խորհուրդ Մեծի ընդ Ռատավմայ 'ի վերայ վարադատրոց Ապետի. փախուստ վարադատրոցի. երգնուլ Թագաւորին նմա' երթալն նորա 'ի պալատն և մեծարիլ. չար խորհուրդ Աթալարիկոսի ընդ իշխանաց 'ի վերայ Հօրն. յայտնել խորհրդոյն և մահ նոցա. աքսոր վարադատրոցի. քաջութիւն Դաւթի Սահառունւոյ' և ընիլ կիւրապաղատ. գործք Թէոդորոսի Ռջտունեաց աեառն: Երես 157:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Բարձումն Սատանականին որ կալաւ զիշխանութիւնն ամս չեք. և ծագումն Մահմետի. և մուտ որդւոցն խմայելի յաշխարհն Հայոց. մահ Երակի' և Թագաւորել Կոստանդնայ: Երես 163:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Վասն Հրէից և չար խորհրդոց նոցա: Երես 173:

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Մեռանիլ Կոստանդնի գաւեալ 'ի մօրէն' և Թագաւորել Երակլոսի որդւոյ Երկրորդ կնիշն Երակլեայ. գալ 'ի Կոստանդնուպօլիս վաղենիսի զօրավարի և նստուցանել Թագաւոր զԿոստա զորդի Կոստանդնի. պատերազմ Պարսից ընդ խմայէլադիսն և պարտիլ:

գառնալ Վարադախոց Ապետի յայտարէ, և բազմաց. գալ խմա-
յիլացոց յԱրարատական և բաժանել յերես, առին զգերգն Աբ-
ծափու արշաւեալքն 'ի գունդն սեփհական: Երես 175:

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Աղատել Տեառն զգերին՝ և խորտակել զԻմայէլացիսն. հաբ-
կանէլ զՏայս՝ զՎիրս՝ և զԱղուանս տփուելոցն յԱրարատ. նա-
ւամարտութիւն իմայէլացւոց ընդ Յոյն. երթալ Պոսկուպայ առ
Մաւիաս իշխանն իմայէլի՝ և հաշտութիւն ընդ Յայն. գործք
Ներսիսի կաթուղիկոսի. վէճ հաւաստայ ընդ Հայոց. պատասխան
Հայոց առ Կոստանդին կայսրն: Երես 184:

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

Յարձուկումն Հապարացւոց, և անցք ինչ 'ի Հռոմս: Երես 211:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

Պատերազմ՝ իմայէլացւոց ընդ Պարսից և բառնալ զտէրութիւն
Պարսից. մահ Յազկերտի, Մարաց և Հայոց ծառայել Հապարացւոց.
Կոստանդինի գալ 'ի Հայն. պատգաւատութիւն իմայէլացւոց ընդ Յոյ-
նքս. և վասն Հայոց կաթուղիկոսին Ներսիսի: Երես 214:

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

Թուղթ արքային իմայէլի առ Թագաւորն Յունաց Կոստանդին.
գալ Մաւիաս իշխանին իմայէլացւոց 'ի Քաղկեդոն: և յաղթիլ
տերամբ: Երես 225:

ԳԼՈՒԽ ԼԷ.

Ապստամբել Մարաց իմայէլացւոց: Երես 230:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

Ապստամբութիւն Մուշեղի 'ի Յունաց՝ և ծառայել իմայէլացւոց.

պատերազմ՝ Իսմայէլացւոց ընդ Յոյնո՝ ի Կախնաւան : և Կոստորէն
 զՅոյնս : և աւերելն զՀայաստան . վերադին ի բաց կալ Հացոց ի
 ծառայութենէ Իսմայէլացւոց՝ և հնազանդիլ Յունաց . լինել կիւ-
 րապաղատ Համազասպայ Մամիկոնէից տեառն . վասն որոյ սպանա-
 նել Իսմայէլաց զզատաւնդսն . անկանիլ խռովութիւն ի մէջ բանա-
 կին Իսմայէլի և պատառումն ի միմեանց . յաղթել ամենեքուն Մա-
 լիառայ իշխանին իւրեանց և թաքաւսրեալ՝ առնել ընդ ամենեւին
 խաղաղութիւն : Երես 232 :

Ի ՅԱՒԵՐԺԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿ

ՀՈԳԻՈՅ

ՀԱՆԴՈՒՑԵԱԼ ԾՆՈՂԻՆ ԻՄՈՅ

Տ. ԼՍՏՈՒՆՈՒՏՐՈՅ ՔԸՀԱՆՈՒ

ԵՒ

ՄԻ ՀՐԴԱՏԱՅ ԶԱՐՄԻՆ

ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍԵՐԷՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ի ՀԵՐԱԿԼՆ

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Ը*.

Եւ եղև ոչ 'ի կամայական պիտոյից վարժ խուզակի զանստարագրել ժամանակ (¹). և զնախնի քաջացն ձեռնարկելով դրոշմել վիպասանու թիւն, զիմն յիշատակել զառասպելս, և 'ի նոյն շարագրելով ասացից զառ 'ի յապայսն եղելոյ, և ցուցից համառատիւք զարդեաց ժամանակացս զաղիտիցս վերաբերութեան զամս և զաւուրս հինգ թագաւորացն յիշատակելով:

Այդ հայելով 'ի մատենան Սարաբբայ փիլիսոփայի Սճուրնացւոյ, զոր եգիտ դրոշմեալ 'ի վերայ արձանի 'ի Սճբին քաղաքի՝ յապարանսն Սանատրուկ արքայի հանդէպ դրան արքունական տաճարին, ծածկեալ յաւերածի արքունական կայենիցն:

Քանզի զսիւնս տաճարին այնորիկ խնդրեալ 'ի դուռն արքային Պարսից, և բացեալ զաւե-

* Ի բնագրին էր ԳԼՈՒԽ Ա. բայց մեք եղաք ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Ա. ըստ բաժանման մերոյ յերիս գպրութիւնս:

բաժն վասն սեանցն ըստ դիպան արձանագրին
դրոշմեալ 'ի վերայ վիմի զամս և զաւուրս հինգ
թագաւորացն Հայոց՝ և Պարթեաց (Յունարէն
դպրութիւն . զոր իմ գտեալ 'ի Սիջագետս՝ 'ի նորին
աշակերտացն , կամեցայ ձեզ զըրուցակարգել .
քանզի այսու ունէր վերնագիրն այսպէս :

ԵՍ ԱԳԱԹԱՅԻԵՂՈՍ ԳՐԻԶ ԳՐԵՑԻ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՐԶԱՆԻՍ
ԱՅՍՈՐԻԿ ԻՄՈՎ ԶՅՈՒՄԻՍ ԶԱՄՍ ԱԹԱՋԻՆ ԹԱԳԱ
ԻՈՐԱՑՆ ԿԱՅՈՑ , ԿՐԱՄԱՆԱԿ ԲԱՋԻՆ ՏՐԻԱՏԱՅ՝ ԱԹ-
ԵԱԼ Ի ԴԻԻԱՆԷ ԱՐԲՈՒՆԻ , ԶՈՐ ՓՈՒՐ ՄԻ ԵՒ ԱՊՍ
ՅԻԻՐՈՒՄ ՏԵՂԻՈՋՆ ՏԵՍՅԵՍ ԶՊԱՏԵՆՆ :

« Իայց ես նախ առաջին զվէպս յահեղն ար-
քայ՝ և յարի այրն սկսայց ասել , նախ զնախ-
նեացն պատմութիւնս՝ ուստի եղև սկիզբն ա-
մենայն երկրի շինուածոց լրմանց . և անտի 'ի
սոյն պատուաստելոյ յաւդիւ զըրուցակարգուե-
վէպս հսկայազանցն՝ և զառասպելս ունայնս ան-
հանճար զաւրացն . զոր 'ի մեծ երկանցն աշտարա-
կին յըրութիւն ծնանելով ցրէր ընդ մեծ անա-
պատ անթիւ , որ 'ի կայս անլուրս ձայնից ան-
դադար 'ի վերայ առն ընկերի առնոյր սուրբն
Տիտան . յորում առաջին թագաւորեաց 'ի վե-
րայ երկրի :

« Եւ Իէլն Տիտանեան 'ի վեր կարծէր զինքն
քան զամենայն ազգս մարդկան՝ զիւրն ոչ ճանա-
չելով զբնութիւն , այլ զամենայն ազգս մարդ-

* Ի միւս օրինակէն եզայց « Ի Սիջագետս :

կան 'ի ծառայութիւն իւր կոչէր : Լալա յայնմ ժամանակի Հայկն Լրեթածին ոչ կամեցաւ հընազանդիլ 'ի ծառայութիւն Բէլայ արքայի . արհամարհեաց զնա առաւուած կոչել . անդ Բէլ 'ի վերայ Հայկին յարձակեալ մարտիւ : Իսկ Հայկըն արի՝ աղեղամբ հալածեաց զնա :

» Լրդ՝ այս է Հայկն՝ որ ծնաւ Օրամանեակ զորդի իւր 'ի Բաբելոն : Եւ ծնաւ Լրամանեակ ուստերս և դստերս բազում՝ յորոց անդրանիկն Լրամայիս : Եւ ծնաւ Լրամայիս ուստերս և դստերս բազում՝ յորոց անդրանիկն Լմասիա : Եւ ծնաւ Լմասիա ուստերս և դստերս բազում՝ յորոց անդրանիկն Վեղամ : Եւ ծնաւ Վեղամ ուստերս և դստերս բազում , յորոց անդրանիկն Հարմա . Եւ ծնաւ Հարմա ուստերս և դստերս բազում՝ յորոց անդրանիկն Լրամ : Եւ ծնաւ Լրամ ուստերս և դստերս բազում՝ յորոց անդրանիկն Լրայն գեղեցիկ :

» Լրդ՝ այս են անուանք ազգածինն արանց անդրանդելոցն 'ի Բաբելոն (գնացելոցն) * ընդ կողմանս հիւսիսոյ յերկիրն Լրարադայ, չուեաց խաղաց գնաց Հայկն 'ի Բաբելոնէ կնաւն՝ և որդւովքն՝ և ամենայն աղիւսիւն հանդերձ : Եւ չոգաւ բնակեցաւ յերկիրն Լրարադայ 'ի տանն որ 'ի լեռնոտինն որ զառաջինն շինեալ էր Օլբրուանայ հաւրն՝ և եղբարբքն հանդերձ :

» Եւ ուղա ետ զնա Հայկն կալուած ժառանգութեան Կաղմեայ Թոռին իւրոց որդւոյն

* Միւս օրինակն ոչ ունէր փակագծիւ եղեալ բառք :

Լ'րամանեկայ : Լ'լ ինքն չուեաց գնաց անտի և ա
'ի հիւսիսակողմէն և չորաւ բնակեցաւ 'ի բարձ
րաւանդ դաշտավայրի միոջ . և կոչեցաւ անուն
դաշտին այնորիկ Հարբ , յանուն Հարցն :

Դ իսկ երկիրն ըստ նմին պատշաճի կոչեցաւ
անուն Հայք՝ որ են հայազամբք հանդերձ :

Դ Լ'լ արդ՝ այս Հայկ հզաւր զաւրութեամբ
և բարի անձամբ՝ և կորովի ազեղամբ՝ և մար
տիկ յոյժ :

Դ (Հայնմ ժամանակի թագաւորեաց 'ի Բա
բելոն որսորդ հսկայ Բէլն Տիտանեան ճոխն
չաստուածացի ալ, որոյ հզաւր զաւրութեամբ և
սաստիկ յոյժ գեղ պարանոցի իւրոյ : Լ'լ էր իշ
խան ամենայն ազգաց՝ որ սփռեցան 'ի վերայ ե
րեսաց ամենայն երկրի, որոյ արտրեալ առ աշաւք
կախարդութեամբ հնարս՝ և հրամանս թագա
ւորականս ամենայն ազգաց . և հպարտութեամբ
ամբարտաւանութեան իւրոյ կանգնեաց զպատ
կերն իւր, և ետ երկիրպագանել իբրև աստու
ծոյ, և զհս մատուցանել :

Դ Լ'լ վաղվաղակի կատարէին ամենայն ազգքն
զհրամանս նորա . բայց մի ոմն Հայկ անուն նա
հապետ ազգացն ո՛չ հնազանդեցաւ 'ի ծառայուի
նորա, և ո՛չ կանգնէր 'ի տան իւրում զպատկեր
նորա . և ո՛չ մեծարէր զնա անաւրէն շքով (²) :

Դ Լ'լ էր անուն նորա Հայկ, ընդ որում ծնաւ
արքայի Բէլայ ոխութիւն մեծ : Լ'լ զաւրածու
ղով լինի Բէլ արքայ 'ի Բաբելոն և դիմէ գնաց
'ի վերայ Հայկայ սպանանել զնա :

Դ Վայ հասանէ յերկիրն Լ'րարադայ 'ի տունն՝
որ էր նոցա հայրենի՝ զոր շինեալն էր 'ի լեռնու

տին . և Վարդմուս փախստական գնաց 'ի Հարթ առ հայր իւր ազդ տունել նմա . և ասէ — 'Իմեալ գայ 'Բէլ տրքայ 'ի վերայ քո , և եկն եհաս մինչեւ 'ի տուն անդր . և ես կնաւ իմով և ուղւոյք ահաւասիկ կամ փախստական — :

« 'Ընու Հայկն ! շարամենակ և զՎարդմուս զորդի իւր . և զորդիս նոցա և զորդիս եւթանեցունց դասերայ իւրոց , արս հսկայս և նուազունս թուով :

« Եւ 'ի դիմի հարկանի Հայկն 'Բէլայ տրքայի . և ոչ կարաց զդէմ ունել բազմութեան արանց հսկայից սպառազինաց :

« 'Նդ 'ի դիմի հարկանի Հայկն 'Բէլայ , և կամեցաւ ըմբռնել զնա 'Բէլ 'ի բուռն իւր : Խոյս ետ Հայկն յերեսաց նորա , և գնայր հա փախուտական . և 'Բէլ զհետ նորա երթայր պնդագոյն հանդերձ զինակրաւն իւրով :

« 'Օտեղի կալաւ Հայկն , և ասէ ցնա , — 'Օք պնդեալ գաս զհետ իմ . դարձիր անդրէն 'ի տեղի քո՝ զի մի մեռանիցիս այսաւր 'ի ձեռաց իմոց . քանզի ոչ վըրպի նեո իմ իմիք — : Պատասխանի ետ 'Բէլ , և ասէ՝ — Վասն այնորիկ՝ զի մի անկցիս 'ի ձեռս մանկուոյ իմոյ և մեռանիցիս . այլ եկ 'ի ձեռս իմ , և կեանց 'ի տան իմում խաղաղութեամբ , ունելով 'ի գործս զմանկունս 'ի տան իմոյ զորսականս — :

« Պատասխանի ետ նմա Հայկն և ասէ — Շնորհ ես դու՝ (3) և յերամակէ շանց՝ դու և ժողովուրդք : Եւ վասն այնորիկ թափեցից իսկ այսաւր 'ի քեզ զկապարճս իմ — : Եւ արքայն Տիտանեան . սպառազինեալ , և վստահացեալ 'ի կուռ սպա-

ազգինութիւն անձին իւրոյ :

« Եւ Հայկն Լճեթայն մերձենայր և ունէր 'ի ձեռին իւրում զաղեղն , որպէս հեծան հաււր մայրափայտեայ : Եւ Հայկին զտեղի կալեալ պատրաստի ընդդէմ նորա աղեղամբ :

« Եւ կանգնէ զկապարճսն 'ի գետնոյ ընդ ինքեան յաղեղն սկսաւ բէն կամարին , և ընդ գիրկըս մտեալ զաւրութեամբ հարկանէ նետիւ ըզտախտակս երկաթիս , և ընդ պղնձի վահանն 'ի թափ անցուցանէ ընդ մտեղէն արձանն յերկիր խարսխեալ վտարեալ նետն . և վաղվաղակի յերկիր կործանեալ զաստուածակարծեալ հսկայն . և զաւրբ նորա փախստական լինէին : Եւ նոքա զհետ մտեալ թափեցին 'ի նոցանէ երամակս ձիոց և ջորեաց և ուղտուց :

« Եւ Հայկն դարձաւ 'ի տեղի իւր՝ և չորաւ կալաւ Հայկն զերկիրն Լճարադայ . և բնակեցաւ անդէն ազգաւ իւրով մինչև ցայժմ : Եւ 'ի ժամանակի մահուան իւրոյ ետ զնա կալուած ժառանգութեան Կադմեայ թողին իւրում որդւոյ Լճամանեկայ եղբաւր Հարմայի :

« Եւ Լճամանեկայ հրամայեաց երթալ 'ի հիւսիսակողմն՝ ուր ինքն իսկ դադարեաց զառաջինն : Եւ եղև յետ մահուանն Հայկայ՝ առ Լճամանակ զորդիս իւր՝ և զդստերս իւր , և զարս նոցա , և զքորս եւթանեսին , և զարս նոցա , զուստերս և զդստերս նոցա և զամենայն աղէս իւր : Եւ չորաւ բնակեցաւ անդէն յառաջնումըն գաւառին , զոր կոչեցին յանուն Հարց իւրեանց Հարբ :

« Լպա գնայ անտի ևս Լճամանեակ 'ի հիւ-

տիտակողմն և երթեալ իջանէ յերկիր մի խորին
դաշտավայր, որ կայ 'ի մէջ բարձրաբերձ լեռանց .
և հատանէ անցանէ ընդ մէջ նորա գետ յորդա-
հոսան . որով անցեալ Արամեանակ բնակէ անդ .
և շինէ զերկիրն կալուած ժառանգութեան իւ-
րոյ՝ զվայրն լեռնակողմն և զտուապար :

Դ՛՛ Այնի Արամանեկայ՝ որդի նորա Արամայիս
շինէ իւր 'ի վերայ գետեզերն տուն բնակութե՛ն,
և անուանէ զանուն նորա ըստ անուան իւրոյ
Արամայիւր : Եւ որդիք նորա սկսան բազմանալ
և ընուլ զերկիրն :

Դ՛՛ Եւ շինեցին գաւառք . մեռաւ և Արամայիս,
և կալաւ զերկիրն որդի նորա Ամասիա : Եւ ապա
յետ նորա՝ Իեղամ, Սեռաւ Գեղամ և տիրեաց
որդի նորա Հարմա : Ապա որդի նորա Արամ,
Ապա որդի նորա Արայն գեղեցիկ, որով անուն
իսկ դաշտին այնորիկ կոչեցաւ յանուն Արարագ :

Դ՛՛ Եւ Համիրամ կինն Ասորուոց արքային Ախ-
նոսի, քանզի լուաւ վասն գեղեցկութեան նորա
և կամեցաւ առնել ընդ նմա բարեկամութիւն,
որպէս զի կատարեսցէ զկամս նորա պոռնկութք .
քանզի ըստ լրոյ համբաւոյ յոյժ առ փեւալ էր 'ի
վերայ անձին և գեղոյ նորա գեղեցկութեանն :

Դ՛՛ Օ՛ի ոչ գտանէր յայնմ ժամանակի նման նի-
այր ոք՝ ամենեին այր պատկերաճոխ . յէ առ նա
հրեշտակս պատարագաւք և կոչէ զնա առ ինքն 'ի
Աինուէ : Իսկ Արայն ոչ զպատարագն նորա ըն-
կալաւ և ոչ յանձն առնու երթալ 'ի Աինուէ
առ Համիրամ . ապա առնու զգաւրսն իւր Հա-
միրամ, և գնայ 'ի վերայ նորա 'ի Հայս : Գայ
հառանէ 'ի դաշտն Արայի, և տայ պատերազմ ընդ

Լ՛րայի , հարկանէ զգաւրն , և սպանանէ զԼ՛րայ
ի պատերազմին :

ԴԼԷ հրամայէ Շամիրամ տանել զդի նք ի վեր-
նատունն սպարանից իւրոց , և ասէ — Լ՛ր ասացից
առտուածոց լիզուլ զվէրս նք և կենդանացի — :

ԴԻսկ իբրև նեխեցաւ դի նորա ի վերնատա-
նըն , հրամայեաց գաղտնի ընկենուլ ի վիհ և
ծածկել : ԼԷ զարդարէ զմի զոմն ի հոմանեաց
իւրոց այր պատշաճող . և համբաւ հանէ զԼ՛-
րայի լիզուլ աստուածոցն և յարուցանել : Ունի
ի ծածուկ . և ոչ ումեք ի ծանաւթից նորա ցու-
ցանէ զնա . և այնպէս հանէ համբաւ Լ՛րալե-
զաց տիկինն Շամիրամ :

ԴՅայնժամ տիրեաց Շամիրամ ի վերայ երկ-
րին Հայաստանեայց , և յայնմհետէ Լ՛սորեստա-
նեայց Թագաւորքն տիրեցին մինչև ցմեռանիլն
Սենեքարիմայ (Կ) , ապա ապստամբեցին յԼ՛սորւոց
Թագաւորացն ծառայութենէ :

ԴԼԷ տիրէ ի վերայ նոցա Օլարեհ որդի
որդւոց Լ՛րամանեկայ , այր զաւրաւոր և կորովի
աղեղամբ . ապա Լ՛րմոգ . ապա Սարհանգ . ապա
Շաւաշ . ապա Փառնաւաղ :

ԴՍա ծնաւ զԼ՛ագամ և զԼ՛ագարամ , և Լ՛ա-
գարամ ծնաւ զԼ՛իւրամ . և Լ՛իւրամ ծնաւ զԼ՛ս-
պատ , և որդիքն Լ՛ագարամայ ժառանգեցին ըզ
ժառանգութիւնս իւրեանց ի կողմանս արեմը-
տից . այսինքն է Լ՛նգեղ տունն . վասն զի կոչեցաւ
Լ՛ագարամ և Լ՛նգեղ , զոր ի ժամանակին յայնմիկ
ազգ բարբարոսացն աստուած կոչեցին :

ԴԼԵս Փառնաւաղ հնազանդեալ Լ՛աբուգու
գոնոսորայ արքայի ի Լ՛աբելոն : ԼԷ ապա յայնմ

հետէ Ռաբբի Լաւրացի և Սարաց Թադաւորքն տիւրեցին մինչև ց(Ն)ղէքսանդր Սակեդոնացի՝ որ զաւանայն տիեզերս հնազանդեցոյց ՚ի ծառայութի :

» Եւ ծառայեցին Սակեդոնացւոց մինչև ցաւստամբութիւնն Պարթևաց և Սակեդոնացւոց, և ցհամբարձումն Արշակունեաց Թադաւորութեանն : Վանգի զսոյն ճառէ ժամանակագիրն՝ այդպէս, որպէս առաջիդ կայ :

» Ի Դամասկոսէ (Գ) ասեն գնացեալ զՍարսեակն զընդոծինն Աբրահամու փախստական լեալ յԻսահակայ, և եկեալ բնակեցաւ առ ոտամբ երկուց լերանցն որ հային հանդէպ մեծի դաշտին Արայի, յԱրագած կատար և ՚ի Վեղ լեառն :

» * Եւ անուանէ զերինս յանուն իւր. որում Ազատն կոչեն լեառն : Եւ լինին նորա երեք որդիք, Փառոն՝ նա է Աղիազար, և Փառոիտ կոչեն զտեղի բնակութեանն. և Փառականն դաշտ որսոց և արշաւանաց նոցին, որ խառնին յազգ Արամանեկայ :

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐԹԵՒՆՑ ՈՐ ԵՂԵՒ

Ի ՅԱՅՍ ԺԱՄԱՆԱԿԻ

» Եւ եղև յետ մահուանն Նղէքսանդրի կայսեր Սակեդոնացւոց, ծառայեցին Պարթևք Սակեդոնացւոց ամս կն : Վանգի Թադաւորեաց Սելևկոս Արիանովը ՚ի Ռաբիլուն ամս լը : Անտիոքոս

* Ի միւսում օրինակի այգպէս. բայց մերս բնագրի էր այսպէս : « Եւ անուանէ զերինս յանուն իւր, Եւ լինին նորա երեք որդիք. Փառոն՝ նա է Աղիազար, որում Ազատն կոչեն լեառն : Եւ զՓառական կոչեն զտեղի բնակութեանն. և Փառականն դաշտ » և այլն :

Սոսեր ամս ժամ : Լնտիոքոս Թէոս ամս Դ :

Դ Լըլ յամի մետատաներորդի Լնտիոքոս արքայի ապստամբեալ 'ի բաց կացին Պարթեւք 'ի ծառա յուծէ Լակեդոնացւոց : Լըլ Թագաւորեաց Լըլ շակ մեծ որդի արքային Թէտալացւոց 'ի Լահլ Հա հաստանի յերկիրն Քուշանաց , որում ամազգք աւրեւելից և հիւսիսոյ հնազանդեցան 'ի ծառայութի :

Դ Չուեսոյ խաղաց գնաց Լըլ շակ արքայն ամ զաւրաւքն հանդերձ յարեւելից երթալ 'ի Լարիլ լոն , յառաջին Թագաւորացն կալուածոն . զի անդ հաստատեցէ զԹագաւորութիւն իւր . եկն եհաս 'ի Լարելոն :

Դ Իսկ Լնտիոքոս իբրեւ ետես՝ զի անչափ բազմութիւն եկեալ հասեալ եր 'ի վր նորա Լըլ շակ արքայն Պարթեւաց , սյնուհետեւ ոչ կարացեալ վստահանալ յիւր զաւրացն բազմութի 'ի դիմի հարկանել վիրագին* այնմիկ , և խոյս ետ յերեսաց նր . փախեաւ և գնաց յԼսիաստան : Լըլ Թագաւորէ 'ի վր Լսիաստանու ամս Ե . և ապա մի ըստ միովէ Թագաւորեն Լակեդոնացիքն յԼսիաստան 'ի ժամանակս ինչ : Լըլ Լըլ շակ արքայ հնազանդեցոյց 'ի ծառայութի զԼսորեստանեայս , որ ըստ Լնտիոքայ : Լըլ զԼարելացիս և զՊարսիկս . և ըզ Լարս . և զերկիրն Հայոց մինչև ցլեառն մեծ կապկոհ . և 'ի յեզր ծովուն մեծի արեւմտից . Թագաւորէ Լըլ շակ 'ի Լարելոն ամս բազումս :

Դ Լըլ եղև յամին հարիւր և առաներորդի չորրորդի Լըլ շակայ արքայի Պարթեւաց . 'ի չորրորդում ամի Թագաւորութեան Վեմետրեայ

* Ի միւսում արինակի « վայրագին » :

ի վերայ Միխատանի, և Մտրուոց. մինչև Արշակ արքայ գնաց յարևելս : Օգաւրաժողով լեալ և Վեմետրիոս չորաւ կալաւ զԲաբելոն :

Դ Իբրև ետես Վեմետրիոս. զի այնչափ բազմութեամբ եկն եհաս ի վերայ նորա Արշակ, տեղի ետ նմա և գնաց մինչեւ ցՆնտիոք. և անդ ճակատեցաւ ընդդէմ Արշակայ ի պատերազմ : Եւ եղև պատերազմ մեծ առ Ննտիոք քաղաքաւ. հարկանեն և սրբաջուռն առնեն զգաւրն Վեմետրեայ. և ձերբակալ առնեն զՎեմետրիոս. կապէ զնա Արշակ արքայ ոտիւք և ձեռաւք, և առնու գնայ յարևելս ի Բահլ Շահաստան :

Դ Իբրև ետես Ննտիոքոս եղբայր Վեմետրեայ եթէ ըմբռնեցաւ Վեմետրիոս ի ձեռս Արշակայ արքայի. ինքն թագաւորէ ի վերայ Մտրուոց, և Միխատանի. զաւրաժողով լինի և գնայ ի Բաբելոն : Օկնի տասն ամի ազդ լինի սորին՝ եթէ թագաւորեաց Ննտիոքոս եղբայր Վեմետրեայ. և եկն ի Բաբելոն :

Դ Եւ ծանէ Արշակ զՎեմետրիոս զկնի տասն ամի. և արձակէ առ եղբայրն, որպէս զի խաւսեալ ցի ինչ առնել նմա. և Վեմետրիոս ճգնաց առ եղբայրն իւր ի Բաբելոն, այլ յՄիխատան անցանէ : Ապա խազայ գնայ Արշակ ի Բաբելոն երեքտասան բիւրովք :

Դ Յամի հարիւրերորդի՝ քսաներորդի ութերորդի թագաւորութեան իւրոյ իբրև մաւտեղև ի Բաբելոն. անկանի ի վերայ նորա Ննտիոքոս յանկարծակի. ի ձմեռն՝ ժամանակի՝ ի նեղ վայ-

րի . և ոչ կարեն զաւրել . սոպառեն զգաւրն . զարկանեն և ընկենուն զԼ'նտիոքոս 'ի խոնարհ և բապանանեն . և ձերբակալ առնեն զԼ'ելեւկիոս զորդին Լ'նտիոքայ . զոր ունէր ասէ սրբայ 'ի դըրանն իւրում Թագաւորին :

Դ Յայնմ Ժամանակի Թագաւորեցոյց Լ'րշակ զորդի իւր զԼ'րշակ փոքր կոչեցեալ 'ի վերայ աշխարհին Հայոց 'ի Ս'ծբին քաղաքի : Եւ զատաւ ցանէ նմա սահմանս զԼ'րուաստան առ երկրաւն Տաճկաց . և առ երկրաւն Լ'սորւոց : Եւ զվապուտ կեայ առ Լ'իւղիկեալ՝ մինչև ցեղը ծովուն մեծի արեւմտից . և ցհիւսիսոյ կողմանէ 'ի լեառն մեծ Կովկաս , որ ձգի ընդ կողմանս արեւելից . և անցանէ առ սահմանաւն առ ամուր աշխարհաւն Ս'արաց . և հասանէ 'ի լեառն Օ'արասայ . և անցանէ առ նոր Շ'իրակ երկրաւն :

Դ Եւ յուզարկէ զնա 'ի Ս'րծանայ ընդ յարեւմուտս զաւրու մեծաւ եւթանասուն հազարաց սպառազինաց . և մեծամեծ իշխանաւք նախարարաց հազարաց բիւրաւորաց , որում ոչ որ կարէր զդէմ ունել պատերազմաւ : Ս'մա ընդ առաջ (Գ) ելանէր Բագարատն Փառազեան յորդուոցն Լ'րամանեկայ նախարար մեծ հանդերձ զաւրու : Ս'ատուցանէ նմա պատարագ ոսկի և արծաթ . և զարդարէ զնա 'ի սնդր՝ և 'ի վակաս . պսակէ զնա 'ի Թագ հայրենի . և նստուցանէ զնա 'ի վերայ ոսկիապատ ականակուռ գահոյիցն . և տայ նմա զդուստր իւր 'ի կնուծիւն :

Դ Օ'սա արար Լ'րշակ արքայ ասպետ Հայաստան երկրին , որ էր իշխան և հրամանատար՝ ամ Թագաւորութեանն հրամանաց գլուխ , և հայր

արքայի, և եղբայր. որում ետ իշխանութիւն տերութեանն այնորիկ: Ասկոտորեաց զհսկայսն, որ զաւրածողով եղեն ՚ի վերայ նորա ՚ի Սիջա-
գետս Ասորոց:

Դէլ այս են իշխանք Պարթևաց. որք թա-
դաւորեցինն զկնի Արշակայ հաւր իւրեանց ՚ի
Բահլ Հահաստան յերկիրն Քուշանաց. որդիք
չորք ասեն լեալ Արշակայ արքայի Պարթևաց.
զառաջինն ասեն թագաւորեցոյց Թետալացւոց
աշխարհին. զերկրորդն ՚ի վերայ Լիլիկեցւոց.
զերրորդն ՚ի վերայ Պարթևաց. զչորրորդն ՚ի Հա-
յաստան աշխարհին:

Դ * Դէլ լինին ամենայն ամբ Արշակայ կենաց
իւրոց ՃԼ. ամ. և թագաւորեաց ամս յիսուռն. և
վեց: Օ կնի նորա թագաւորէ որդի նորա Արշակ
՚ի վերայ Պարթևաց՝ ՚ի Բահլ Հահաստանի յեր-
կիրն Քուշանաց՝ ամս հ: Ապա որդի նորա Աշ-
նաշ՝ ամս չբ: Ապա Արշէն՝ ամս իբ: Ապա Ար-
շաւիր՝ ամս խե: Ապա Արտաշէս՝ ամս չդ: Ապա
Պարթէս՝ ամս չ: Ապա Արշակ ամս ժէ: Ապա Ար-
տաշիր՝ ամս խդ: Ապա Պերոզ ամս կդ: Ապա Սա-
ղարշակ՝ ամս ծ: Ապա Արտաւան՝ ամս չզ: Ա-
պա լինին ամենայն ամբ Պարթևաց տերութեանն
ամբ չհգ:

Դ Դէլ այս են թագաւորք Արշակունիք որք
թագաւորեցին Հայաստան երկրի զկնի Արշա-
կայ մեծի:

Արդ՝ թագաւորէ Արշակ փոքր կոչեցեալ
յամի հարիւրերորդի քսան և իններորդի թա-

* Ի միւսում օրինակի այդպէս. բայց մերս բնագրի այդպէս:
“Եւ լինին ամենայն ամբ Արշակայ թագաւորութեանն ՃԼ. ամ”:

գոռուրուեն Մըշակայ հաւր իւրոյ՝ ՚ի վր չայառ
տան երկրի՝ ՚ի Սրծուին քաղաքի եղբայրս իւ-
րով Վաղարշակաւ՝ զոր Թագաւորեցոյց չայառ
տան աշխարհիս՝ ամս խբ : Ապա Արշակ՝ ամս ժգ :
Ապա Արտաշէս՝ ամս ին : Ապա Արտաւան՝ և
Արշակիր, ամս ժբ : Ապա Արշակ որդի Արշաւ-
րի՝ ամս լէ : Ապա Երուանդ որդի Արշակայ՝ ամս
իւն : Ապա Արտաշէս եղբայր նորին՝ ամս ծբ : Ա-
պա Տիրան որդի Արտաշէսի՝ ամս իբ : Ապա
Տիգրան եղբայր նորին ամս խբ՝ : Ապա Արշամ՝
ամս ի : Ապա Եբգար որդի Արշամայ ամս չը :
Ապա Սանատրուկ քեռորդի Եբգարու՝ ամս շ :
Ապա Արտաշէս որդի Սանատրկայ ամս խւն՝ : Ա-
պա Արտաւազդ, և Ապա Տիգրան որդի Արտա-
շիսի՝ ամս իգ՝ : Ապա Վաղարշ որդի Տիգրանայ
ամս ի : Ապա քաջն Խոսրով որդի Վաղարշու՝
ամս իը : Ապա մեծն Տրդատէս որդի Խոսրովայ
ամս ծգ (՝) :) ապա Խոսրով որդի Տրդատայ՝ ամս
թ : Տիրան որդի Խոսրովայ՝ ամս խը : Արշակ որ-
դի Տիրանայ ամս է : Շապուհ արքայ Պարսից՝
ամս հգ : Պապ որդի Արշակայ՝ ամս է) :^{****}

* Աստ պարս է լինել Արտաւազդ որդի Տիգրանայ որ Թագա-
ւորեցոյց ՚ի կենդանութեան իւրում :

** Զկնի պիտոյ է գնել Երուանդ որ Թագաւորեաց ամս ի :

*** (Թերի լինիլն քրոնիկոնիս բացայայտ երևի) : որպէս խոստովա-
նեցաք ՚ի ծանօթութեան զլինելոյ ինչ ինչ Թերութեանց՝ յորոց և սո-
մին : Վասն զի զկնի Արտաւազդայ և Տիրանայ՝ եդեալ է Վաղարշ
որդի Տիգրանայ : Բերեմն հարկ է գնել յառաջ քան զՎաղարշ
Տիգրան որ էր կրտսեր որդի Արտաշիսի՝ որ Թագաւորեաց ամս խբ :

**** Ի բնագիրս մեր ՚ի վերջ արձանագրութեանս գրեալ էր փա-
կազծիս և Բրիտանի Լագուորիս խոստովանեմն : Բայց
ու գայր ՚ի միւսում օրինակի :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

(1) “Զանաորագրել ժամանակ” :

Ծան.՝ Յոյժ հաւանական երեւի լինել “Զանաորագրեալ կամ զայն ստորագրեալ կամ զայն ստորագրել ժամանակ” : Բայց լաւ եւս աւսել “Նախ ստորագրել” :

(2) “Ա՛ր ոչ մեծարէր զնա աստուածաւորէն շքով” :

Ծան.՝ Արք. Թեպէտ ‘ի սմանէ յայտ է վկայութիւն զԱրտուածպաշտութենէ նախնեացն մերոց, բայց եւս ահա ‘ի Հնախօսուէ Հ. Ղուկասու Ինճիճեան բազմարդիւն վարդապետի՝ հապորդ. երես. 150. վասն կրօնի Հայաստանեայց որ ըստ իւրում կարի ըստ առեալ ծանօթութեան՝ որ ‘ի գրոց նախնեաց, աշխատասիրեալ է առ ‘ի ցուցանել զԱրտուածպաշտութիւն Հաւոյն մերոյ, սակայն ո՛չ բաւական առ ‘ի յագեցուցանել. եթէ գիպեալ էր այնպիսի լուսաւոր մատենից՝ առաւել եւս պանծալի հանգիստնայր անշուշտ աշխատասիրութիւն նորին, այլ յորժամ հետ զհետէ ‘ի լոյս ընծայեցին այսպիսի լուսաւոր մատենք՝ կարէ ցանկացողն հեղինակութեան՝ բազմօր յագեցուցանել զազգ իւր :

Ահա՛ յայտնի ապացոյց մեզ. զի Ագաթանգեղոս առեալ ‘ի գիւտնէ արքունի՝ արձանադրէ սակա կրօնի Արտուածպաշտութեան նախահաւոյն մերոյ, զոր ‘ի նմանէ առեալ տայ մեզ զտեղեկութի Սեբէոս : Բայց ‘ի սմանէ և այլ հաւաստի պատմիչք մեր և եւս օտարազգի մատենագիրք վկայեն. որպէս Վարդան Բարձրբերդցի՝ և Մխիթարն Գօշ միաբան զամանէ հաւաստեն թէ. “Միայն չ’կա մելով Հայկայ պաշտել զպատկեր Բէլայ՝ ապստամբեաց ‘ի նմանէ. և կենացաւ եղև նմա” : Ընթերցցին և զպատմագրութիւն օտարազգացն, որոց մինն է Միխայէլ Արորի. զի ասէ նա զմերոյն Հայկայ. “Այլ մեք ոտուգեցաք յետ ժամանակի ապանանիլ նմա (Բէլայ) ‘ի Հայկայ. զի ո՛չ արար Հայկն զպատկեր Բէլայ, և ո՛չ համարեցաւ զնա աստուած եայլն. իսկ յաւուրս Կարգոսի Արայեան Հայք զառաջինն կռապաշտեցան տարրապաշտութեամբ, զոր Զրադաշտ մոգ վանեալ զՀամբարամ և զԿարգոս՝ ընդ բանակալուէ եմյծ ‘ի Հայաստան. զիւր և զհաւաստութիւն ստուգէ մակդիրն Անուշաւանայ, որ Սոսանուէրն կոչուր, զի նախնի Հայք պաշտէին (ասէ) զօսի ծառ և նուիրէին նմա զԱրին քաջազանց” : զի մերս Մազքարոս. “Սօւջ նուիրէին, ասէ, և կենդանի զոհէին” :

Ի պատմութիւնն ողբին գոյ նիւթ ինչ հետաքրքրական. զի աստ ցուցանի ջերմեւանդութիւն Արտուածպաշտութեան ազգիս.

որովհետեւ անագան ուրեմն քան զամենայն եմուտ յազգս մեր և տարածեցաւ խաւարն կռամովութեան . ըստ որում 'ի Հայկոյ ոկը տեալ մինչև ցկարդոս և յԱնուշաւան՝ ըստ ժամանակագրաց հաշուի իբր 650 ամ՝ յորում ոչ տեսաւ 'ի Հայ ազնն կռապաշտութիւն , այլ Աստուածապաշտութեան շարունակութիւն , որ ոչ 'ի յայլ ազն նըս երեւելոյ յայնմ ժամանակի :

Չայտ ճշմարտասիրութիւն փառս և պարծանս համարեալ Ազգանագեան գրոհիս՝ պանծալով շարագրեմ զայս բան , որպէս և յետոյ Քրիստոնէական կրօնիս զառաջինն միջամուխ գիտեմք լինել զաշխարհս Հայոց . զի Աբգար Թագաւորն Արշաման առանց տեսանելոյ զՔրիստոս և զնորին աստուածահրաշ պանշելնն՝ լինի հաւատացիալ , և ըստ աւետարանական բանին՝ յառաջ քան զԹմ՝ « երանին ո ընդունի . որպէս և մեք նովին յուսով սպասեալ մնամք միշտ :

Յասացուածոցս յայանի երեւի թէ տարրապաշտութեան ազգիս պատճառ ոչ եթէ իւրն շարութիւն և անառակութիւն եղև , այլ տիրապետութիւն այլոց ազգացն կռամովից . որպէս յորժամ տիրեաց Համիրամ՝ հաւանեցոյց խաբէական հնարիւք զլիզուլն զաստուածաց զգին Արայի և կենդանանալ . որում միամտութեամբ հաւատս ընծայեալ՝ և անփորձ 'ի նորալուր ձայնն լինելով հաւ զանգեցան ընդ իշխանութեամբ Համիրամայ . և լցոյց զփափագ Նինոսի առն իւրոյ՝ առնելով յազգէս մերմէ զվրէժ Բէլայ նախա հաւոյն իւրոյ , որ 'ի Ծառայութիւն իւր կոչէր զնահապետն մեր Հայկ . որպէս յայտ է 'ի պատմութենէս : Որով և բացան ճանապարհք գիւրութեան Ջրագաշաին մագու առ 'ի մոլորեցուցանել զՀայս :

Որպէս ընդ ժամանակս ժամանակս եղեալ են այոպիոի անցք յազգի մերում , և այժմ՝ ևս տեսանի պատրիլ պարզամասց ազգիս խաբէութեամբ օտոր ազգաց՝ և գահալիժիլ 'ի մուլութիւն կռլըստեան . զի 'ի ժամանակս Համիրամայ ընդ կրօնին և ազատութիւնն Հայոց խանգարեցաւ՝ որ մինչեւ ցայն վայր ամբողջ շարունակէր : Տես զայսմանն ընդարձակագոյնս 'ի Յորդորակս մեր . թէ պէտ խոստոյաք 'ի յառաջաբանին յետկոյս Ծանօթութեան գնել՝ բայց վասն ընդարձակութեան գործոյն՝ հաճեցաք առանձին տեսրակաւ հրատարակել :

Եւ 'ի ցուցումն Աստուածապաշտութեանն ազգիս՝ Արայի ողջ խախուցութիւնն և Աստուածապաշտութիւնն եղև , զի ոչ խառնակեցաւ ընդ Համիրամայ . որ պահեաց զանձն իւր վասն առաքինուէն ամբողջութեան . թէպէտ գոն յազգս օտարս մեռանիլ՝ այն վասն հայրենեաց , կամ ազգասիրութեան . բայց մերոյս Արայի ընդ մարմնոյ և հոգւովն գեղեցկացելոյ պատճառ զոհելոյ զկեանս՝ եղև պահ :

պոռութիւնն Արտուածապաշտական աւանդութեանց : Թո՛ղ թէ ունէին աւանդութիւն Նախահաւոյն մերոյ Հայկայ , այսինքն « Կամ մեռանիլ քաջութեամբ , կամ տիրել արիութեամբ 'ի վերայ հաշրենեաց ո ըստ խորենացւոյն . երես 24 : Ահա ողմին որդով առաջինն եղև Արայ շահատակող 'ի պատերազմի վասն հայրենեաց :

Արդ՝ յայսմանէ հետեւի թէ որպէս Արտուածապաշտութիւնն՝ նոյնպէս և լեզուն մնաց ամբողջ յԱջամայ և 'ի Նոյն սկսեալ . որովհետեւ 'ի Հայրենի տանէն ո՛չ հեռացաւ ազգ մեր՝ որ է Արարատեան գաշտ և լիառն՝ առաջին բնակութիւն մարգկայինս սեռի . և ո՛չ ընդ այլոց ազգացն խառնակեցաւ . թէպէտ Հայկ ընդ Հսկայաղանցն չուեաց 'ի Բաբելոնն 'ի շինութիւն աշտարակին , բայց յետ խառնակութեան լեզուացն ո՛չ եկաց անդ , այլ գարձաւ յառաջին Նոյեանն բնակութի զարմովք և սրգւովքն . և այնպէս Արտուածապաշտութեամբ և լեզուաւ անխառն մնաց 'ի հայրենի խանձարուրս , յորմէ մինչև ցայժմ շարունակի ազգ մեր ըստ պահպանութենն այ :

Ատաքաբ 'ի վերայ թէ , ո՛չ երեւիւր յայլ աղինս Արտուածապաշտութիւն յայնմ ժամանակի : Թէպէտ՝ վասն Արտուածապաշտութեան՝ որ յԱրարհամէ ոկսեալ , խօսեցեալ են Հ . Ղուկասն Ինձիճեան , և Հ . Սիբայէն Չամչեան՝ և այլք բազումք . ոսկայն ըստ բաւականին պարտ յանձին վարկանելով մեք ըստ կարի տամք զտեղեկութիւն . որպէս ապացուցաբ 'ի վերայ զԱրտուածապաշտութիւն մերոյս նախահալոց : Բայց որքանցո՞ւք և միք ընդ խորենացւոյն զանիմաստասէր բարս առաջնոց հարցն մերոց՝ և վասն ցրուեալ գրեանցն մերոց նախնեացն՝ որոյ վասն կարճին լեզուք մեր : Ի վերայ այս ա մենայնի՝ փոքր ինչ ևս ցուցաք վասն Արտուածապաշտութեան և աւանդութեան ազգիս՝ տուեալ 'ի գրոց մերոց , յորոց ահա մինն է՝ 'ի գլխաւոր մատենագրաց ազգիս իբր վկայ հաստատուն մեծն Վարդան՝ որ 'ի գովեստ սուրբ Լուսաւորչին բացարձակապէս գրէ . « Ո՛չ պաշտեաց (Հայկ) ընդ եօթանասուն և մի նահապետս երկրի զպատկերն Բէշայ , այլ խրախուսեալ յԱրաւած՝ սաստկեաց զնոյն ինքն զկենդանին (Բէլ) զառաջնորդն կռապաշտութեան ո : Ի սմանէ հետեւի՝ թէ բաց 'ի Հայկայ ցրուեալքն 'ի Սենեար բոլորովին կըռապաշտեցան . բայց իբր վկայ ճշմարտին Արտուծոյ եկաց Նահապետն մեր Հայկ . ընդ որում և որդիքն իւր :

Եւ արդ՝ կանխագէտն Աստուած՝ որ ո՛չ տայ զփառս իւր այլոց , գիտելով թէ որդիքն Արայի գաւաճանութեամբ Համբարմայ ունին լինել զհետ աստուծոց օտարաց՝ արժան գատեցաւ ծանուցանել զժանթեալի Արտուածուն իւրոյ , Արարհամա հօրն հաւատոյ՝ 'ի ժամանակս Արայի՝ կոչելով զնա 'ի Հայրենի երկրէն և առնելով Հայր Ժողովրդոցն Աստուծոյ . որովհետեւ ըստ ժամանակագրաց՝ Արարհամ և Արայ ժամանակակից են միմեանց . տես 'ի գիրս

Եւստրեայ, Խորենացւոյ, Թովմոյ Արծրունւոյ, Սամուէլ երփցու՝ և այլոց բազմաց: Ըստ որում ո՛չ կամի զի ճշմարիտ Աստուածածանօթութիւն իւր սպառապաւռ ջնջեացի յերեսաց երկրի, վասն որոյ յատարանալ միոյն՝ կաշեաց զմեան. որպէս ՚ի ժամանակս Զուրցն հեղեղաց յորժամ խառնակէին որդիքն Աստուծոյ ընդ որդիս մարդկան. ընտրեաց զարդարն ՚նոյ, և ապրեցոյց ՚ի Զրասատս պատժոյն որդւովքն իւրովք՝ զի մի անհետացի ազգ մարդկան յերեսաց աշխարհի. նոյնպէս ՚ի բազմանալ կռամալութանց՝ ընտրեաց և պահեաց զԱբրահամ ՚ի վկայ ճշմարիտ գոյութեանն իւրոյ, որպէս էր մինչև յայն ժամանակս ազգ մեր՝ ճշմարիտ լուսովն լուսաւորեալ վկայ արարչազործ ամենակարողին: Բայումանէ զհետ դայ՝ Թէ ո՛չ է ամենեւին ջնջեալ կամ սպառեալ երբէք յերեսաց երկրի Աստուածածանօթութիւնն ճշմարիտ. բայց բազմաստուածութիւնն միշտ է եղծանելի և եղծեալ. սակայն որովհետև ո՛չ են տեղեակ արտաքին մատենագիրք պատմագրութեանց ազգիս մերում, վասն այնորիկ անհետացեալ կտրծնն զԱստուածողաշտութիւնն յերկրէ՝ և ոկիզքն աւելալ յԱբրահամէ, միայն տեղեկութեամբ Սուրբ Գրոց Խօսելով: Բայց ո՛չ այնպէս. այլ էր ՚ի Հայրենիս մեր ՚ի Հայաստան երկրի Աստուածգիտութիւն, ՚ի Նոյէ և ՚ի Հայկոյ մինչև ՚ի ժամանակս Արայի, որ իբր հազար ամ ըստ ժամանակագրաց: Թէպէտ ՚ի Սուրբ Գիրս զայմանէ ո՛չ տայ զԺանօթութիւն Սմայէսն, ըստ որում միայն նպատակ գրութեան նորին էր պատմել զԱստուածազործ սքանչելիսն, և ո՛չ զպատմութիւնս Հայոց. եթէ էր ընկալեալ զտեղեկութիւն զազգէս մերմէ՝ կարէր ծանուցանել սակաւիկ մի ՚ի գիրս իւր. այլ որովհետև միայն եգիպտական դպրութիւն էր վարժեալ ըստ դատարարական եգիպտացի փիլիսոփայից, և ազգաբանութեան ազգին իւրոյ էր քաջ խելամուտ՝ վասն որոյ միայն զնախնի աւանդութիւնս և զականատես սքանչելիսն պատմէ և ո՛չ զայլոց. որպէս և այժմ, որք իւրեանց պատմագրութեանց հմուտք են, միայն զիւրեանցն հաւանական ճանաչեն, և ո՛չ այլոցն. վասն որոյ և պախարակեն, անտեղեակ գուով օտարացն աւանդութեան. եթէ լեալ էին խերամուտ պատմութեանց Ազգիս քաջ հաւատային, որք վասն անգիտութեան այժմ ժխտեն ամանք:

(5) « Ըուն ես գու . . . և ժողովուրդ քո »:

Ճան՝. Ըստ որում գրէ մեծն Վարդան ՚ի պատմութեան, « Բայց Բէլ հաբարացեալ ասէ . . . հնազանդեցոյց զամենայն իշխանս՝ որպէս Աստուծոյ, և սպա արձակեաց զնոսա բաց ՚ի Հայկոյ, որ ո՛չ պաշտեաց զնա իբրև զԱստուած, այլ և շուն զնա կոչեաց. և ո՛չ կամեցաւ ընդ բռնաւորութեամբ Ներսիսի լինելու: Երբև թէ ամա զիպեալ է Վարդանն:

(4)* Մինչև ցմեռանիցն Սենեքարիմայ ր :

Ճան՝ Այս թուի լինել 'ի Համիրումայ մինչև Սենեքարիմ լսող
ւոց՝ հպատակութիւնն կամ հարկատու լինիլն Հայոց . որովհետեւ՝
զկնի յարէ , “Ապա ապստամբեցին յԱսորւոց ծառայութենէ ր :
Այս խօսի զԹագաւորութենէ Հայոց՝ որոյ սկիզբն է 'ի Պարոյրայ ,
և անընդմիջաբար յարէ զկնի ասելով . “ Եւ տիրէ 'ի վերայ նոցա
Ջարեհ՝ որդի որդւոցն Արամանեկայ ր :

Արդ՝ ըստ խորենացւոյն Ջարեհն է Ներսէհան և Աւաւենեան .
խոր . ըս . 60 էրէս : Չգիտեմք ո՞վ իցէ Ջարեհն այս , եթէ իցէ Ներ-
սէհեանն , սա անընդմիջաբար պատմէ ապստամբիլն Հայոց 'ի յԱսոր-
ւոց տէրութենէ : Արդ՝ մնամք 'ի տարակոյս , զի սա յիշէ զկնի Ջա-
րեհի զԱրմոգ , զՍարհանգ , զՀաւաշ , և զՓառնաւազ , և յետ Փառ-
նաւազի պատմէ զքանի ինչ նահապետս ազգիս . և ապա յարէ ըզ-
կնի ասելով . “Այս Փառնաւազ հնազանդեալ Նաբուգոդոնոսո-
րայ արքայի 'ի Բաբելոնի ր :

Եթէ լինիցի սա յիշեալն 'ի խորենացւոյն , լինի որդի Հրաշայ .
բայց 'ի ժամանակս Փառնաւազի սրգւոյն Հրաշայ՝ չէին Հայքն
հնազանդեալք Ասորւոց : Եթէ ասեմք վասն առաջին Փառնաւազի՝
սա Ասորեստանեայց Որբատան Թագաւորին ժամանակն է եկեալ .
յամի աշխարհի 436(4) . ըստ եօթնամանից : Եթէ որդի Հրաշայ ի-
ցէ , սա 'ի ժամանակս Ասորդանայ է եկեալ . և Նաբուգոդոնոսոր
է զկնի 100 . ամաց : Արդարեւ մնամք 'ի տարակոյս , զի 'ի ժամանա-
կըս Նաբուգոդոնոսորայ Հայկակն Բ . գիտեմք լինել ըստ Չամչեան .
և ըստ խորենացւոյն՝ զՀրաշայն . գոյ տարակոյս 'ի մէջ պատմեաց
վասն ժամանակաց և անուանց . բայց մի ոք տարակուսեցի , զի գոր-
ծըն է մի և նոյն , այլ միոյն է անունն և ժամանակն տարբեր . ուս-
կայն ինչ և իցէ , ստուգութեան է պատճառ գործն :

Այլ Փառնաւազայ՝ թուի լինել զկնի Սենեքարիմայ , և կամ զկնի
Ասորդանայ . տե՛ս 'ի խոր . և 'ի ժամանակագրութեան Չամչեան .
յերէս . 32 . 33 : Արդ՝ եթէ Ջարեհն այս է յիշեալն 'ի խորենացւոյն ,
սա ո՞չ 'ի ժամանակս Նաբուգոդոնոսորայ , այլ 'ի ժամանակս Արա-
շիսի Գ . ի երկայնաճեռն անուանելոյ . և Յովագէի քահանայա-
պետութեանն է . և 'ի ժամանակս սոցին ո՞չ գոյր Ասորեստանեայց
Թագաւորութիւնն : Եւ 'ի միջի երկոցունց թագաւորաց՝ գոյ մի-
ջոց իբրեւ 170 . ամաց , և սա ո՞չ երեւի լինել հաւանական . և յա-
րէ զկնի , “ Եւ ապա յայնմհետէ Բաբելացւոց և Մարսոց թագա-
ւորքն տիրեցին մինչև Սլէքքսանգր Մակեդոնացի ր :

Արդ՝ եթէ Փառնաւազ հնազանդեալ իցէ Նաբուգոդոնոսո-
րայ , յետ Նաբուգոդոնոսորայ մինչև Սլէքքսանգր գոյ միջոց իբր
300 ամաց . և յայնժամ լինի ընդդէմ պատմեաց ճշմարտապատու
ժանուցելոց ազգիս , բայց գոյ ստուգութիւն , այլ կարծեմք լինել

առնուան և ժամանակի տարբերութիւն . բայց ո՛չ զանց առնեմք խոստովանիլ թէ պակաս իցէ 'ի տեղւոջն , գուցէ վասն չբաւելոյ տանիլ Սրճանին բոլոր գործքն ազգաբանութե՛ , համառօտիւ անցանէ 'ի գրեւն յարձանի . միայն զառաջին զնահապետսն յիշելով բաւական համարի այսու կերպիւ ստորագրել . բայց յետոյ ունիմք ինչ խօսել՝ զորմէ տե՛ս յեղրակացուէն ծանօթութե՛ս վասն սոյն մասին :

Եթէ Զարեհս այս իցէ ստոյգ ըստ խորեհացւոյն , զոր ո՛չ կործեմք լինել . ո՛ւր է Արայեանն Արայ , և Անուշաւանն , և Պարեան մինչև ցԶարմայր , զորմէ տե՛ս 'ի խորե՛" . 42 . 43 : Եւ կամ ո՛ւր դիցուք յետ Զարմայրի Պարոյրն , և Հրաչեայն . և մինչև յԵրուանդ և ցՏիգրան՝ որք զաշխարհ գողացուցին . թո՛ղ զպատեհագին Տրափայ . և թո՛ղ զայնոսիկ՝ որք հետ զհետեւ յաջորդեցին մինչև ցՎահէ , և զարարութիւնն Վահէի , և զմահ նորին յԱղէքսանգրէ մակե՛ գովնացւոյ . տե՛ս խոր՛" . յերե՛ս 60 :

(5) « Ի Դամասկոսէ ասեն գնացեալ զՍարսափն զընդոծինն Արրահամու փախտական լեալ Դսահակայ ր : Ծան՛" . Ահա՛ ազգային հնութեան գիւտ՝ որ լինի պատճառ հետաքրքրութեան քննաց ազգիս . զի խորեհացի հայրն մեր ասէ , « Զեա մեռանելոյն Սարայի առեալ Արրահամու կին զՔետուրա՛ յորմէ ծնան Եմբան և եղբարք նորա՛ զոր Աբրահամ՝ 'ի կենդանութեանն իւրում՝ մեկնեաց Դսահակայ արձակելով յերկիրն Արևելից . յորոց սերեալ ազգ Պարթևաց ր :

Արդ՝ տեսանի միաձայնութիւն ո՛չ սակաւ . վասն զի նա՛ « Մեկնեաց 'ի կենդանութեանն իւրում՝ Դսահակայ ր ասէ . և սա՛ « Թախրստական լեալ Դսահակայ ր : Եւ որ այսոր զկնի բանք՝ և ուսուէլ բացայայտ թուի լինել սորայս . զի նա միայն զերթ նոցա յԱրևելս , և Պարթևաց 'ի նոցանէ սերիլն յիշէ : Բայց սա ո՛ւր բնակիլն նոցա յԱրևելս՝ և անուանադրութիւնս ինչ , և յոր ազգ խառնիլն գրէ : Եւ ըստ այսմ՝ Ընդոծինն բնակի ըստ Ագաթանգեղոյ առոտամբ երկուց լեբանցն՝ որ է Արաքսած կատար , և Գեղ լեառն : Եւ անուանէ զերբինս յանուն իւր « Ագատ ր : Հաւանական թուի թէ՛ լեառս այս՝ 'ի հնոց անուանէր « Ագատ ր , որ այժմ՝ կոչի « Դւին ր , ըստ լեզուին Պարսից , որ նշանակէ բլուր ըստ խորենացւոյն : Ըստ որում անմիջ լեբինք հայրենեաց մերոց ունին սեպհական անունս զոր յատկացուցին նախնիք միւր՝ ըստ իւրեանցն անուանց . նոյնպէս և սա անշուշտ : Որովհետեւ բառս Դւին ոչինչ նշանակէ ըստ հոյակական մերս բարբառոյ , և մանաւանդ Ագատ գեան անցանէ զստորոտովն Դւնայ , որ է Զուրն Գառնուոյ որ պարտէր կաշի , գետ Գառնուոյ . բայց սակայն զստուգագրոյն ընկալաք յայսմ՝ պատմութենէս՝ զոր Ագատ կոչէ զլեառն Դւին : Իցէ թէ , վասն կոչելոյ զլեառն Արաքսայ մականանում թեամբ Ագատ , որ հանգէպ է սորին . նմին իրի

տովորութեամբ բարձեալ և անհետ եղեալ է այս անուն . ռակոյն տեղին յայանի ցուցանէ և պատճառքն յափշտակեն զմիտս մեր, զի ըստ պատմելոյ սորին՝ լեառն Դւին՝ հայի յԱրագած կատար և ՚ի Գեղ լեառն, և է հանդէպ մեծի գաշտին Արայի զոր տեօի գրի չես : Այս լեառ՝ ըստ խորենացւոյն անուանի բուր, որպէս և է իսկ բայց ըստ Ագաթանգեղոյ Արձանագրութեան կոչի Ագաս . վասն զի՝ ոչ է գտնեօրեալ ընդ այլ լեւրին . և՛ յիսուի միայնակ արձանացեալ « Ագասո ր : Եւ մինչև ցարդ առանց պատճառի կոչեն զգետնն որ մերձ առ ստորոտով սորին « Ագաս գետ ր . գտնց վասն անցանելոյ զստորոտով սորին սեպհականեալ է յինքեան զոյս անուն . որովհետեւ ոչ գտանի այլ պատճառ ՚ի մատենագիրս մեր մինչև ցայժեւ, թէ վասն էր կոչի գետս այս Ագաս, զի է ջուր Գառնայ, և մինչև յայն տեղին կոչի գետ Գառնայ, և ՚ի մերձնալն յայտ լեառ ստանայ զանուն Ագաս . ապա գուշակի թէ այսմ լեռնէս ընկալեալ է զայո մականուն : Տէս և « Մարտեակ ր անունն » և « Եղիազար ր որդի սորին ՚ի գիրս Ծննդոյ . ԺՆ . 2 : Եւ ՚ի Յատուկ Բաւարանի յերես 140 : Եւ « Ընդոմինն » ր ՚ի Հատարակ Բաւարանի . յերես 772 :

Ասկայն գոյ տարբերութիւն ՚ի վերոյ փառոխ անունն . զի խորենացին ՚ի փառոխ նահապետէ եղեալ ասէ այոր անունն . իսկ սա՝ յորդուոյն Մարտեակ : Կարէ լինել զի միոյ մարդոյ թէ՛ առնունն՝ թէ՛ զտեղի բնակութեանն . յորժամ տիրեցեն այլք անդր՝ կամ բնակեցին, սեպհականեն ինքեանց . կամ օտարք տուցեն իբր մականուն, որպէս երևի ՚ի սորին վերայ՝ որոյ անունն ասէ լինել « Եղիազար ր : Եւ կամ պատահի երբեմն կոչիլ միոյ անունն ՚ի վերայ բաղմաց, որում պատահալ պատմիչք այլ ընդ այլոյ պատմեն սակա անուանցն համաձայնութեան :

Ի շարագրուած բանին գտանին հետորբորութիւն նիւթք . բայց բաւական լիցի, եթէ այս և եթէ այն՝ ստուգութեան են պատճառ և ոչ ստութեան . զի խորենացի հայրն մեր ասէ . « Ի Բեառուական Ծննդոց ծագեալ տղան Պարթև ական » . և սա , « Ի Մարտեակ Ընդ ծընեն Աբրահամու ր : Գուցէ թէ այսու աղագաւ « ասին ր բայեա անցանէ Ագաթանգեղոս վն ոչ ցրելոյ զայլ աւանդուի Ագիս, բայց յոյժ հաւանական թուի սորին ասացուածն, ըստ որում խորենացի հայրն մեր ոչ խառնէ յազգս ինչ, բայց սո խառնեալ ասէ ՚ի Մարտեական Ծննդոց յազգս Աբրահանեկայ . թուի լինել ՚ի Մարտեական Ծննդոց սերեալ և գաղթեալ ՚ի Հահառտան՝ կամ յառաջ և կամ յետ վահէի պարտութեան . և անտի ՚ի վերերեւեալ տղան Պարթև ական : Եւ՝ առաւել ունանութիւնս այս ստուգագոյն երևի :

Այսու աղագաւ կարէ լինել Աքշակայ և Վաղարշակայ տիրեն Հայաստանի՝ վասն արեանառու լինելոյն և խառնելոյն յազգ Արա-

մանեկայ : Եթէ չէր եղեալ այսպիսի հարազատ ազգակցութիւն՝ առ տարակոյս եմք՝ թէ ոչ ընդունէին ինքեանց թագաւոր , և ոչ հաւատային զաշխարհո իւրեանց , և ոչ երբեք հնազանդեալ ընդ նորին ձեռամբ հպատակէին , որպէս յայտ է 'ի պատմագրաց . զի բայց 'ի հնազանդութենէն ոչ երբեք լուեալ եմք պատերազմ ինչ արիւնհեղութեւն ընդ մէջ Հայկազանց՝ և ընդ մէջ Պարսեակազանց . 'ի ոկզբան ծագման նոցին՝ և 'ի սկզբան տիրապետութեան : Այլ ընդ հակառակն սորին՝ յորժամ կամէին տիրապետել ազգք օտարք 'ի վերայ իւրեանց , ընթերեսումք եթէ բազում արիւնհեղութիւն և ընդդէմութիւն եղեալ է 'ի Հայս , բայց 'ի տիրելն Արշակայ 'ի վերայ Հայաստանի ոչ այնպէս . մանաւանդ 'ի նուաճելն Արշակայ զայլ թագաւորութիւնն բազում կատորածս առնէր :

Ապա անշուշտ թուի լինել արեանառու և ազգակից . թէպէտ էին նախարարութիւնք և իշխանք Հայոց 'ի տիրապետելն Պարսեակազանց տէրութեան , որպէս Արտաշատ և Արտաւազդ՝ ըստ Չամչեան պատմութեան , բայց 'ի վերայ ոյսր ամենայնի սիրով և յօժարութեամբ ընկալան 'ի վերայ իւրեանց Տէր և Թագաւոր , և ձեռնառու ևս եղեն նոցա առ 'ի կործանել զԹագաւորութիւնն այլոց , որպէս յայտ է 'ի պատմութեան Խորենացոյ՝ յերես 72 . որ ասէ վասն Բագարատայ իշխանին՝ (զորմէ ունիմք առել 'ի ստորեւ . տես 'ի վեցերորդ ծանօթութեան) : «Կոսի և առաջին փոխարէն բարեաց հատուցանելով զօրավարին Բագարատայ ետ մեծամեծ պատիւս՝ որ նախաձեռն ընծայ մատոյց զինքն Վաղարշակայ յառաջքան զպատերազմն Արշակայ ընդ Մակեդոնացիսն : Բայց յայսմանէ և 'ի ցեղէն Հայկայ եղեալ նախարարութեանց արար պատիւս , և կարգեաց նախարարո 'ի վերայ գործոց աշխարհին . եթէ լինէր օտարական և ոչ արեանառու՝ ոչ հաւատայր նոցա զգործս աշխարհին՝ և զգուշանայր . Թող թէ Հայք և Պարսիկք ընդ միմեանս ունէին յառաջնումն զսէր և զմիաբանութիւն , և 'ի ցուցումն սորին քաջն Վահէ շահաստկի 'ի ձեռն զօրացն Մակեդոնացոց՝ 'ի դիմակալելն ընդդէմ Աղէքսանդրի՝ առ 'ի պաշտպանել զԴարեհ արքայն Պարսից :

(6) «Սմա՝ ընդ առաջ ելանէր Բագարատն փառազեան յորդանոցն Արամանեկայ : Տան՝ Արդ՝ նոր իմն լուր հետաքրքրուն , որովհետեւ մեք գիտեմք միայն Բագարատն յազգէ Համբատայ Հրէի՝ ըստ Խոր՝ . և ըստ Չամչ՝ . յերես 208 : Բայց Սա ասէ , «Փառազեան յորդանոցն Արամանեկայ : Գուցէ թէ այսպիսի տւանդութիւն ըստ է ազգին Բագարատունեաց :

Եւ յարէ , «Եա զգուսար իւր 'ի կնութիւն , և զարդարեաց 'ի Թագ հայրենի՝ և նստոյց 'ի գահոյիցն : Եթէ ոա իցէ պատմեալն 'ի Խորենացոյն , նա ոչ ետ զգուսարն իւր 'ի կնութիւն ,

և ոչ գիմաւորեաց 'ի գալն վաղարշակայ . բայց Սա "Գիմաւորեաց (ասէ) պատարագգը Արշակայ ։

Եթէ ոչ էր եղեալ ազգակցութիւն և խնամութիւն . ոչ գիմաւորեր . և ոչ գգուսար իւր տայր 'ի կնութիւն . բայց յայտցանէ ոչ առնայր յանձն Արշակ , եթէ լինէր Հրեայ' և ոչ ազգակից . մեք մի միայն գիտեմք լինել թագադիր հրամանաւ վաղարշակայ և ոչ Արշակայ . բայց խորենացին ասէ , "Եղբօր իւրում Արշակայ էր նախարար' այնու աղաքաւ արար թագադիր և Արքայի երկրորդոս Բայց ոս ևս առաւել հաւանական թուի' թէ խառնեալ է յազգրս Պարթեւաց և կամ Արշակունեաց . եթէ չէր այսպէս' ոչ առնէր թագադիր վաղարշակ . թող զայն' զի յառաջ էր Արշակ եղբայրն վաղարշակայ իբր 30 . ամաւ , վասն այնորիկ կամ խառնելոյն յազգս իւրեանց' և կամ յազգս Հայկազանց , ետ ոոյն պատիւ . մաւնաւնդ ազգակցութեանն էր գործ' զի 'ի գիմաւորելն բազմացուցէ 'ի գահ' զարգարեալ 'ի պոսկ' 'ի վահագ' և սընդր , և ըզգուստրն ասցէ 'ի կնութիւն :

Բայց լինի' զի Բագարատս այս' լիցի ալ ոմն , և ոչ յիշեալն 'ի խորենացւոյն . սակայն ըստ յարմարութեան պատմութեանս յոյժ նմանութիւն բերէ ընդ խորենացւոյնն . վասն զի գործն և եղելութիւնն 'ի մի և 'ի նոյն ժամանակիս է . հաւանական երևի' եթէ յիշեալն այն Բագարատ 'ի խորենացւոյն' լիցի խառնեալ յազգ Արամանկայ կամ արեանառաւ . եթէ չէր եղեալ այսպիսի հարազատ խնամութիւն' ոչ ստանայր այսքան պատիւ , և ոչ Ագաթանգեղոս այնպիսի վերադարձեր . տես յայսմ մասին ծանօթութիւն 'ի վերայ յայսինքն գործքն վահէի . և յետոյ տիրելն Պարթեւազանց 'ի վերայ Հայաստանի' որ համեմատ դայ սորին :

Եւ գուցէ այսու աղաքաւ եղեալ է յետոյ յազգն Բագրատունեաց թագաւորութիւն . այսինքն վասն լինելոյ Բագրատունեաց արեանառաւ և ազգակից , կամ 'ի սկիզբն Հայկազանց' և կամ յետոյ Արշակունեաց . եթէ չէր եղեալ այսպիսի հարազատութիւն առ ազգս Հայկազանց' ոչ սունէր Արշակ զխնամութիւն , և Բագարատ լինէր հայր Արքայի . և ապա վաղարշակ ոչ առնէր թագադիր և երկրորդ տէրութեանն , և յետոյ ոչ առնէին Հայք իւրեանց թագաւոր զԲագրատունիսն , և հնազանդէին :

Սոյն ոս աւելի հաւանական և ստուգագոյն երեւի պատճառ' Բագրատունեաց ցեղիցն թագաւորելոյ' յայնմ ժամանակէ տղնուականութեամբ և նահապետաբար եկեալ մինչեւ 'ի ժամանակս թագաւորութեան ցեղիցն Բագրատունեաց . թէպէտ խորենացի հայրն մեր մերժէ Հայկայ ցեղից ասել զԲագրատունիսն , բայց թուի մեզ եթէ իմացեալ է սոյն աւանգութիւնն' որոյ ստոյգն ժամանակաւ յառաջ գրեալ է Ագաթանգեղոս . սակայն ոչ է հանգիստեալ

աւրաք գրութեան . այս ևս պատահաւ է ստուգութեան գործոյն , վասն զի մինչեւ 'ի ժամանակս խորենացւոյն դոյ եղեալ այսպիսի աւանդութիւն . որոյ վասն յիշէ երանելին Ագաթանգեղոս առեալ 'ի գիւտնէ և կամ յաւանդութենէ նախնեացն մերոց , և գրեալ 'ի վերայ Արձանի . որ 'ի նմանէ հանեալ պատմէ մեզ Մարտիրոս փիլիսոփայս ՄԾուրնացի , յորմէ Սեբէոսս այս պատմագիր :

(7) Ի վերջ արձանագրութեանս Ագաթանգեղոս երեւի ինչ տարակուսական՝ զի Ագաթանգեղոս հրամանաւ Տրդատայ լաքարի քանդակէ 'ի վիմի զաղգարանութիւն ազգիս , որ հարկ է լինիլ մինչեւ 'ի ժամանակս Տրդատայ , բայց անսանմբ զի անցեալ են յարձանագրութիւնն քանի ինչ անուանք . այսինքն խորոսովս՝ որ է որդի Տրդատայ . ապա Տիրանայ . ապա Արշակայ . և ապա Պատայ՝ որդւոյ Արշակայ . յարեմն անտարակոյս եմք , թէ կամ որդիքն և թոռուքն Տրդատայ զանուանս իւրեանց և որդւոցն շարունակաբար անցուցեալ են յարձանագրութի , կամ թէ ՄԾուրնացի փիլիսոփայն յետ գտանելոյ զարձանագրութիւնն անցուցեալ է 'ի գիր շարունակելով մինչ 'ի ժամանակս իւր զորդիսն և զթոռուսն Տրդատայ . զի գոն այսպիսի 'ի պատմիչս . որպէս երեւի 'ի Սամաւէլ երիցաւ Քրանիկանն . որ յետնորդք յաւելեալ են 'ի գիրս նորա , զորոչ եր նա 'ի ժամանակս իւր գրեալ . այսպէս և 'ի մասին արձանագրութեանս , որպէս և յայտ առնէ գրութիս՝ զի 'ի միւս օրինակին յետ Տրդատայ փակագծիւ եր եղեալ , և մեք նոյնպէս եղօք : Բայց այս ևս կարծի թէ՝ 'ի ժամանակս Պատայ դեռ կանգուն կայր այն արձանն , ընդ նմին և պալատն Սանատրիդ . սակայն յետոյ կործանեալ ունի լինել յարշաւանացն Հապհոյ 'ի միջագետս . և այլն :

Ե Զ Ր Ա Կ Ա Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Վ Ե Ր Ո Ց Ի Հ Ե Ա Լ Ժ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ց

Լ՝ Ռեհայն ինչ՝ որ է Գաղանի և Երիբայելի , պարս է հաւաքապիլ կառանախան կարծեօք :

ա. Արգ՝ Թերի լինիլ Թուի 'ի սկզբան պատմութեանս 'ի մասին Արձանագրութեան , կամ 'ի Յոյն բնագրէ , և կամ եթէ կատարեալ իցէ ևս՝ 'ի ձեռս մեր ոչ է հասեալ անթերին :

բ. Երեւի՝ Թէ չէր տեսեալ Ագաթանգեղոս զպատմութիւնն Մարտիրոսի Վատինացւոյ՝ որ 'ի վերայ նախնեացն մերոց . այլ կամ 'ի յաւանդութենէ գտեալ և կամ յայլում աղբերէ հանեալ 'ի գիւտնէ՝ այնպէս արձանագրեալ է 'ի վերայ վիմի . ապա թէ ոչ՝ ըստ օրինակի այլոց պատմոց ազգիս մերոյ , զօրօրինակ Մովսէս խորենացին , և Յովնանէս կաթողիկոսն առնաւ 'ի Հայ .

կայ մինչև 'ի ժամանակս իւրեանց իշանեն՝ շարունակելով . և Սա
ևս ըստ նոցին օրինակի շարունակէր զաղգարանութիւն նախնեաց
մերոց :

Կ. Եւ գարձեալ՝ որովհետեւ եր Հռովմայեցի Ագաթանգե-
ղոս , ազգասիրութեան ոգւով առ 'ի չգնելոյ նախապէս 'ի վերայ
ազգին իւր՝ զպարտութիւն նախնեացն իւրոց , որ 'ի Հոյսոցն քա-
ջաց , զանց առնէ . որպէս զպատերազմն Տրովպայ , որ զաշխարհ
գողացոյց , և զպատերազմն երկրորդ Տիգրանայ քաջ Թագաւորին
Հոյոց՝ որ ընդգէմ Հռովմայեցւոց :

Արդարեւ քաջ գիտէր զայստիկ երանելիս , որովհետեւ յար-
քունիս Տրդատայ եր քարտուղար՝ և վարժ հայկական դպրութե-
որպէս մինչև յայսօր դանշելի գրութիւն նորա երևի 'ի մեզ . բայց
միայն որում ականատեսն եղև և ականջալուր զնոյն վիտապրէ :

Կ. Զն յախառ եղէց . և ընդէր 'ի քիրտ մօտից 'ի զուր-
դի պատմագիրս այս սրբան գտանէ յարձանագրութեան անդ , այն
քան տայ մեզ զծանօթութիւն , զոր շարունակ պատմէ յիւրում
մատենի . արդարեւ բոլորովին համաձայն է Սա պատմութեան խո-
րենացւոյ սուրբ Հօրն , և հանգերձեալ է լինել պատճառ ստու-
գութեան բովանդակ աւանգութեան ազգիս . Թէպէտ և ոչ այն
քան յագեցուցանէ 'ի սկզբան ազգարանութեան , բայց յայլմէ
կողմանէ բազում հնութիւնս յայտ առնէ . բայց գոյ ինչ ինչ պա-
կաս և տարբերութիւն 'ի խորենացւոյն բանից՝ որպիսի է տարբե-
րութիւնն և պակասութիւնն 'ի Քրոնիկոսին Արշակունեաց՝ զորոյ
տուեալ եմք զտեղեկութիւն : Վերջ բանիս՝ եթէ ոչ եր եղեալ
տարբերութիւն և պակաս գործոյս՝ յայնժամ ոչ լինէր սա ազնիւ
հնութիւն և ստուգութեան պատճառ խորենացւոյն բանից . եթէ
լինէր սա համեմատ բաղբովին խորենացւոյն , յայնժամ ասէին ըն-
թերցողք՝ Թէ առեալ 'ի խորենացւոյն աղբերէ Սեբէոս՝ և այսպէս
համառօտիւ պատմեալ . բայց ոչ այնպէս : Եթէ խորենացի սուրբ
հայրն մեր պատահեալ էր արձանագրութեանս այսմիկ՝ անշուշտ
յայտ առնէր պատմելով մի առ մի 'ի գիրս իւր . որպէս զբազում
պատմագրութիւնս և գիւննագրութիւնս հաւաքեալ աշխատասի-
րեաց 'ի յօրինելն զպատմութիւն ազգիս , և աւաղէ վասն պատ-
մութեան Դիոդորայ Սիկիլիացւոյ , զի ոչ կարաց 'ի ձեռս բերել .
արդարեւ աներկբայ գիտեմք՝ Թէ չէ դիպեալ արձանագրութեանս
այսմիկ : Որովհետեւ ըստ վկայելոյ պատմագրիս , “ Ծածկեալ եր
(ասէ) յարքունական կայենիցն ” :

Եւ գիտելով զայս մերս Սեբէոս՝ Թէ ոչ գոյ ամենեւին յիշա-
տակ սորին 'ի գիրս ոչոյ պատմեաց՝ մանաւանդ ազգիս , նմին իրի
իրբեւ զհաջուագիւտ պանծալի ճաշակ նուիրէ յիշատակասիրաց ազ-
գիս . զմեզ տեղեակս առնելով վարուց դիւցազանցն նահապետաց

ժիրոյ՝ ունի համառօտ արձանագրութեամբ՝ և պատմագիրս վստի
համառօտութեան սորին՝ ոչ համարի բաւական շարունակել զպատ-
մութիւն իւր սկսելով ՚ի կատարած ծայրէ սորին, այլ առէ, «Երկ-
րորդեցից» ՚ի պատմագրութեանց Մովսիսի Խորենացւոյ և Ստեփան-
նոսի Տարօնացւոյ ո :

Ստեփաննոսի և համառօտ իցէ ազգաբանութիւնս այս, է ազ-
նիւ գիւտ ինչ հնութեան և յիշատակ յաւերժական՝ զոր բաշխե-
ազգիս Թորգոմեան, գիտաւորութեամբ ցուցանելոյ զվկայութիւն
յարտաքին հնութեանց . ոչ յիշելով ամենեւին զազգաբանութիւնս
Մովսիսի Խորենացւոյ՝ զսա ՚ի տեղի նորին բաւական համարէ . զի
արտաքին իրաց և այլոց ազգացն վկայութիւնք՝ առաւել ապացու-
ցանեն զիրին ստուգութիւն . մանաւանդ եթէ համաձայն իցէ այ-
լոցն վկայութեանց՝ որպէս սա Խորենացւոյն բանից :

Արդ՝ բաւական համարելով զայս՝ ոչ կրկնէ այլ ևս շտապար-
գել զազգաբանութիւն . միայն զայլ գործս քաղելով ՚ի Խորենաց-
ւոյն և ՚ի Տարօնացւոյն՝ շարունակէ . և որում ինքն եղև տկանա-
տես և տկանջալուր՝ ընդարձակագոյնս պատմէ, և ըստ որում ար-
ձանագրութիւնն գրոյմեալ ունի յինքեան՝ համառօտ կերպիւ մին-
չև ցծագումն Պարթևազանց, վստի որոյ ՚ի ցեղէն Պարթևաց սկը-
սանի շարունակել ասելով, «Յետ մահուանն Աղէքսանդրու ո , և
զթերին լրուցանէ ՚ի Մովսիսի և ՚ի Ստեփաննոսի մատենիցն : Բայց
է ուրեք զի տարբեր կերպիւ, թէ ըստ պատմութեան, և թէ ըստ
ժամանակագրութեան . թուի լինել տարբերութիւնս այս ՚ի Ստե-
փաննոսի մատենիցն հանեալ . և գուցէ ՚ի յայտ գայցէ ՚ի ժամանա-
կին հարազատ օրինակն :

Այս ևս յայտ լիցի՝ զի այս է գիտաւորութիւն և փափաք մա-
տենագրիս՝ ըստ որում կոմի միայն զչիշատակեալսն այլոց պատ-
մբայց՝ վիպասանել, և զգրեալսն յայլոց համառօտիւ անցանել . որ-
պէս զպատմութիւն Վարդանանց պատերազմին կարճ ՚ի կարճոյ
ստորագրէ ասելով . «Այն ամենայն յայլոց գրեցաւ ո : Արդ՝ ոչ
փոքր հաւատարմութիւն տեսանի քան զԽորենացին ՚ի պատմիչս
այս . որովհետև զլուեալսն յայլմէ ևս նշանակէ, յասելն անդ .
երես 172 . «Զայս լուաք յարանց գերելոց . . . որոց ինքեանք իսկ
տկանատես եղեալ պատմեցին մեզ ո :

Ապա ուրեմն մի երկբայիցուք՝ յորժամ տեսնեմք ՚ի տեղեւ
տեղեւ կրճատ համառօտագրութիւն զանցից եղելոցն . ահա՛ շատ
լիցի ՚ի մէջ զծածկեալսն յայտ առնել և զգանասիրացն տարակոյս
լուծանել . զայլսն թողումք քննչաց ազգիս :

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍԵՐԷՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Արդ՝ թէ պիտոյ է քեզ ո՛վ ընթերցասէր, երկրորդեցից 'ի Պատմագրացն Մովսիսի խորենացւոյ՝ և Ստեփաննոսի Տորաւնացւոյ հաւատի և Ճշմարիտ Մատենագրաց՝ զորդի 'ի հաւրէ ճանաչել:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Բ*.

ՅԵՏ մահուանն Լիէքսանդրու՝ Թագաւորէ Լրշակ քաջ 'ի Բահլ Հահաստանի՝ յերկիրն Քուշանաց. կեցեալ ամս ճլ, Թագաւորեաց ամս ծէ: Յետ նորա որդի նորա Լրտաշիր՝ ամս լւ: Յետ նորա Թագաւորէ նորին որդի Լրշակ՝ որ կոչեցաւ մեծ՝ ամս ծք:

Սա Թագաւորեցոյց զեղբայր իւր զՎաղարշակ 'ի վերայ աշխարհիս Հայոց: Լրդ՝ այսպէս զատուցեալ երեւէին ցեղքն Թագաւորու թեանց, Պարսից՝ և Հայոց:

Լրշակ քաջ նախնեաց երկուց ցեղից՝ Թագաւորեցելոյ Պահլաւկանին, և Լրշակունւոյն: Լմենայն քաջութեամբ Թագաւորեաց ամս ծէ: Յետ որոյ որդիքն զատուցեալք Թագաւորք Պարսից. Լրշակ մեծ՝ ամս ծք: Լրշական՝ ամս լ:

* Ի բնագրին էր ԳԼՈՒԻ Գ. յետ եգաթ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Բ.

Լ՛ըշտնակ՝ ամա չի : Լ՛ըշէս՝ ամա չի : Լ՛ըշուիր՝
 ամա խի : Լ՛ըտաշէս՝ ամա չի : Պարեհ՝ ամա չի :
 Լ՛ըշակ՝ ամա ժիթ : Լ՛ըտաշէս՝ ամա չի : Պերոզ՝
 ամա չի : Վաղարշակ ամա ծ : Լ՛ըտաւան՝ ամա չի :

Օ՛հա սպանեալ Ստահրացուն Լ՛ըտաշի՝ որդ-
 ւոյ Սասանայ , եբարձ զտէրութիւն Պահլաւաց :
 Սկսեալ յերեսուն ամի թագաւորութեանն Փիւ
 լեդերիս Պողոմէսի , կալեալ նոցա ընդ ամ
 ամս՝ նճէ :

Յետ որոյ նուաճեալ Ստահրացուն Լ՛ըտաշ
 ըի որդւոյ Սասանայ զամ արիս և զանարիս , և
 զքաղուսն ի նոյն ազգէ թագաւորութեան Պար-
 թեւաց՝ և Պահլաւաց՝ թագաւորէ ինքն : Եւ
 յետ նորա Սոյազատք նորին՝ զնոյն ձեւ աւերինադ-
 րէն զՍամիկոնէիցն սակս ազգաց զնեղութիւնն :
 Վանդի ոչ են սոքա որդիք ազգածնինն Լ՛ըամա-
 նեկայ , այլ են եկեալ ի Ղենաստանէ յամա Լ՛ը-
 տաւանայ արքայի Պարթեւաց . և մեծին խոսրովու
 արքային Հայոց . ոմ լուայ յառնէն մեծէ՝ որ եկ-
 եալ էր հրեշտակութիւն ի Ղենայ թագաւորէն
 առ արքայն խոսրով , յոր իմ՝ հարցեալ ի դրանն

* Արդ՝ գործս այս է ծածկեալ և տարակուսելի , որպէս խօսե-
 ցեալ ենք . բայց ըստ մերս կարծեաց՝ համարիմք զսա լինել Ստեփան-
 նոս Տարօնացին՝ որ գիպեալ հրեշտակաց եկելոյ ի ճենաց աշխար-
 հէն ի պալատն խոսրովու , իմացեալ իցէ զծագումն Սամիկոնէից ի
 նոցանէ . և այս լինի յայտնի ապացոյց՝ թէ Ստեփաննոս Տարօնացի
 լեալ է դ . դարու պատմիչ : Եւ վերոյիշեալն խոսրով հորի է լինել
 թագաւոր Արշակունեաց տէրութեան , և ի նորին գրան հարցեալ
 և իմացեալ : Վասն որոյ իրաւամբ կարծի թէ՝ ոյն գործ է Ստեփան-
 նոսի՝ և ոչ խորենացուն , որովհետեւ նա ոչ սոյստն ամենայն պա-
 րագոյիւք յիշէ վասն Սամիկոնէից ծագման . որ և Սեբեոս ի նո-
 րին Ստեփաննոսի աղբերէ առեալ շարունակէ զգործ իւր . որպէս
 և ինքն իսկ ասէ ի ճակատ գրոյն , « Երկրորդեցից ի պատմագրա-

արքունի՝ եթէ « Լ՛ղգ մի մեծ ՚ի Հայաստան երկրի կայ՝ զորմէ ասեն եթէ ՚ի ձերմէ աշխարհէն գնացեալ են » : Եւ նա ասաց ինձ , « Լ՛սեն ասէ գուռանք և ՚ի մերում աշխարհին յերգս իւրեանց , զՍամիկն և զԼոնակն արս երկուս լեալ քաջս , և գլխաւոր եղբարս հարազատս , որդիք Կառնամայ նախարարին՝ որ էր երկրորդ ՚ի թագաւորութեանն Ղենաստանի : Որոյ մահուանն առնս այսորիկ , առ զկին սորին թագաւորն նոցին ՚ի կնութիւն : Եւ եղև ՚ի նմանէ որդի՝ որ զկնի մահուան հաւր իւրոյ յաջորդեալ նստաւ յաւթառ հայրենի թագաւորութեանն : Եւ նոքա երկուս եղբարք նորա ՚ի մաւրէ , և ոչ ՚ի հաւրէ , ապստամբեալ ՚ի բաց կացին ՚ի նմանէ . և միաբանեալ ընդ ինքեանս զմասն մի ՚ի նախարարացրն և ՚ի զաւրացն՝ առնեն ուխտ միաբանութե : Որոյ խորհեալ խորհուրդ չարութեան սպանանել զեղբայրն իւրեանց՝ զթագաւոր աշխարհին Ղենրաւուր , և առնուլ զթագաւորութիւն նորա : Եւ զաւրածողով լինէին Սամիկն և Լոնակն ՚ի վերայ նորա ՚ի միում տեղւոջ աշխարհին իւրեանց , և բաժանի զաւր աշխարհին յերկուս : Լ՛ղգ լինի Ղենրաւուրի . գումարէ և նա զզաւրս իւրոյ կողմանն՝ և քնայ ՚ի վերայ նոցա ՚ի պատերսդմ : Եւ յարձակին ՚ի վերայ՝ միմեանց՝ հարկանեն սրով սուսերի , և սպառեն զղուրն ապրստամբական :

Եւն Մովսիսի խորենացոյ՝ և Ստեփաննոսի Տարօնացոյ հաւատով և ճշմարիտ մատենագրաց : Եւ մի ոք երկբայեացի անկեալ ՚ի տարակոյ՝ թէ ընդէր ոչ յիշէ զանուն հեղինակին ՚ի շարագրած բանին իւրոյ . ահա՛ պատմագիրս բաւական համարի ՚ի ճակատ զբոյս գրածել :

Փախստական լեալ Սամիկն՝ և Կոնակն գնան
առ արքայն Լ՛րչակունի՝ որ նստէր ՚ի Բահլ Շա-
հաստանի՝ յերկիրն Քուչանաց : Եւ էր խաղա-
ղութիւն ՚ի մէջ երկոցուն . թագաւորութեանցն
այնոցիկ :

(Հայնժամ մեծաւ աղերսիւ խնդրեալ զնոսա
Ղենբակուրի՝ յարքայէն Պարթևաց, «Օ՛ ի բարձ-
ցէ ՚ի միջոյ . ապա թէ ոչ՝ լուծցի ուխտ խաղա-
ղութեանն՝ որ ՚ի միջոյ մերում » : Իսկ նորա խնայ-
եալ յարսն , ոչ ետ զնոսա ՚ի ձեռս նորա , այլ
գրէ առ նա սիրով, « Լ՛նդրէն ուխտ խաղաղու-
թեան մերոյ (ասէ) հաստատուն կացցէ ՚ի միջի
մերում, զի երգուեալ եմ առ նոսա՝ զի նոքա
մի մեռցին , այլ ետու տանել զնոսա ՚ի մուտս
արևու՝ և յեզր երկրի՝ ՚ի տեղին յայն , որ արե-
գակն ՚ի մայրն մտանէ » :

(Հայնժամ հրամայէ արքայն Պարթևաց զաւրաց
իւրոց տանել զնոսա զգուշութեամբ մեծաւ՝
կնաւ , և որդւովքն իւրեանց , և ամենայն աղ-
խիւն իւրեանց յերկիրն Հայոց առ ազգական
իւր արքայն Լ՛րչակունի՝ որ էր թագաւոր Հա-
յաստան երկրին , ուր և սերեալ բազմացան
յոյժ , և եղեն յազգ մեծ ՚ի Սամիկոնայ և ՚ի
Կոնակայ . յայսմանէ այն է սպարապետ :

Եւ եղև յետ մահուանն Լ՛րտեանայ՝ որդւոյ
Ս՛աղարշու արքային Պարթևաց , թագաւորեաց
Լ՛րտաշիր որդի Սասանայ միահեծան տէրութի
՚ի վերայ Բաբելացւոց , և Լ՛սորւոց , և Սարաց ,
և Պարսից , և Պարթևաց , ամս Ծ :

(Համի երրորդի Լ՛ղիանոսի կայսեր . և յամս
Ը . երրորդի Թ . մեծի Խոորովայ արքային Հայոց՝

փոփոխումն թագաւորութեանն այսորիկ լեալ :
Եւ էր խոստով լի . ամաւ : Եղիանոս երրորդն .
Լրտաշիր՝ զառաջինն :

Յամի Ը . երորդի չորրորդի՝ մեծին խոստովայ . և չորրորդ ամի արքայի Պարսից Լրտաշիր՝
Թագաւորէ Տերենտիանոս ամիսս վեց . քանզի
փութանակի վաղճանի :

Յամի Ը . երորդի խոստովայ արքայի . և 'ի հին
գերորդ ամի Լրտաշիր Պարսից արքայի՝ Թագաւորէ
Պրոպոս ամս զ : խոստով՝ Ը : Լրտաշիր՝ Է :
Պրոպոս զառաջինն :

Եւ եղեւ յամին խա . երորդի մեծին խոստովայ . և 'ի Ժա . ամի Լրտաշիր՝ Թագաւորէ (Յու
նաց կարոս՝ հանդերձ որդւովքն իւրովք կարիւ
նաւ՝ և 'յոսերիանոսիւ ամս Է : խոստով խա :
Լրտաշիր Ժա : կարոս զառաջինն :

Յամի խը . երորդի խոստովայ : Ժը . Լրտաշիր .
մինչ արքայ խոստով 'ի Սիջագետս էր , կարոս
կայսր գումարէ ամբոխ զաւրաց բազմաց , և դիմէ
'ի վերայ արքային խոստովայ : անտի աճապարեալ
ընդ դէմ՝ նորա ելանէ՝ (կողնակ սպարաւուցեալ մեծին
խոստովու հաւրն Տրդատայ՝ ասեն զամանէ
յերկարեալ զամս կենացն ճկ . և ունեւ 'ի Ժամ
մահուանն) զհերս՝ և զաչս , և զսեղիս , և զզօ
րութիւն , և զթեթեւութիւն մանկութեանն :

Եւ ապա (Ժամ) եղև պատերազմ մեծ 'ի
մէջ խառանու՝ և Ուրհայի . հարկանեն և վա
նեն զզաւրն Յունաց . և մեռանի կարոս 'ի պա
տերազմին հանդերձ միով որդւովն կարիանոսիւ :

* Փակագծիւ եղեալն ոչ գոյր 'ի բնագրիս՝ զոր արեւմտեաց 'ի
միւս օրինակէն :

Եւ 'ի նմին ամի Թագաւորէ Եւնաց Վիոկղի-
տիանոս ամս իբ : Խոսրով ին : Լրտաշիր ԺԷ :
'Վիոկղիտիանոս զառաջինն :

Յամին Դ. երորդի առաջներորդի Լրտաշրի
Պարսից արքային 'ի չորրորդում* ամի 'Վիոկղի-
տիանոսի կայսեր՝ մեռանի քան խոսրով 'ի վառ-
անուն Լնակայ : Եւ տիրէ 'ի վերայ աշխարհիս
Հայոց՝ Լրտաշիր արքայ Պարսից ամս ԺԸ : 'Վիոկ-
ղիտիանոս՝ զչորրորդն :

Յամին Ը. երորդի Լրտաշրի . հնգետասանե-
րորդի Վիոկղիտիանոսի՝ կայսերակերպ՝ շքեղու-
թեամբ Տրդատիոս ելանէ ակոյեան ընդդէմ՝ ար-
քային Վթաց : Եւ անդէն ձերբակալ արարեալ
զակոյեան անարի զԹագաւորն Վթաց՝ ածեալ
կացուցանէ յանդիման կայսերն Վիոկղիտիանոսի .
և անդէն 'ի նմին ամի Թագաւորեցուցանէ 'Վի-
ոկղիտիանոս զՏրդատ 'ի վերայ աշխարհիս Հա-
յոց : Գումարէ 'ի ձեռս սորա զաւրս բազումն ,
և արձակէ յիւրական իշխանութի աշխարհին Հա-
յոց : Որ տիրէ ամենայն քաջութիւն և բարեպաշ-
տութեամբ ամս Զ : Եւ է այսպէս . Լրտաշիր ԻԸ :
'Վիոկղիտիանոս ԺԷ : Տրդատէս զառաջինն :

Յամին Թ. երորդի Տրդատայ արքային Հայոց՝
Թագաւորէ 'ի վերայ Եւնաց աշխարհին Կոս-
տանդիանոս . որ շինեաց զՎիւղանդիա ամս Թ :
Լրտաշիր զԴ : Տրդատիոս իններորդ : Կոստան-
դիանոս զառաջինն :

Յամին խԹ. երորդի Լրտաշրի արքային Պար-
սից . և ԺԹ. ամ Տրդատայ արքային Հայոց՝ Թա-

* Ի միւս օրինակին « կայսերապսակ » :

գաւորէ Հապուհ որդի Արտաշէի 'ի վերայ առ խարհին Պարսից ամս հգ. (և 'ի սոյն ամի վախ Ճանի կայսրն Յունաց Սաքսիմիանոս. և Թագաւորէ Վալիանոս՝ ամս ժը. և տայ պատերազմ ընդ Հապհոյ որդւոյ Արտաշէի 'ի Սիջագետոս 'ի խառան. և լինի անդ կոտորած մեծ, մինչև 'ի նեղ անկանել զաւրուհ Պարսից յերկիրն Սւրհայու. և տեսեալ Հապուհ զպարտութիւն իւր զաւրուհ, զիջանի առնել խաղաղութիւն ընդ կայսեր. և նա պռեալ զգանձս և զաւարս բազումս դառնայ 'ի տեղի իւր.) Տրդատէս ի. Սաքսիմիանոս՝ և Վալիանոս՝ զերկրորդն. Հապուհ զառաջինն.

Յամին լէ. երորդի Տրդատայ արքային. ժը երորդի Հապհոյ արքայի՝ Թագաւորէ Յունաց Սաքսիմիանոս որդի Սաքսիմիանոսի՝ ամս ժգ. Տրդատէս լէ. Հապուհ ժը. Սաքսիմիանոս զառաջինն.

Յամին ծ. երորդի Տրդատայ արքայի՝ Թագաւորէ Յունաց Կոստանդէս՝ ամս ժէ. Տրդատէս ծ. Հապուհ լւ. Կոստանդէս զառաջինն.

Յամին կէ. երորդի Տրդատայ արքային Հայոց. խը. ամի Հապհոյ արքային Պարսից՝ Թագաւորէ Կոստանդիանոս որդի Կոստանդեայ ամս լը. Տրդատ կէ. Հապուհ խը. Կոստանդիանոս զառաջինն.

Յամին ծբ. երորդի Հապհոյ արքային Պարսից. Ն. երորդի ամի բարեպաշտին Կոստան.

* Փախստիւ եգեաշ ոչ գտա 'ի բնագիւ. զբ Թագաւոր 'ի միւս օրինակի.

գիանոսի կայսեր՝ վաղճանի երանելին Տրդատէս .
 և Թագաւորէ Խոսրով որդի նորա ամս ժէ : Եւ
 պուհ զծք . Կոստանդիանոս է . երորդն : Խոսրով
 զառաջինն :

Յամին կէթ . երորդի Եւպհայ արքային Պարսից . իբ . Կոստանդիանոսի կայսեր՝ Թագաւորէ
 ՚ի վերայ Հայոց Տիրանն որդի Խոսրովայ՝ ամս
 ժք : Եւպուհ կէթ . Կոստանդիանոս իբ : Տիրան
 զառաջինն :

Յամի իէ . երորդի Կոստանդիանոսի կայսեր .
 ՚ի զ . ամի Տիրանայ արքայի Հայոց՝ Թագաւորէ
 Ներսէհ որդի Եւպհայ ՚ի վերայ Պարսից ամս
 թ : Կոստանդիանոս իէ : Տիրան զ . Ներսէհ զա-
 ռաջինն :

Յամի ժք . երորդի Տիրանայ արքայի Հայոց՝
 Թագաւորեն Կոստանդիաս և Կոստաս՝ որդիք
 Կոստանդի բարեպաշտի՝ ամս ժք : Տիրան ամս
 ժք : Ներսէհ է : Կոստանդիաս՝ և Կոստաս՝ զա-
 ռաջինն :

Յամին բժ . երորդի Տիրանայ . Լլ է . երորդ ա-
 մի՝ Ներսէհի արքային Պարսից . Լլ ւ . ամի Կոստան-
 դի և Կոստասայ՝ որդւոց Կոստանդիանոսի բարե-
 պաշտի Հռաւմայ՝ եկն ՚ի վերայ նորա ՚ի Բասեան
 գաւառի ՚ի գեաւղն Յոսիայ՝ մինչ դարձուցա-
 նել նմա զՏիրան արքայ ամենայն գերութեամբն
 հանդերձ . և զորդի նորա Լլրչակ Թագաւորե-
 ցուցանել՝ և արձակել ՚ի Հայս : Ներսէհ զութ .
 երորդն : Կոստանդիաս և Կոստաս զք : Լլրչակ
 զառաջինն :

Յամի չորրորդի Կոստանդեայ և Կոստասու .
 և յերորդի ամի Լլրչակայ՝ Թագաւորեաց Պար-

սից Արամազդ որդի Հապհոյ ամս Գ. Կոստանդիաս և Կոստաս զԳ. ն : Արամազդ զառաջինն :

Յամի Գ. երորդի Արշակայ արքային Հայոց՝ Թագաւորէ 'ի վերայ Պարսից՝ Հապուհ որդի Արամազդայ՝ ամս Հ : Կոստանդիաս և Կոստաս զԳ. երորդն : Արշակ՝ Գ. երրորդն : Հապուհ զառաջինն :

Յամի ԹԺ. երորդի Հապհոյ արքայի Պարսից : Ի. երորդի չորրորդի ամի Արշակայ արքային Հայոց՝ Թագաւորէ Յունաց Յուլիանոս՝ ամս Բ. Արշակ ինչ : Հապուհ ԺԹ : Յուլիանոս նշովածն զառաջինն : Սա որդի է քեռ մեծին Կոստանդիանոսի. Թողեալ գրքիստոնէութիւնն և եղև կրօնապաշտ : Ի նոյն աւուրս երանելին Աթանաս հալածեցաւ յԱրիանոսացն՝ զոր Սոկրատն պատմէ, 'ի սուրբն Կոստանդիանոսէ սկսանի՝ և մինչ 'ի փոքր Թէոդոսն զանսրբոց և զսրբոց գործքն՝ և զհայրապետացն զուղղութիւնս : Յուլիանոս՝ և Վաղիանոս՝ որդիք Վաղմատիոսի ումեմն. մնացին որք 'ի մէկ հաւրէ. և ոչ 'ի մաւրէ, զոր սնոց Կոստանդ բարեպաշտն : Եւ սընոց. յետոյ եղեն կոապաշտ :

Կոստի քոյր Թագաւորին Կոստանդէ՝ կին Ալիկիանէ Թագաւորին՝ որ 'ի Բռնազբաւսէ լն մեռաւ :

Յամին իԳ. երորդի Արշակայ Թագաւորին Հայոց : Եւ 'ի իմ. երորդ ամի Հապուհ արքային Պարսից՝ Թագաւորէ Վաղենտիանոս և Վաղէս՝ ամս ԺԳ. Արշակ՝ իԳ : Հապուհ իմ : Վաղենտիանոս և Վաղէս զառաջինն :

Յամին լԳ. երորդի Հապհոյ արքային Պարսից : ԼԹ. ամի Արշակայ արքային Հայոց՝ Թագաւորէ

(ՅուՆաց Գրատիանոս զառաջինն ։

(Յամի խդ . երորդի Հապհոյ արքային Պարսից՝ և Յուլիանոսի պզծոյ՝ ըմբռնի Լ՛ըշակ Հայոց արքայ ՚ի Հապհոյ արքայէն Պարսից ։ Լը տիրէ Հապուհ ՚ի վերայ Հայոց ամս ժք . սրով՝ և հրով՝ և գերութեամբ ։ Լպա թագաւորէ (ՅուՆաց թէոդոս՝ ամս ժթ . Հապուհ ծն . (՚ի տէրութեն (՚ի վն Հայոց) զերկոտասաներորդն՝) ։ թէոդոսն մեծ զառաջինն ։

(Յամին ծղ . երորդի Հապհոյ արքային Պարսից ։ Լը ՚ի զ . երորդի ամի թագաւորութեանն թէոդոսի մեծի՝ թագաւորեցոյց թէոդոս զՊապ որդի Լ՛ըշակայ ՚ի վն աշխարհին Հայոց , տիրէ ամս ժդ ։ Հապուհ ծղ . թէոդոս զ . Պապ զառաջինն ։

(Յամի կթ . երորդի Հապհոյ արքային Պարսից ։ ժթ . երորդի թէոդոսի մեծի՝ թագաւորէ ՚ի վերայ Հայոց Վարազդատ՝ ամս զ . Հապուհ կթ ։ Վարազդատ զառաջինն ։

(Յամի հ . երորդի Հապհոյ արքայի Պարսից ։ Լը կրորդ ամի Վարազդատայ արքայի Հայոց՝ թագաւորէ ՅուՆաց Լ՛րկադէոս որդի թէոդոսի ամս ժթ ։ Հապուհ հ . Վարազդատ զերկրորդն ։ Լ՛րկադէոս զառաջինն ։

(Յամի ե . երորդի Լ՛րկադէոս կայսեր ։ ՚ի զ .

* Յերիւ օրինակն այդպէս էր գրեալ , « Յուլիանոսի պզծոյ ո Աբդ . Թամբ ՚ի տարակոյս , զի ՚ի վերոյ ժթ . երորդ ամի Հապհոյ արքային պարսից , և իդ . ամի Աբշակայ արքային Հայոց՝ Դիւեաց զՅուլիանոս իշխանն « երիւ ամ թագաւորեաց » ասելով , և աստ կրկին ևս յիշէ՝ որ քնի սխալ . որովհետեւ իդ . ամի Հապհոյ քնել ասէ . գոյ միջոց թուոյն ին ամ .

» Ի վա . օրինակն . ոչ գոյ քաղաքիւ եղեալ .

երորդի Վարազդատայ արքայի Հայոց՝ Թագաւորէ Պարսից Լրտաշէր որդի Շապհոյ՝ ամս ք. Լրկադէոս Է. Վարազդատ ք. Լրտաշէր զառաջինն :

(Յամի ք. երորդի Լրկադեայ կայսեր : (Երկրորդի ամի Լրտաշի արքային Պարսից՝ Թագաւորեն 'ի վերայ Հայոց՝ Լրշակ և Վաղարշակ՝ ամս Է. Լրկադէոս ք. Լրտաշէր ք. Լրշակ և Վաղարշակ զառաջինն :

Լպա Թագաւորէ Պարսից՝ Վռամ ամս ԺԹ. Լրկադէոս ամս Թ : Լրշակ և Վաղարշակ՝ ք. Վռամ զառաջինն :

(Յամի երկրորդի Վռամայ. մետառաներորդի ամի Լրկադեայ կայսեր՝ Թագաւորէ 'ի վերայ Հայոց Խոսրով ԹԹ. հրամանաւ Պարսից արքային՝ ամս ք. Լրկադէոս ԺԹ : Խոսրով զառաջինն :

(Յամի Ժք. երորդի Լրկադեայ կայսեր : Լւ 'ի ք. երորդի ամի Վռամայ Պարսից արքային՝ Թագաւորէ Հայոց Վռամշապուհ արքայ՝ Ը. Լրկադէոս Ժք. Վռամ՝ ք. երորդն : Վռամշապուհ զառաջինն :

(Յամին ԺԹ. երորդի Վռամայ Պարսից արքայի՝ Թագաւորէ (Յունաց Սնորիս՝ ամս իք. Վռամշապուհ Է. (Յազկերտ զառաջինն :

(Յամի երկրորդի (Յազկերտի՝ որդւոյ Վռամայ. Լւ յամի երկրորդի Սնորեայ կայսեր բարձաւ Թագաւորութիւնն Հայոց՝ որ տեւեաց ամս նն. Լւ վաղճանեցաւ և վճարեցաւ :

Եւ արդ՝ երկակի կանոնաւ զՊարսից՝ և զ(Յունաց հաստատելով նշանակեցից զԹագաւոր

բուժեան ժամանակն :

Լ՛րդ՝ Թագաւորէ Պարսից (Յազկերտ ամս ին :
Եւ Ոնորիոս Թագաւորէ (Յունաց ամս իք : (Յազ
կերտ զառաջինն : Եւ Ոնորիոս զառաջինն :

(Յամի ի . երորդի երկրորդի Ոնորեայ կայսեր՝
Թագաւորէ Վաւորդի (Յազկերտի՝ ամս իք :
Եւ յամի երկրորդի Վաւորդի՝ Թագաւորէ (Յունաց
Թէոդոս՝ ամս իք : Եւ Ոնորիոս իք : Վաւորդի՝
ք : Թէոդոս զառաջինն :

(Յամի ի . երորդի Թէոդոսի փոքու՝ Թագաւորէ
Պարսից (Յազկերտ՝ որդի Վաւորդի, ամս
ժԹ : Եւ յամի յազկերտի Թագաւորէ (Յունաց
Կոստանդիան՝ ամս ան : (Յազկերտ զառաջինն :

(Յամի երկրորդի (Յազկերտի՝ Թագաւորէ (Յունաց
Վաղենտինոս՝ ամս չ : (Յազկերտ զերկրորդ
դէն : Վաղենտինոս զառաջինն :

(Յամի ժԸ . երորդի Վաղենտինոսի կայսեր՝
Թագաւորէ Պարսից Վաղարշ որդի (Յազկերտի՝
ամս դ : Վաղենտինոս ժԸ : Վաղարշ զառաջինն :

(Յամի ի . երորդի երկրորդի՝ Վաղենտինոսի
կայսեր, Թագաւորէ Պարսից Պերոզ՝ ամս իսԸ :
Վաղենտինոս իք : Պերոզ զառաջինն :

(Յամի ժ . երորդի Պերոզի՝ Թագաւորէ (Յունաց
Նարկիսոս՝ ամս զ : Պերոզ ժ . Նարկիսոս զառաջինն :

(Յամի ժԷ . երորդի Պերոզի արքայի՝ Թագաւորէ
(Յունաց Վաւորդի՝ ամս դ : Պերոզ ժԷ :
Վաւորդի զառաջինն :

(Յամի ի . երորդի Պերոզի՝ Թագաւորէ (Յունաց
Վարկիանոս՝ ամս ի : Պերոզ ի . Վարկիանոս
զառաջինն :

Համի իւ. երորդի Պերոզի՝ Թագաւորէ՝ Լեւոն զառաջինն։ Համին Է. երրորդի Պերոզի՝ Թագաւորէ (Հունաց Լ'նթիմոս՝ ամս Է. Պերոզ Լա. Լ'նթիմոս զառաջինն։

Համի Խ. և չորրորդի Պերոզի՝ Թագաւորէ (Հունաց Ուլիմպոս՝ ամ մի։ Լը ՚ի միւսուժամի միւս Օւնոն՝ ամ մի։ Լը ՚ի խչ. երորդին Պերոզի՝ Թագաւորէ Օւնոն ՚ի վերայ (Հունաց՝ ամս Ժէ. Պերոզ խչ. Օւնոն զառաջինն։

Համի չորրորդի Օւնոնի՝ Թագաւորէ Պարսից Զամասպ՝ ամս Ը. Օւնոն ՚ի վերայ (Հունաց զչորրորդն։ Զամասպ զառաջինն։

Լը ՚ի վերայ Ե. երորդի ամի Օւնոնի կայսեր՝ Թագաւորէ Պարսից Կաւատ՝ ամս խե. Օւնոն Է. Կաւատ զառաջինն։

Համի գԺ. երորդի Կաւատայ՝ Թագաւորէ (Հունաց Լ'նաստաս՝ ամս խէ. Կաւատ գԺ. Լ'նաստաս զառաջինն։

Համի Խ. երորդի Կաւատայ՝ Թագաւորէ (Հունաց (Հուստիանոս՝ ամս Լը. Կաւատ գԽ. (Հուստիանոս զառաջինն։

Համի երրորդի (Հուստիանոսի կայսեր՝ Թագաւորէ Խոսրով որդի Կաւատայ՝ ամս խէ. (Հուստիանոս զերրորդն։ Խոսրով զառաջինն։

(Երեսուն և եօթն ամի Խոսրովայ՝ Թագաւորէ (Հունաց (Հուստիանոս՝ ամս Ժք. Խոսրով գԼէ. (Հուստիանոս զառաջինն։

Համի Ժք. երորդի (Հուստիանոսի կայսեր՝ Թագաւորէ Պարսից Ումիզդ որդի Խոսրովայ ամս Ժք. (Հուստիանոս Ժք. Ումիզդ զառաջինն։

Համի երկրորդի Ումիզդի՝ Թագաւորէ (Հու-

նայ Տիբերոս՝ ամս ք : Ուրմիզդ զերկրորդն : Տիբերոս զառաջինն :

Ի հինգերորդի ամի Ուրմիզդի՝ Թագաւորէ (Յունաց Սաւրիկ՝ ամս իմ : Ուրմիզդ զե : Սաւրիկ զառաջինն :

(Յամի է . երորդի Սաւրիկայ կայսեր՝ Թագաւորէ Պարսից Խոսրով որդի Ուրմիզդի՝ ամս լէ : Սաւրիկ զէ . երորդն : Խոսրով զառաջինն :

(Յամի ժդ . երորդի Խոսրովայ՝ Թագաւորէ (Յունաց Փոկաս՝ ամս ը : Խոսրով ժդ : Փոկաս զառաջինն :

(Յամի ի . երորդի Խոսրովայ Պարսից արքային՝ Թագաւորէ (Յունաց Լըրակղոս՝ որդի Լըրակղի , աճրս չ : Խոսրով իք : Լըրակղոս զառաջինն :

(Յամի ժէ . երորդի՝ Լըրակղի կայսեր՝ Թագաւորէ Պարսից՝ Կաւատ , որդի Խոսրովայ ամս ւն : Լըրակղոս ժէ : Կաւատ զառաջինն :

Լպա . Լըրտաշիր ամս ք : Լըրակղոս ամս ի . Լըրտաշիր զառաջինն :

Լպա Բքոր Բամբիշն դուստր Խոսրովայ՝ ամս ք : Լըրակղոս իւն : Բամբիշ զառաջինն :

Լպա (Յազկերտ ամս ի . Լըրակղոս իդ : (Յազկերտ՝ զառաջինն :

(Յամի իդ . երորդի Լըրանեւոյն Լըրակղի կայսեր : Լըր յերկրորդ ամի՝ միաբանեալ Պարսից արքայի ընդ Իսմայէլացիսն , (որ ելին) արտաքս ի Սինէ անապատէ՝ հրամանաւ Լստուծոյ առնել անապատ միան գամայն զամենայն երկիր : Լըրակղոս իդ : (Յազկերտ զերկրորդն : Լմու արքայ՝ Իսմայէլի զառաջինն :

Բայց զամս եկամտիցն և ծառայիցն Թագաւոր

բեւոյն որպէս, խռեմայն և զխռոսի խմզդին, և խոտորովայն, և զՍրմիզդն՝ որք բռնութիւն կալան զԹագաւորութիւն: Եւ էր որ ընդ պատառել ազգացն հակառակութեամբ 'ի սոյնս յաւելեալ կարգեցից թիւ. որպէս զկէս ամին խռեմայ, 'ի կէս ամին կաւատայ. յաւել ևս ասացից ամ մի:

(Համի Զ. երորդի Պարսից արքայի (Հազկերտի՝ վաղճանի) Երանելին Երակղէս. և Թագաւորեն որդիք նր կոստանդին և Երակղակ: Ի նմին ամին մեռաւ կոստանդին դաւեալ 'ի մաւրէն: Եւ Թագաւորէ Երակղակ: Իարձեալ փոխեցաւ Երակղակ, և Թագաւորէ կոստոս որդի կոստանդեայ՝ որ կոչեցաւ յանուն հաւր իւրոյ կոստանդին: (Հազկերտ Է. երորդ: կոստաս զառաջինն:

Եւ Թագաւորեաց (Հազկերտ 'ի վերայ աշխարհին Պարսից ամս Դ: (Հազկերտ Դ: կոստանդին ԺԺ: Երբայն Իսմայէլի Թ:

(Յերկոտասան ամի կոստանդի. և 'ի Դ. երորդ ամի Իսմայէլացւոց տէրութեանն՝ բարձաւ տէրութիւնն Պարսից՝ որ կալաւ շիւ ամ. (աշխարհի):

Ն Լ Ի Ե Ր Գ Ը Ն Ք

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ի Ն Գ . Դ Պ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Եւ եղև 'ի նուազիւ ժամանակաց տէրութեանն Լ'րչակունեաց 'ի Հայաստան աշխարհի 'ի բառնալ տէրութեանն Վ'րամշապուհ արքայի տիրէ 'ի վերայ սորա ազգն Կարբեդովմայեցի իշխանութեանն. խորհուրդ 'ի ձեռն առեալ ահեղ և ահագին՝ հանդերձ միաբանութեամբ դառնաշունչ և մեծամեծ Վաւդէիցն, և ամ գլխաւոր նախարարաւքն Թագաւորութեան իւրոյ՝ բառնալ 'ի Հայաստան տաշարհէ զքարեպաշտութեան պտուղս :

Ս'ստի ոչինչ աւգտեցաւ, այլ յոյժ վնասեցաւ. և բարեպաշտութիւնն ևս քան զևս ծաղկեալ պայծառացաւ :

Լ'րդ՝ զժամանակս Թագաւորութեանն չարագործին Յազկերտի. և եթէ որպէս նա կամէր զԼ'ստուածայինն եղծանել կարգս : Եւ կամ որպէս քաջ նախարարացն Հայոց՝ և նախանձաւորն Լ'ստուծոյ նահապետն Ս'ամիկոնէից տանն՝ Կարմիրն կոչեցեալ Վ'արդան, հանդերձ միագունդ սպառազէն նիզակակից ընկերաւքն, և զաւրաւքն իւրեանց կազմեալ զինեցան 'ի պատերազմ, առեալ 'ի ձեռն զվահանն հաւատոյ, և զգեցեալ իբրև զգրահ ամբութեան զնախանձն Լ'ստուածային բանին. դոգցես թէ առաջի աչաց իսկ ականատես գէժ յանդիման տեսանելով զ'ի վե-

րուստ առաքեալ նոցա զպսակն . Վասն որոյ արհամարհեալ զմահ, և առաւել լաւ համարեալ տեսանել 'ի վերայ լստուածային պողոտային :

Եթէ՝ ո՞րպէս 'ի վերայ նոցա էին զաւրքն Պարսիկ սասաիկ բռնութեամբ, և կամ՝ ո՞րպէս 'ի գիմի հարեալ՝ զիւրեանց կատարեցին զնահատակութիւն : Եւ կամ՝ ո՞րպէս 'ի ձեռս հեթաւնոսաց ըմբռնեալ սուրբ վկայքն Քրիստոսի՝ կատարեցին զնահատակութիւնս իւրեանց յԱպրՀահրմերձ 'ի Նիւշապուհ քաղաքի . 'ի տեղւոջն՝ որ կոչի Թէարքունի :

Եւն ամենայն 'ի ձեռն այլոց գրեցաւ . ուղցունէ նոյն իսկ պատմութիւնն : Իայց զայն ամենայն՝ որ 'ի Պերողի ժամանակն, եղեալ չաւրութիւն, և զառ 'ի Խոսրովայ զապստամբութիւն՝ զԱրդանայ՝ և զզաւրացն Պարսիցն զապստամբելն 'ի յԱրմզդիէ . զմահն Արմզդայի, և զԹագաւորելն Խոսրովայ . զմահն Սաւրկայ, և զԹագաւորելն Փոկասայ . զառնուլն Եգիպտոսի, զկոտորածն Եղէքսանդրի . զգիմելն Հերակղի 'ի կողմանս հիւսիսոյ առ արքայն Թէտալացւոց, զյուշարկումն անհուն բազմութեանն ազգաց, զասպատակն Յունաց յԱտրպատական, զառ և զաւար, և զդարձն ընդ Փայտակարան : զեկ զաւրացն Պարսից յարեւելից զգիմի հարկանել նմա . Օպատերազմն՝ որ յաշխարհին Եղուանից, զդարձ կայսերն 'ի Նախջուան քաղաքն, և զկռիւն Եւրճիշոյ . զգնալն կայսեր անդէն 'ի սահմանս իւր, զմիւս ևս այլ գիմելն 'ի վերայ Խոսրովայ, զգործ պատերազմին՝ որ 'ի Նինուէ . զասպատակն՝ որ 'ի Տիւրոն քաղաք, զդարձն յԱտրպատական, զմահն

խորոզայ. զԹագաւորելն կաւատայ. զհաշտութիւն՝ որ 'ի մէջ Թագաւորացն երկոցունց. ըզԹողուն անդրէն 'ի բաց զսահմանն (Յունաց. զգարձ Լստուածեան խաչին 'ի Քաղաքն սուրբ:

{Ետ այսորիկ զարթուցեալ անհուն բարկութիւն, և զվերջին տղէտս հինին՝ որ 'ի կողմանս հարաւոյ: Եւ Թէ՛ որպէս յանկարծաւրէն շարժեցան բանակքն Խմայէլի, և 'ի վայրկեան ժամանակի վանելով զգաւրութիւն Թագաւորացն երկոցունց՝ կալան յԳիպտոսէ մինչև յայս կոյս գետոյն մեծի Լփրատայ՝ և ցսահման Հայաւտանեայց՝ և յեզերէ ծովուն մեծի յարեմոյց՝ մինչև 'ի դուռն Թագաւորութեանն Փարսից: Օսմենայն քաղաքս Սիջագետաց՝ Լսորոց՝ և ըզՏիսբոն՝ և զվեհ Լրտաչիւր, և զՍարանդ, զՀամատան՝ մինչև ցՎանձակ քաղաք, և ցՀրամն մեծ՝ որ յԼտրպատական գաւառի:

Օայս ամենայն կամեցայ 'ի ձեռն գրոյս այսորիկ կարճառաւտ ձեզ վիպասանել:

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՆԲԻՆՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ապստամբութիւն Վահանայ Դ Պերոզէ, և գրաւել զիշխանութիւնն, և պատերազմաւ յաղթել. մահ Պերոզի և Թագաւորել կաւատայ, և պատուել զՎահանն մարգարանութեամբ. մահ կաւատայ՝ և Թագաւորել Խոսրովայ՝ որ Անուշ Ըռուան կոչի, ապստամբիլ Վարդանայ, և ծառայել Յունաց. պատերազմ Խոսրովայ և պարսիկ:

Դ Պ Ր ՈՒ Թ Ի Ւ Ն Գ .

ԳԼՈՒԽ Ա.

Եւ եղև յամս Պերոզի արքայի Պարսից՝ բարձուամն ամենայն իշխանութեանցն՝ և կարգաց՝ և աւրինաց քրիստոնէութեան, և այնպիսի վտանգ ներդու.թեան հալածանաց և քամահանաց ՚ի վերայ հասեալ իշխանաց, մինչ զի ՚ի բաց ընկեցին յինքեանց զլուծն ծառայութեան:

Եւ ապստամբեալ յամիկոնեանն Վահան՝ հալածեաց զՊարսիկս, և բռնաբարայն գրաւեաց զիշխանութիւնն:

(Հայնժամ արձակէ ՚ի վերայ նորա Պերոզ ար-

քայ Հոնաց զաւրյոյժ : Լը հրաման տայ խիստ
սաստիճակ՝ սպանանել զապստամբն, և հարկանել
զամենայն արու սրով սուսերի :

Ընդդէմ սորա աճապարեալ Վահան սպարա-
գետ Է. հաղարաւ ընտիր վառելոց՝ կարգին գունդ-
առ գունդ, և ճակատ առ ճակատ, և յարձա-
կին 'ի միմեանս 'ի ձայն փողոյ տագնապաւ 'ի
դաշտին Վերանայ :

Ընդ յաւգնութիւն հասեալ Լստուածեան
Բանն, հողմն սաստկացուցեալ զմրրիկ փոշւոյն՝
զզաւրաւքն Պարսից հեղոյր, իբրեւ զմութ խա-
ւարի՝ զնոսա պատէր 'ի միջաւրեայ ժամանակի :
Սաստիկ կոտորած լինէր երկոցունց կողմանցն,
և ոչ գոյր ընտրել զգի անկելոցն, ոչ զՊարսիկ՝ և
և ոչ զՀայ զաւրական : Բայց սակայն զաւրացեալ
զաւրն Հայոց վանեցին անդ կոտորածով զզաւրն
Պարսից, և զմնացեալն փախստական արարեալ՝
հալածական տանէին. և դարձան յաղթութիւն
մեծաւ :

Եւ Վահան ժողովեաց և զհարկս աշխար-
հին Հայոց՝ և շինեաց եկեղեցիս մեծամեծս,
զոր աւերեալ էր Պարսից 'ի Վաղարշապատ քա-
ղոք, և 'ի Դընի, և 'ի Եղգոյս, և 'ի բազում
տեղիս աշխարհիս Հայոց : Լը շինեալ զերկիրն
նորոգեաց վերստին :

Իսկ Պերոզի արքային Պարսից՝ Թէպէտ և կա-
մեցաւ վերստին զաւրս գումարել 'ի վերայ աշ-
խարհիս Հայոց. ոչ եղև նմա պարապ, զի համ-
բաւք Թշնամեացն ստիպէին զնա 'ի կողմանցն
Բուշանաց : Լը յայնմ մարզէ, զի ինքն իսկ ար-
քայն Բուշանաց խաղացեալ գայր 'ի վերայ նր

զաւրու մեծաւ :

Եւ նորա գումարեալ զաւրս իւր՝ գնաց ընդ դէմ նորա տագնապաւ մեծաւ : Եւ , « Երթայց նախ առաջին զնա վանեցից , եւ ապա պարապաւ տարձեալ գնացից 'ի Հայս՝ և մի ինայեացէ սուր իմ 'ի նոսա , յարս և 'ի կանայս ր :

Եւ ինքն անցեալ՝ փութանակի եհաս ընդ դէմ Թշնամույն յարեւելս . և եղև պատերազմն սաստիկ , հարին և կործանեցին զբազմութիւն զաւրացն Պարսից , մինչև ոչ մնաց 'ի նոցանէ ապրեալ և փախստական : Եւ մեռաւ Պերոզ արքայ 'ի պատերազմին , հանդերձ եւ Թանեբուսմբք որդւովքն :

Եւ ապա յայնժամ Թագաւորեաց Կաւատ որդի նորա 'ի վերայ աշխարհին Պարսից : Եւ զի բեկեալ էր զաւրութիւն բազմութեանն զաւրաց իւրոց , ոչ ընդ ումեք կամեցաւ ունել գործ պատերազմի , այլ արար խաղաղութի յամենայն կողմանց . առնէ և ընդ Հայոց հաշտութիւն , և կոչէ զՍահան 'ի դուռն , և մեծարէ զնա մեծապէս պատուով : Եւ տայ նմա զմարդպանութի աշխարհին , և զՍամիկոնեաց տէրութիւն , և երդում առ բազում 'ի ծառայութիւն , և արձակէ բարեաւ յերկիր իւր :

Եւտ Սահանայ կալաւ զիշխանութին Սարգ Պատրիկ եղբայր նորա սակաւ ինչ ժամանակ . և մեռաւ : Օկնի նորա եկին մարզպան Պարսիկք . ապա ոչ կարացին պատերազմիլ Հայք , 'ի հնազանդութեան կացին մինչև ցՍուրէն Սարգպանն՝ և ցՍարգան Սամիկոնեից Տէրն :

Եւ եղև 'ի խաւամի Թագաւորութե իտարա

վայ՝ որդւոյ լաւատայ՝ ապստամբեաց Վարդան ,
 և ՚ի բաց եկաց ՚ի ծառայութենէ թագաւորութեանն Պարսից . հանդերձ միաբանութիւն մամ
 Հայաստանեաւք : Ապանեալ զՍուրենն Սարգս-
 պան յանկարծաւրէն ՚ի Վրեն քաղաքի . առին
 զաւար բազում , և գնացին ՚ի ծառայութիւն
 Յունաց :

(Հայնժամ յառաջ քան զայս ապստամբեալ
 ՚ի բաց եկաց ՚ի Հայոց՝ անուանեալ Վահան իշ-
 խան աշխարհին Սիւնեաց , և խնդրեաց ՚ի Խոս-
 րովայ յարքայէն Պարսից , զի տարցեն զդիւան
 աշխարհին Սիւնեաց ՚ի Վրենայ ՚ի Փայտակարան
 քաղաք , և կարգեսցէ զքաղաքն ՚ի Շահրմար
 Լորպատականի . զի մի ևս կոչեսցի անուն Հայոց
 ՚ի վերայ նոցա : Եւ կատարէր հրամանն :

Իսկ առ Հայոց երդնոյր թագաւորն Յունաց ,
 և հաստատէր զնոյն ուխտ՝ որ ՚ի մէջ թագաւո-
 րացն էր երկոցունց՝ երանելւոյն Տրդատայ՝ և Լոռ-
 տանդիանոսի . և տայր նոցա զզաւրսն կայսերա-
 կան յաւգնութիւն : Եւ նոցա առեալ զզաւրն՝
 դիմեցին ՚ի վերայ քաղաքին Վրենայ՝ և պաշա-
 րեալ կործանեցին ՚ի վերուստ մինչև ՚ի վայր . և
 հալածեցին զզաւրն Պարսից՝ որ ՚ի նմա կային :

Իայց եհաս ՚ի վերայ նոցա յանկարծաւրէն
 խռովութիւն մեծ , զի զեկեղեցի սրբոյն Վրիգո-
 րի , որ շինեալ էր մերձ ՚ի քաղաքն , էին արա-
 րեալ համբարանոցս Պարսիկքն , հարին հուր և
 այրեցին , վասն որոյ եղև նոցա խռովութի մեծ :

Վայ ապա ՚ի վերայ նորա Սիհրանն Սիհրե-
 անդակի . հազարաւ զաւրու , և փղաւք բազ-
 մաւք : Եւ եղև պատերազմ մեծ ՚ի դաշտին Խա-

ղամիւնայ, և հարեալ զգաւրն Պարսից անհնարին հարուածովք մաշէին 'ի սուր սուսերաց, զփիղ սըն զամենայն թափէին : Եւ Սիհրանն սակաւուք պրծեալ գնացին յերկիրն իւրեանց :

Եւս այն Վարդան է՝ յորոյ վերայ եկն ինքն արքայն Պարսից՝ կոչեցեալ Լ'նուշ Բուռն Խոսրով, հանդերձ բազմութեամբ սպառազէն զաւրացն՝ և փղաւք բազմաւք, և ճանապարհ կալեալ ընդ գաւառն Լ'րտազու՝ գնաց ընդ Բագրևանդ՝ զանց արարեալ զլարնոյ քաղաքաւ : Եւ կալեալ ճանապարհ գնաց 'ի տեղի մի, և բնակեցաւ դէմ յանդիման նորա :

Եւ 'ի վաղուեան առաւօտուն հապճեպ ստիւ պով կարգեն գունդ առ դունդ, և ճակատ առ ճակատ, և բաղխէին զմիմեանս պատերազմաւ : Եւ սաստկացաւ պատերազմն 'ի վերայ երեսաց երկրի, և խմբեցաւ պատերազմն յոյժ. և մատնեաց Տէր 'ի պարտութիւն զթագաւորն Պարսից՝ և զաւրս նորա զամենայն : Եւ խորտակեցան առաջի թշնամեացն սրով սուսերի, և փախեան յերեսաց նոցա սաստիւ տագնապաւ, ոչ գիտելով զճանապարհս փախստեան իւրեանց՝ երթեալ ամրացան 'ի գետն մեծ՝ որ կոչի Եւփրատէս :

Եւ ուռուցեալ 'ի վեր ջուրն՝ խաղացոյց ըզբազմութիւն փախստականացն իբրեւ զբազմուի մարախոյ, և ոչ կարացին յաւուր յայնմիկ ճողոպրել բազումք : Բայց թագաւորն մաղապուր պրծեալ սակաւուք՝ 'ի փիղս և 'ի ձին ապաստան՝

* Ի բնագիրն « ապստամբ » :

եղեալ փախստական ընդ Աղձնիսն անդրէն ի կայանս իւր երթայր :

Եւ նորա առին զբանակն ամենայն հանգերձարքունական գանձիւքն : Եւ կալան զԲամբիշն և զբանակն , և Թափեցին զՍաշապերձանն . ամ գեսպակն ոսկեղէն բազմաքանքար , որ էր ա կամբք պատուականաւք՝ և մարգարտաւ յօրինեալ , որ անուանեալ կոչէր ի նոցունց գեսպակ փառաց :

Առաւ և Հրատն՝ զոր ընդ ինքեան շրջեցուցանէր Թագաւորն հանապազորդ յաւգնականու Թիւն իւր՝ որ մեծագոյն համարեալ էր քան զամենայն կրակ , որ կոչէր ի նոցունց Աթաշ . հեղձաւ ի գետն հանդերձ Սովպետան Սովպետաւ , և այլ բազմութիւն մեծամեծաց աւագաց : Եւ մենայն ժամ աւհրնեալ է Աստուած :

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ի Բրիտանո հաւատալ և մկրտիլ Անուշ Բառանայ՝ յեպիսկոպոսէն, և ննջուա՞ն թագաւորել Որմզդի. հարկանել վահրամայ զջորս թէտալացւոց. և պատերազմիլ ընդ արքային Մաղգըթայ, և սպանանել զնա անգ. ապստամբութիւն վահրամական զօրացն 'ի Խոսրովայ՝ և փախուստ. գալ վահրամայ. օգնութիւն խնդրել Խոսրովայ 'ի կայսերէն Մարկայ :

ԱՅՍ Խոսրով՝ որ կոչեցաւ Անուշ Բառան՝ 'ի ժամանակս իւրոյ թագաւորութեանն յառաջ քան զապստամբութիւն, զայս հաստատեաց յերկիր, քանզի էր խաղաղասէր և աշխարհաչէն : Եւ 'ի լինել ապստամբութեն այնորիկ, յայնմ հետէ ընդոստուցեալ զարթեալ 'ի բարկութիւն՝ զան ձըն անմիաստ համարեալ, իբր թէ «հայր էի ամենայն երկրի, և ոչ տէր ք : Եւ սնուցեալ զամենեսեան իբրեւ որդի և սիրելի :

Եւ արդ՝ ասէ, «'ի նոցանէ խնդրեսցէ Աստուած զարիւնս զայս ք : Այս Խոսրով 'ի ժամանակս իւրոյ թագաւորութեն կապեաց զՊահակն Ղոբայ, և Աղուանից. կալաւ ձերբակալ զարքայն Եգերացւոց. և առ մարտիւ զԱնտիոք Պիսիդացւոց, և գերեալ նստոյց առ թագաւորական կայանին :

Հինեալ քաղաք, և անուանեալ զնա Վեհ Անջատոք Խոսրով, զոր անուանեալ Հահաստանին Ոկնոյ կոչեն : Եւ առ սա զՊարս՝ և զԽաչնիկոս, գերեաց ասպատակաւ և զկողմանս Լիւ

ղեկեացուոց :

Կալաւ սա զԹագաւորութիւնն՝ ամս խն : Եւ 'ի ժամ վաղճանին ծագեալ փայլակնացեալ զնովաւ լոյս Լստուածային Բանին . քանզի հաւատաց 'ի Քրիստոս՝ ասելով այսպէս , « Հաւատամ 'ի միայն Լստուած , յայն՝ որ արար զերկինս և զերկիր , զոր քրիստոնեայքդ պաշտել խոստովանին՝ Հայր , և Որդի , և Հոգի սուրբ : Օ, ինա միայն է Լստուած . և այլ ոչ գոյ բաց 'ի նմանէ զոր քրիստոնեայքն պաշտեն » :

Եւ հրաման տուեալ սպասաւորացն զՍոգայետն արձակել արքունի 'ի հեւագոյն տեղիս 'ի գործ , և զայլն մերժեալ յարքունական կայեւնիցն , և կոչեալ զԼստուածայնսսպետն՝ որ էր անդ Կաթուղիկոս անուանի :

Սկրտեցաւ 'ի նմանէ , և հրամայեաց ժամ առնել 'ի սենեկին , և ընթեռնուլ զՏէրունական Լեւտարսնին զպատգամս և հաղորդեցաւ 'ի կենդանարար Սարմնոյ և Լրեանն Տեառն . և հրաժարեալ 'ի Կաթուղիկոսէն և 'ի Տէրունեան Լեւտարանէն , և արձակեն զնա յիւր տեղին :

Եւ ապա զկնի սակաւ ինչ աւուրց ննջեաց 'ի բարւոյ ծերութեան իւրում , և բարձեալ զմարմինն նորա քրիստոնէիցն՝ տարեալ եդին 'ի շէրիմս Թագաւորացն , և Թագաւորէ Որմիզդ որդի նորա յետ նորա :

Եւ արդ՝ այս են զաւրավարք արքային Պարսից՝ որ եկին մի ըստ միով յերկիրս Հայոց՝ յապրտամբութենէ Վարդանայ Վամիկոնէից տն՝ որդւոյն Վասակայ , մինչեւ ցայսօր ժամանակի : Ոմանք մեռան 'ի պատերազմի , և ոմանք պատե-

րազմեցան . և ոմանք յաղթութիւն գործեցին և գնացին : (Յորժամ սպանին զՍուրեն մարզպան :

Ի նմին ամի եկն Վարդան Վչնասպ ոմն , և գործին ինչ ոչ գործեաց . եկաց ամ մի և գնաց : Լպա եկն և Ղողոնն Սիհրան ի . հազարաւ զաւրաց սպառազինաց՝ և փղաւք բազմաւք և ունէր նա ընդ ինքեան սատարս բազումս ՚ի ճամբարէ անթիւ ազգացն . ընդ որ բնակեալն են ընդ լեռնակողմամբն Լովկասու ազգք Հոնաց , և հրաման յարքայէն՝ զի անճետս արասցեն զարս ՚ի յաշխարհէն Հայոց՝ խլել թրել՝ յատակել , և անխընայ յերկիր կործանել :

Եւ եկեալ նա , բայց եթէ ուրեք յանմատոյց ամբողջաց ուրեմն մնացեալ ապրեցան մարգիկ :

Եւ կամ թէ՝ ուրեք ՚ի հեռագոյն աշխարհս փախստական գնացին : Բայց սակայն ոչ կարացին բազումք ճողոպրել . քանզի զորս գտանէին , սուր ՚ի վերայ եդեալ սատակէին : Սա արար կռիւ մի ՚ի Վիրս , և պարտեցաւ : Եկն ՚ի Հայս , և առ զԼնկղ սուտ երգմամբ :

Փիլիպպոս Սիւնեաց տէր , արար կռիւ մի ընդ քաղաք և ընդ Խաղամախիս . և կռիւ մի ՚ի Վանանդ՝ ՚ի յՍիւթմսու գեղ , և յերկոսեանն պարտեցաւ . եկաց նա ամս Է . և գնաց :

Լպա եկն ինքն արքայն Լնուշ Բուռնն Խոտրով որպէս զԼնդոյն կապեալ եդ ՚ի գրուանդաւ կանի , և Վստամ պրծեալ գնաց փախստական . և ոչ սակաւ ինչ պատերազմունս զարթոյց սա յաւուրսն յայնոսիկ շուրջ զիւրեաւ :

Եւ եղեւ ՚ի ժամանակին յայնոսիկ Վահրամ

ոմն Սերհեւանդակ իշխան արեւելից կողմանց աշխարհին Պարսից՝ որ հարկանէր քաջութեամբ իւրով զզաւրս թեւտալացւոց . և բռնութեամբ ունէր զԲահլ՝ և զամենայն երկիրն Քուշանաց՝ մինչեւ յայնկոյս գետոյն մեծի՝ որ կոչի Սեհուտ . և մինչեւ ցտեղին՝ որ կոչի Կաղբիոն : Քանզի զանց արար յայնկոյս նիղակի քաջին Սպանդիաւտայ , զորմէ ասեն բարբարոսքն՝ եթէ , « Հաւեալ նա պատէ բազմաւ մինչեւ ցայս վայր ցրցեալ զնիզակ իւր 'ի գետնի » :

(Հայնժամ արարեալ Սահրամայն այնորիկ պատերազմն ընդ մեծի արքային Սաղթաց , որ էր 'ի կողմանս յայնմիկ՝ յայնկոյս գետին մեծի , եհար զբազմութիւն զաւրացն , և սպան զթագաւորն 'ի պատերազմի . և ըմբռնեալ յափշտակեաց զամենայն զգանձ թագաւորութեանն այնորիկ :

(Հայնժամ առաքէ առ արքայն Պարսից 'ի ձեռն հրեշտակաց իւրոց հրովարտակս աւետաւոր , և սուղ ինչ աւարաւն 'ի մեծամեծ գանձուցն հասելոց յաւարէ ասպատակին՝ նշանակ թագաւորութեանն 'ի պատուական իրացն՝ և զամենայն զգանձն զաւրուն շնորհէ ըստ իւրաքանչիւր արժանաւորութեան :

Արդ՝ իբրեւ տեսեալ թագաւորին Սրմզդի զհրեշտակսն եկեալս աւետաւորս , և ընթերցեալ զգիրս ողջունի զաւրացն , և ընկալեալ զքն ծայսն աւարամասն 'ի պատուական արքունական գանձուցն :

Թէպէտ և խնդացեալ վեր 'ի վերոյ զմարդկան զմիտս հաճէր , այլ 'ի ներքուստ ցասմամբն բարբառեալ ասէր , « Ինթրիքն առաւել մեծա

գոյն և զնշանն 'ի պատուոյս ճանաչեմ, բայց
յայնչապէ՛ տաստիկ գանձուցն ոչ էր արժան այն
չափ հասանել յարքունիս ։

Յայնժամ փոխանակ աւետաւոր հրովարտու
կին՝ հրամայէ գրել հրովարտակ առաւել ցաւ
մամբ , և արձակէ 'ի գնդէն Համահարզանց՝ և
Փուշտիպանացն արքունի , զի երթիցեն առ զաւ
րըն , և զգանձն զամենայն 'ի միջի արասցեն : Եւ
նոցա երթեալ սկսան պահանջել :

Յայնժամ ընդոստուցեալ զաւրն ամենայն ,
սպանին զհաւատարիմս արքային , և 'ի բաց կաց
եալ 'ի ծառայութենէ նորա , զՎահրամ նստու
ցին թագաւոր իւրեանց . երդումն կնքեցին ըստ
աւրինի իւրեանց . միաբանեցան , և դարձան
յարևելից , և դիմեցին յԱսորեստան , զի սպան
ցեն զթագաւորն իւրեանց զԵրմիզդ , և բարձ
ցեն զտունն Սասանական , և հաստատեսցեն ըզ
Վահրամ յաթոռ թագաւորութեանն :

Եւ փութանակի ժողովեալ և առեալ գնաց
եալ զբազմութիւն քաջ և մարտիկ ազգացն Ա
րևելից : Արդ՝ մինչեւ ցայս այսպէս շփոթ ամ
բոխի 'ի մէջ Պարսից աշխարհին լեալ՝ Յով
հան Պատրիկ՝ և զաւքք Յունաց պատեալ պա
շարեալ պահէին զքաղաքն 'Իրւնայ՝ մարտուց
եալ ընդ նմա մեքանայիւքն՝ մերձ էին 'ի կործա
նել զպարիսպն :

Իբրեւ եհաս լուրս այս՝ Թողին զնա , և գը
նացին . ճանապարհ կալեալ յԱտրպատական ,
լաստեցին զերկիրն ամենայն , զայր և զկին բե
րանով սրոյ իւրեանց , առեալ զամենայն առ և
զգերի՝ և զաւար՝ դարձան յերկիրն իւրեանց :

Լ՛րդ՝ իբրեւ եհաս լուր աղաղակիս այսորիկ
 'ի դուռն Սասանականին՝ առ Որմզդի Թագաւո-
 րն Պարսից, ոչ սակաւ ինչ երկունք ահի պա-
 տեցին զնա : Եւ կոչեցեալ զնախարարս՝ որ 'ի
 դրանն արքունի, և զդունդս Համահարզանց՝ և
 զՓուշտիպանացն, և խորհուրդ արարեալ առ-
 նուլ զգանձն Թագաւորութեան, և զամենայն
 ամբոխ դրանն արքունի, և անցանել յայնկոյս
 գետոյն մեծի՝ Իգլաթայընդ. Օ՜ում 'ի Վ եհկաւատ,
 և հատանել զլարսն կամրջացն. և խորհէր իւր
 ապաւէն առնել զբազմութիւն ամբոխին արքա-
 յին Տաճկայ :

Իսկ այս ոչ այսպէս պատկանէր. քանզի խոր-
 հուրդ արարեալ խորհին արանց և Համահար-
 զանց՝ և Փուշտիպանաց արքային, զի սպանցեն
 զՈրմիզդ՝ և նստուսցեն Թագաւոր զորդի նորա
 զԽոսրով. խորհուրդ արարեալ լուծանել զնա՝
 և առնել իւրեանց առաջնորդ և գործոյն գլու-
 խաւոր : Եւ գնացեալ 'ի բերդն Վրուանդակա-
 նի, լուծին զնա՝ և զամենայն կալանաւորսն ընդ
 նմա, և արձակել զոմն սուրհանդակ հաւատա-
 րիմ երազագոյն երիվարաւք, և գրեալ առ Վ ըւ-
 տամ եղբայր, զի սաստիկ ստիպով վաղ հասցէ
 'ի տեղի գործոյն. և եկեալ նա փութանակի :

Եւ ժողովեցան ամենայն նախարարք՝ և զաւ-
 րագլուխք և զաւրք 'ի դահլիճն արքունի, որ 'ի
 ժամուն յայնմիկ հանդիպեցան անդ. և մտեալ
 'ի սենեակ արքայի՝ կալան զԹագաւորն Որմիզդ,
 և անդէն վաղվաղակի փորեցին զաչս նորա և ա-
 պա սպանին :

Եւ նստուցին զորդի նորա Թագաւոր 'ի վե-

բայ աշխարհին Պարսից . և սկսան առնել պատ-
րաստութիւն փախստեան յայնկոյս գետոյն մե-
ծի 'Իգլաթայ : Եւ ոչ յետ բազում աւուրց
Վահրամն եկն եհաս փութանակի իբրեւ զխոյ-
անալ արծուոյ :

Եւ քանզի մանուկ տղայ էր Խոսրով 'ի Թա-
գաւորել իւրում, առին զնա քեռիքն իւր Վրն-
դոյ և Վստամ, և անցին յայնկոյս գետոյն մեծի
'Իգլաթայ ընդ Օղմ, և հատեալ 'ի բաց զլարսն
կամրջացն . և եկեալ Վահրամն էառ զմմզտունն,
և զգանձ, և զկանայս արքունի, և նստաւ 'ի գա-
հոյս Թագաւորութեան : Եւ հրամայեաց կա-
պել զլաստս փայտեղէնս, և անց զգետովն առ 'ի
յրմբունել զԽոսրով . բայց նորա յերկիւղէն ու-
շինչ կարաց ունել զտեղի : Իբրեւ անցին գնացին
փախստական, և խորհեալ 'ի ճանապարհի, Թէ
որ լաւագոյն իցէ՝ երթալ առ արքայն Տաճկաց,
եթէ առ Թագաւորն Յունաց :

Ապա լաւ համարեցաւ առնել իւրեանց ա-
պաւէն զԹագաւորն Յունաց . « Օհ Թէպէտ և
է՝ ասեն, Թշնամութիւն 'ի միջի, սակայն քրիս-
տոնեայ են և ողորմած . և յորժամ երդնուն՝ սը-
տել երդման ոչ կարեն » : Եւ գնացեալ ընդ ա-
րեւմուտս զուղիղ ճանապարհ երթեալ մտին 'ի
քաղաքն՝ որ կոչի Խաղաբ . և դադարեցին անդ :

Եւ սա Թէպէտ անց զգետովն, ոչ կարաց
հասանել . յետս դարձան անդրէն 'ի Տիսբոն :

Յայնժամ յղէ Խոսրով արքայ առ Թագաւո-
րն Սաւրիկ արս ճոխս պատարագաւք, և գրէ-
այսպէս, « Տուր ինձ զգահ և զտեղի Թագաւո-
րութեան Հայոց՝ և նախնեաց իմոց, և արձա-

կեա՛ ինձ զաւր յաւգնութիւն՝ որով կարացից հարկանել զթշնամին իմ. և կանգնեա՛ զթագաւորութիւն իմ, և եղէց քոյ որդի : Եւ տաց քեզ զկողմանս զ[՝սորւոց՝ զ[՝րուաստանն ամենայն՝ մինչեւ ՚ի Ս՝ծբին, քաղաք : Եւ յերկրէն Հայոց՝ զաշխարհն Տանուտերական իշխանութեն մինչեւ ց[՝րարատ և ց[՝լըւին քաղաք, և մինչև ցեզր ծովուն Բղնունեաց՝ և ց[՝ռուեստաւան՝ և զմեծ մասն Ս[՝րաց աշխարհին՝ մինչեւ ցՏըփ խիս քաղաք, և կալցուք ուխտ խաղաղութեան ՚ի մէջ մեր մինչ ցմահ երկոցունցս, և անշուշտ լիցի այս երդումն ՚ի միջի մերում, և ՚ի մէջ որդւոց մերոց, որ թագաւորելոց իցեն յետ մեր ։

Եւ որդ՝ ժողովեալ թագաւորին զամենայն Սընկ ղետոսն, հարցանէր ցնոսա խորհուրդ, և ասէր, « Սպանին պարսիկք զՍրմիզդ զթագաւորն իւրեանց՝ և նստուցին զորդի նորա թագաւոր : Եւ զաւրք թագաւորութեանն նստուցին զայլ ոմն թագաւոր յ[՝րեւելս. և եկեալ նա զաւրու մեծաւ յինքն յափշտակեաց զթագաւորութիւնն. և մանուկ որդի նորա փախստական գնացեալ եկըն առ մեզ, և խնդրէ ՚ի մէնջ զաւրս յաւգնութիւն, և խոստանայ առնել այսպէս ։

« Եւ որդ՝ զԲնչ արասցուք, ընդունիմք. արժան է ընդունել, թէ ոչ ։ Իսկ նոքա ասեն : « Ոչ է արժան ընդունել, զի ազգ մի անաւրէն են՝ և ամենեւին սուտ. ՚ի նեղութեան իւրեանց խոստանան առնել, և յորժամ յանդորր ելանեն՝ սըտեն. բազում չարիս կրեալ է մեր ՚ի նոցանէ. Թող սպառեցեն զմիմեանս, և մեք հանգիցուք ։

Եւ նոք թագաւորն խոսքով կայր ՚ի մեծ վտան

գի , և տեսաներ զմահ առաջի աչաց . զի զերծեալ էր 'ի բերանոյ առիւծոյ և անկեալ 'ի բերան թշնամեաց՝ ուստի փախուստ ոչ գոյր :

Իսկ թագաւորն մեծեալ զխորհուրդս Սընկղետոսացն , յինքենէ յղէր զՓիկղիպեկոս զփեսայ իւր և տայր տանել պատասխանի ընդունելու թեանն . առնոյր 'ի նմանէ երդումն , և տայր նրմա զաւր կայսերական յաւգնականութիւն ըզՅովհան պատրիկ 'ի Հայոց կողմանէ , և զՆերսէս ստրատելաւ յԱսորւոց՝ և զզաւրս նոցաանցեալք 'ի հանգիսի , երեք հազար հեծեալ ըստ հարիւրաւորաց , ըստ հազարաւորաց , ըստ գընդից , ըստ դրաւչից իւրեանց :

Ըրդ՝ վասն զի մայր Հապհոյ դուստր Սպարապետին այնորիկ , որ էր նախարար Պարթեւաց , որք մեռեալ էին՝ քոյր Վնդոյի և Վստամայ , և ինքն Վնդոյ էր այր իմաստուն՝ և խորհրդական , և սրտիւ արիագոյն՝ որպէս ասացի : Եւ արար պատերազմ մի մեծ 'ի Սելեւսինէ՝ յուրում պարտեցաւ և գնաց :

Ըսկա եկն Տամ Խոսրով , և արար երկու կըռիւս , մի՝ 'ի Բասեան 'ի Բոլորապահակի , ուր Սուրց և Երասխ խառնին : Եւ մի՝ 'ի Բագրեւանդ 'ի Կըթնի : Եւ յերկոսինն յաղթութիւն գործեաց մեծամեծ : Եկաց երկուս ամս՝ և գնաց :

Ըսկա եկն Վարազ Վզուրն և արար կռիւ մի 'ի Վանանդ 'ի յԱթմսու գեղ՝ որ և նախ վանեցաւ , և ապա յաղթեաց . եկաց ամ մի՝ և

* Ի միւս օրինակին այդպէս , բայց 'ի բնագիրս մեր գրեալ էր
 “ որք մեռեալ էին , եթէ էր նախարար Պարթեւաց ” :

գնաց :

Լլպա եկն Պարթեւն մեծ և Պաշաւն , և արար կռիւ մի 'ի Շիրակ սուանին՝ և յաղթեաց՝ եկաց եւթն ամ՝ և գնաց :

Լլպա Հրահատն մարզպան՝ որ գնաց 'ի Սըր-ծունին իւրայնոցն սատար 'ի պատերազմ . և անդ նոքա պարտեցան՝ և ապա յաղթութիւն ստացան : Եւ անտի դարձեալ՝ արար կռիւ մի 'ի Բզնունիս 'ի Օյաղկաջուրն՝ և յաղթեաց . եկաց չորս ամիս՝ և գնաց :

Լլպա եկն Հարարտին Գատան մարզպան : Լլպա այնուհետեւ ոչ կարացին պարսիկք պատերազմաւ զդէմ ունել զաւրացն յունաց : Լլպա սովաւ սպանաւ Ուրմիզդ . և Թադաւորեաց որդի նորա՝ Խոսրով : Եկաց ամս երկու՝ և գնաց :

Լլպա եկին սահմանակալք Պարսիկք մինչեւ ցըսպառումն խաղաղութեանն՝ որ 'ի մէջ Պարսից և Յունաց . և 'ի մէջ Թադաւորացն երկուցունց Սաւրկայ և Խոսրովայ :

Եւ ապա Վընդատականն : Լլպա Խորականն : Օսան սպանին զաւրք պարսից 'ի Գառնի . և ինքեանք ապստամբեալք գնացին 'ի Գեղումս : Լլպա Սերակըուտն : Լլպա Յազդէնն : Լլպա Բուդմահ : Լլպա Հոյիման :

ՌԵՏԵԼՆ ԺԼՄԸՆԵԿԵԸՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԹԱԳԱՒՈՐԱԿԱՆ

Ս ԷՊ արիական . վանումն տիեզերական .
Հէն Սասանական՝ յԱրուէզն խոսրովեան՝ որ
հրդեհեալ բոցացոյց զառ ՚ի ներքոյս ամենայն՝
դՂորդեալ զծով և զցամաք , զարթուցանել զկոր-
ծանումն ՚ի վերայ ամենայն երկրի :

Եւ արդ ես ճառեցից զեղելոցն յերկրի , զան-
ցից կործանմանն առասպելս վիպասանելով : ԲՂ
՚ի վերուստ զարթուցանել սրտմտութիւն , և
զառ ՚ի ներքոյ բորբոքեալ զգարկութիւն . զհը-
րոյն և զարեան հեղեղել . և զհէնիցն արշաւա-
նըս . և զմահաբերն ասպատակ , զգոչիւն դի-
ւաց . և զաղաղակ վիշապաց զազանց քաւդեաց .
և զարանց հսկայազանց՝ քաջաց սպառազինաց՝
հեծելոց յարեւելից յարեւմուտս , ՚ի հիւսիսոյ
՚ի հարաւ :

Եւ զՀարաւայինն և զարթուցեալ մեծաւ
բորբոքմամբ՝ յարձակեալ ՚ի վերայ միմեանց , և
կատարեալ զհրաման բարկութեան Տեառն ՚ի
վերայ ամենայն երկրի , որք իբրեւ զմրրիկ աւդոյ
թուցեալ՝ փոթորկեալ՝ ընթացեալ ապականել
զառ ՚ի ներքոյս ամենայն , աւարել զլերինս՝ և
զբլուրս , պատառել զդաշտս վայրաց , և խոր-
տակել զվէմս՝ և զքարինս ՚ի ներքոյ գարշապա-
րաց երիվարաց՝ և յառաթուր սմբակաց :

Եւ արդ՝ ասացից զվէպս ՚ի կործանիչն և յա-
պականողն խոսրով՝ յԱստուծոյ անիծեալն :

Դիմել Վահրամայ 'ի վերայ խոսրովայ : և նամակք երկու առ Մուշեղ . և հաւատարմութիւն Մուշեղի առ խոսրով . պատերազմ մեծ , պարսիկ ապստամբաց . ապերախտութիւն խոսրովայ առ Մուշեղ . վասն որոյ խորհուրդ Մուշեղի սպանանել զնա՝ և գրել ամբաստանութիւն ընդ իշխանացն Բուխայ առ Կոյսրն . այնմ տհաճութիւն Կոյսեր : և թուղթ առ նոռա , և առ խոսրով . արձակել յունական զաւրաց . կոչիլ Մուշեղայ 'ի Կոյսերէն առ պալատն :

Եւ եղեւ յետ մահուանն խոսրովայ որդւոյ Կաւատայ , և թագաւորել որդւոյ նորա Որմզդի 'ի վերայ աշխարհին Պարսից՝ որոյ մայր իւր դուռ տրր է խաքանայ մեծի արքային Թեոտալացւոց , կին խոսրովայ՝ հաւր սորա անուն Կայէն , որ թէպէտ և 'ի հայրենեաց մեծագոյն , ևս առաւել մեծագոյն և գազանագոյն 'ի մայրենեաց կողմանէ :

Բանդի եբարձ սա զամենայն նախարարս՝ և զնախնիս՝ և զտունս բնակագոյնս յաշխարհէն Պարսից : Սպան սա զԼսպարապետն մեծ զՊարթեւն զՊալհաւն՝ որ էր 'ի զաւակէ Լնակայ մահապարտի , զոր առեալ դայեկաց 'ի հենէ անտի խոսրովայ արքայի Հայոց՝ փախուցին 'ի դուռն արքունի իւրեանց՝ 'ի կողմանս Պարսից :

Եւ կատարեաց արքայն 'ի վերայ նորա զպարգեւսն խոստացեալս հաւրն նորա Լնակայ՝ զբուռն իսկ զՊարթեւական զՊալհաւն անդրէն փախուցեալ թագ կապեալ մեծարեաց , և արար իւր երկրորդ թագաւորութեանն :

Եւ էին երկու որդիք Սպարապետիս այսպէս , անուն միոյն Վնդոյ՝ և երկրորդին Վրաստամ : Եւ զգաւրս աշխարհին Հայոց ընդունէին՝ գումարել , որք ՚ի ժամուն առ ձեռն գտեալ՝ և անցեալք ՚ի հանդիսի , իբրեւ հազարք հնգետասանք իւրաքանչիւր գունդք նախարարաց՝ ըստ հարիւրաւորաց՝ ըստ հազարաւորաց՝ ըստ գընդից՝ ըստ դրաւշուց իւրեանց :

Ամենեքեան սոքա սպառազէնք՝ ընտիրք պատերազմողք վառեալք քաջութեամբ՝ իբրեւ ըզհուր՝ որ ոչ զանգիտեն . և ոչ զթիկունս դարձուցանէին , դէմք առիւծու դէմք նոցա : Թեթեւութիւն ոտից իբրեւ զթեթեւութիւն այծեմանց՝ երազութեամբ ՚ի վերայ դաշտաց՝ մըտադիւրութեամբ՝ և ամենայն հնազանդութե , չու յուղի անկեալ գնացին :

Ըրդ՝ առեալ ապստամբին միհրացելոյն ըզգաւրս իւր , զփիղս և զամենայն զգանձս թագաւորական : Չու արարեալ գնայ հասանէ յԱտրպատական . և բանակեցան սակաւ մի հեռագոյն ՚ի միմեանց ՚ի Վարարաստ գաւառին :

Ըրդ՝ գրէ Վահրամն հրովարտակ առ Սուշեղ և առ այլ նախարարս Հայոց , որ ունէր այսպէս :

« Ես այսպէս կարծէի՝ եթէ ես յորժամ ընդթնամիս ձեր մարտնչիմ , և դուք ՚ի կողմանէ այտի եկեալ ինձ աւգնական լինիցիք . զի ես՝ և դուք , միաբանութեամբ բարձրուք ՚ի միջոյ զտիեզերական պատուհասն՝ զտունն Սասանայ :

» Իսկ դուք աւագիկ ժողովեալ գայք ՚ի վժիմ պատերազմաւ յաւգնութիւն դմա , այլ ես ոչ երկեայց ՚ի ժողովելոց երիցանցդ Հռովմայեց

ւոցդ՝ որ եկեալ են 'ի վերայ իմ: Բայց դուք
 Հայք՝ որ տարածամ ցուցանէք զտիրասիրութիւն.
 ոչ ապաքէն տունդ Սասանական եբարձ զերկիւ
 րըդ ձեր՝ և զտէրութիւն: Եւ կամ ընդէր բը
 նաւ ապստամբեցին Հարքն ձեր՝ և գնացին 'ի
 ծառայութենէ նոցա, մինչեւ ցայսաւր պատե-
 րազմեալ 'ի վերայ աշխարհին ձերոյ: Եւ արդ՝
 դիմեալ գայ 'ի վերայ իմ կորուսանել զանչափ
 վաստակս ձեր. զի թէ Խոսրով յաղթեալ էր՝
 երկոքին դոքա միաբանեալ բարձցեն զձեզ 'ի միւ
 ջոյ: Բայց զի հաճոյ թուեսցի ձեզ 'ի բաց կալ
 'ի դոցանէ, և միաբանել ընդ իս՝ և ձեռն տալ
 ինձ յաւգնականութիւն: Եւ թէ ես յաղթե-
 ցից՝ երգուեալ 'ի մեծ Լստուածն Լրամազդ.
 և յԼրեգակն տէր, և 'ի Ղուսինն. 'ի Հուր, և
 'ի Սուր, 'ի Սիրհ՝ և յամենայն աստուածս՝ եթէ
 ձեզ տուեալ լիցի իմ զՀայոց թագաւորութիւն:
 Գոր և դուք կամիք, արասջիք ձեզ թագաւոր:
 Եւ թողում ձեզ զամենայն երկիրն Հայոց մին-
 չեւ ցկապկոհ և ցդուռն Եղուանից. և յԵսոր-
 ւոց կողմանէ զԼրուաստան՝ զՍրծուին՝ և զնոր
 Շիրական՝ մինչեւ ցսահմանս Տաճկաց. զի առ
 նախնեաւքն իսկ ձեզ լեալ է. և ընդ սրեւմու-
 տըս մինչեւ ցկեսարիա կապադովկացւոց:

» Եւ ես մի իշխեցից քան զԼրասպ անցա-
 նել յայնկոյս. և գանձ Լրեաց թագաւորուես՝
 բաւական համարեալ լիցի ինձ՝ և ձեզ: Եւ այն-
 չափ ձեզ շատ լիցի՝ մինչեւ ձեր թագաւորու-
 թիւնդ հաստատեսցի»:

Եւ ըստ իւրեանց կարգի՝ էր աղ ծրարեալ
 և կնքեալ ընդ հրովարտակին և

Եւ առեալ նոցա զհրովարտակն՝ և ընթերցեալ՝ ոչ արարին բանիցն պատասխանի . և ոչ խակասացին բազմաց , զի երկնչէին յանմիաբանութենէ իւրեանց :

Եւ արդ՝ գրեն անդրէն դարձեալ Թուղթ երկրորդ* : “ Գրեցի առ ձեզ ՚ի բաց կալ ՚ի նոցա նէ , ինձ և ձեզ բաւական համարելով զամենայն աշխարհս՝ և զամենայն գանձս Թագաւորութեւս այսորիկ . ուրեմն ոչ կամեցարուք լսել . զի ոչ արարէք բանիցն պատասխանի :

” Եւ զձեզ ապաշաւեմ՝ ասէ , այլ վազիւ , քանզի լինի առ Սասանայ , ցուցանեմ ձեզ փիղս վառս , և ՚ի վերայ զաւրս սպսոռազիներալս քաջաց՝ որ տեղացեն ՚ի վերայ ձեր նետս երկաթեղէնս ձեռքաձգութիւնս , և շառաւուռնս մուխս պողվատիկս՝ սլաքաւք ՚ի հաստաձիգ աղեղանց՝ արտ երիտասարդս հզաւքս սպառազէնս վատնելոց՝ և երիվարս տաճիկս և երազունս , տապաւրս՝ և սուսերս՝ մուխս՝ և պողվատիկս՝ և կըռուփս՝ թռչափ խոսրովայ և ձեզ պիտոյ իցէ ” :

Եւնէ նմա Սուշեղ պատասխանի : “ Եւսքան առ Երտուծոյ մարդապիւրութիւնն , և ում կամեցաւ , ետ . բայց որով որտորիս յանձն քո յապաշաւել՝ ոչ ՚ի մեզ :

* Ի միւս օրինակին Թուղթ մի անկեալ էր ՚ի տեղւոյնս յայտնէ :

** Յօրինակին գրեալ էր “ ձեռքար ձգութեամբ ” մեք եղաք ձեռքաձգութեամբ . եթէ լինիցի ձեռքար ձգութեամբ , յայնժամ լինելոց է “ ձեռքար ” մակայ , զորն հաճոյ Թուեոցի ընթերցողաց՝ զոյն կարի : Մեզ Թուի թէ սխալ գրեւ լինելոց է :

” Եւ ծանեայ զքեզ այր պողսքաբան . և ոչ խրախուսես յԵստուած , այլ 'ի քաջութիւն' և 'ի փղաց զաւրութիւն :

” Եւ ես ասեմ քեզ՝ եթէ Եստուած կամեացի , վաղիւ պատելոց է զքեւ պատերազմ քաջաց , և ճայթեսցեն 'ի վերայ քոյ' և 'ի վերայ բազմութիւն փղացդ իբրեւ զամպս երկնից գազանագոյնս քան զամենեսեան :

” Եւ 'ի վերուստ ահագին ճայթէ , և փայլատակէ՝ և յարձակին քեզ սպառազէնք ճերմակ երիվարաւք , և բռնալիր նիզակաւք , և անցանեն 'ի մէջ բազմութեանն իբրեւ զփայլատակունք զանտառս զգալարս և զգաւսացեալս հրոյ շանթելոյ՝ զի ցաւղանայցեն 'ի յերկնից 'ի յերկիր , և այրեսցեն զխուլս դաշտաց :

” Բանզի՝ թէ Եստուած կամեսցի , տանելոց է սաստկութիւն հողմայ զզաւրութիւնդ քոյ իբրեւ զփռչի , և գանձ արքունի յարքունիս գնայո :

Եին ընդ նոսա Վնդոյն այն և Վստամ՝ զոր վերագոյն ասացի . և զաւրք Պարսիկք իբրեւ ութ հազար հեծեալ : Եւ եղեւ 'ի վաղուեան առաւաւտուն մինչդեռ արեւն զճայր հարկանէր , կարգէին ճակատ առ ճակատ , և բաղխէին զմիմեանս պատերազմաւ : Ուժգին լինէր խումբ՝ և խառնուող՝ և սաստիկ լինէր կոտորածն 'ի մէջ տարուբերին : Եւ մարտուցեալ յայգուէ՝ մինչեւ ցերեկոյ՝ յաւգնեցան երկոքին կողմեանքն 'ի պատերազմին :

Եւ այնչափ սոստիկ լինէր կոտորածն՝ մինչ զի խաղացեալ վտակաց սաստկութիւն արեանցն առգանէր զերկիրն ամենայն , և ոչ կարացաւ ըզ

դէմ ունել՝ փախստական լինէր զաւրն ապստամբական առաջի զաւրացն (Յունաց : Իսկ նոցա ըզհետ մտեալ մինչեւ ցքաջ մթանալ երեկոյին՝ ցիրրս դիաթաւալ կացուցանէին զդաշտաւքն և ըզճանապարհաւքն . զբազումս սատակէին 'ի սուր սուսերի իւրեանց , և զբազումս ձեռքակալ աւրարին , և կապեալ զձեռս 'ի վերայ թիկանց՝ բերեալ կացուցանէին առաջի թագաւորին* :

Եւ բազմութիւն փղացն դիմեալ գնային բռնաբար : Եւ զհետ սրշաւեալ ազաաագունդ սպառազինացն ներքուստ 'ի վեր ծագոտէին զբաւառազէնս հեծելոց՝ որ կային 'ի նիւս փղացն . և աներկիւղ անվհեր կռուէին , և սատակեալ զբազում փիղս և զհեծեալս , և զփղապանս դարձուցանէին անդրէն բռնաբար , և զբազմութիւն փղացն : Եւ եկին ածին յանդիման թագաւորին :

Եւ անդրէն դիմեալ 'ի բանակետոյն զաւրացն Վահրամայ . և կայր 'ի խորանին գանձ արքունի՝ և զամենայն գանձք թագաւորութեանն անթիւ և անհամար . պատուականք զամենայն աւար հարկանէին . և զբազում գահոյս ոսկիաւ պատս չքնաղ և զանազան կազմութեամբ մանրէին սուսերաւք իւրեանց , և անցանէին 'ի կողմանս փաղանդ փաղանդ զբեռինս բարձեալ ուղտուց՝ և ջորւոց բազմութեանն : Եւ լցան ամենեքեան բազում և մեծամեծ աւարաւ :

Եւ զայս փաղանդ և զաւրն Պարսից 'ի ճաւ

* Ի միւս օրինակին մինչեւ այդ տեղն պակաս էր : Վասն ընկել ըս թղթոյն զոր 'ի վերն ասացաք :

պաղուածէ գանձուցն ոչ սակաւ իրս , և հասուցին անդրէն յարքունիսն իւրեանց , և զաւրացաւ յաւուր յայնմիկ արքայ խոսրով 'ի ձեռն յազթութեանն այնորիկ քան զամենայն զթըշնամիս իւր , և հաստատեցաւ թագաւորութիւն նորա :

Եւ զբազմութիւն ձեռքակալաց ձիահեծելոց և փղահեծելոցն հրամայէր մերկացուցսնել և կապել զձեռս 'ի վերայ ուսոց և արկանել կռխան 'ի ներքոյ ոտից փղացն . և սչ ուրեք կարացին գտանել զհետ Վահրամայ :

Սի զերծաւ և գնաց այսպէս փախստական , և չորաւ և անկաւ 'ի Բահլ Հահաստան , որից 'ի բանէն խոսրովայ սպանաւ 'ի նոցունց իսկ :

Եւ եղեւ ըստ աւուրց ինչ յետ անցանելոյ պատերազմին այնորիկ մեծի , մինչդեռ արքայն խոսրով 'ի մէջ խորանին իւրում , և զաւրն Պարսից շուրջ զնովաւ բնակեալ և զաւրն Յունաց հեռագոյն 'ի նոցանէ աւթիւ միով՝ ուրոյն բնակեալ հոծ բազմամբոխ լիութեամբ աւարաւ իւրեանց , և կային զառաջեաւ արքային ամենայն մեծամեծք նախարարք իւր :

Խաւսել սկսաւ արքայն և ասէ . « Իցէ՞ որ արդեաւք լեալ 'ի թագաւորաց աշխարհի՞ որ կարող է ըմբռնել զմիւս այլ թագաւոր զթշնամի իւր՝ զաւերիչ թագաւորութեան իւրոյ , և ոչ սպանցէ զնա , և ջնջեսցէ զամենայն արու յաշխարհէ նորա , այլ առնիցէ զնա յորդեգիրս . թագ կապեալ նմա և ծիրանեաւք զարդարեալ մեծարիցէ , վանեալ զթշնամիս նորա՝ և հաստատեսցէ զնա յաթոռ թագաւորութեանն , և տու-

եալ նմա գանձ արքունական 'ի գահնուց իւրոց .
արձակէ զնա բարեաւ գնալ զճանապարհ իւր :

ԼՆԱԿԻՍԻ պարգեւս շնորհեաց ինձ Սաւրիկ
Թագաւոր հայր իմ, զոր ոչ ոք կարէ 'ի մարդ-
կանէ շնորհել որդւոյ իւրում սիրելւոյ ։ ԼՆԱ-
ԱԿԵՍ պատասխանի ետուն ոմանք 'ի նոցանէ , և
ասեն , « ԼՐՔԱՅ յաւիտեան կեանց՝ մեք՝ ոչ գի-
տեմք արժանի իցէ շնորհ ունել , և եթէ ոչ ։ Օ՛ի
ամենայն Թագաւորութիւն գանձիւք հաստատ-
եալ կայ . և գոքա զամենայն գանձս Թագաւո-
րութեան աւար վարեցին ։

Պատասխանի ետ արքայն՝ և ասէ , « Օ գան-
ձըս Թագաւորութեան իմոյ ընդ կողս դոցա այս-
րէն արսաքս քարշեցից հանգերձ նոցունց աղիւ-
եալ գանձիւք : Քանզի մի է այն ամենայն , բայց
ինձ այս կարի է , զի ապրեցաւ տիրատեացըն
այն և գնաց : ԼՆՐ քաջ է նա և վերստին այլ
զաւրս գումարէ 'ի քաջաց ազգաց արեւելքց ։

Պատասխանի ետուն նմա և ասեն , « Օ տի-
րատեացն զայն նոքա զերծ ուցին . քանզի մերով
աչաւք իսկ տեսաք , զի կալաւ զնա Սուշեղնայն
Սամիկոնեան , և ետ նմա երիվար՝ և զէն , և ար-
ձակեաց ։ Օ այս ասացին՝ զի կամեցան 'ի վերայ
նորա չարիս :

Քանզի տեսանելով զհաւայս՝ նորա չարաչարս ,
զարհուրեալ խոտորեցան սիրտք իւրեանց 'ի նը-
մանէ : Եւ ոչ ինչ էա՞ծ զմտաւ ԼՐՔԱՅն՝ եթէ
զինչ իցէ բանն այն . քանզի մանուկ տղայ էր՝
և խափ : Եւ ոչ ինչ յիշեաց զհառովութիւն այն .

* Յօրինակին այդպէս , Թուի լինել հաւանութիւն ,

պիսի զաւրացն : Եւ հաստատեաց զմիտս իւր 'ի վերայ բանիցն ոտութեան , և ասէ , « Կոչեսցի այսր Սուշեղ , և կապեսցի ոտիւք և ձեռաւք , մինչեւ և ես վասն նորա ծանուցից կայսեր » :

Ի նմին ժամու հրամայէ գրել նա յետկար , և արձակէ զմի 'ի սուրհանդակացն առ Սուշեղ , « Փութով եկ' ասէ , գործ հասեալ է կարի կարեւորագոյն » . Եւ հրաման ետ փուշտիպանացն իւրոց՝ և ասէ , « Պատրաստ լերուք՝ զի յորժամ եկեսցէ նա , և ես ձեռամբ նշանակեցից ձեզ , յանկարծակի զձեռս նորա յետ կալարուք և կապեցէք զնա , բայց պատրաստ լիջիք՝ զի այր քաջ է նա , և մի՛ կամ թէ ինքն մեռանի , կամ զիս սպանանէ : Եւ թէ իսկ ինքն մեռանի , ես պատասխանի տաց կայսեր վասն նորա » :

Ոյնպէս և բարապանացն պատուէր ետ՝ ասէ . « Օգոյշ կացէք , զի յորժամ եկեսցէ Սուշեղ 'ի դուռն խորանին իմոյ՝ 'ի բաց լուծէք 'ի միջոյ նորա զկամարն և զսուսերն՝ ասելով՝ եթէ , « Ոչ է աւրէն զինու հանդերձ մտանել յանդիման թագաւորին » :

Եւդ՝ մինչդեռ առնէր նա համար հանդիսի 'ի մէջ զաւրաց իւրոց՝ տեսանել զթիւ կենդանեացն և մեռելոց՝ որք անկան 'ի պատերազմին : Եկն եկաց առաջի նորա սուրհանդակն՝ և ասաց նմա ողջոյն , և մատոյց նմա զթուղթն .

Իսկ Սուշեղայ առեալ զթուղթն՝ ասէ ցնա , եթէ ողջոյն իցէ և խաղաղութիւն : Պատասխանի ետ սուրհանդակն՝ և ասէ , « Ողջոյն է և խաղաղութիւն ; և զայլազգ ինչ ես ոչ գիտեմ , բայց միայն զի հրամայեցաւ ինձ փութանակի կոչել

գրեզդ : Եւ անդէն վաղվաղակի պատրաստեցաւ նա որպէս 'ի պատերազմ, քանզի արկ 'ի միտս իւր՝ եթէ գուցէ հասեալ ինչ իցէ գործ պատերազմի . կամ շնորհ ինչ իցէ պարգեւս փոխանակ վաստակոցն :

Եւ առնու ընդ իւր արս երկու հազարս 'ի սպառազինաց՝ յազասաց և յանազատաց , զորս գիտէր արժանիս պատուոյ , և վստահ էր հեծելու թեամբ :

Եւ գրեալ վասն նորա և առ Պատրիկն Յովհան՝ զի արձակեսցէ զնա , և նորա դարձեալ հըրաման տուեալ նմա երթալ այնպէս պատրաստութեամբ , և հրամայեաց ամենեցուն նոցա արկանել զանձամբ իւրաքանչիւր զսպառազինութիւն , արկաւ և ինքն զանձամբ զսպառազինութիւն իւր . վառեցան և գնացին :

Եւ եղև իբրեւ մահն 'ի մէջ բանակին , և մերձ եղեն մաւտ 'ի Սաշկապերճանն արքունի : Եւ հրաման հասանէր ընդդէմ , մի երթալ այն քան բազմութեամբ , այլ բացագոյն նստուցանել զնոսա , և նմա սակաւ արամբք յանդիման լինել արքայի :

Եւ նորա ոչ առեալ՝ յանձին առնել այնպէս , այլ գնաց զաւրութեամբք մաւտ 'ի դուռն խորանին արքունի , և զաւրն Պարսից կացին շուրջ զխորանաւն սպառազինեալք , և իջեալ յերիվարէն՝ գնաց 'ի դուռն խորանին ճ . արամբք :

Եւ զաւրն կային այնպէս զինեալ իւրաքանչիւր երիվարաւք : Չարհուրեցաւ արքայն , և ամենայն զաւրք նորա . և սկսան ծածկել զնեն գութիւնն . և եղև իբրեւ եհաս 'ի դուռն խո-

րանին՝ մատեան բարապանք դրանն՝ և ասեն ,
 « Ինչ զկամարդ և զսուսերդ ՚ի միջոյ քումմէ ,
 և մերկեա՛ ՚ի քէն զսպառազինութիւն քոյ . զի
 ոչ է աւրէն մտանել առաջի թագաւորին » :

Ենկաւ կասկած ՚ի սիրտս նորա , սկսաւ պատ-
 րաստել և կազմել զինքն յարձակումն :

Պատասխանի ետ բարապանացն և ասէ , « Ի
 մանկութենէ իմմէ սննդակից եղեալ եմ թագա-
 ւորաց ՚ի նախնեաց իմոց՝ և Հաւուց , և այժմ
 հասեալ կամ ՚ի դուռն արքունի , ՚ի տեղի հան-
 դիսի : Ես զսպառազինութիւնն իմ յանձնէ իմ-
 մէ ՚ի բաց մերկացայց , և լուծից զկամարս և ըզ-
 գաւտիս յանձնէ իմմէ . զոր ոչ երբէք լուծեալ է
 իմ՝ ՚ի տան իմում յուրախութե՛ : Եւ կամ ինձ՝
 արժան իցէ գիտել զչարութիւնդ Պարսից :

Եւ հրաման ետ միում ընթանալ մանկանցն ,
 զի յառաջ մատուցէ զգաւրն յաւգնութիւն . և
 ինքն դարձաւ անգրէն ՚ի գնալ :

Ազդ եղեւ արքայի՝ եթէ ոչ կամեցաւ այն
 պէս մտանել , այլ դարձաւ անգրէն և գնաց :
 Եւ սկսաւ թագաւորն ծածկել զչարութիւն՝ և
 ասէ , « Թողցի արդ ՚ի բաց խորհուրդն այն ,
 թող եկեսցէ , որպէս և կամեսցի » : Քանզի ին-
 քըն մանուկ էր , և զաւրութիւն զաւրացն սուղ
 ինչ՝ և սակաւ : Կոչեն անգրէն և ասեն , « Հը-
 րաման ետ մտանել որպէս և կամիս » : Եւ դար-
 ձաւ և ասէ , « Թող տեսից՝ եթէ զինչ բարի
 խորհեսցի տալ ինձ արքայից արքայ :

Եւ եմուտ ՚ի խորանն՝ զառաջեաւ արքայի

* Ի բնագիրս էր « լուծանել » : ** Ինչ , մեք եղաք այդպէս :

եւթըն արածքք , և խոնարհեցաւ 'ի վերայ երեսաց իւրոց՝ եկիր եպագ արքայի , և կանգնեցաւ : Եւ արքայ ոչ ձգեաց զձեռն իւր՝ որպէս երեկն և եռանդն՝ ընդունել զնա , և ողջունել , այլ կայր այնպէս յամառացեալ , և անդ կացին այնպէս յամառացեալք :

Երկեաւ արքայ և զանգիտեաց , և ոչ կարաց տալ հրաման՝ որպէս խորհեալ էր , և ասել կամ մեծ կամ փոքր՝ յերկիւղէն :

Եւ նա դարձեալ եւ փութանակի 'ի խորանէն , մատուցին նմա զերիվարն , հեծաւ և գլնաց : Եւ եղեւ իբրեւ ետես զայն արքայ՝ յոյժ երկեաւ , և կամեցաւ ծածկել զվնաս իւր՝ յոտն եկաց 'ի գահոյիցն՝ և ընթացաւ 'ի դուռն խորանին , եւ արտաքս և արձակէ զհետ նորա զոմն գլխաւոր նախարար : Եւ տանել աղ կնքեալ՝ երդումն , և կոչել անդրէն , զի պատուով և մեծարանաւք քնասցես ասէ , աստի , և մի համարիր 'ի միտս քո այլազգ ինչ :

Եւ նորա ոչ կամեցեալ , այլ գնաց ճանապարհ իւր : Եւ քանա խորհեալ նոցա զայս՝ յերրորդ ժամու դիմել 'ի վերայ խորանին և սպանանել զնա :

Եւ հրաման տուեալ զաւրացն՝ որք սպառազինեալ շուրջ զխորանաւն խոսրովու կային : Վն զի եկեալ 'ի զգացումն և զաւրաց նորա , և ըզխուովութիւն դադարեցին 'ի խորհրդոյն , և գնացին :

Եւ եղեւ մինչդեռ երթային նոքա , 'ի դիմի հարաւ սոցա մի ոմն 'ի փուշտիպանաց արքայի , և ըմբռնեալ զնա՝ և ասին գնացին ընդ իւրեանս , և սպառնացաւ նմա Սուշեղ երգմամբ ,

զի եթէ ոչ պատմեսցէ նմա զեղեալն վասն նորա խորհուրդ , մեռցի :

Իսկ նորա երգմեցուցեալ զնա , զի մի տացէ զնա 'ի ձեռն արքայի . և պատմեաց զամենայն : Լպա 'ի միւսում աւուրն ընդ առաւաւտնն գընացեալ 'ի գուռն Պարկին (Յովհաննու , ետես զնա և խաւսեցաւ զամենայն չարիսն ունելով զառաջի զոստիկան փուշտիպանն , որ և նա եկաց , և խաւսեցաւ զամենայն եղեալ բանս :

Խռովեցան իշխանքն , և ամենայն զաւրն , բայց և նոցա յիշելով զերդումն՝ և զխռովութիւնն կայսերն , ոչ ինչ 'ի վեր հանին զբանսն : Եւսացին գրել առ Թագաւորն , և ծանուցանել նմա զամենայն չարիսն : Եւսաց առաց Սուշեղ յանդիման ամենեցուն՝ « Եթէ ոչ մեռցի այրն այն՝ 'ի նորա ձեռն կորնչելոց է ամենայն երկիր Հռովմայեցւոց տէրութեանդ » :

(Յայնմ ժամանակի գործեցին ընծայս մեծ աւարամասն՝ Թագաւորին իւրեանց՝ պսակս՝ և խոյր մի զմրուխտս՝ և 'ի մարգարիտս յաւրին եալս , ոսկի և արծաթ բազում յոյժ , և ականս պատուականս չքնաղագիւտ՝ և հանդերձս պըճնեալս 'ի զգեստուց՝ որ 'ի զարդ իւրեանց յաւրին եալ Թագաւորացն Պարսիցն , երիվարս արքունականս հանդերձ իսկ արքունական կազմուածովքն . և գործեալ ընծայս :

Եւ առաքեն հանդերձ աւետաւոր հրովարտակաւ՝ գրեալ և ամբաստանութիւն զարքայէն Խոսրովայ , և գումարեն զհետ ընծային հեծեալս չորեք հարիւր : Եւզդ լինի Խոսրովայ՝ եթէ ետուն տանել 'ի գանձուց քոց՝ գանձ աւարամասն Թա

գաւորին իւրեանց . և գրեցին զքէն ամբաստանութիւն :

Եւ ընդոստուցեալ դառնութեամբ Խոսրով, արձակէ զկնի նոցա զաւր, զի հասցեն 'ի Ճանապարհի, և կորուսցեն զՍուշեղն յանկարծաւրէն գաղտաբար : Եւ առեալ զգանձն արքունի՝ հասուցեն առ նա այնպէս իմն փութանակի :

Գիտացեալ և վասն իրացն և իշխանքն յունականք . և նոցա առաքեալ զկնի նոցա զաւր բռնագոյն . և հասեալ անդէն 'ի մաւտոյ, ոչ ապրեցուցին 'ի նոցանէ և ոչ մի : Եւ բանն 'ի վեր ոչ ել . և զզաւրն տարեալ հասուցին 'ի պաշտօն մեծաւ խնդութեամբ :

Ինկալաւ Թագաւորն զընծայսն, և առաքէ հրովարտակ մեծաւ շնորհակալութեամբ 'ի ձեռն իւրոյ հրեշտակի, և գրէ առ նոսա 'ի բաց կալ 'ի խորհրդոցն յայնմանէ, զոր ամբաստանեալ զԹագաւորէն : « Եթէ ոչ զգուշանայցէք անձին դորա՝ 'ի ձեռաց ձերոց խնդրեցից զդա : Գրէ և առ արքայն՝ գոհութեամբ արձակել զամենեւեան :

Յայնժամ արքայն Խոսրով ետ ամենեցուն ըստ իւրաքանչիւր չափուց՝ պարգեւս, և արձակեաց յիւրմէ : Եւ իւր չու արարեալ յԱտրպատականէ՝ գնաց յԱսորեստան՝ 'ի բնիկ Թագաւորական կայանս իւր : Եւ հաստատեցաւ յաթող Թագաւորութեան . և զխոստացեալ պարգեւսն կայսերն կատարեաց, ետ նսցա զԱրուստան զամենայն մինչեւ ց՝՝ճբին, և զերկիւրն Հայոց՝ որ ընդ իւրով իշխանութեամբն էր : Օտուն տանուտերական մինչեւ ցգգետն Հու-

րազդան՝ . և զգաւառն Լիտէից , մինչեւ ցաւա-
նըն Գառնի , և ցեղը ծովուն Բզնունեաց , և
զԼ՛ռեստաւան և ց՛Դոգովիտ գաւառ մինչեւ
ցՀացիւն , և ցՍակու : Լէւ կողմն վասպուրա-
կան գնդին էր ՚ի ծառայութիւն Պարսից արքա-
յին : Լէւ ՚ի նախարարացն բազումք ՚ի Յունաց
կողմանէ՝ և սակաւք ՚ի Պարսից :

Լէտ և զմեծ մասն Սլրաց աշխարհին մինչեւ
ցՏփլիս քաղաք : Բայց զՍուշեղն զայն կոչեաց
Թագաւորն ՚ի Պաղատն . և այլ ոչ ետես զեր-
կիրն :

ԳԼՈՒԽ Գ .

Բարեպաշտութիւն Շիրին Թագաւորն՝ որ էր քրիստոնեայ կին Խոս-
րովայ արքայի . և հրովարտակ Խոսրովայ :

Լէւ սորա կանայք բազում ըստ աւրինի մո-
գութեան իւրեանց , բաց ամ սա և կանայս քը-
րիստոնեայս , և սորա կին քրիստոնեայ յոյժ գե-
ղեցիկ՝ ՚ի Խուժաստան աշխարհէ՝ անունն Շի-
րին :

Սա է Բամբիչն տիկնաց տիկին : Շինեաց վա-
նըս և եկեղեցի մերձակայ արքունական կայենի-
ցըն . և բնակեցոյց ՚ի նմա քահանայս և պաշ-
տաւնեայս . կարգեաց օռձիկս՝ և հանդերձագի-
նըս յարքունուստ . զարդարեաց ոսկով և ար-
ծաթով : Լէւ բարձր ՚ի գլուխ համարձակութիւ

* Միւս օրինակին « Հաւաղան » :

քարոզէր զԼէւտարանն Լ՛ւրբայութեան 'ի դը-
րանն արքունի . և ոչ ոք իշխէր 'ի մեծամեծաց
Վաւդէիցն՝ բանալ զբերան իւր , և ասել բան
մի մեծ կամ փոքր ընդ քրիստոնէի :

Բայց ապա յորժամ լցան աւուրք , և եհաս
'ի կատարեալ ժամանակի , զբազումս 'ի մոգուց՝
որ դարձան 'ի քրիստոնէութիւն , սպանմամբ կա-
տարեալ մարտիրոսութեամբ 'ի տեղիս տեղիս :

Եւ հրաման ես՝ ասէ , « Ո՞ր ոք յանաւրինաց
իշխեսցէ դառնալ 'ի քրիստոնէութիւն , և մի 'ի
քրիստոնէից դարձցի յանաւրինութիւն , այլ
յիւրաքանչիւր ոք յիւր հայրենի յաւրէնս սինդ
կացցէ :

Եւ որ ոչն կամիցի ունել զհայրենի դէն ,
այլ ապստամբեալ 'ի բաց կացցէ յիւր հայրենի
աւրինացն , մեռցի : Բայց 'ի մեծ տաւնի Ողւ-
գոմեանն՝ երթային 'ի Վանաց Շիրինայ , և որ
այլ քրիստոնէայք 'ի դուռն սենեկին , արքայի՝
պաշտմամբ ընթեռնուին զԼէւտարան . և առ-
նուին պարգեւս 'ի թագաւորէն , և գնային : Եւ
ոչ ոք իշխէր խաւսել ինչ ընդ նոսա :

Խնդրել կայսերն Մօրկայ զմարմինն Դանիէլի
'ի Թագաւորէն խոսրովայ :

Եւ եղեւ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ խնդրեաց Թագաւորն ԅոռնաց 'ի Թագաւորէն Պարսից զմարմին մեռելոյ առն այնորիկ՝ որ կայր 'ի Շուշ քաղաքի , 'ի գանձու արքային՝ եդեալ 'ի պղնձի աւազանի՝ զոր Պարսիկն անուանէ կաւ խոսրով . և քրիստոնեայքն ասեն զ'Դանիէլի մարգարէի :

Եւ Լ'ըբայն խոսրով հրամայէ տալ նմա զխնդիրն : Իսկ տիկինն Շիրին յոյժ խռովեալ էր 'ի վերայ իրացն . իբրեւ ոչինչ կարաց առնել զկամիս Թագաւորին դարձուցանել , հրաման ետ ամ քրիստոնէից աշխարհին՝ զի պահաւք և աղաւթիւք խնդրեացեն 'ի Վրիստոսէ , զի մի շարժեալ գնացէ յաշխարհէն շնորհն այն :

Եւ ժողովեալ ամենայն երկիրն 'ի տեղին յայն , ուժգին խնդրուածովք և արտասուագոյճ ողբովք խնդրէին 'ի Վրիստոսէ արգելուլ , և ամեալ նումա ջորիս , և բերեալ նմա դեսպակ արքունիս՝ և առին գնացին : Իսկ իբրեւ ելին ընդ դուռն քաղաքին , յանկարծաւրէն ցամաքեցան աղբիւրքն՝ որ ելանէին 'ի մէջ քաղաքին և հոսէին արտաքս . և ամենայն երկիրն վայիւ և աղաղակաւ գնային զհետ նորա :

Եւ եղեւ իբրեւ մեկնեցաւ 'ի քաղաքէն ասպարէզս երիս՝ յանկարծակի զտեղի առին ջորիքն՝

որ 'ի դեսպակին : Եւ ոչ որ կարաց զնոսա շար-
ժել 'ի տեղւոջէն : Եւ դարձեալ անդրէն յան-
կարծակի բռնաբար սուր սուր հարկանելով զամ-
բոին պատառեցին՝ և զդռնդն բռնութեամբ ,
և ընթացան անդրէն 'ի քաղաքն . և եղեւ իբ-
րեւ մտին ընդ դուռն քաղաքին՝ անդրէն ար-
ձակեալ բղխեցին ջուրք գետոյն , և հոսէին
ջուրքն արտաքս լի յորձանաւք ջուրց իբրեւ զա-
ռաջինն :

Վիտութիւն արարին կայսերն վասն նորա
փութանակի : Եւ նորա տուեալ տանել նմա պա-
տարագոս , հրամայեաց առնել որպէս և նայն կա-
մեցաւ . թողին զնա և գնացին 'ի բաց :

ԳԼՈՒԽ Գ :

Գիր ամբաստանութեան Մօրկայ առ խոսրով վասն իշխանացն
և զօրացն Հայաստանի . և առաջարկութիւն զիւր մասինն հեռա-
ցուցանել 'ի Թրակէ . և նա զՊարսից մասինն՝ յԱրեւելք . փախուստ
յուշական մասին իշխանաց առ Պարսս . առաքել խոսրովայ զՀա-
ղարկարն գանձու բազմաւ 'ի մասն Եռնաց զբազումս յանկուցա-
նել յինքն . յափշտակել իշխանաց զգանձն . պատրաստութիւն պա-
տերազմի . պատգամ . քակտումն իշխանաց 'ի միմեանց . երթալ ու
մանց առ Եդնա՝ և ոմանց առ Պարսիկն :

ՅԱՅՆԺԱՄ Ժամանակի Թագաւորն Եռ-
նաց Սաւրիկ հրամայէ դրել առ Թագաւորն Պար-
սից՝ դիր ամբաստան վասն իշխանացն ամենայն
Հայաստանեայց , և զաւրաց նոցա . « Ըզգ մի
խոտոր և անհնազանդ են ասէ , կան 'ի միջի մե-
րում և պղտորեն : Բայց եկ՝ ասէ , եւ զիմն ժո-

ղովեմ, և 'ի Թրակէ գումարեմ. և դու զքոյդ
ժողովէ և հրամայէ յԱրեւելս տանել:

Օ, 'ի եթէ մեռանին՝ Թշնամիք մեռանին, և
եթէ սպանանեն՝ զԹշնամիս սպանանեն. և մեք
կեցցուք խաղաղութք: Օ, 'ի եթէ դոքա յերկ-
րի իւրեանց լինիցին, մեզ հանգչել ոչ լինի ոչ:

Սիւրբանեցան երկուքին, և սկսաւ կայսրն հը-
րաման տալ, զի ժողովեսցեն զամենեւեանսն, և
'ի Թրակէ գումարեսցեն. և սաստիկ տաղնաւ
պէր հրամանն՝ կատարէր: Եւ սկսան փախչել 'ի
կողմանէն յայնմանէ, և գալ 'ի ծառայութիւն
Պարսից, մանաւանդ՝ որոց երկիրն ընդ նորա իշ-
խանութեամբ էր: Իսկ նա զամենեւեան ընդու-
նէր մեծարանաւք՝ և մեծամեծ պարգեւս քան
զկայսր պարգեւէր նոցա. մանաւանդ իբրեւ տե-
սանէր զփախուստ նոցա 'ի կայսերէն՝ եւս ա-
ռաւել մեծապէս սիրով կամէր կորզել առ ինքն:

Արդ՝ իբրեւ տեսանէր Թագաւորն Պարսից
զմարդկան, փախուստ 'ի կայսերէն, արձակէր 'ի
Հայս զՎասպուրականն Համարական հանդերձ
գանձու բազմաւ, և մեծամեծ պատուովք. զի
այնպէս նուաճեալ ածցէ զնոսա 'ի ծառայութի
իւր. և գնայր Համարական 'ի Հայս՝ և ընդ
նմա գանձ ուղտաւք բազմաւք:

Եւ մինչ Սամուէլ Վահեւունի հանդերձ աչ-
լովք ընկերովք իւրեանց գնացին ընդդէմ նորա
և պատահեալ 'ի սահմանս Լտրպատական աշ-
խարհին, հանին զգանձն, և Համարական զա-
րեւն պարգեւ շնորհեցին:

Եւ էին այսոքիկ. Լտատ խոռխոռունի. Սա-

մուէլ Վահեւունի, և Սամակ Սամիկոնեան .
Ստեփաննոս Սիւնի, և Կոտիտ Մամառունեաց
տէր, և Թէոդոս Տրպատունի, և հեծեալք իւր
բեւ երկու հազարք :

Եւ զայս եղեալ 'ի մոի՝ եթէ գանձուդ այ-
դորիկ շայաստան՝ մեր արասցո՛ւք, և առեալ
'ի նոցանէ աւգնութիւն՝ պատերազմեսցո՛ւք ընդ
երկոսին թագաւորսդ, և բռնութեամբ զերկիւ
րըդ մեր 'ի մեզ դարձուսցուք :

Եւ հասեալ 'ի Նախճաւան քաղաք, քակտե-
ցան խորհուրդք միաբանութեան՝ ոչ հաւատաւ
լով միմեանց 'ի բաց բաժանեցին զգանձն, և
բանակեցան : Եւ նստան 'ի Համբին՝ որ կոչի
Ղահուկ : Նա աւանիկ Համարակարներ թեալ 'ի
գուռն՝ պատմեաց թագաւորին զամենայն եղ-
եալն, և բանք կայսերն արդարացան :

Յայնժամ հրամայէ գրել Խոսրով արքայ հը-
րովարտակ առ կայսր, և խնդրէ զաւր յաւգ-
նականութիւն : Եւ արձակէ անդրէն զվասպու-
րական Համարակարն 'ի Հայս : Յայնժամ հրա-
մայէ Հերակղի զաւրաւարի, որ նստէր 'ի Հա-
յաստան երկրի, առնուլ զզաւրս իւր, և գնալ
'ի վերայ նոցա 'ի պատերազմ :

Եւ արդ՝ երթեալ միացան երկուց թագա-
ւորացն զաւր 'ի Նախճաւանն քաղաքի, և եղև
'ի գումարել 'ի վերայ նոցա զաւրացս այսոցիկ,
սկսան սրձակել առ նոսա պատգամս, զի մի լիցի
պատերազմ և արիւնահեղութիւն 'ի մէջ քրիս-
տոնէից, այլ 'ի բաց կացցեն 'ի յամառութենէն
յայնմանէ, և նուաճեսցին անդրէն 'ի ծառա-
յութիւն թագաւորին, և երդմամբ հաստատ-

եալ առ նոսա՝ եթէ ոչ երկեւղ է ձեզ 'ի թա-
գաւորէն :

Եւր և Համարակարն՝ եթէ զիս արքայից ար-
քայ առ ձեզ արձակեաց , և ես ձեզ իսկ բերի
զգանձն , և չիք ինչ ձեզ երկեւղ յարքայից ար-
քայէ , և ցուցանէր նոցա երդումն ըստ աւրինի
իւրեանց :

Այսան նոքա քակտել և բաժանել 'ի միմեանց .
'ի բաց եկաց 'ի սոցանէ Սամակն Սամիկոնեան .
և Կոտիան Լմատունեաց տէրն : և Ստեփաննոս .
և այլ եւս ընդ նոսա՝ զանձինս անվնաս ցուցա-
նելով Համարակարին , նուաճեցին զգաւրս իւր-
եանց 'ի ծառայութիւն արքային Պարսից :

Իսկ Ետատն Խորխոռունի և Սամուէլն Վահ-
եւունի զաւրաւքն իւրեանց փախստական գնա-
ցին ընդ քաղսքագեւղն կոչեցեալ Սաւդայ ,
հասանէին յաշխարհն Եղուանից 'ի Հոնս գէմս
արարեալ , և անցեալ ընդ գետովն՝ որ կոչի Կուր ,
բանակէին առ գետեղերքն :

Հասեալ և սոքա յափն գետոյն՝ բանակէին
աստի կողմանէ : Եւ իբրեւ ոչ կարացին նոքա
վստահանալ 'ի ճամբարսն Հոնաց : Զայնժամ ա-
պա երդումն խնդրեալ 'ի թագաւորէն Զունաց ,
և գնացին 'ի ծառայութիւն նորա :

Գնացին ոմանք առ Համարակարն , և դար-
ձան անդրէն յերկիրն իւրեանց : Եւ ժողովեալ
Համարակարին զամենայն իշխանս և զգաւրս Հա-
յոց , որ 'ի Պարսից կողմանէ ողորաւ և ևս քաղ-
ցրը բանիւք յորդորեալ զամենեսեանսն միաբան-
եաց , արար գունդս գունդս : Եթող անդրէն
յաշխարհին սակաւութ՝ և գնաց : Այնչեւ ես

ծանուցից՝ ասէ, վասն ձեր, և հասցէ անտի հը
րաման դադարեւ անդ: Օ՛ր զմտաւ իսկ ածեալ
է նորա և զայլոց գալն առ նոսա, և զքաղմա
նալն:

Իսկ զԼյտատն Խորխոռունի փութանակի հան
դերձ զաւրուն իւրոյ կոչէ Թադաւորն ՚ի պա
լատն, և մեծարէ շքով և պատուով, և տայ ին
չքս բազումս, և գումարէ ՚ի Թրակացիս:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Իժմանք հայոց Յունական մասին ամպստամբին. պատերազմ,
մահ ոմանց ՚ի պատերազմի, և երկուցն գլխատիչ:

ԼԵՍՏԱՄԲԻՆ դարձեալ ՚ի կողմանց Յու
նաց Սեպուհքն Վահեւունիք, Սամուէլն՝ զոր ա
սացի. և Սարգիս, և Վարազ Ներսէհ, և Ներ
սէս, և Վստամ, և Թէոդորոս Տրպատունի: Լը
խորհէին սպանանել զԿորատորն՝ մինչդեռ նա
նստէր ՚ի ջերմի՝ բժշկել ՚ի հիւանդութենէ՝ մերձ
՚ի քաղաքն Կարնոյ:

Իսկ նա ուստեմն իրազեկ եղեալ՝ փախստա
կան ՚ի քաղաքն անկանէր. և նոցա արշաւեալ ՚ի
ջերմուկն՝ ոչ դիպան նմա: Լպա աւարեալ զոր
ինչ ՚ի դիմի հարկանէր, առին աւար բազում:
Լը գնացին յերկիրն ամուր Կորդուաց. և կա
մեցեալ զամուրսն զայն ունել:

Լպա զհետ նոցա լինէին զաւրն Յունաց Հե
րակղ զաւրավար՝ և Համազասպ Սամիկոնեան:

Լւ Նոցա հառեալ մերձ յամուրն՝ անցին զգետովն՝ որ կոչի Չերմայ՝ ընդ կամուրջն՝ որ անուանեալ կոչի Դանիէլի կամուրջ :

Լւ ՚ի բաց ընկեցին զկամուրջն՝ և ամրացեալք յանձուկն պահէին զտեղի կամրջին . կաշին առ գետեղերէն , և խորհէին թէ զինչ արժան է առնել : Լւ իբրեւ ոչ գտին հուռն , և կամեցան դառնալ ՚ի բաց :

Յանկարծակի ՚ի դիմի հարկանէր սոցա երէց մի ուղեւոր . և կալեալ Նոցա զերէցն՝ ասեն նըմա « Զոյց մեզ զհուռն գետոյս , ապա թէ ոչ՝ ըսպանցուք զքեզ » :

Լւ Նորա առեալ զգաւրն՝ եցոյց զհուռն ՚ի ներքոյ անդ : Լւ անցեալ զաւրն ամենայն զգետովն . ոմանք ՚ի թիկանց զամուրն պահէին , և ոմանք զկամրջախելն և զձորաբերանս ոռնէին , և այլք մտեալ յամուրն ընդ նոսա մաքանչէին , և չարաչար լինէր կոտորածն . բայց սակայն սպառէին զնոսա :

Լւրդ՝ զՆերսէս և զՎստամ և զՍամուէլ ըսպանին ՚ի պատերազմին՝ որք ոչ սակաւ արարին շուրջ զնովաւ զկոտորածն , բայց զՍարգիս և ըզՎարազ Ներսէս ձերբակալ արարին հանդերձ այլովք ոմամբք . և տարեալ ՚ի Վարնոյ քաղաք . և ապա գլխատեցին :

Որ ՚ի ժամ գլխատելոյն ասէր Վարազ Ներսէս ըզՍարգիս՝ « Վիճակ արկցուք թէ՛ զ՞ առաջի սպանեցեն » : Իսկ Սարգիս ասէր , « Լա այր ծեր եմ , և մեղաւոր , աղաչեմ զձեզ՝ զպարգեւսրդ այդ ինձ շնորհեցէք . թող զի փոքր մի հանգեայց . և ոչ իսկ տեսից զմահն ձեր » : Լա

զնա յառաջ գլխատեցին : Բայց Թէոդորոսն Տըռ պատունի փրծեալ փախստական գնաց 'ի դուռն արքային Պարսից : Եւ նորա կապեալ հրամայեաց և տալ 'ի ձեռս Թշնամեացն , զի մեռցի . և սառ տիկ աղէտիւք վտանգեցոյց :

Եւ Թշնամիքն՝ որ էին 'ի Թրակացւոց կողմաւ նէն , աւար առին զԹագաւորութեն , անհուն զաւրացն բազմութեամբ 'ի ձեռն հապճեպ պատերազմացն՝ զԹագաւորութիւնն և զազգս Հռովմայեցւոց տէրութեանն կամեցեալ բառնալ , և Թագաւորութեն տիրել անձամբ 'ի վերայ Թագաւորանիստ քաղաքին :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Հրաման 'ի կայսերէն ժողովել արեւելեան զօրաց իւրոց , և Հայաստանեայց , անցանել ընդ ծով՝ և գումարիլ 'ի Թրակիա ընդդէմ Թշնամեոյն . ընտրիլ Մուշեղայ նոցա զօրագլուխ : յաղթել ապա յաղթիլ . և ըմբռնիլ Մուշեղայ և սպանանիլ :

ԱՅՆԺԱՄ Թագաւորն Յունաց հրաման տայր ժողովել զաւրաց իւրոց զամենայն՝ որ յարեւելից կողմանէ . վասն զի խաղաղութիւն էր , և բանք ինչ ոչ գոյին նորա ընդ Լյոտիսն 'ի Պարսից տէրութենէն : Հրաման ետ անցուցանել զամենեւեան ընդ ծով , և դումարել 'ի կողմանս Թրակացւոց ընդ դէմ Թշնամեոյն : Հրաման ետ ժողովել դարձեալ զամենայն այր և ձի 'ի Հայաստանեաց՝ և զիշխանս նախարարացն , որք հրմուտ էին և կարող զդէմ ունենլ՝ կռուել ռազմի

նիզակամուխ ճակատի :

Եւ հրաման ետ դարձեալ՝ վերստին զաւրհանել յաշխարհէն Հայոց բազում յոյժ . զամենեւեան կամով և ընտրով հասակի . կազմել գունդ զբոս զարդս , և զինու վառեալ , և անցուցանել զամենեւեանսն յաշխարհն Թրակացւոց ընդդէմ Թշնամւոյն . և Սուլեյմամիկոնեան զաւրագլուխ նոցա :

Երգ՝ երթեալ նոցա 'ի վերայ ազգացն՝ որ ունին զկողմանս արեւմտից 'ի յեզր մեծի գետոյն 'Իանուբայ : Եւ եղև պատերազմ սաստիկ 'ի վերայ երեսաց երկրին այնորիկ . խորտակեցաւ զաւրութիւն Թշնամւոյն այնորիկ առաջի երեսաց զաւրացն (Յունաց , և փախստական արարեալ յայնկոյս դետոյն 'Իանուբայ : Եւ ինքեանք մեծաւ յաղթութեամբ հրեշտակ աւետաւոր կայսերն և ամենայն Պաղատայիւն փութանակի առաքէին :

Եւ գնացեալ ինքեանք 'ի ներքին կողմն ասպատակաւ , և անցին 'ի նեղ ինչ տեղիս , աւերէին զերկիրն ամենայն , և հասեալ 'ի դիմին՝ եղև պատերազմ մեծ , հարին զՅոյնն և խորտակեցին կործանմամբ մեծաւ , և փախստական վարեցին առաջի իւրեանց : Եւ կալեալ զնեղ վայրն առաջի նոցա Թշնամւոյն՝ վանեցին զնոսա սրով սուսերի , և ճողոպրեալ հազիւ զերծանէին յամուրս աշխարհին Թրակացւոց :

Եւ ձերբակալ արարին զՍուլեյմամիկոնեան կապեցին զբարձրաբերձ տնկոյ անտառին , և սպանին : Եւ բազմութիւն նախարարացն՝ և զաւրացն Հայաստանեայցն յաւուր յայնմիկ կոր-

ծանեալ սատակեցան :

Եւս վերստին դարձեալ այլ զաւրս գումարեալ հրամայեաց Թադաւորն միայն զգում շանալ անձանց :

ԳԼՈՒԽ Թ :

Հրաման կայսերն Մերկայ քարոզել զժողովն Քաղկեդոնի 'ի Հայս .
բաժանումն Աթոռոյ Հայրապետութեան :

ՆՐԱՄԱՆ ելանէ դարձեալ 'ի կայսերէն վերստին այլ քարոզել զժողովն Քաղկեդոնի յամենայն եկեղեցիս Հայաստան երկրի , և միաւռրել հաղորդութեամբ ընդ զաւրս իւր : Իսկ մանկունք ուխտի եկեղեցեացն Հայոց փախստական գնացեալ յաւտար երկիր վարէին :

Եւ բազմաց առ ոչինչ համարեալ զհրամանն՝ զտեղի կալան և անշարժ մնացին : Եւ բազումք հաւանեալ փառասիրութեամբ հաղորդեալ միաւորեցան աւրինաւորք : Բաժանեցաւ ապա և Աթոռ Կաթողիկոսութեանն յերկուս . անուն միոյն՝ Սովսէս . և միւսոյն Յոհանն : Սովսէս 'ի Պարսից կողմանէ . և Յոհանն Յունաց :

Եւ Յովհանն ընդ նոսա հաղորդեալ միաւորեցաւ , բայց Սովսէս ամենեւին ոչ լինէր 'ի նոսա հուպ , և սպասք ամենայն եկեղեցւոյն՝ որ 'ի Դըւնի սրբոյն Գրիգորի , զոր տարան եղեալ 'ի պահեստի 'ի Կարնոյ քաղաքի : Ուստի վարեցաւ ինքն այսուհետեւ 'ի գերութիւն յերկիրն Պարսից՝ յԱմատան Շահաստան :

Հրաման գործեալ 'ի կայսերէն ժողովել զայրեւծի 'ի Հայոց . տա
նելն զգօրս Մամիկոնեան Սահակայ , և Սմբատայ Բագրատունեաց .
գառնալն Սմբատայ 'ի Հայոց . խորհուրդ նախարարացն Հայոց , եր
թալ Սմբատայ առ կայսրն եօթն արամբք . ընկենուլ 'ի կիւնիկն .
քաջութիւն Սմբատայ անդ . ազատիլ և ապա արքայիլն յԱփրկէ :

Աստուծոյ ժամանակի դարձեալ հրաման ե
լանէր 'ի կայսերէն՝ վերստին քննել և խնդրել
յաշխարհէն Հայոց զայր և զծի արս ընտիրս ըս
պառազէնս թռ հեծելոց , և տալ յերկուս ա
րքս հաւատարիմս՝ և արձակել մեծաւ ստիպով :

Այնժամ 'ի խնդիր ելեալ ընտրեցին արս
թռ սպառազէնս՝ և ետուն յերկուս արս հա
ւատարիմս : Ս'ի հազար ց'Սահակ Սամիկոնեան .
և մի հազար 'ի ձեռն Սմբատայ Բագրատունեաց
որդւոյ Սանուէլի : Եւ ոչ ընդ մի ճանապարհ
արարեալ նոցա զչուն , այլ Սահակ Սամիկոնեան
արձակեն միով հազարաւ ընդ Սեբաստիա , և ըզ
Սմբատ Բագրատունի միւսովն ընդ կողմանս
Խաղտեաց : Եւ Սահակ գնացեալ տանի հասու
ցանել զզաւրն 'ի Պաղատն , և յանդիման լինի
Թագաւորին :

Իսկ Սմբատ հասեալ 'ի Խաղտիս՝ բռնանայ .
քանզի երկեաւ զաւրն 'ի ճանապարհի , ոչ կա
մեցեալ երթալ 'ի տեղին յայն զհետ Թագաւո
րին խնդրոյ : Ըզդ լինի Թագաւորին եղեալ իր
բըն . ապա 'ի ձեռն հրովարտակաց և հաւատա

րիմ հրեշտակաց երդմամբ խոստանայ մեծաւ պատուով փութանակի արձակել յերկիրն իւր :

Եւ զաւրուն խոստանայր պատիւս մեծամեծքս և ինչս , և այնպէս ողորեալ ածէ 'ի հաշտութիւն . և գնացեալ միաբանութեամբ յանդիման լինէին Թագաւորին :

Եւ Թագաւորն սպառազինէ զզաւրն , և զարդարէ և գումարէ 'ի սահմանս Թրակացւոց . և զԱմբատ մեծաւ պատուով յուղարկէ անդրէն հասանել յերկիրն իւրեանց բազում ստացուածովք :

Այա դարձեալ սկսան միաբանել մնացեալ նախարարքն Հայոց , և խնդրէին 'ի բաց կալ 'ի ծառայութենէն Յունաց Թագաւորին . և նշատուցանել իւրեանց Թագաւոր , զի մի և նոցա հասցէ մեռանել 'ի կողմանս Թրակացւոց , այլ կեալ և մեռանիլ 'ի վերայ աշխարհին իւրեանց :

Եւ բանք խորհրդոց նոցա ոչ ունէր զմիաբանութիւն իրին յինքեանս հաստատեալ , այլ ոմանք 'ի նոցանէ շոգմոգութեամբ հասուցին ըզբանս խորհրդեանն յունկն Թագաւորին , և ինքեանք այսր և անդր սորսորեալ խուսափէին :

Յայնմ ժամանակի հասանէին դեսպանք արքունականք հրովարտակաւք , և կալեալ զԱմբատ հանդերձ այլովք ոմամբք եւթն արամբ , և տարան յանդիման Թագաւորին : Եւ քննեալ ըզնոսս 'ի մէջ բազմամբոյ հրապարակին . հատաւ վճիռ 'ի վերայ նոցա մերկացուցանել և ընկենուլ 'ի կիւնիկն :

Եւ էր սա այր անհեթեթ անձամբ , և գեղեցիկ տեսլեամբ , և բարձր և լայն հասակաւ և

բուռն և ցամաք մարմնով : Յայնժամ հզաւր և պատերազմող՝ որ 'ի բազում պատերազմունս ցուցեալ էր զիւր քաջութիւնն և զբռնութիւնն :

Եւս է զաւրութի' նորա . քանզի անցեալ սա 'ի ներքոյ անտառախիտ մայրեաց և զաւրաւոր ծառոց՝ 'ի վերայ յաղթանդամ և հզաւր երիվարին : Եւ յարձակեալ՝ զոստով ծառոյն բուռն հարկանէր՝ և կծեալ ուժգին երանաւքն և ոտիւք զմէջ երիվարին վերացուցանէր երանաւքն 'ի գետնոյն . մինչ զի ամենայն զաւրացն տեսեալ ահաբեկ լինէին 'ի զարմացմանէ :

Եւ արդ՝ մերկացուցեալ զնա՝ և ագուցեալ անդրավարտիս և ընկեցեալ 'ի կիւնիկն , զի կուր լիցի դազանաց : Եւ արձակեալ 'ի վերայ նորա արջ . և եղեւ՝ իբրեւ դիմեաց 'ի վերայ նորա արջն՝ նա աղաղակեաց մեծաձայն՝ և ընթացաւ 'ի վերայ արջոյն , և զարկեալ բռամբ իւրով ըզճակասն , և անդրէն սատակէր զնա 'ի տեղւոջն :

Երկրորդ անգամ արձակեցին 'ի վերայ նորա ցուլ . իսկ նորա բուռն հարեալ զեղջերացն ցուլուն , և զաղաղակ հզաւրին , և յաւգնեալ ցուլն 'ի մարտին՝ գելոյր զպարանոցն և խորտակէր զերկոսին եղջիւրսն 'ի վերայ գլխոյն . թուլանայր ցուլն և յետս յետս գնալով 'ի փախուստ դառնայր : Իսկ նորա զհետ ընթացեալ բուռն հարկանէր յագին , և 'ի կճղակն ազդեր միոյ ոտին նորա : Եւ թափեալ զկճղակսն մնայր 'ի ձեռին նորա : Եւ ցուլն գնայր 'ի նմանէ փախստական միով ոտամբն բոկ : Դարձեալ երրորդ անգամ արձակէ 'ի վերայ նորա առիւծ . և եղեւ՝ 'ի վերայ նորա յարձակել առիւծուն՝ այնպէս իմն յա-

ջողեալ նմա 'ի տեառնէ, բուռն հարեալ յա-
կանջ առիւծուն՝ հեծաւ 'ի վերայ նորա : Եւ
անդէն բուռն հարեալ զխուչափողիցն՝ խեղդէր
զառիւծն և սպանանէր, անդ աղաղակ բազում
ամբոխին զերկիրն լնուին, և խնդրէին 'ի վերայ
նորա ողորմութիւն 'ի Թագաւորէն :

Եւ նա վաստակեալ 'ի մարտին՝ նստէր 'ի վե-
րայ առիւծուն մեռելոյ՝ զի փոքր մի հանգիցէ :
Եւ և կին Թագաւորին անկեալ առ ոտս նորա՝
խնդրէր 'ի վերայ նրա առնել ողորմութիւն . վս զի
սիրելի էր յառաջն այրն այն Թագաւորին՝ և կը-
նոջն նորա : Եւ անուանեալ էր զնա իւր յորդե-
գիրս : Եւ նա զարմացեալ ընդ զաւրութիւն
եւ ընդ պնդութիւն առնն և լուեալ պաղատաւ
նաց կնոջն և ամենայն Պաղատոյն՝ և հրամայեաց
առնել 'ի վերայ նորա ողորմութիւն :

Յայնժամ տարան զնա 'ի լուացումն 'ի բա-
ղանիս՝ լուացին զնա և զգեցուցին, և կոչեցին
զնա յընթրիս արքունի, դարմանեցին զնա կերակ-
րովք :

Եւ զկնի սուղ ինչ անցելոց, մանաւանդ ե-
թէ՝ ոչ 'ի չար ինչ կամաց Թագաւորին, այլ 'ի
նախանձորդաց չարախօսութենէ, հրամայէ հա-
նել զնա և աքսորել 'ի կղզիս հեռաւորս . և ա-
պա անտի հրամայէ անցուցանել յԱփրիկէ, և
առնել նոցա անդ 'ի մէջ նոցա, և առնել զնա
անդ 'ի մէջ զաւրացն՝ որ էին անդ 'ի բուռն :

Կէն յԱսորեստան և պատուիլ յարքայէն խոսրովայ այնց նախարարաց՝ զոր Համարակարն եթող. և զորաց նոցա նոսիլ յԱզդահան :

Իսկ որ 'ի Պարսից կողմանէ էին նախարարքն և զաւրք, զորմէ վերագոյն ասացի՝ եթէ եթող Համարակարն և գնաց. թէ մինչեւ հասցէ հրամանն արքունի :

Յայնժամ եկին հասին Պէշասպիք հրովարտակաւք կոչել զնոսա միաբանութեամբ 'ի դուռն արքունի : Եւ այսոքիկ են նախարարք և զաւրք՝ որ գնացին միաբանութեամբ հանդերձ իւրաքանչիւր գնդովք և դրաւշու 'ի դուռն թագաւորին Պարսից խոսրովու՝ յամի վեցերորդի թաւաւորութեանն նորա :

Եւ աջին՝ Գագիկ Սամիկոնեան որդի Սանուէլի : Երկրորդն՝ Պապ Բագրատունի որդի Եշտայ ասպետի : Երրորդն՝ խոսրով Վահեւունեաց տէր : Չորրորդն՝ Վարգն Երծրունի : Հինգերորդն՝ Սամակ Սամիկոնեան : Վեցերորդն՝ Ստեփաննոս Սիւնի : Եւ թներրորդն՝ Կոտիտ Եմատունեաց տէր : Եւ այլք ընդ նոսա 'ի նախարարաց : Եւ հասեալ նոցա յԱսորեստան 'ի տեղի արքունական տանն և յանդիման եղեն թագաւորին :

Իսկ նա խնդութեամբ ընկալաւ զնոսա, և երեւելի շքեղութեամբ մեծացոյց պատուովք. և զմեծամեծ իշխանսն հրամայէ պահել 'ի դրաւ

նրն արքունի, կարգել նոցա ռոճիկս յարքուն-
նուստ՝ տալ 'ի տունս իւրաքանչիւր, և կոչել
յամենայն աւուր յընթրիս արքունի :

Եւ զաւրաց նոցա հրաման տայր նստիլ 'ի
Սպահան աշխարհի, և դարմանել զնոսա սիրով
և ամենայն կամակարութեամբ :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Դատել խորովայ զքեռիս, սպանումն վնդոյի, և վատմայ փա-
խուցեալ պատերազմիւ ընդ խորովայ. և իշխել 'ի կողմանս Պար-
թեւաց :

ԱՅՆՍ Ժամանակի արկ 'ի միտս իւր խոս-
րով արքայն՝ խնդրել զքէն վրիժուց մահուան
հաւր իւրոյ 'ի ձեռաց նախարարացն այնոցիկ՝ որք
սպանին զնա : Եւ նախ կամի դատել զքեռիս իւր :
Հրաման տայ ռենել զՎնդոյ՝ զայն զոր վե-
րագոյն ասացի, կապել և սպանանել : Իսկ եղ-
բայր նորա Վստամ ոչ հանդիպեցաւ 'ի ժամուն
յայնոսիկ 'ի դրանն արքունի : Եւ թէպէտ կոչ-
եալ պատրանաւք և բազում ողորանաւք, իբր
թէ ոչ դիտիցէ նա զմահ եղբաւրն իւրոյ, սա
կայն նա ուստեմն իրազեկ եղեալ՝ ոչ անկանէր
'ի պատրանս խաբէութեան նորա, այլ ապրա-
տամբեալ անկանէր յամուր երկիրն Վեղմայ*, և
գումարեալ նուաճէր ընդ ինքեան զամ զաւրս

* Այդպէս ընդ բնագրիս անփոփոխ պահեցաք : Բայց 'ի միւ-
սում օրինակին գրեալ էր « Գեղամայ » :

նոցա :

Եւ ելեալ 'ի կողմն Ռէոյ ասպատակաւ , և աւար հարկանէր զամենայն զբաղում աշխարհս թագաւորութեան Պարսից : Եայնժամ արքայն խոստով առնոյր զզաւրս իւր և գնայր 'ի վերայ նորա . և զաւր կայսերն էր ընդ նմա :

Եւ մարտ եղեալ կռուով ընդ միմեանս յՌեհ աշխարհին : Եւ յայնմ պատերազմի ոչ փոքր ինչ քաջութիւն գործեալ Հայակոյտ զաւրացն՝ զոր տեսեալ թագաւորն՝ առաւել զարմանայր :

Իսկ իբրեւ ոչ կարաց ընդդէմ ժուժկալել ապստամբն՝ 'ի լեռնակողմն ապաւինեալ ամրանայր : Եւ այնպէս ոչ յաղթահարեալք 'ի միմեանց՝ 'ի բաց դառնային յիւրաքանչիւր տեղի : Վնայր և ապստամբն Վստամ յամուր երկիրն Վեղմայ , որ և ապա անտի չու արարեալ երթայր 'ի կողմանս Պարթեւաց 'ի բուն երկիրն իւրոյ իշխանութեն : Օ՛ի նուաճեցուսցէ ընդ ինքեան զզաւրս կողմանն այնորիկ՝ և դարձցի նոյնպէս :

Եւ թագաւորին չու արարեալ յԼսորեստան՝ հասանէր 'ի բուն կայանս իւրոյ Լըքունականս , և իշխանք նախարարացն Հայոց ընդ նմա :

Մահ իշխանացն Հայոց և՛ ապստամբութիւն զօրացն նոցա՝ որ 'ի Սպահան, և աւերել զերկիրն՝ և յափշտակել զգանձն՝ և երթալ առ Վստամ:

ԱՅՆԺԱՄ հասեալ մահ իշխանացն Հայոց՝ մեռան 'ի դրանն արքունի մահուամբ իւրեանց 'Կազիկ Սամիկոնեան՝ և Խոսրով Վահեւուհեաց տէր: Իսկ Սամակ Սամիկոնեան արձակեալ 'ի Հայս վասն զաւրուհն, և նորա իսկ և իսկ հասեալ՝ 'ի 'Ղըւին քաղաքի կեցեալ սակաւ ինչ աւուրս՝ մեռանէր:

Իսկ Ստեփաննոս Սիւնոյ պայքարեալ վասն տանուտերութեն լեալ ընդ հաւրեղգաւրն իւրում Սահակայ: ('Իսկ Սահակ գրէր 'ի վերայ նորա գիր մահապարտութեան, և կնքէր մատանեալ իւրով՝ և տանն Լպիսկոպոսի՝ և մատանեալք սյլեւս իշխանաց Սիւնեաց, յիշեցուցանել թագաւորին զմնաս ապստամբութեանն):

Յայնժամ հրաման ետ արքայն կապել զՍտեփաննոս և դնել 'ի բանտ, և գլխատեցին զնա 'ի բուն աղուհացն 'ի Օլտոկին շաքաթուհն, և ըզկոտիտ արձակել 'ի Սրժուին դեսպան:

Հրաման ետ հեծելոցն դարանամուտ լինել 'ի դաշտի՝ և աւազակաբար յարձակեալ 'ի վերայ՝ սպանին զնա 'ի Ճանապարհին, իսկ զաւրն նոց որ նստէին 'ի Սպահան աշխարհին, իբրեւ լու-

* Փակագծիւ եղեալն՝ գերծեալ էր 'ի միւս օրհնակին:

ան զեղեալսն՝ աստատակեալ աւերեցին զերկիրն՝ առին և զգանձն արքունի՝ որ 'ի տանն Համարակարին՝ որ 'ի հարկաց ժողովեալ աշխարհին այնորիկ . և ճանապարհ կալեալ գնացին յամուրն 'ի յերկրին Վեղմայ :

Եւ զհետ սոցա հասանէին զաւրն Պերողական . զոմանս 'ի նոցանէ սրով սատակէին , և ոմանք ընդ իւրեանս իսկ սուր ելեալ՝ զի մի լեցին ձերբակալեալ . և ոմանք մազապուր պրծեալ անկանէին յամուր երկրին Վեղմայ :

Եւ իբրեւ անդ ոչ գիպէին Վ ստամայ՝ ճանապարհ կալեալ գնացին յերկիրն Պարթեւաց , և երթեալ կային առաջի նորա :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ :

Տայ Խոսրով Սմբատայ Բագրատունեոյ զմարզպանութիւն Վրկանայ՝ և մեծացուցանէ յոյժ . բարեկարգէ Սմբատ զՎրկան աշխարհն հազուր և քաղաքական կրթութեամբ :

Եւ եղեւ 'ի ժամանակին յայնմիկ հաճոյանալ Սմբատայ Բագրատունեոյ յաչս Խոսրովու արքային . տայ նմա՝ զմարզպանութիւն երկրին Վրկանայ՝ առնէ զնա իշխան և 'ի վերայ ամենայն կողմանն այնորիկ , առաւել մեծացուցանէ պատուովք և իշխանութեամբ . ընու զնա ոսկւով և արծաթով , զարդարէ 'ի հանդերձս պատուականս և յերեւելիս :

* Գրեալ էր 'ի բնագիրս « Մայինս » մեք եգաք 'ի միւս օրինակէն :

Տայ նմա զկամարն և զսուսերն լեալ հաւր
իւրոյ Որմզդի . գումարէ 'ի ձեռս նորա զաւրս
Պարսիկս՝ և զՀայաստանեայո, հրամայէ գնալ
յերկիր իշխանութեանն իւրոյ :

Իին ապստամբ 'ի ժամանակին յայնմիկ յար-
քայէն Պարսից երկիրքն՝ որ անուանեալ կոչին
Լճազուդեան՝ (Ղրէճան՝ և Տասպարաստան . զորս
վանեալ նորա պատերազմաւ՝ հարկանէր սրով
սուսերի և 'ի ծածուկութիւն արքային Պարսից
կացուցածէր, և շինեալ հաստատէր զամենայն
երկիր իւրոյ մարզպանութեանն :

Վանգի եր երկիրն աւերակ, կային յաշխարհ
հին յայնմիկ ազգն գերեալք 'ի Հայաստան երկ-
րէ, և նստուցեալ առ ստորոտով անծագատին մե-
ծի՝ որ 'ի Թուրքաստանի՝ և 'ի Վելհաստան կող-
մանէ . զլեզու իւրեանց մոռացան, և դպրու-
թիւն նուազեալք, և կարգ քահանայութեանն
պակասեալք : Կային անդ և ազգ Կողրեացն՝ որք
գերեցան մերովքն արամբք : Կային անդ և յիշ-
խանութենէն (Յունաց) Ղնորոց կողմանէ ոչ
սակաւք :

Իին ազգ Կողրեացն անհաւատք, բայց 'ի վե-
րայ քրիստոնէիցն ծագէր լոյս մեծ, հաստատե-
ին 'ի հաւատոս և ուսանին դպրութիւն և լե-
զու, և հաստատէին 'ի կարգ քահանայութեան
յաշխարհի անդ երէց ռմն 'ինոյանէ, որ անուանե-
ալ կոչէր Լ. Բ. Ը .

Գալ Վստամայ յԱսորեստան առ 'ի սպանանել զխոսրով և առ նուզ զԹագաւորութիւնն . մեռանիլ 'ի Պարիովկայ արքայէն Բուշանաց իսարեութեամբ . պատերազմ փոքր 'ի Վրկան աշխարհի :

Եւ եղեւ 'ի ժամանակին յայնմիկ նուաճեալ ընդ ինքեան Վստամայ զերկոսին Թագաւորսն 'Բուշանաց' զՇաւգն և զՊարիովկն . և գումարեալ զամ զաւրսն կողմանց' Լըբեւելց դիմեաց գնաց յԱսորեստան զաւրու մեծաւ և հզաւր յոյժ՝ զի սպանցէ զխոսրով՝ և առցէ յինքն զԹագաւորութիւն նորա :

Եւ զաւրք նորա կային յաջմէ և յահեկէ բազայն 'ի նմանէ . և արքայն 'Բուշանաց Պարիովկն 'ի Թիկունս նորա զկնի նորա : Յայնժամ արկեալ 'ի միտս իւր նենգաւոր արքային 'Բուշանաց' երթեալ անցանէր զառաջեաւ նորա՝ սա կաւ արամբք, և իջեալ յերիվարէն երկիրպագանէր 'ի վերայ երեսաց իւրոց եւթն անգամ :

Եւ մատուցեալ սա յառաջ, հրամայեաց հեծանել անդրէն յերիվարն իւր . և դարան գործեալ էր նմա 'ի ճանապարհի, ասէ ցնա Պարիովկն, “ Հրամայեա՛ արձակել 'ի քէն զամբոխդ, զի խաւսեցայց ինչ ընդ արքայի բանս խորհրդեանն ” . որոց ոչ զգացեալ զնենգութիւն նորա՝ հրամայեաց մարդկանն երթալ յինքենէ :

Եւ եղեւ մինչդեռ երթային նոքա զճանապարհն՝ և խաւսէին, ելին յանկարծակի դարանափալքն 'ի տեղւոջէն իւրեանց, և հարեալ ըս-

պանին զՎստամ. և ժամադիր լեալ զաւրացն իւրոց Պարիովկն, ազդ առնէր նոցա փութանակի, և նոցա զհետ արշաւեալ հասանէին, և կալեալ զկին Վստամայ՝ և զամենայն աղիւ և զկարասի նորա՝ դարձան փութանակի և գնացին:

Ընագան ուրեմն և ապա յետ աւուրց ինչ անցելոց ազդ լինէր ամենայն զաւրացն. և նոքա լքեալք քակտեցան ՚ի միմեանց, և մեկնեալ գընացին յիւրաքանչիւր ՚ի տեղիս: Վնացին նոյն պէս և զաւրն Վեղումն՝ որ ընդ նմա, եկեալ հասեալ փութանակի յամուրս աշխարհին իւրեանց:

Եւ արքն այնք Հայաստանեայք՝ որ ապստամբեալ էին ՚ի Սմբատայ և գնացեալք առ Վրաց տամ ընդ նոսա: Իբրեւ գնացին նոքա յերկիրն՝ որ կոչի Կոչմ, որ կայ անդրէն ՚ի Թիկանց Վրականի՝ յայնմ կողմանէ սարոյն՝ որ անցանէ ընդ մէջ նոցա, և հասին ՚ի գեւղն՝ որ կոչի Խեկեւանդ:

Ընդդէմ ելանէք նոցա Հահր Վահէիճ, և Սմբատ Վուրկան մարզպան հանգերձ բազմաւ. և զաւրք Վեղումք ոչ աւելի քան զերկուս հազարս. և եզեւ պատերազմ ՚ի վերայ երկրին այնորիկ, հարին զզաւրն Պարսից, և փախստական տրարեալ հալածական տանէին՝ դբազումս սպանեալ և զբազումս ձերբակալ արարեալ դարձան անդրէն, և բանակեցան մաւտ ՚ի տեղի պատերազմին: Եւ արքն այնք Հայաստանեայք ընդ նոսա: Սեւան բազումք և ՚ի զաւրացն և ՚ի Հայաստանեայցն՝ որ ընդ մարզպանին Սմբատայ:

՚ի մերում բնագրի « Կոմէն: Բայց ՚ի միւսում օրինակն պարսկէս:

ԼՂԻ՝ անկեալ 'ի միտ առն միոջ երազ իւր երեք ամսաւք յառաջ քան զլինիլն պատերազմին այնորիկ . և անուռն առն Յովսէփ . « ԼՂԻ մի՛ տսէ , սքանչելատեսիլ՝ եկեալ ասէր ցիս , պատերազմ լինի զկնի երից ամսոց , և անկանին բազումք 'ի պատերազմին , բայց գու երթիջեր 'ի պատերազմին տեղի . և նշան լիցի քեզ այս՝ զի տեսանիցես այր մի անկեալ 'ի վերայ երեսաց երկրի՝ և մարմին նորա պսղպաջէ 'ի մէջ ամենայն դիականցն , և գու երթեալ որ ինչ գտանիցես առ նմա՝ առցես 'ի քեզ : Եւ զգոյշ լեր ասէ մի մոռանայցես՝ . զի նա է սքանչելի » : Եւ յարուցեալ գնաց . և իբրեւ հասեալ 'ի տեղին՝ գտանէ նոյնպէս , որպէս 'ի տեսլետնն ասացեալ էր : զի մերկացուցեալ էր զնա և զամենայն դէպկունսն :

Եւ ունէր ընդ անձն շագոյր մաշկեղէն ընդու իւր՝ ապա կայր մարմին նորա 'ի մէջ դիականացն . և մատուցեալ՝ առ յինքն զշագոյրն . և տեսանէր զի կայր 'ի նմա Թուփ մի արծաթեղէն և խաչ մի 'ի մէջ նորա՝ յորում կայր մասն մեծ 'ի տէրունեան խաչէն :

Ինքէր զինքն նովաւ , և առեալ գնայր զհետ ընկերաց իւրոց :

* Ի միտում օրինակն « մի մոռանայցես զնորէն այն » :

Չուեցին ամենայն զաւրբն 'ի տեղւոյն յայն
մանէ , և երթեալ հասանէին յամուրս աշխարհին
իւրեանց . յայնժամ զՍահրիմն խնդրէր
Թագաւորն 'ի տուն՝ և առ Սմբատ առաքէր շքե-
նորհակալութիւն մեծ , զի միամտութեամբ մար-
տուցեալ վանեցաւ , և ոչ եթող զտեղին . և ա-
պա յետոյ ամենեցուն գնայր և նա փախաւական :

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Պատերազմ Սմբատայ ընդ Թշնամիսն և յաղթել , մեծանալ 'ի պա-
տիւ և 'ի պարգեւս պատուական՝ քան զամենայն Մարգարես . կար-
գիլ 'ի մասագլուխութիւն արքայի՝ որդւոյ Սմբատայ վարդ տիրոջ
անուն . շինուան եկեղեցւոյ արքայ Գրիգորի . և նստիլ կաթուղիոսի :

Եւ եղեւ 'ի գալ միւս ամի՝ ժողովէին ա-
մենայն գունգք Թշնամեացն , և երթեալ բնա-
կէին 'ի Տապարաստան գաւառի . գումարէ և Սըմ-
բատ զամենայն զաւրսն իւր և 'ի դիմի հարկաւ
նէ նոցա պատերազմաւ :

Եւ մատնեաց տէր Նստուած զզաւրս Թըշ-
նամեացն 'ի ձեռն Սմբատայ և սատակեաց զա-
մենայն սրով սուսերի . և ապրեալքն գնացին փա-
խաւական 'ի տեղիս իւրեանց : Իսկ այնք՝ որ էին
ընդ նոսա , խնդրեցին երդումն և պայման և ե-
կին կացին առաջի Սմբատայ , և Յովսէփն այն
ընդ նոսա :

Ապա ունէ Յովսէփ զգիւտն իւր առաջի նո-
րա՝ և պատմէ զտեսիլն , և բազում նշանս՝ զոր
պարտեալ էր 'ի մէջ բարբարոսացն , պատմէր :
Յայնժամ յարուցեալ Սմբատ ծունր կրկնէր ա-

ռաջի նորա, և առեալ յինքն՝ քնքէր զինքն նա
վաւ . և տայր 'ի ձեռն Սիհրուի ուրումն առն
երանելոյ՝ զոր և կարգեալ էր 'ի վերայ տանն
իւրոյ՝ հաւատարիմ և կամակատար . որ 'ի տանէ
'Վիմակ տենից, և տայր յեկեղեցին զոր ունէին
երիցունք դրան նորա :

Հայնժամ առաքէ առ նա Թագաւորն հրա-
վարտակ մեծապէս գոհութեամբ, պատուով մե-
ծացուցանէ՝ 'ի վեր քան զամենայն մարդպանս
իւրոյ տէրութեան առնելով, և զամենայն անաւ-
թըս մատուցակացն առաքէ նմա ոսկի, և հան-
դերձս Թագաւորականս, արտախուրակս ոսկե-
զաւծս՝ և զանգապանակ ակամբք և մարգարտովք
կարգեալ . և զորդի նորա՝ որոյ անունն էր Վա-
րազտիրոց՝ զոր էր սնուցեալ նորա իբրեւ զմի
յորդուոց իւրոց՝ և էր մեծարու ամենայն դրա-
նըն արքունի, կարգէր 'ի մատուցակութեան
պաշտել զգինի անձին արքայի :

Եւ կալաւ Սմբատ մարդպանութիւն աշխար-
հին այնորիկ՝ ամս ք . Հետ այսորիկ հրաման հա-
ռանէ կոչել զնա բազում մեծարանաւք 'ի դուռն
արքունի, և հրամայէ երթալ տեսանել զերկիր
իւր՝ յամի ութ և տասներորդի իւրոյ Թագաւո-
րութեան :

Եւրդ՝ խնդրէ նա հրաման յարքայէն չինել
զեկեղեցի սրբոյն 'Վրիգորի՝ որ էր 'ի Վուին քա-
ղաքի : Եւ վասն զի վախճանեալ էր Սոլմէս կա-
թողիկոսն երանելի ; և ոչ գոյր վարդապետ 'ի
տեղւոջն յայնոսիկ . և եւս փութացաւ խնդրել
յարքայէն հրաման . և հասեալ հրաման յեր-
կիր իւր առնէ խնդիր վասն Լ. Թոռոյն մեծի, զի

կարգեսցեն 'ի վերայ նորա տեսուչ խնամող եւ կեղեցւոյն՝ և առաջնորդ փրկութեան իւրոյ :

Եւ նստուցին զԼ՝բրահամ զՍիւտունեաց եւ պիսկոպոսն յԼ՝թառ հայրապետութեան . ապա սկսան արկանել հիմն եկեղեցւոյն . ժողովեաց ճարտարապետս քարի , և կացոյց 'ի վերայ նոցա հաւատարիմ գործակալս , և հրաման ետ փութանակի հասուցանել 'ի կատարումն : Եւ գրեւ եալ գիր ամբաստանութեան բերդակալին և մարզպանին առ արքայ՝ եթէ , « Կարի մերձ է առ բերդն , և մնասակար է 'ի թշնամին » :

Հրաման հասեալ յարքայէ՝ եթէ « բերդն քակեսցի , և եկեղեցին անդրէն 'ի նմին տեղւոյն շինեսցի » . ամէն :

ԳԼՈՒԽ ԺԸ :

Կոչի Սմբատ 'ի գուռն Պարսից . և առեալ զպատիւ Տանուտերութեան՝ որ կոչի խորով Ըռմ . հալած է զՔաշանս . սպանումն Դաւայնայ : Գործեալ ելանէ Սմբատ ընդ նախարարս Հայոց ընդգեմ ազգին Քաշանաց և Հեփթաղեայ . ըմբշամարտութիւն ինչ . յաղթէ Սմբատ և երթայ մեծաւ չքով 'ի գուռն :

Եւ եղեւ՝ յանցանել ձմերայնւոյն , 'ի գալ դարնայնւոյն ժամանակի հասանէին սուրհանդակքն հրովարտակաւք , և կոչեն զնա մեծաւ շքեղութեամբ 'ի գուռն արքունի : Եւ երթեալ յանդիման լինել թագաւորին 'ի մեծ անուանեալ դաստակերտին և ելեալ արտաքս 'ի դահլիճքն , նստի 'ի Խոր և 'ի Լահղակ :

(Յայնժամ տայ նմա արքայ զտանուտերութիւն)

որ անուանեալ կոչէր Խոսրով Էռմ¹ . զարդա-
րէ 'ի չքնաղս , 'ի գտակ , և 'ի պատմութեանս
բեհեզեայս յոսկեց աւծեալ՝ մեծացուցանէ ա-
հագին պատուաւք 'ի ճամբարս ականակապ , և
'ի գումարտակ , և 'ի գահս արծաթիո , արծա-
կէ՝ նմա զվաճառն փոքր՝ զգիւան աշխարհին :

Տայ նմա զփողսն չորեքծայնեանս՝ և պա-
հապանս դրանն նորա 'ի հետեւակաց արքունի ,
գումարէ նմա զաւր մեծաւ անկողութեամբ յա-
բեւելս յերկիրն 'Բաւշանաց , և հրամայէ նմա
առնել Սարգսպան՝ զոր ինքն կամեսցի :

Իսկ պոս գնացեալ անտի եկն 'ի Հայս 'ի
մերձակայ երկիրն առաջին իւրոյ իշխանութեան
Կոշմ , և կոչէ առ ինքն 'ի Սրկանէ զգուն ձե-
ռական զաւրսն իւր զհամաշխարհիկ և գնայ ուղ-
ղորդ յԵրեւելս :

Եւ այս են իշխանք նախարարացն Հայոց , որ
ընդ նմա իւրաքանչիւր գնդաւ և դրաւշու . Սա-
րազատապուհ Երեւանի . Սարգիս Տայեցի . Եւ-
պաւաղդ և Սպտախ , և Հմայեակ Եպահուհի .
Սանուէլ Եպահունեաց տէր . Սաւամ Գողթ-
նեաց տէր . Սարգիս Եփեսացեան . Սարգիս Տը-
պատունի , և այլք 'ի նախարարացն :

Եւ զաւրք նորա իբրեւ երկու հազար հեծ-
եալ՝ յաշխարհեն : Ետես զի զաւրքն 'Բաւշանաց

¹ Երեւան . Այս կառն էր քրդաւ պարսկական , անոր տեղի
" Էռման , Էռուս , և Էռուս . բայց մեք պաշտօն վարկաբ մի-
րինակ ասել Էռուս

² Երեւանիս " պարսկաւ յ . Տայս 'ի միւսուս՝ օգնական ուղ-
ղորդ :

ասպատակեալ սփռեալ էին 'ի վերայ երեսաց ա-
մենայն երկրին . և իբրեւ լուսն ղըւր համբա-
ւոյ նորա՝ ժողովեցան և գնացին . և սա պընդ-
եալ զհետ նոցա՝ փռւթանակի հասանէր :

Իսկ նոքա իբրեւ տեսին զնա զհետ նոցա հա-
եալ՝ դարձան ընդդէմ ճակատեցան , և բաղխե-
ցին զմիմեանս պատերազմաւ . անոի 'ի փա-
խուստ դարձան զաւրբն 'Քուշանաց , և վանե-
ցան առաջի զաւրացն Խոսրով Շմոյ , բազումք
'ի նոցանէ մեռան և բազումք փախստական գը-
նացին :

Եւ նա դարձեալ բանակեցաւ յԱյր Շահ-
առս գաւառի , և ինքն նստէր երեք հարիւր ա-
բամբք 'ի քաղաքագեւղն՝ որ կոչի Խուռխա :

Յայնժամ Թագաւորքն Քուշանաց խնդրե-
ցին իւրեանց օգնական 'ի մեծէն Խաքանայ ար-
քայէ կողմանցն հիւսիսոյ : Եւ եկն եւ ամբոխ ի-
բիւրոյ 'ի Թիկուհա աւգնականութեան նոցա ,
անց զգետովն՝ որ կոչի Սեհուտ , որ ելանէ 'ի
Թուրքաստանէ յերկրէն Եւրպատայ , զ'Իփոնոս
եփեստեայս , զՇամին՝ և զ'Իրամին՝ , և հոսի 'ի
Հնդիկս :

Եւ բնակեալ 'ի վերայ գետեղերն՝ ասպատա-
կըս սփռեցաւ ընդ արեւմուտս , և հասեալ
յանկարծաւրէն պատեցին պաշարեցին զգիւղա-
քաղաքն՝ զի ունէր գիւղն պատուար ամրութե-
շուրջ զիւրեաւ շուրջանակի :

Յայնժամ հրաման տայ Սմբատ երեք հարիւ-
րոցն անկանել 'ի բերդակն՝ որ 'ի մէջ գիւղաքա-

զարին . և ինքն հեծեալ յերիվար երիւք արամբք՝ որոց էին անուանք այսորիկ , Սարգիս 'Իմաքուեան , և Սարգիս Տրպատունի , և ոմն մի 'ի գէնակրացն գեղջու հեծեալ՝ անուն Սմբատիկ . և դիմեալ յանկածաւրէն 'ի դուռն հասին՝ հատին զամբոխին զաւրութիւն և գնացին :

Եւ երեք հարիւրքն անկեալ ընդ բերդակն որ 'ի մէջ գիւղաքաղաքին՝ դիմեցին 'ի վերայ զաւրաց նորա : Եւ եր հրամանատար զաւրուն նորա Պարսիկ ոմն իշխան՝ անուն 'Բատոյեան՝ հըրամանաւ արքունի :

Եւ 'ի թէպէտ և արձակէ առ նա Սմբատ՝ որ է Խոսրով Շումն , խոյս տալ 'ի նոցանէ , նորա ոչ կամեցեալ լսել՝ եւ ընդդէմ նոցա պատերազմաւ , և հարեալ նոցա զզաւրս Պարսից՝ փախըստական արարին զ'Բատոյեան , և ինքեանք ասպատակ սփռեալ՝ արշաւեցին մինչեւ 'ի սահմանս Բէոյ և Եսպահան գաւառի :

Եւ սուերեալ զերկիրն ամենայն՝ դարձան անդրէն 'ի բանակն իւրեանց , և հրաման հասեալ 'ի մեծէն Խաքանայ առ Ղեմբուխ՝ անցին զգետովն և դարձան անդրէն 'ի տեղի իւրեանց : Եւս հասեալ քննող յարքունուստ՝ Սմբատայ՝ և 'Բատոյեանայ , այր ոմն գլխաւոր նախարար՝ ուրում անունն էր Շահրապան Բանդական :

Իսկ արդարացուցին զաւրն ամենայն մնացեալն զՍմբատ , և 'Բատոյեան տարեալ 'ի դուռն կապանաւք՝ սպանաւ յարքայէ : (Հայնժամ Սմբատ ժողովէ զզաւրն՝ և վերստին սպառաղիւնէ , գումարէ և այլ զաւրս բազումս յաւգնուութիւն իւր . և դիմեալ զնայր 'ի վերայ ազգին

Վուչանաց՝ և արքային Հեփթաղեայ :

Եւ նա անտի մեծաւ կազմութեամբ ընդդէմ ելանէ նորա . եկին հասին ՚ի տեղի մարտին . և ճակատեցան դէմ յանդիման միմեանց :

Եւրդ՝ պատգամ յղէ առ Սմբատ՝ արքայն Վուչանաց՝ և ասէ , « Եթէնչ աւգուտ է այս պէս խառն ամբոխ մտանել ՚ի պատերազմ՝ ըստ պառել զաւրս մեր : Եւ կամ իւ ծանիցի իմ և քոյ քաջութիւնդ : Եւ այց եկ ես և գու միայն մարտիցուք . ելեալ ես աստի ախոյեան . և դու այտի՝ զի այսաւր ծանիցի քեզ քաջութիւն իմդ :

Իսկ նորա ձեռն յանձին հարեալ՝ ասէ , « Եւ հաւաստիկ պատրաստ եմ ՚ի մեռանիլդ : Եւ յարձակեալք աստի և անտի մեծաւ տագնապաւ ՚ի միմեանս հառանէին . և ՚ի մէջ երկուց ճակատունն մարտ ելեալ ընդ միմեանս կուռէին , և ոչ կարէին վաղվաղակի զմիմեանս յաղթահարել , զի արք սակաւազաւք էին երկոքինն և կուռ ըստ պառազինեալք :

Եւպա ՚ի վերուստ իմն հասեալ աւգնութիւն՝ պատառի Վերտեւամուտ Բահլիկ , և կուռ զքրահին ամրութիւն արքային Վուչանաց ՚ի նիզակէն Սմբատայ . զի հարեալ զնա զաւրութիւնդ իաթաւալ յերկիր կործանէր : Եւ զաւրք նորա իբրեւ տեսին զարքայն իւրեանց՝ զարհուրեցան և դարձան և դնացին փախստական :

Եւ սոքա զհետ արշաւեալ հասին ասպատաւ կաւ մինչեւ ՚ի Բահլ Եհաստան Վուչանաց՝ և աւար հարեալ զերկիրն ամենայն , զՀար , և ըզ Վատագէս , զՏոխոտստայն ամենայն , և զՏաղական , առնոյր և զքերդս բազումս՝ և զնոյնս

քանդել աւերէր և դառնայր յաղթութեամբ մեծաւ և բազում աւարաւ, և երթեալ բնակէր 'ի Սարգ և 'ի Սարգառոս՝ գաւառի:

(Յայնժամ հրեշտակք աւետաւորք փութով հասանէին առ արքայն խոսրով, լիով զեղեալսն պատմէին քաջութիւնն իսկ արքայն խոսրով զուարճանայր զուարթանայր մեծաւ խնդութեամբ, և հրամայէր զպաշարել փիղ մի մեծ և ածել 'ի դահլիճն. հրամայէ եւս հանել 'ի վեր զորդի նորա զՎարազտիրոց՝ որ անուանեալ կոչէր յարքայէ Ծաւիտեան խոսրով:

Եւ հրամայէ գանձ՝ ցանել ամբոխին. և գրէր առ նա հրովարակ մեծապէս գահութեամբ, և կոչէր զնա 'ի դուռն մեծաւ պատուով և շքեղութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Մեռանիլ Սմբատայ խաղաղութեամբ. ապաամբիլ նախարարացն Հայոց 'ի Փարսից՝ և երթալ 'ի ծառայութիւն խաբանայ արքային հիւսիսոյ:

Եւ եղև իբրեւ մերձեցաւ աւթիւ միով 'ի դուռն արքունի՝ հրաման տայ արքայ ամենայն նախարարացն և զաւրաց իւրոց ելանել ընդ առաջ նորա, և աւժանգակացն հրամայէ նժոյգ տանել ընդ առաջ նորա յախոռէ արքունի՝ առ

* Ի միւսում օրինակին « Սարգառոս »:

** Յօրինակս « գանձու ցանել » մեք եզոք պարսէս:

քունական կազմուածով, և երթեալ մեծաւ շք-
քով և փառաւք յանդիման եղեւ Թագաւորին :

Իսկ նորա տեսեալ խնդութեամբ ընկալաւ
զնա, և ձգեաց առ նա զձեռն իւր, և նորա համ-
բուրեալ զձեռն նորա՝ անկաւ 'ի վերայ երեսաց
իւրոց : (Յայնժամ ասէ ցնա արքայ, « Դիւմը-
աւթեամբ վաստակեցար, և մեք աւելի գոհ
եմք զքէն : Եւ արդ՝ յայտմհետէ աւելի մի լի-
նիր աշխատ ելանել 'ի պատերազմն, այլ կաց առ
տէն մերձակայ, սոռ, կէր, և արք, և ուրա-
խութեան մերում պարապեա՛ր » :

Եւ էր նա երրորդ նախարար 'ի տաճարի Թա-
գաւորութեանն Խոսրովայ արքայի, և կացեալ
ժամանակս օտկաւս՝ վախճանեցաւ յամս իբրե-
րորդի Թագաւորութեան նորա :

Իսկ զմարմին նորա մեռեալ՝ տարան 'ի Հա-
յաստան երկիր 'ի բնիկ հանգստարանն, և ե-
ղին 'ի տապանի 'ի գեւղն 'Խարիւնս՝ որ է Վա-
գովթո գաւառի :

Ըպս ապստամբեալ գնացին 'ի ծառայութի
մեծին Խաքանայ արքայի կողմանցն հիւսիսոյ 'ի
ձեռն Ղենաստանն Ղեպետխոյ . ապա գնացեալ
յարեւելից յարեւմուտս ընդ կողմանս հիւսիսոյ
խառնիլ ընդ զաւրացն Ղեպետխոյն այնորիկ,
հրամանաւ Թագաւորին իւրեանց Խաքանայ :

Եւ ելեալ ընդ Պահորակն՝ Ղորայ զաւրաւք
բազմութեան՝ գնացին յաւգնականութիւն Թա-
գաւորին (Յունաց :

* Ի միւսում օրինակին « Պահակն » :

Ապրտաբութիւն Ատատ Խորխոռունց Պարիկ մեծի և մահ
նորա . սահմանակալք Պարսից և Յունաց :

Իսկ արդ՝ զինչ եւս զԱտատ Խորխոռուն
ւոյ ասացից և զմիւսանգամ զապստամբութիւն :

Իշր սա Պարիկ մեծ՝ վասն որոյ հրաման տայ
Թագաւորն կոչել ՚ի Պաղատն , և գնացեալ ՚ի
նա եւթանասուռն արամբք . և մեծարեալ շքե-
ղացոյց զնա՝ և որ ընդ նմայն , ըստ արժանի վա-
յելչական ընդունելութեանն : Իտ նմա անաւ-
թըս ոսկիս՝ և արծաթիս՝ և գանձս բազումս
յոյժ :

Իւլ հրաման ետ երթալ ՚ի Թերակ՝ առ զաւ-
րըս իւր , և հրաժարեալ ՚ի Թագաւորէն՝ և գը-
նաց : Իւլ մինչդեռ գնայր ՚ի Ճանապարհի՝ արկ
նա ՚ի միտս իւր ապստամբել , և գնալ առ Թա-
գաւորն Պարսից : Իւլ ստերիւրեալ ՚ի Ճանապար-
հէն՝ գնաց ՚ի ծովեզերն՝ և հանդիպեալ նաւի
միոջ՝ ասէ նաւորդացն , « Լնցուցէք զիս յայն
կոյս , զի ՚ի գործ կարեւոր առաքեալ եմ ես ՚ի
Թագաւորէն » : Իւլ հրապուրեալ զնաւորդան՝
անցուցին զնա , և փութանակի գնացիւք՝ ճեպ
եալ հասանէր ՚ի Հայաստան երկիր :

Իւլ ոչ ոք վաղաքոյն իմացաւ զՃանապարհ
գնալոյ նորա , մինչեւ բազում աւթեւանաւք

* Ի միւսում օրինակն « Թրակոյ » : ** « գնացին » :

մեկնեալ հեռացաւ 'ի ծովեզերէն :

Եւս ուրեմն՝ իրազէկ լինէին գնալոյն՝ և եւեալ ընդդէմ սորա քաղաքաց քաղաքաց զաւրբ և ոչ կարէին զդէմ նորա ունել, և ընդ ութն և տասն տեղի արարեալ նորա պատերազմն 'ի ճաւապարհի՝ յաղթող ամենայնի գտանէր :

Թէպէտ և իւր զաւրականն պակասեալ նուազէր՝ և այնպէս գնացեալ փութանալի հասանէր 'ի Նախաւան : Եւ ընկալեալ զնա Պարսիցըն՝ 'ի բերդն ամրանայր, յայնժամ ժողովէր զամենայն զաւրս իւր Սորատեւատն, և երթեալ պաշարէր զբերդն շուրջանակի զամէնն :

Ըզդ լինի արքային խոսրովու եղեալ իրքն՝ և արձակէ 'ի վերայ նոցա զՊարսպենպետ հանդերձ զաւրու :

Իբրեւ եկն մերձեցաւ զաւրն, թողին նոքա զքաղաքն՝ և գնացին. և նորա փութացեալ գընաց առ Թադաւորն Պարսից : Իսկ նա սիրով ընկալաւ զնա, մեծացոյց պատուովք, և ետ նմա զգանձս : Եւ հրամայեաց ռոճիկ յարքունուստ :

Եւ եղեւ զկնի ամի միոյ՝ մեռանիլ Սաւրկայ, և Թադաւորել Փոկասայ : Ըրկ 'ի միտս իւր ապրտամբել՝ և գնալ առ Թադաւորն Նունաց. սկսաւ պատրաստել երիվարս տաճիկս, և կազմել սպառազինութիւն, յանգուցանէ յինքն աւրս սրիկայս :

Ի ուր եհաս 'ի լսելիս արքային բանն, հրաման ետ կապիլ զնա ոտիւք և ձեռաւք, և բրաւք սպանանել :

* Ի միւս օրինակն « ուստեմ » :

Լը այս եւն սահմանակալք տէրութեն Պարսից յամս հաշտութեան այնորիկ 'ի Հայաստան երկրի, և 'ի 'Իսլին քաղաք. Վլնդատական Նիխաւրական. զսա սղանին զաւրքն Պարսից 'ի 'Իսլին, և ինքեանք ապստամբեալ գնացին 'ի գեղումս: Լ'պա Սերիուտ', ապա Յագգէն. ապա Բուտմահ. ապա Յեմանն': Իսկ 'ի Յունաց կողմանէ, նախ՝ Յովհան Պատրիկ. ապա Հերակղ. ապա Սուրեն զաւրավար. մինչեւ լցան ամբ երեքտասանք հաշտութեանն:

Լը հրաման ելանէ 'ի կայսերէ՝ « Լըրեուռն հազար հեծեալ վզենտկալ է ասէ իմ 'ի վերայ աշխարհին Հայոց: Լ'րգ' լն երդաւոր ժողովեացին ինձ անտի և նստուցին 'ի Թերակացւոյ աշխարհին »: Լը արձակէր զՊրիկոս 'ի Հայս վասն գործոյն այնորիկ, մինչդեռ եկեալ հասանէր համբաւն խռովութեան մեծի: Լը Պրիկոս յարուցեալ գնայր անհնարին տաղնապաւ:

* Ի վերջ յիշեաց « Մերկուտն » աստ « Մերկուտ »:

** Անդ « Հոխման » աստ « Յեմանն », 'ի տղանէ որն է ասոյդ չգիտեմք. բայց մէք անխոփփս պահեցայ ընդ բնագրին:

Սպանումն Մերկայ կայսեր՝ և թագաւորել փոխապ. ապտամբիւ
Երակի զօրաւորի Ազեքանդրի՛ց, և Ներսիսի զօրաւորի միջագե-
տաց Ստրուոց. պաշարումն Ուրհայի ՚ի Յունաց, և պաշարումն
Դարա քաղաքի ՚ի Խոսրովայ՝ և գումարել զգոս ՚ի կողմանս Հոյոց
և առնել նոցա զօրագրաւս զԶուան իջեանն վէհ, գալ յՍուրհայ՝
և առ յինքն առնուլ զԹէոփոս, և գործեալ անդրէն կործանելն
զԴարա. առնուլ Ուրհայի ՚ի Յունաց՝ և սպանումն Ներսիսի զօ-
րաւորի :

Եւ եղև յամի չորեքստասներորդի խաւ-
րովայ արքայի, ՚ի քսան և երեք ամի Սաւրկայ
Թագաւորութեանն՝ ապստամբեալ ՚ի բաց կա-
ցին ՚ի կայսերէ զաւրն (Յունաց՝ որ ՚ի Թրակաց-
ւոց կողմանէ, և նստուցին իւրեանց Թագաւոր
զայր ոմն անուն Փոկաս կոչեցեալ : Եւ գնացեալ
միաբանութեամբ ՚ի Կոստանդնուպուլիս՝ սպա-
նին զՍաւրիկ Թագաւոր, և զարդիս նորա, և
նստուցին զՓոկաս յաթոռ Թագաւորութեանն :

Եւ գնացին ինքեանք անդէն ՚ի կողմանս Թը-
րակացւոց՝ աշխարհին ՚ի դէմ Թշնամայն : Եւ
էր որդի մի կայսերն Սաւրկայ՝ անուն նորա Թե-
ոփոս, լուր համբաւոյն ելեալ տարածանէր ընդ
ամենայն երկիր՝ եթէ զերծաւ Թեոփոս և գնաց
առ Թագաւորն Պարսից :

Եւ ոչ սակաւ ինչ խռովութիւն լինէր ՚ի

* Յերկու օրինակս մեր խառն էին գրեալ մինչև քոյս վայր
սոյն բառն. այսինքն՝ « Թրակացւոց » . « Թրակացւոց » . մեր ըստ
աւելորթեանն միջոքնակ եգաւ :

մէջ Հռովմայեցւոց տէրութեանն անդէն 'ի Թա-
գաւորանիստ քաղաքին, և յԱղէքսանդր քաղա-
քի, յԱդիպտոս, և յԱրուսաղէմ, և յԱնտիոք, և
յամենայն կողմանս երկրի առեալ սուր զմիմեա-
նրո սատակէին :

Հրաման ետ Թագաւորն Փոկաս սատակել
զամենայն ապստամբ՝ որ երկմտեալ էին 'ի նորին
Թագաւորութենէն : Բազումք սատակեցան ան-
դէն սրով 'ի Թագաւորանիստ քաղաքին :

Եւ առաքեալ զԴոնոս ոմն իշխան հանդերձ
զաւրու 'ի վերայ Անտիոքայ, և յԱրուսաղէմ, և
յամենայն կողմանս աշխարհին, և նորա երթ-
եալ եհար զԱնտիոք՝ և զԱրուսաղէմ սրով սու-
սերի, և զամենայն իսկ զբազմութիւն քաղաքաց
երկրին այնորիկ սպառեաց սրով :

Յայնժամ ապստամբեալ 'ի բաց եկաց 'ի Փո-
կասայ Լյրակլէս զաւրավար զաւրու իւրով՝ որ էր
'ի կողմանս Աղէքսանդրի, և բռնացեալ 'ի բաց
կալաւ զերկիրն Լյդիպտացւոց : Եւ յԱսորւոց
կողմանէ ապստամբեալ Ներսէս զաւրավար 'ի
Աիջադետոս Ասորւոց, և հանդերձ զաւրու իւ-
րով մտեալ բռնանայ յԱւրհայ քաղաքի :

Եւ եկեալ զաւր 'ի վերայ նորա պատեալ
պաշարեալ պահէին զքաղաքն հանդերձ զաւրու :

Եւ եղեւ՝ իբրեւ լուաւ արքայն Խոսրով լղ
լուր համբաւոյն այնորիկ՝ ժողովեալ գումարեաց
զամենայն բազմութիւն զաւրաց իւրոց, և գը-
նաց ընդ արեւմուտս, և հասեալ 'ի Բարաքա-
ղաք, նստաւ շուրջ գնովաւ, և պաշարեաց գնա,
և մարտ եղեալ կռուէր ընդ նմա :

Եւ ընդ հողմանս Հայոց գումարեալ զաւրս,

և զԳովանան՝ Վեհ ոմն իշխան մեծ զաւրագը
լուխ նոցա : Եայնժամ արքայ Խոսրով բաժանէ
յերկուս մասունս, զմի մասն եթող անդէն
շուրջ գթաղաքուն, և միւսով մասամբն գնայ
ինքն ՚ի վերայ զաւրուն՝ որ պատեալ պաշարեալ
պահէին զԽւրհայ :

Եւ հասեալ ՚ի վերայ նոցա յանկարծաւրէն՝
՚ի ծագել առաւաւառուն՝ զոմանս սատակէր սը
րով, զոմանս փախստական արարեալ, կէսն ամ-
բացեալ ՚ի գետն Եւփրատ մեռանէին, և կէս-
քըն գնային հալածական :

Իսկ արքայն Խոսրով մատուցեալ ՚ի դուռն
քաղաքին, զի բացցեն նմա և մտցէ ՚ի ներքս .
իսկ նոքա բացին զդուռն, բայց մանուկ մի զար-
դարեալ Թագաւորական հանդերձիւ, և եղ-
եալ ՚ի վերայ գլխոյն նորա պսակ, և եհան ար-
ձակեսոց առ նա Ներսէս՝ ասէ, « Իա է որդի
Թագաւորին Սաւրկայ՝ Թէոդոս, և արասցես
՚ի վերայ դորա ողորմութիւն՝ որպէս և հայր գո-
րա ՚ի վերայ քոյ :

Եւ մեծաւ խնդութե ընկալեալ զնա Խոսրո-
վայ արքայի, դարձաւ անդրէն և գնաց ՚ի Սա-
րա քաղաք, և ունէր զնա առ իւր Թագաւորա-
կան պատուով. և նստաւ նա շուրջ զՍարայիւ
զտարի մի և կէս, և փորեցին զհիմունս քաղա-
քին ՚ի ներքոյ պարսպին, և կործանեալ զպարիս-
պըն նորա՝ առին զքաղաքն, և սուր ՚ի վերայ
եղեալ մաշեցին զամենայն սրով սուսերի :

Եւ առեալ զառ և զաւար քաղաքին, դար-

* Ի միւսում օրինակին « ջուվան » :

ձան անդրէն 'ի Տիգրոն : Քանզի էր զաւր նորա աշխատեալ և լքեալ 'ի պատերազմէ քաղաքին : Եւ հասեալ 'ի վերայ Ուրհայի այլ զաւր 'ի Յունաց կողմանէ՝ մարտեան ընդ քաղաքին՝ և առին զնա . և կալեալ զՆերսէս սպանին և արիւն հեղին :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ .

Պատերազմ Պարսից ընդ Յունաց 'ի գաշտն Շիրակ՝ և պարտութի Յունաց . դարձեալ պատերազմ 'ի Ճաղկստան , և պարտութիւն Յունաց՝ և անձնատուր լինիլ Թէոդոսի Խոսրոսունուոյ և տալ ըզբերքն Պարսից . մահ նորա :

Իսկ Յունանն վեհ՝ զոր արձակեաց 'ի կողմանս Հայոց հանգերձ զաւրու իւրով, երթեալ հասանէ յԱյրարատ դաւառ, և 'ի Ղուին քաղաք 'ի ձմերային ժամանակի, և դադարի հանգուցանէ զաւրս իւր մինչեւ 'ի գալ հասանել գարնայնոյ ժամանակի :

Հայնժամ ապա և զաւրն Յունաց ժողովեալ գումարեցան 'ի քաղաքադեւղն Լոյեվարդ . և հասեալ 'ի վերայ նոցա զաւրն Պարսից՝ եղեւ պատերազմ 'ի դաշտին Լոյեվարդայ . հարին ըզզաւրն Պարսից և կործանեցին կործանմամբ մեծաւ . և սպանին զզաւրավարն 'ի պատերազմին, և զմնացեալն փախստական արարեալ հալածական տանէին :

Եւ առեալ զառ և զաւար զբանակին Պարսից՝ դարձան 'ի բանակետղն իւրեանց՝ որ կայ

ի վերայ գետեղերն՝ որ կոչի Հոռոմոց մարդ :

Եւ եղեւ ՚ի գալ ամին միւսոյ մինչդեռ արքայ Խսարով մարտնչէր ընդ Վարա քաղաքի, գումարեցաւ այլ զաւր Պարսից ՚ի կողմանս Հայոց՝ և Վատոյեան զաւրագլուխ նոցա :

Եւ զաւրն Յունաց գումարեցան ՚ի դաշտն Շիրակ՝ և ՚ի գեւղն՝ որ կոչի Շիրակաւան : Եւ անդ զետեղեալ դադարեցան առաւրս ինչ, և ինքեանք տագնապեալք յընտանի պատերազմէն՝ և զարհուրեալք յարձակմանէ աւտար թշնամոյն : Եւ զաւրն Պարսից հասեալ ՚ի վերայ նոցա իբրեւ զխոյանալ արծուոյ :

Իսկ նոցա թողեալ զտեղի բանակին իւրեանց՝ անցին յայնկոյս գետոյն ՚ի դաշտն՝ որ կոչի Վչա նից : և զաւրն Պարսից հետամուտ եղեալ հասանէին նոցա : Եւ լինի պատերազմն ՚ի գեւղն՝ որ կոչի Վետիկ, (և մինչդեռ սոքա ճակատեալ էին դէմ յանդիման գալ և մերձենալ առ միմեանս :

Իսկ բնակիչք գաւառին՝ որ էին ժողովեալ ՚ի բերդն Լորդինայի՝ և ելեալ անտի բազմութեան մանկաւոյ գերանդաւք և սրբանաւք անկան ՚ի վերջոյ նոցա, և գործեցին մեծ աւճիռ փառուց, թողին վերաւորս, և առեալ զառ և զաւար՝ և զկապուտ՝ գնացին ՚ի բերդն իւրեանց :

Եւ նոցա բազմեալ պատերազմաւ՝ փախտաւ կան լինէր զաւրն Յունաց առաջի նոցա : Իսկ նոցա գնեա մտեալ կոտորէին զբազումս ՚ի դաշտացն և ՚ի ճանապարհացն ցիր և թաւալ կացուցանէին :

Եւ սակաւք մնացեալք՝ փախտոյս գնացին :

Իսկ նոցա զտու և զաւարն առեալ դնացին 'ի բա-
նակն իւրեանց :

Եւ իբրեւ տեսին զեղեալ չարութիւնն՝ հա-
մագունի արշաւեալ 'ի բերդն՝ առեալ զնա , ըզ-
բազումս սրով սատակեցին . և բազումք գահա-
վէժ յահէ անտի . և կէոքն ելեալ ընդ դուռնն՝
որ բանայր 'ի կողմն գետոյն՝ փախստական գնա-
լին , և զայլն ամենայն 'ի գերութիւն վարե-
ցին :

Եւ գերեցան յաւուր յայնմիկ 'ի բերդէն
յայնմանէ գեւղքից : Եւ զամենայն նոյնպէս 'ի
գերութիւն վարեցին , և ժողովեալ զամենայն
զառ և զաւար գաւառին . և զաւրքն դարձան
և գնացին յ'տրպատական :

Եւս եկն Սենիտամ՝ Խոսրով , և զաւրն (Յու-
նաց գումարեալ նստան 'ի Օսպկոտանն՝ մերձ 'ի
գեւղն՝ որ կոչի Նիգղն , յոր անցանի գետն Նրա-
ծանի : Եւ 'ի միւս կողմանէ քակեալ զգեւղն՝
ածին ամրութիւն շուրջ զինքեամբ :

Եւ զաւրագլուխ նոցա Թէոդոս Խոսխոռու-
նի . և զաւրն Պարսից եկեալ բանակեցան մերձ
առ նոսա 'ի Թիկանց կողմանէ . և նոքա զարհուր-
եալ խաւսեցան ընդ նոսա , նախ՝ 'ի խաղաղութի ,
ասացին ոչ ունեւ պատերազմ , այլ Թողուլ ըզ-
բերդն . և երթալ խաղաղութեամբ :

Եւս միաբանք եղեալ՝ ոչ հաստատեցաւ բա-
նըն , այլ վստահացեալ յամրութիւն իւրեանց
կարծէին առնել ինչ : Եւ եղեւ 'ի վաղիւ անդր
դիմեաց գնաց 'ի վերայ նոցա զաւրն Պարսից :
Եւ ոչ ոք արկանէր 'ի նոցանէն զէն զանձամբ
իւրով , և կամ Թամբէր զերիվար իւր :

Եւ թէ որ զինէր զանձն՝ կամ թամբէր զերիւ վար, հասանէին մանկունք իշխանացն, և հանեալ ՚ի բաց ձգէին զգէնն շարաշար տանջելով զարսն, և զգաւտիս երիվարացն սրով հատանէին :

Եւ եկեալ զաւրն Պարսից ճակատեցան մերձ առ նոսա դէմ յանդիման ՚ի դաշտին կողմանէ, և ձգեալ բազմութեանն զաւրու աղեղնաւորացն, և թափեցին ՚ի նոսա զկապանս իւրեանց, և ծակոտէին նետիւք իւրեանց առ հասարակ զամենայն արս և զերիվարս :

Եւ ընդոստուցեալ ամենայն երիվարք՝ որ կապեալ էին առ մսուրս առ իւրաքանչիւր դրան խորանաց, ընթացրեալ առաթուր հարկանէին զխորանսն և զքանակսն ամենայն :

Եւ թշնամւոյն հատեալ զամրութիւն՝ անկաւ ՚ի բանակն, և սկսաւ սատակել. և անհնարին լինէր կոտորածն. և նոցա հատեալ զտեղի մի, ոմանք հետեւակք և ոմանք հեծեալք յանկու մուշի ձի, ելին և գնացին փախստական : Եւ թէոդոս Խոռխոռունի անկեալ ՚ի բերդն՝ ամրանայր. և նստան նոքա անգէն յայնմ գիշերի ՚ի նոցուն բանակետղն :

Եւ եղեւ ընդ առաւաւտն, պատգամ արձակէին՝ զի թողցեն զբերդն, և գնասցեն իւրեանց կարասեաւն և ամենայն կազմածովն : Եւ յանձին կալեալ նոցա առնել այնպէս : Եւ յաւուրն երրորդի բացին զդուռն քաղաքին, և ելին գնացին ամենեքեան ըստ ասացելու մի բանին :

Իսկ զթէոդոսն Խոռխոռունի կոչէր զաւրավարն Պարսից և ասէ ցնա, “ Ընդ ունիմ իշխաւ

նութիւն արձակել զքեզ ւսուանց արքունի հրամանի, այլ տաց տանել զքեզ 'ի դուռն, և զքեցից վասն քոյ առ արքայ զամենայն բանս բարութեան՝ եթէ որպէս միամտութեամբ և տիրասիրութեամբ գործեցեր՝ զի զգաւրս նոցա 'ի ձեռս մեր այնպէս մատնեցեր: Եւ ապա զքերդքդ առանց աշխատութեան որպէս ետուր մեզ, և եկիր կամաւք քովք 'ի ծառայութիւնս: Եւ զքեաց ըսա նմին բանի, և ետ տանել զնա 'ի գուռն: Եւ արքայ խտրով սիրով ընկալաւ ըզնա, և կարգեաց նմա ռաճիկս և հանդերձագիւնքս յարքունստ:

Իսց յարտ ժամանակիս՝ եղեալ կարծիս նենգութեան, հրամայեաց տղանանել: Իսկ 'ի բերդին Լ'նդեղ նստուցեալ բերդակալ, և գումարեալ զգաւրս իւր գնաց ինքն 'ի ներքսագոյն՝ և նուաճեաց զերկիրն 'ի ծառայութիւնս:

Եւ եղեւ յետ այնորիկ՝ միւսանգամ պատերազմն 'ի կողմանս Բասենոյ, և եհար զՅոյնն և հալածեաց, և գախատախան արաքեալ ընկենոյր յերկիրն իւրեանց: Եւ կալաւ նա քաղաքս զԼ'նգըղ, և զԲայլատուս, զԼորգինոյ, և 'ի Տարուրին՝ զքաղաքն Օ'տակերտի: Եւ հրաման հասեալ յարքայէն գնաց:

* Ի միւսում արինակին « Դարային »:

Արձակել խորովոյ զօրու բազմաւ զգորագլուխն Ըռաղման Զխոռեամ Մտրեստան, և զԱշտատ զՅեզտայար 'ի Հայաստան' ընդ նմա և զԹէոդոս կոյսր. հնազանդիլ ամենայն Միջագետաց Ըռաղման Զխոռեմայ. պատերազմիլ Աշտատայ ընդ Եղնո՝ և հնազանդեցուցանել զԿարնոյ գաւառն. պատերազմ Հահենայ ընդ Եղնո՝ և յազթել. գաղթել բնակչաց Կարնոյ յԱհմատան Հահատան, մահ կաթուղիկոսաց. առնուլ Գնասորիոյ 'ի Հահենայ' և սպանուան վատերոյ Արծրունաց :

ՅԱՅԵԺԱՄ արքայ խորով դարձաւ 'ի Դարայէ և հանգաց զգաւրս իւր վերստին, և այլ եւս բազմութիւն զաւրաց ժողովեալ գումարեաց, և արձակէր ընդ կողմանս Լսորեստանի զաւր մեծ հզաւր յոյժ, Օխոռեամ՝ Ըռաղման ինն անուանեալ, զաւրագլուխ նոցա :

Եւ հրաման տայր նոցա այսպէս՝ եթէ, « Որք եկեսցեն 'ի ճառացութիւն, սիրով ընկալ, և 'ի խաղաղութեան և 'ի շինութեան պահեսջիր : Եւ որ ընդդէմ դարձցին և պատերազմեսցին, սրով սատակեսցին » : Եւ ընդ կողմանս Հայաստանի արձակէր զԱշտատ զՅեզտայար հանդերձ զաւրու մեծաւ : Եւ զԹէոդոս կայսր զանուանեալ որդի Սաւրկայ ընդ նմա գումարէ : Օխոռեամ առեալ զզաւրացն բազմութիւն գնաց 'ի կողմանս Լսորեստանի, և հասեալ 'ի Սիջագետս Լսորոսց, պատեալ պաշարեն զՈւրհայ քաղաք, և մարտ եղեալ կռիւ առնէ ընդ նմա :

Իսկ նոքա 'ի բազմութենէ զաւրացն և 'ի մարտիցն յաղթութիւնն, և զի ոչ ուստեք գոյր

նոցա ակնկալութիւն փրկութեան, և խաւսեցան 'ի խաղաղութիւն, և խնդրեցին երդումն՝ զի մի կորուսցեն զքաղաքն, և բացեալ զգուռն քաղաքին հնազանդեցան 'ի ծառայութի: Եւ այդ և Լմիթ և Թելա, և Ռաշայենայ և ամենայն քաղաք Սիջագետաց Լսորոց կամաւք հնազանդեալ 'ի ծառայութի՝ պահեցան 'ի խաղաղութեան և 'ի խնութեան:

Եւ գնացեալ նոցա յԱնտիոք քաղաք, հնազանդեցան և նոքա կամաւք 'ի ծառայութիւն հանդերձ ամենայն քաղաքաւք և բնակչաւք իւրեանց փախստականք լեալ 'ի սրոյն Փոկասայ:

Իսկ Լչտատ (Եզտայսր եկն 'ի սահմանս Հայոց յամի ութ և տասներորդի Թագաւորութեանն: Եւ զաւրն (Յունաց գումարեալ ժողովեցան 'ի գաւառն Բասենոյ և եւս ահագին դիմեալ յարձակեցան 'ի վերայ նորա, և եղեւ պատերազմ մեծ 'ի 'Իու' և (Յորդորու: Հարին զաւրն (Յունաց և խորտակեցին կործանմամբ մեծաւ:

Իսկ զուրմբ մեռան 'ի պատերազմին, և ոչ գոյր թիւ սպանելոցն 'ի դաշտին. հալածեաց զնոսա մինչեւ 'ի քաղաքն Սատաղացոց, և ինքն գումարեալ բանակեցաւ շուրջ զԿարնոյ քաղաքաւ: Եւ կալաւ ընդ նմա գործ պատերազմի, ընդդիմացան 'ի ներքուստ ինչ. և ոչ սակաւ լինէր կռտորածն վնասուց յարտաքնոցն:

Եւ պա յառաջ մատուցեալ Թէոդոս կայսրն ասելով, «Եթէ ես եմ ասէ Թագաւորն ձեր:» (Յայնժամ հաւանեալ բանային, ելին գլխաւորքն քաղաքին և ընծայեցան նմա, և դարձեալ

անդրէն հաւանեցուցին զքաղաքն՝ թէ նոյն ինքն է թէոգոս որդի Սաւրկայ :

Հայնժամ բացեալ զդուռն՝ հնազանդեցան ի ծառայութիւն, և կարգեալ ի նա պահապանս, գնաց և կալաւ զքաղաքն Հաշտենից՝ Չիթառիճ, և զՍատաղ, և զԼ՛ռաստիայ, և զԼիկուպաւրս՝ և գնաց :

Լպտ եկն Հահէնն Պատգոսապան՝ և զանց արարեալ զԿարնոյ քաղաքաւն և յոստանն Իլւնայ, եկն մարզպանութեան Հահրայեանպետ : Իսկ Հահեանն երթեալ հանդիպէր զաւրացն Յունաց ի Կարին գաւառի : Եւ արարեալ պատերազմ՝ հարկանէր զնոսա սրով սուսերի և փախստական արարեալ հալածական առնէր յաշխարհէն :

Իսկ յամին քսաներորդի առաջներորդի արքային Խոսրովայ՝ հրաման ետ նմա՝ փոխել զբռնակիչս ի Կարնոյ քաղաքէ և տանել բնակեցուցանել յԼ՛հմատեան Հահաստանի, ընդ նոսին ըմբռնեալ և երանելի ծերունի Կաթուղիկոսն Յովհանն ի գերութիւն վարեցաւ հանդերձ ամենայն սպասիւք եկեղեցւոյն :

Եւ անդէն վաղճանեալ բերաւ մարմին նորա ի գեւղն Լ՛ւան՝ յեկեղեցին, զոր ինքն շինեաց : Եւ ի նմին ամի վաղճանեցաւ երանելին Լ՛բրահամ Կաթուղիկոսն : Եւ յետ սորա յաջորդէ զաթու հայրապետութեանն Կուսիտաս Տարոնայ եպիսկոպոսն՝ որ ի գեղջէ Լ՛ղթիցն աւանէ, և առ սովաւ կոտարի շինուած եկեղեցւոյն սրբոյն Վրիգորի :

Եւ յամին քսաներորդի Խոսրովայ արքայի՝

ասպատակ արարեալ Շահենայ՝ արչաւեաց 'ի կողմանս արեւմտից, և դնացեալ 'ի Լեւսարիա Լապագովկացւոց: Իսկ բնակիչք քաղաքին քրիստոնեայք ելին 'ի քաղաքէն՝ և գնացին, բայց չբեայքն ընդ առաջ երթեալ հնազանդեցան 'ի ծառայութիւն. և նստաւ նա 'ի քաղաքին յայնմիկ զտարի մի:

Եւ իսկ զՍասակն Լործրունի զորդի Սահակայ նահապետին Լործրունեաց, և սպանին զնա հռնդէպ դրանն քաղաքին 'ի վերայ փայտի, որ թէպէտ և բազում աւճիռս վնասուց գործեալ էր նա 'ի զաւրուս Պարսից:

Եւ իսկ այն ամենայն զաւրն Պարսից ողբայր զնա վստն քաջութեան՝ և արիութեան, և մանուկ ուժեղ և բարձրահասակ: Եւ նաւաւնդ զի որն եալ եւս էր 'ի մէջ նոցա, և վարժեալ եւս 'ի նոցանէն հրահանգաւ. այսպէս և նա:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ :

Դիմելն Հերակլի յԱրորեստան ընդդէմ Պարսից , պատերազմ մեծ առ Անտիոք քաղաքաւ , պարտութիւնն Յունաց . հնազանդութիւն երկրին Պաղեստինու Պարսից . նստիլ յԵրուսաղէմ Պարսիկ ոստիկանի և սպանումն նորա . կատորած մեծ յԵրուսաղէմ սրով Պարսից և այրիլ . գերութիւն սրբոյ խաչին :

ԽՈՍՐՈՎ ԻԲ . ԵՐԱԿՂՈՍ ԶԱՌԱՋԻՆՆ

Եւ եղեւ 'ի ժամանակին յայնմիկ գումարեւ զաւրս Երակլի՝ որ 'ի կողմանս Եգիպտացւոց , յամի քսաներորդի Թագաւորութեն խոսրովայ , և նաւեալք ընդ ծով՝ հասին 'ի Կոստանդընուպաւլիս , և սպանեալ զՓոկաս Թագաւոր՝ նստոյց զՀերակղոս զորդի իւր յաթոռ Թագաւորութեանն , և արար յամենայն երկիրն խաղաղութիւն :

Եւ եղեւ իբրեւ Թագաւորեաց Հերակղոս՝ արձակեաց հրեշտակս մեծապէս գանձիւք և հրովարտակաւք առ արքայ Խոսրով խնդրել զխաղաղութիւն մեծաւ Թախանձանաւք :

Արում ոչինչ կամեցաւ լսել արքայ Խոսրով աւելով , « Իմ է Թագաւորութիւնն այն , և ես զԹէոդոս զորդին Եւարկայ նստուցի Թագաւոր : Եւ նա երթեալ առանց մեր հրամանի Թագաւորեաց , և զմեր գանձն մեզ ընծայս մատուցանէ , բայց ես ոչ դադարեցից՝ մինչեւ առից զնա 'ի բռնն իմ » :

Եւ առեալ զգանձն՝ հրամայեաց սպանանել զհրեշտակս նր , և բանից նր ոչ արար պատասխա

նի : Եայնժամ գումարեալ Լորակլի զգաւրս իւր՝ բանակեցաւ շուրջ զքաղաքաւն և արգել զնոսա յարշաւանաց իւրեանց : Եւ գումարեալ զգաւրն 'ի ձեռն Կուրատորի ուրումն , հրաման ետ զգուշանալ , և ինքն գնաց 'ի տեղի իւր :

Եւ պաշարեցին զքաղաքն Կեսարացւոց՝ տաւրի մի , և նեղեցաւ զաւրն Պարսից 'ի կերակրոյ : Եւ զի ոչ գոյր խար երիվարացն բազմութեան , և եղեւ իբրեւ հասին յաւուրս ամառնային ջերմութեանն , և լցեալ սեռնեցան վայրքն բուսով դալարոյ՝ հրդեհեցին զքաղաքն հուրք , և ելեալ գնացին բռնութեամբ , հարեալ զ(Յոյնն) և փախստական արարեալ յետուստ իւրեանց՝ և ինքեանք երթեալ 'ի սահմանս Հայոց :

Եւ ձմերեալ զաւրն Պարսից 'ի Հայաստան աշխարհին : Կոչի Հահէն փութանակի 'ի դուռն թագաւորին Պարսից , և հրաման տայ նմա արքայ երթալ անդրէն ընդ արեւմուտս փութաւնակի :

Իսկ նք առեալ զգաւրս իւր յաւուրս ամարայնոյ գնացեալ հասանէ 'ի Կարնոյ քաղաք , և դիմեալ 'ի վերայ Սելտինոյ , առնու զնա և հնազանդէ 'ի ծառայութիւն : Եւ ինքն գնաց երթեալ միանայր 'ի զաւրն Խոռեմայ , որ էր 'ի Պիսիդացւոց կողմանէ՝ և յստանն Վլւնայ :

Եկն փոխանակ Հահրայենպետի՝ Պարսեան պետ Պարչընագդատ . ապա Նամգարուն Հռնազպ : ապա Հահրապղական : Եւ արար կռիւ մի 'ի Պարս՝ և յաղթեաց , ապա Ղուոճ Սեհան :

* Ի միւսում օրինակի « Հնասպ » :

Սա հետամուտ լեալ զհետ թագաւորին Լյրակ-
ղայ 'ի Հայս մինչեւ 'ի սահմանս Լյորեստանի,
մինչեւ եղեւ պատերազմ մեծ 'ի Լինուէ՝ յու-
րում անկաւ ինքն և ամենայն զաւրբ իւր :

Իսկ թագաւորն Լյրակղոս գումարէ զՓիլիպի-
կոս զոմն երէց 'ի զաւրավարութիւն : Լլւ էր
լեալ Փիլիպիկոս այս փեսայ կայսերն Սաւրկայ ,
և բազում ժամանակաւ արարեալ զաւրավարու-
թիւն՝ գործէր զմարտից յաղթութիւն : Լլւ ա-
պա յանկարծաւրէն արկեալ 'ի միտս իւր անդ-
րէն յաւուրս Սաւրկայ թագաւորութեանն ,
կտրեալ զհերս գլխոյ իւրոյ , և զգեցեալ զբա-
հանայութիւն՝ զինուորեցաւ յուխտ եկեղեցւոյ :

Լլւդ՝ զսա բռնադատեալ Հերակղի , կարգէ
զաւրավար և արձակէ 'ի կողմանս արեւելից
զաւրու մեծաւ : Լլւ նորա դիմեալ ընդ Լլեսա-
րիա Լյապադովկացւոց , երթեալ հասանէր 'ի Հա-
յաստան երկիր՝ 'ի գաւառն Լյորարատայ , և բա-
նակի 'ի դաշտին Վաղարշապատ քաղաքի : Հապ-
ճեպ ստիպով 'ի ձեռն թեթեւընթաց երազու-
տըն սուրհանդակաց հրաման թագաւորին հա-
սաւ , մեծաւ վտանգաւ տոիպէր զզաւրս իւր հա-
ռանել զհետ նորա , և անյիշատակ 'ի միջոյ 'ի
բաց բառնալ զզաւրն :

Լլւ նոքա երթեալ մեծաւ ստիպով հասին 'ի
գաւառն Լյորարատայ՝ և բանակեցան 'ի վերայ
գետեզերն Լյրասխայ՝ կամեցեալ առ վաղիւն
խմբել զգործ պատերազմին :

Ի նմին ժամու 'ի գիշերին գնացեալ 'ի վերայ
Փիլիպպոսի 'ի Լիգ գաւառի՝ և պատեալ զթի-
կամբ լերինն Լյրագածայ , երթեալ անցանէ ընդ

Շիրակ և ընդ Վրաստանի մերձ քաղաքաւն Կարնոյ և երթեալ հասանէ 'ի սահմանս իւր :

Իսկ զաւրն Պարսից՝ քանզի յաւգնեալ էր 'ի հեռաւոր և յայնպէս վտանգաւոր ուղեաց ճանապարհին , քանզի բազումք մեռան 'ի ճանապարհին 'ի զաւրացն , և բազմաց երթվարք սատակեալ՝ ոչ կարացեալ հապճեպ ստիպով զկնի նոցա լինել հետամուտ :

Եւ դադարեալ աւուրս ինչ . ապա գնացեալ հանգստիւ , երթեալ անցանէ 'ի կողմանս Ետրեստանի : Եւ բանակեցան անդէն 'ի տեղւոջն՝ ուր էին զառաջինն՝ և լայնեալ յաջ և յահեակ իւրեանց՝ լաստեցան և կալան զերկիրն ամենայն :

Յայնմ ժամանակի Թագաւորեցոյց Հերակղոս զորդի իւր զԿոստանդին , ետ զնա 'ի ձեռքն Սընկղիտոսին , և յանձնեալ ամենայն մեծաւ մեծացն պալատոյն՝ հաստատեաց զնա յաթոռ Թագաւորութեան իւրոյ : Եւ իւր առեալ յանձըն զանուն զաւրավարուն՝ հանդերձ եղբարքն իւրով Թէոդոսիւ՝ գումարեալ ժողովեաց զբազմութիւն զաւրացն , և անցեալ գնաց յԵտրեստան՝ 'ի կողմանս Ենոփոքացւոց : Եւ եղեւ պատերազմ մեծ 'ի կողմանս Եսիացւոց . և բռնացեալ հոսեցաւ արիւն զաւրաւարացն առ Ենոփոք քաղաքաւ :

Սաստիկ լինէր խումբ և խառնուրդ , և անբաւ կոտորածն 'ի մէջ տարուբերին . և յաւգնեալ վանեցան 'ի մարտին երկոքին կողմանքն : Բայց սակայն զաւրացեալ Պարսիկն՝ փախուցեալ զՅոյնն հալածեաց , և ստացաւ հանդերձ քա-

ընթերցումը դադարեցրին :

Եւ եղեւ միւս եւս այլ պատերազմն՝ մաւտ
'ի նեղուց մօին 'ի Լիւրիկեայ . եհար Յոյնն ըզ
Պարսիկն 'ի Ճակատուն՝ քա արանց սպառազի
նաց : Եւ ինքն դարձեալ փախստական գնաց՝ և
զաւրացեալ զաւրն Պարսից՝ անցեալ կալաւ ըզ
Տարսաւն քաղաք՝ և զամենայն բնակիչսն Լիւրի
կեցւոց գաւառին :

Հայնժամ ապա ամենայն երկիրն Պաղեստի
նացւոց կամաւք հնազանդեցան 'ի ծառայութի
արքային Պարսից . մանաւանդ մնացորդք ազգին
Հեբրայեցւոց՝ ապստամբեալք 'ի քրիստոնէից ,
և առեալ 'ի ձեռն զնախանձ հայրենի՝ մեծ աւ
ճիրս միասուց գործէին 'ի մէջ բազմութեան
հաւատացելոցն : Երթեալ առ նոսա միաբանե
ցան՝ խառն 'ի միաբանութիւն :

Հայնժամ զաւրն արքային Պարսից՝ նստէր 'ի
Լեսարիա Պաղեստինացւոց , և զաւրավարն նո
ցա անուանեալ Ղազմիողան՝ որ է խռեամ ,
խաւսէր ընդ Երուսաղէմի՝ զի կամաւք հնազան
դեպցին 'ի ծառայութիւն , և 'ի խաղաղութեան
և 'ի շինութեան պահեսցին :

Երգ՝ նախ միաբանեալ հնազանդեցան 'ի ծա
ռայութիւն , և մատուցին զպարավարին** և զիշ
խանացն պատարագս մեծամեծս , և խնդրել Սու
րիկանս արս հաւատարիմն՝ նստուցին առ իւր
եանց առ 'ի պահպանութիւն քաղաքին :

Եւ յետ անցանելոյ ամսոց՝ մինչ միաբանեալ
ամենայն ռամիկ կաճառացն՝ մանկունք քաղա

* Ի միւսում օրինակին * միւսորեցուն * ** զաւրավարին :

քին սպանին զոտիկանս Թադաւորին Պարսից :
Եւ ինքեանք ապստամբեալք 'ի բաց կացին 'ի
ծառայութենէ նորա :

(Հայնժամ եղեւ պատերազմն 'ի մէջ բնակչա-
ցն քաղաքին Լըռուսաղէմի, Հրէին՝ և Քրիս-
տոնէին . և զաւրացեալ բազմութեան քրիստո-
նէիցն՝ հարին սատակեցին զբազումս 'ի Հրէիցն :
Եւ մնացեալքն 'ի Հրէիցն անկեալ 'ի պարսպա-
ցն՝ գնացին 'ի զաւրն Պարսից :

(Հայնժամ ժողովեաց Խառեամ՝ որ է Րաամիւ
կողան՝ զզաւրս իւր և երթեալ բնակեցաւ շուրջ
զԼըռուսաղէմաւ և պաշարեաց զնա . և կալաւ
'ի վերայ նոցա գործ պատերազմի զաւուրս ժթ :
Եւ փորեալ 'ի ներքոյ զհիմունս քաղաքին, աւե-
րեցին զպարիսպն :

Եւ եղեւ յաւուրն ժթ երորդի՝ յամսեանն
Սարգաց, որ աւր իէ էր ամսոյն, յամի իէ երոր-
դի Թադաւորութեանն Լըռուէզ Խոսրովայ . ըզ-
կնի տասն աւուր անցելոյ յետ Օլատկին առին
զաւրն Պարսից զԼըռուսաղէմ, և սուր 'ի գործ
արարեալ մինչեւ ցերիս աւուրս՝ սպառեցին զա-
մենայն մարդիկ քաղաքին : Եւ նստան 'ի ներ-
քս քաղաքին՝ և այրեցին զքաղաքն հուրբ : Եւ
համարեցին համար անկելոց դիականցն, և եղև
թիւ սպանելոցն ժէ հազար մարդ : Եւ զորս կա-
լան կենդանիք՝ լին հազար մարդ :

Կալան և զհայրապետն՝ որում անուան էր
Օլաքարիա, և զխաչապանն . և 'ի խնդիր անկե-
ալ կենսաբեր խաչին՝ սկսան զնոսա տանջել . և
զբազումս 'ի պաշտաւնէից կառավնատեալստաւ
կէին 'ի ժամանակին յայնմիկ :

Լճա ցուցին զտեղին՝ ուր ծածկեալ կայր , զոր առեալ վարեցին 'ի դերուծիւն . և զարծաթ և զոսկի քաղաքին ձուլեալ խաղացուցին 'ի դուռն թագաւորին . ապա վառն անկելոց ձեր քակալացն հրաման հասեալ 'ի թագաւորէն առնել 'ի վերայ նոցա ողորմութիւն : Այնքալ զքաղաքն , և զնոսա անդրէն հաստատել յիւրաքանչիւր կարդ :

Եւ զՀրէայն հրամայէ հալածական առնել 'ի քաղաքէն , և անդէն վաղվաղակի մեծաւ ոտի պով կատարեն զհրամանն արքունի : Եւ կարգեցին երիցապետ զոմն 'ի վերայ քաղաքին՝ անուն Սոգեստոս , որ գրէ 'ի Հայաստան երկիր աւրի նախ այսպէս :

ԳԼՈՒԽ ԻԵ .

Թուգթ Մոգեստոս երկու առ Տէր Կուփտաս՝ և պատասխանի 'ի Կուփտասայ կաթուղիստ առ Մոգեստոս . նորոգումն տաճարին սրբոյն Հռիփսիմայ 'ի Կուփտասայ կաթուղիստ :

ԱՌ ՏԵՐ ԿՈՒՄԻՏԱՍ

ՏԵԱՌՆ իմոյ ամենայն բարութեան՝ և երանութեան՝ և հոգեւորի Կուփտասայ Լճքեպիսկոպոսի և Սեորապաւլոի աշխարհիդ Հայոց , Սոգեստոս նուաստ երէց՝ և տեղապահ Երուսաղէմի :

Եւրհնեալ է Լստուած և հայր տեառն մերոյ Աստուծի Քրիստոսի , հայր գթութեանց և

Լստուած ամենայն մխիթարութեանց , որ մխիթարեաց զմեզ մխիթարութեամբ բազմաւ՝ 'ի վերայ ամենայն նեղութեանց մերոց՝ 'ի գալստեան ձերոյ հաւտիդ :

'Բանի՝ ոչ մխիթարեաց զմեզ 'ի դալստեան դոցա . նախ՝ յիշեցուցանելով մեզ զառաջին երթեւեկն՝ զոր առնէին 'ի պատուական տեղիս Լըռսաղէմի : Լըկըրդէ՝ զի հաճեաց զմիտս մեր 'ի գալստեան դոցա , և ծանեաք զի ոչ իսպառ մերժեաց զմեզ Լստուած :

Եւ արդարեւ այն Լստուած մեր 'ի մեզ է՝ ցուցանելով մեզ 'ի ձեռն նոցուն իրաց զմեծաւորս իւր , որ յառաջ քան զյաւիտեանս մինչեցայժմ կատարելով և զզաւրութիւն նորա և սքանչելիս նորա :

Եւրհնելով և մեք զՊաւղոսին ասասցուք , “ Երպէս մեծացան գործք քո տէր , զամենայն իմաստութեամբ արարեր : Եւրդարեւ անքննին են դատաստանք նորա , և առանց զննելոյ են ճանապարհք նորա : Օ՛ի ո՛վ ծանեաւ զմիտս տո՛ն , կամ ո՛ խորհրդակից եղեւ նմա , կամ ո՛վ ետ նմա փոխ՝ և հատուցանէ նմա : Օ՛ի 'ի նմանէ են՝ և նովաւ՝ և 'ի նմա ամենայն , նմա փառք յաւիտեանս , ամէն ” :

Եւրդ՝ զի զհակառակորդսն մեր սիրելիս աւրար , և ետ զմեզ 'ի գթութիւն և յողորմութիւն առաջի ամենայն գերչաց մերոց՝ որ զտիրասպանունս և զՀրէայս , որք կարծէին չարչարանաւք սորա դարձեալ թշնամանել զայն՝ որ չարչարե-

* Ի Փառում օրինակի “ քանզի ” :

ցաւ վասն մեր, զոէրն մեր (Յիսուս Քրիստոս՝ զՃշմարիտ Լստուածն մեր :

Որք համարձակեալ պատերազմեցան իսկ, և այրեցին զպատուական տեղիս զայս : Հաճեցաւ Լստուծոյ մարդասիրութիւնն զնոսա աւարացուցանել ՚ի քաղաքէն սրբոյ իւրմէ Լըռուսաղէմէ :

Որք կամէին բնակիչ առնել ինքեանց, լսեն բովանդակ չքնակել, և տեսանել ո՛չ արժանաւորին և զպատուական և զերկրպագու չարչարանս, և զսուրբ և զկենսընկալ նորա գերեզմանս. և զսուրբ Վոդգութայ մեծափառ նորոգեալ, ճանաչեն հատուցեալ զիւրաքանչիւր փառս. բազում վերագրութեամբ զԼստուածային պաշտաւնն, և զմայր եկեղեցեաց Սիաւն, և զվերացումն նորա : Եւ միանգամայն իսկ ասացեալ՝ զամենայն երկրպագու տեղիս նորոգեալ լսելով նախանձաբերին. ոչ ՚ի բարի, այլ ՚ի բնիկ նախանձք հայրենական հաւր նոցա Կայենի :

Վանդի բազում անգամ ջանացան՝ բազում կաշառաւք հրաման խնդրէին մտանել ՚ի սուրբ քաղաքն, և ոչ արժանաւորեցան յԼստուծոյ արգելեալ, որ և խրատեաց՝ զմեզ՝ ոչ ըստ գործոց մերոց, այլ հայրական գթութեամբն դարձուցանել զմեզ ՚ի նորոգութիւն :

Իայց և զհրաշայլին ուրախ առնեմք զքեզ. ոչ յանիրաւութենէ և յաւերանաց շինութիւնք երկրպագու տեղեացս այսոցիկ լինին, այլ ՚ի ձեռքն նորա ողորմութեանն՝ որով բարձրացուց զաշխարհս, և զառ ինքն ծանաւթութիւն չը-

* Ի վերջում օրինակի « Իրամատեաց » :

նորհեաց :

Լ՛րդ՝ որպէս աստցեալդ՝ Թէ շնորհիւն Լ՛ստուծոյ ՚ի ձեր սուրբ աղաւթիցդ ամենայն եկեղեցիքս Երուսաղէմի կարգաւորեցան, և պաշտին : Եւ խաղաղութիւն քաղաքիս Լ՛ստուծոյ՝ և սորին շրջեկին, որպէս դէմ յանդիման պատմեն ձեզ, որպէս տեսին զայս Քրիստոսասէր մարդիկըդ ձեր :

Քանզի զայս ամենայն ՚ի նորին յաւրինողին՝ և միայն ՚ի մարմնի են գործքն, և ոչ ՚ի մարդկային ձեռաց է զաւրութիւն, զի մի պարծեացի ամենայն մարմին առաջի նորա : Քանզի նա է խաղաղութիւն մեր որ առնէ զամենայն, որպէս ասացեալդ է : Եւ վերստին նորոգէ որպէս այժմիկ մարտեալ՝ ուրախ արասցէ զմեզ ՚ի ձեռն սուրբ աղաւթից ձերոց :

Քարոզելով զսորին խաղաղութիւն սուրբ եկեղեցեացն՝ և շնորհելով մեզ հովիւս և առաջնորդս եկեղեցեաց նորա : Եւ արկցէ ՚ի միտս ձեր՝ անդադար աղաւթելով վասն մեր, և մի պակասել ամենեւին ՚ի յիշել և նայիլ ՚ի մեզ և և յաղքատս Երուսաղէմի, և որ ինչ պիտոյ է ընուլ : Եւ եթէ հնար իցէ զառտուածասէր ձեր նախանձդ և ՚ի ձեռնտուութիւն շինածոյ՝ կենարար չարչարանացն ձգել :

Օ՛, ի և այսմ բարւոյ և փափազելի պարգեւաց հանդիպիմք, բայց և զայս աղաչեմ զհայրական զձեր սրբութիւնդ և որք ընդ ձեզ սրբբասուն եպիսկոպոսունսդ են, առաջի նոցա ընթեռնուլ զթուղթդ :

ՉԱՅՆ աւետաւոր փողոյ մեծի 'ի հրեշ-
տակէն գոչէ մեզ 'ի ձեռն Թղթոյս այսորիկ հա-
սելոյ յաստուածակերտ քաղաքէ այսի , որ աւե-
տարանէ մեզ ուրախութիւնն մեծ :

Այլ ասն այսորիկ ուրախ լինին երկինք , և ցրն
ծասցէ երկիր , զուարճասցին փառաւք իւրովք
եկեղեցի և մանկունք իւր : Եւ արդ՝ մեք ամե-
նեքեան միաբան գոչմամբ զհրեշտակական փա-
ռափանութիւնսն երգեսցուք ասելով , « Փառք
'ի բարձունս Մտուծոյ՝ և յերկիր խաղաղութի ,
'ի մարդիկ հաճութիւն » :

ՊԱՏԱՍԻԱՆԻՆ Տ . ԿՈՒՄԻՏԱՍԱՅ

ՇԱՐՀԻՆ Մտուծոյ յեպիսկոպոսապե-
տէս և ամենայն ուղղափառ եպիսկոպոսացս , և
յերիցանցս , 'ի սարկաւադացս , և 'ի դպրացս , և
յամենայն ժողովրդոց աշխարհիս Հայոց ձեզ
նեղելոցդ՝ և վշտացելոցդ , դանալից եղելոց՝ և
խրատելոցդ , յանձանձեղոց , և գգուելոց՝ սփոփե-
լոցդ , և սիրեցելոցդ՝ 'ի Հաւրէն երկնաւորէ :

Եղբայր պատուական Մոգեստոս՝ քեզ և ա-
մենայն եկեղեցեացդ որ յԵրուսաղէմի , շնորհք

¹ Ի բնագիրս մեր գրեւէ էր « առ կայսր » բայց մեք ըստ պատ-
շաճի գործոյն եղաք , առ Մոգեստոս :

Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և սէրն Աստուծոյ և խաղաղութիւն բազմասցի :

Եւ յիս¹ գոհանամ զԱստուծոյ ՚ի վերայ մխիթարութեանց՝ ընդ որ մխիթարեաց զմեզ, որպէս զի և դուք կարող լինիջիք մխիթարել զայնոսիկ, որ յամենայն նեղութիւնս իցեն : Օ, ի ահաւասիկ մեք իսկ ՚ի ձեռն մխիթարութեան ձերոյ՝ որ եհաս առ մեզ, մխիթարեցաք ՚ի բազում վշտացրս և ՚ի սաստիկ նեղութեանցս և ՚ի դառն կտտանացս որ նեղէ զմեզ :

Այլ հաւատարիմ է Աստուած որ սփոփեաց հայրական գթութեամբն իւրով զամենայն հաւորս՝ հաւատացելոց ՚ի ձեռն այդորիկ, և մոռացոյց զարտմութիւնս մեր ուրախութեամբ լըոյս՝ և ձայնիւ շինութեամբդ և խաղաղութեամբդ Երուսաղէմի :

Բայց առ մեզ գոչէ Ընդարէն՝ աղաղակէ և ասէ, « Ընդարեցէք մխիթարեցէք զժողովուրդ իմ՝ ասէ Աստուած, քահանայքդ խաւսեցարո՞ւք ՚ի սիրտ Երուսաղէմի, և մխիթարեցէք զդա, զի լի եղեւ տառապանաւք » : Իբրեւ յորդիս մատուցեալ է ՚ի ձեզ Աստուած, քանզի՝ զոր սիրէ տէր, խրատէ, զի նորա վերաւքն բժշկեցաք . ո՞ իցէ որդի, զոր ոչ խրատեսցէ զնա հայր իւր :

Եւ եթէ խրատ խաղաղութեան մերոյ ՚ի նմա, բայց գիտեա՞ դու զայս՝ ով եղբայր սիրելի, ոչ սակաւ մխիթարութիւն գործէին և մերոյ ժողովրդեանս յերթեւեկէ այդ ճանապարհացդ :

* Ի միւսում « հաւաստ » :

‘Լոխ’ զի մոռանային զամենայն վիշտս և ըզտրտմութիւն աշխարհիս : Երկրորդ՝ զի սրբէին զմեղս իւրեանց ՚ի ձեռն ապաշխարութեն պահաց և ողորմութեան , տքնութեամբ զտիւ և ըզգիշեր անհանգիստ ուղեգնացութեամբ : Երրորդ՝ զի մկրտէին զմարմինս ՚ի ջուր սրբութեն ՚ի (Յորդանանու յորձանսն հրադէզս , որ յամենայն տիեզերս աղբերացաւ շնորհքն աստուածային , զի սփռէին զանձուկ արտի զաստուածամերձ Սինէական լերամբն առ Սովսիսիւ զմարգարէականն՝ (ասելով) ընկեր ցընկեր , « Եկայք ելցուք ՚ի լեռն տեառն և ՚ի տունն Լստուծոյ Յակովբայ » :

Եւ եւս զմեծագոյնն ասասցուք ըստ Լուսբելական ձայնի՝ « Օ մատչելն ՚ի Սիոն լեռն և ՚ի քաղաք Եւրուսաղէմս յերկինս » և ՚ի բիւրաւոր բանակս հրեշտակաց՝ և յեկեղեցիս անդրանկաց գրեւոցն յերկինս , զաթողն Լստուծոյ ՚ի վերայ երկրի տեսանել : Եւ զդատաւորն ամենեցուն զԼստուած տեսանելով բազմեալ յերկնաւոր խորանի , և ՚ի վերայ աստուածընկալ խորսխիդ :

Իսկ իբրեւ գարծոյց բարձրեալն զերեսս իւր ՚ի մէնջ , և նայեցաւ ՚ի մեղ խեթիւ՝ արեգակաւ նըն , և հետտելով հետտեցան անձինք մեր՝ և խուռովեցաք : Տեառն Լստուծոյ մերում արդարութիւն , և մեր ամալթ երեսաց : Եւ յորժամ կամեցաւ Լստուծոյ մարդասիրութիւնն ՚ի վերայ կործանելոցդ սաստկութեամբ՝ առնել քա-

* Ի բնագրին « ՚ի քեղ խեթի » ՚ի վրասմ օրինակին պղտէս :

րեբարութեամբ քաղցրութիւն , ընկղմեցաք 'ի
խորութիւն բարձրութեան :

Եւ 'ի վերայ այսր աւետաբեր նկարագրի՝ ան
դադար բերանովք՝ անհանգիստ լեզուաւք զՏէր
մեր (Յիսուս Քրիստոս՝ զբարեբարն և զսքանչե-
լագործն և զգարգեւաբաշխն աւրհնեսցուք . զի
թէպէտ և այնպէս ահագին և սաստիկ էր սու-
րակոխ և հրագէղ աւրն դատաստանին քոյ , այլ
ճարտարապետն իմաստուն՝ որ ընտրեացն և սրբ-
եացն զձեզ՝ որպէս ոսկի 'ի բովս , նոյն նորոգեա-
ցէ՝ վերստին զփառս իւր 'ի վերայ քոյ , և զար-
մանալի արասցէ զմիթարութիւն իւր 'ի քեզ :

Եւ զայս ամենայն սիրելին մեր յառաջագոյն
պատմեաց մեզ յասելն իւրում զէջ Աիովնի յԱ-
րիբով՝ զանկեալդ 'ի ձեռս աւագակացն՝ որք մեր-
կացուցին զդա , և վէրս 'ի վերայ վերաց եդեալ
թողին կիսամահ և գնացին . տեսանել զդա քա-
հանայից ճանապարհորդաց՝ և առնել զանց , տե-
սանել զդա Հրէից և Վեւտացւոց և ամբարըշ-
տաց՝ և առնել զանց :

Օ իւրովին ճանապարհորդելդ՝ գթութեդ
մատչելդ՝ պատել զվէր դորա՝ և արկանել 'ի դա
զողորմութիւն և զարիւն կենարար : Եւ ձէթ
և գինի արկանել 'ի վերայ դորա և պատել՝ զի
բժշկեսցի :

Ար ահաւասիկ տեսան՝ ածեալ 'ի պանդոկի
յայդ՝ և դարմանել , և զերիս դահեկանս՝ որ ետ
'ի պանդոկաճեւտն , ահաւասիկ դու ունիս 'ի
ձեռս քոյ դարման առատ : Եւ զոր ինչ ծախեա

ցես 'ի դա՝ 'ի միւսանդամ գալստեանն հատու-
ցէ քեզ :

Այսուհետեւ ողբասցէ Աիաւն, և մի ըզ-
դեցցի սուգ Լըրուսաղէմ, քանզի աւադիկ եկ-
եալ հասեալ է արքայն Քրիստոս փրկել և միւի
Թարել, այլ պսակ միւիԹարուԹեան քոյ 'ի ծաղ-
կացու չարչարանաց նորա բոլորի, և մահ նորա
Թագ միւիԹարուԹեան եղիցի 'ի վերայ գլխոյ
քոյ :

Յոյժ հաշին և մաշին չարքդ որդիքդ Հը-
րէից՝ ո՛վ սիրելի, զի ծառքդ քրիստոսեանք՝ զորս
հատին տապարաւք կատաղութեամբն իւրեանց
'ի ձեռն անմիտ փայտահարաց, ահաւադիկ ար-
ձակեցին շառաւիղք՝, և բաղմացան : Եւ ելից
զդա բարձրեալն ձիթենեաւք՝ և արմաւինեաւք,
զոր խաչահանուացդ մանկունք՝ և տեսանել ան-
գամ մի արժանաւորեսցին :

Բայց դուք եղբարք ըստ Լուսբելոյ ձայնին՝
ողջ լերուք 'ի Տէր, հաստատուն կացէք, միւի-
Թարեցարո՛ւք, միաբան լերո՛ւք, խաղաղութիւն
արարէք, և Լստուած խաղաղութեանց և ուի-
րոյ եղիցի ընդ ձեզ. ամէն :

Շինուա՞ն առաքին Հռիփսիմեայ :

Եւ եղեւ յամի ին՞ երորդի Թագաւորու-
թեանն Լաբուէզ Խոսրովու՝ քակեաց կաթուղի
կոսն կումիտաս զմատուռ սրբոյն Հռիփսիմեայ

* Ի բնագրին « ահաւադիկ արձակեցեն շառաւիղս » . 'ի միւ-
սում՝ օրինակի այգպէս :

** Ի միւսում, « սանկունս » :

Դիմաւոր շարժումներ , զի կարի ցած և մը
թիւն էր շինուածն , որ շինեալ էր սրբոյն Սահա-
կայ հայրապետի Հայոց կաթողիկոսի՝ որդւոյ
սրբոյն Երեմիայի :

Եւրոպայի միջոցէն քակէին զորմն մատրանն , ե-
րեւեցաւ յանկարծակի լուսաւոր և չքնաղա-
գիւտ արքունական մարգարիտն՝ այսինքն կուսա-
կան մարմին որբոյ տիկնոջն Հռիփսիմէի : Եւ
քանզի անդամ անդամ յաւշեցին զնա յաւշեալ
ի միմեանց , և երանելի սրբոյն Գրիգորի կնք-
եալ մատանեաւ իւրով , և մատանեաւ երանել-
ւոյն Սահակայ Հայոց կաթողիկոսի , զոր նա ոչ
համարձակեցաւ բանալ :

Եւ կնքեալ իւրով եւս մատանեաւ , որ ար-
ժանի իսկ էր կնքել զայսպիսի մարգարիտ՝ երկոց
հաւատարմաց երրորդ մատանեաւք :

Ո՞վ մարգարիտ , որ ոչ ծովածին , այլ մարգա-
րիտ՝ որ ծնեալ ի թագաւորական ազգէն , և սըն-
եալ ի գիրկս սրբութեան , և նուիրեալ Լստու-
ծոյ , որում ցանկացեալ էին տեսանել զձեզ ար-
դարք , և խանդակաթէր ի սէր քոյ երանելին
Կուսմիտաս :

Չափ հասակի էր երանելւոյն՝ ինն թղաւ և
չորս մատունս . և դըրդեալ ամենայն կողմն հիւ-
սիսոյ գայր յերկրպագութիւն . և բազում ախ-
տաժետաց լինէր բժշկութիւն ամենայն ցաւոց .
չինեաց զեկեղեցին՝ և զերանելին եթող ի բաց-
եայ վասն գիշութեան որմոյն մինչեւ ցամաքել
կրոյն :

Ըստ ամիսփեցաւ ի կայանս իւր :

Վերացոյց և զփայտաշարիս սրբոյ կաթողի-

կէին . նորոգեաց և զխախուռ որմայն . շինեաց
զքարայարկսն : Եւ եղեւ յամս Եփրայիմեան
վանաց երիցու սրբայ կաթուղիկէին :

ԳԼՈՒԽ ԻԳ :

Գալ խռեմայ զօրս բազմաւ 'ի Քաղկեդոն առնուլ զ Կ . Պօլս ,
յորդոր և բնայ կայսերն . հաւանիլ նոցա և գառնալ յետս . գարձ
եալ գալ Պարսից 'ի Բիւզանդիա . պատերազմ մեծ 'ի ծովու , պոր-
տութիւն Պարսից , հրովարտակ խորովայ առ Հերակլոս . չուելն
Հերակլէ 'ի վերայ Պարսից . պատերազմ առ Տիգրանակերտիւ և
յաղթութեամբ և աւարաւ գալ Հերակլէ 'ի Կեսարիա Կապաթով-
կացւոց և անտի վերտոին դիմել 'ի վերայ խորովու և պատերազմ
ի գաշան Նինուէի պարտութիւն Պարսից :

Եւ եղեւ յայնմ ժամանակի դիմեաց գնաց
խռեմամ զաւրու իւրով 'ի Քաղկեդոն , և բնա-
կեցաւ դէմ յանդիման Բիւզանդեայ , և խնդ-
րէր անցանել և գերել զքաղաքն թագաւորա-
նիստ :

Եւ իբրեւ ետես կայսրն Երակղոս զհէնն
որ եկն 'ի կործանել զթագաւորութիւնն նորա՝ ա-
կամայ բարեկամանայ և մեծարէ զնոսա իբրեւ
զվաստակաւորս և զսիրելի հիւրս : Եւ ընդ ա-
ռաջ նորա պատարագաւք , և տայր զաւրավա-
րին և իշխանացն մեծամեծ ընծայս :

Եւ բաշխէր զաւրացն հռոգս և ճաշ և ընթ-
րիս ամենայն զաւրացն մինչեւ ցեւթն աւր , և
ինքն նստեալ 'ի վերայ նաւու կայր 'ի մէջ ծովուն
և խաւսէր ընդ նոսա այսպէս :

“ Օ՛րնչ կամիք առնել , և կամ էր եկիք 'ի

տեղիս յայս՝ մի թէ զծով իբրեւ զքամաք հա-
մարիք մարտնչել ընդ նմա : Լարող է Լստուած՝
եթէ կամի ցամաքեցուցանել զսա առաջի ձեր .
բայց զգոյշ լերուք՝ գուցէ ոչ հաճեսցի Լստուած
և խնդրեսցէ 'ի ձէնջ զվրէժ անդունդք ծովուն :
Քանզի ոչ եթէ վասն աստուածպաշտութեան
ձերոյ ետ ձեզ յաղթութիւն , այլ վասն մերոյ
անաւրէնութեան . մեղք մեր արարին զայս , և
ոչ թէ քաջութիւն ձեր :

Եւ կամ զինչ խնդրէ թաղաւորն ձեր յի-
նէն՝ որ ոչ առնէ ընդ իս զհաշտութիւն , բառ-
նալ կամիցի զթագաւորութիւնս իմ , Զանասցի ,
քանզի զսա Լստուծոյ հաստատեալ է , և բառ-
նալ զսա որ ոչ կարէ , բայց եթէ յԼստուծոյ այն-
պէս ինչ թուեսցի , կամք Լստուծոյ կատարեա-
լցին :

ո Եւ կամ ասիցէ , ես նստուցից ձեզ թա-
գաւոր՝ արասցէ զով և կամեսցի , և մեք ընդու-
նիմք : Եւ զքէն արեան Սաւրկայ խնդրիցէ՝
խնդրեաց Լստուած 'ի ձեռաց Փոկասայ 'ի ձեռն
հաւր իմոյ Հերակղի , այլ տակաւին ծարաւի է
արիւնարբութեամբ , մինչեւ յերբ ոչ յագեսցի
արեամբ : Սի թէ ոչ կարէին Հոռոմք սպանա-
նել զնա , և բառնալ զտէրութիւնն Պարսից ,
յորժամ ետ զնա Լստուած 'ի ձեռս մեր , այլ
արար 'ի վերայ նոր ողորմութիւն :

ո Եւ ես զնայն խնդրեմ 'ի նմանէ զհաշտու-
թիւն և զսէր : Եւ ես խնդրեմ 'ի ձէնջ երիս ին-
չսս , և լուարուք ինձ , 'ի բաց արարէք յաշխար-
հէս՝ զհուր և զսուր և զգերութիւն . և յերի-
ցունցդ աւգուտ գտանէք , զի ոչ դուք նուազէք

ի սովոր , և ոչ հարկ արքունի կորնչելոց՝ են :

» Եւ ես առաքեմ աւասիկ թագաւորի ձերոյ հրովարտակ պատարագաւք խնդրել ՚ի նմանէ ըզ հաշտութիւն և ընդ իս զխաղաղութիւն : Եւ նոցա ընկալեալ զընծայս՝ հաւանեցան՝ առնել ըստ խնդրոյ նորա : Իսկ թագաւորն Պարսից ընդու նէր զպատարագան բերեալ ՚ի կայսերէ , և զհը բեշտակն անդէն ոչ արձակէր :

Եւ հրաման տայր զաւրաց իւրոց նաւաւք անցանել ՚ի Բիւզանդիա : Եւ կազմեալ նաւ ըռ կըսաւ պատրաստել նաւամարտութիւն ընդ Բիւզանդիայ , և ելին ընդ առաջ նորա ՚ի Բիւզանդիա զաւրք նաւամարտիկ : Եւ եղև պատերազմ ՚ի մէջ ծովուն՝ ուստի դարձան ամաւթով զաւրքն Պարսից . և կորեան ի հազար մարդ նաւաւք , և այլ ոչ եւս համարձակեցան ՚ի նոյն գործ :

Եւ եղև յամի ըջ երորդի խոնրովայ արքայի՝ գրէ առ Երակղոս հրովարտակ այսպէս .

« Եստուծոց պատուական՝ և ամենայն երկրի տէր և թագաւոր և ծնունդ մեծի Երամադգայ Խոսրով՝ առ Երակղէս անմիտ և անպիտան ծառայդ մեր :

» Եւ կամեցեալ տալ զանձն ՚ի ծառայութիւն , այլ տէր և թագաւոր կոչես զքեզ : Եւ գանձ իմ որ առ քեզ են , ծախես , և զծառայս իմ պատրես : Եւ զզաւրս աւաղակաց ժողովեալ՝ չտաս

* Ի վրա օրինակին « կորնչելոց » :

ինձ հանգչել. ոչ ապաքէն սպառեցի զ()ոյնս :
 Եւ դու տեսս վատահանալ յ()ստուածն քոյ .
 վասն էր ոչ փրկեցին զԵսարիա և զԵրուսա-
 ղէմ և զ()ղէքսանգրիա մեծ 'ի ձեռաց իմոց : ()ի
 թէ և այժմ ոչ գիտես՝ եթէ զծով և զցամաք ինձ
 հնազանդեցուցի . իսկ արգ՝ միայն զԽոստանդը-
 նուպաւ իս ոչ կարացից բրել . բայց արդ. զամե-
 նայն յանցանս թողում քեզ :

« Երբ առ զկին քո և զօրդիս , և եկ այսր : Եւ
 տաց քեզ ագարակս՝ այգիս՝ և ձիթենիս , որով
 կեցցես . և մեք սիրով նայեսցուք 'ի քեզ . մի
 խաբեսցէ զձեզ սնտաի յոյան ձեր՝ Քրիստոսն այն՝
 որ զանձն իւր ոչ կարաց ապրեցուցանել 'ի ()ւ-
 բէիցն :

« Եւ սպանին կապեալ զփայտէ : () քեզ զի
 անդ. կարէ ապրեցուցանել 'ի ձեռաց իմոց : ()ի
 եթէ իջանիցես յանդունդս ծովու՝ ձգեցից բզ
 ձեռն իմ , և ըմբռնեցից զքեզ . և ապա տես-
 ցես զիս , որպէս գու ոչ կամիցիս » :

Եւ առեալ Երակիի կայսեր զհրովարտակն՝
 հրամայեաց ընթեռնուլ առաջի հայրապետին՝
 և մեծամեծացն : Եւ մտեալ 'ի տունն ()ստու-
 ծոյ՝ տարածեցին զհրովարտակն առաջի սրբոյ
 սեղանոյն . անկան 'ի վերայ երեսաց իւրեանց
 յերկիր առաջի Տեառն , և լացին դառնապէս ,
 զի տեսցէ զնախատինսն՝ զոր նախատեցին զնա
 թշնամիք նորա :

Հաճոյ թուեցաւ Երակիի և ամենայն սինկ
 զիտոսացն նստուցանել զԽոստանդոս՝ որդի Ե-
 րակիի յաթող թագաւորութեանն՝ որ էր մա-
 նուկ փոքր : Եւ Երակիի հանգերձեալ զինքն՝ առ-

նուլ զկին իւր, և գնալ յարեւելս, ապա յայն ժամ աւելի եւս հաստատեցին զԿոստանդին 'ի պատիւ Թագաւորութեան ըստ առաջին բանին :

Լ'պա պատրաստեցաւ Լ'րակլոս կնաւն և ներքինեաւքն՝ և իշխանաւք դրանն, և արար ըզ Օլատիկն 'ի Կոստանդնուպաւլիս, և զայդոյ Օլատիկն նաւեաց 'ի ծով 'ի Քաղկեդոն :

Հրաման տայ զաւրաց իւրոց ժողովել 'ի Կեսարիա Կապադովկացոց, և ինքն չու արարեալ 'ի Քաղկեդոնէ՝ եկն 'ի Կեսարիա, և եհար զխորան իւր 'ի մէջ բանակին, և կոչել հրամայեաց զամենայն զաւրսն՝ և ընթեռնուլ զհրովարտակն առաջի նոցա, և պատմէր զելն իւր առ նոսա :

Իսկ զաւրն Թէպէտ և ընդ բանսն խռովեցան, սակայն խնդութեամբ ուրախ եղեն 'ի վերայ գալստեան նորա : Լ'ւրհնեցին նմա զյաղթութիւնն՝ և ասեն, « Լ'մենայն ուրեք ուր և երթիցես՝ ընդ քեզ եմք 'ի կալ, և 'ի մեռանիլ. և եղիցին ամ Թշնամիք քոյ հող 'ի ներքոյ ոտից քոց, 'ի ջնջել զնս յերեսաց երկրէ տոն Լ'ծյմերոյ, և 'ի բառնալ զնախատինս իւր 'ի մարդկանէ ր » :

Չուեաց գնաց Լ'րակլոս ճի հաղարաւ, և երթեալ 'ի դուռն Թագաւորին Պարսից, և ճանապարհ կալեալ ընդ կողմանս հիւօխոյ՝ ել դէպ ուղիղ 'ի Կարնոյ քաղաք, և հասեալ 'ի Ելւին Լ'յրարատեան՝ աւերէ զնա և զԼ'ախճաւան :

Եւ դիմեալ 'ի Դանձակ արի գեւղն այն, կործանէ և զբագինս Հրատին մեծի՝ որում Վլնասպն՝ կոչէին : Եւ արքայ Խոսրով փութացու

* Ի Կաթողիկոսական « Վշնագն կրեին » :

ցանէր զգաւրս իւր՝ որ 'ի Եռնաց դաւառին՝
 զի հասցէ նմա յաւգնականութիւն։ Օ՛ի թէ-
 պէտ և կազմեցին զերկարս իւր, և ետ 'ի ձե-
 ուրս Շահենայ Պատգոսապանի, այլ զնուազէր
 զաւրն՝ և չկարացին ունել զդէմ. զգանձս իւր
 ամբարէր 'ի Տիգրոն, և ինքն պատրաստէր 'ի փա-
 խուստ։

Իսկ զաւրն Պարսից փութանակի հասանէին
 'ի Սրծուին։ Ըզդ լինի Երակլի կայսեր՝ եթէ ե-
 կըն խուռեամ 'ի Սրծուին. առնու զգաւրս իւր՝
 և դերութիւն, և դառնայ առ ամուր աշխար-
 հաւն Սարայ։

Գայ հասանէ 'ի Փայտակարան։ Ըզդ եղեւ
 խոսրովու՝ եթէ դարձաւ Երակլոս՝ և եհաս 'ի
 Փայտակարան, և կամի ընդ Ըղուանս անցանել
 'ի Վ իրս։

Հրաման ետ զաւրաւարի իւրոյ Շահր Վարա-
 զայ՝ զի զաւաջն կալցի։ Եւ նա փութով հասաւ
 նէ յԱյրարատ, և անցանէ 'ի Գարդման՝ ընդ-
 դէմ նորա, և բանակի 'ի միւս Տիգրանակերտի
 յանդիման նորա։

Եւ Շահէնն լն աւ հասեալ բանակեցաւ
 'ի Թիկանց Երակլի 'ի Տիգրանակերտ աւանի։
 Եւ էին սոքա աստի, և նոքա անտի բանակեալ։
 Եւ բանակն Երակլի 'ի մէջ նոցա երկոցունց։

Իբրեւ ետես Երակլոս՝ եթէ 'ի մէջ արկին
 զնա՝ դարձաւ 'ի վերայ զաւրուն՝ որ 'ի Թիկանց
 կողմանէ, հապճեպ զաւրութեամբ եհար զնա՝
 և խորտակեաց, և դնաց ընդ Օղուկս։ Եւ թա-
 փեցաւ ընդ լեռնակողմն՝ 'ի դաշտն Նախճաւաւ
 նըն 'ի ձմերան ժամանակի։

Լւ Շահր Վարազ զաւրու իւրով, և Շահէնն իւրովք զերծելովք գնացին զհետ նորա : Իսկ նորա հասեալ անցանէ ընդ հուն գետոյն Երասխայ՝ յաւանն Վրնջունիս՝ և բանակի յանդաստանս նորա :

Լւ զաւրն Պարսից հասեալ՝ ոչ կարացին անցանել զգետովն այն աւրն : Հասանէ Երակլոս ՚ի Բագրեւանդ՝ և անցանէ յԱլպահունիս, և բանակի ՚ի գեւղն՝ որ կոչի Հրճմուհք : Լւ Շահր Վարազ սփռէր զզաւրս իւր յԱղիովիդ, և ինքն այրընտիր եղեալ զհազար սպառազինաց վառելոց քաջաց : Լւ երթեալ նստի յԱրճէշ գաւառի՝ դարանամուտ լինել, որպէս զի ՚իմէջ գիշերին անկցի ՚ի վերայ բանակին Երակլի :

Լ՛ղդ լինի Երակլի ՚ի ձեռն արձակելոյ լրտեսաց՝ եթէ եկն Խոռեամ, և դարանակալ եղել ՚ի վերայ քոյ : Յայնժամ Երակլոս ըստ նմին տւրինակի այրընտիր և ձիընտիր առնէ, և յարձակի ՚ի վերայ նորա քոսն հազարաւ, և հասեալ յԱղի, գտանէ զաւրսն քաջամարտիկ հինգ հարիւր :

Լախ՝ զնոսա կոտորէ, և զերծեալ մի ոմն ՚ի հեծելոցն՝ հասեալ ՚ի յԱրճէշ գոյծ արկանէ Խոռեմայ՝ եթէ հասեալ է Թշնամին ՚ի վերայ քոյ, և կոտորեցին զզաւրն Պէշոպա յԱղի :

Լւ բարկացաւ Խոռեամ ՚ի վերայ առնն, հըրամայեաց զնա կապել ոտիւք և ձեռաւք :

Լւ ասէ՝ Երակլոս ցարդ յինէն փախստական դնայր. արդ եկեալ հասեալ եմ այսպիսի զինու, և նա յինէն ոչ փախիցէ ո :

Լւն ինչ նորա բանքն ՚ի բերան էին՝ և նոքա

հասին ստիպով 'ի վերայ նոցա, պատեցին զքաղաքն երեք կուսէ, և բորբոքեցին զնա հուրք, և այրեցին զղաւրացն բազմութիւնսն: Եւ եթէ ելանէր ոք 'ի նմանէն 'ի փախուստ, անդէն ընբռնեալ սատակէին. և ապրեալ ոչ ոք ել 'ի նոցանէ, չի զամենեսին եկեր հուր ահագին:

Իայց Շահր Վարազ զերծաւ՝ նստեալ 'ի վերայ նուաստ երիվարի այնպէս զերծեալ գնաց առ զաւրս իւր, զոր ժողովեալ էր յԱղիովիդ դաւառի:

Իսկ Երակոս առ զաւսր և զկապուտ բանակի նոցա՝ դարձաւ յաղթութեամբ մեծաւ, երթեալ հառանէ 'ի կողմանս Կեսարացւոց. և Շահր Վարազ գնաց զհետ նորա փութանակի: Իայց զի յաւգնեալ էր զաւրն՝ խորհեցաւ բազում դաւառս ընդ մէջ սրկանել, զի հանգիցէ զաւրն և կազմիցի. և գնացեալ 'ի կողմանս Կիսացւոց, անդ սփռեալ դադարեցին:

Յայնժամ առեալ Երակի զզաւրս իւր՝ դարձաւ յերկիրն Հայոց, անցեալ ընդ Շիրակ՝ հասանէ 'ի հուն գետոյն Երասխայ, և անց ընդ գետաւն առ Վարդանակերտաւն աւանաւ, երթեալ Թափեցաւ 'ի Գոգովիտ դաւառ: Եւ Ռոճիկ Վահանայ՝ և զաւրուն Պաքսից կարծեցեալ զնոսա փախստական գնալ:

Իսկ նորա ճանապարհ կալեալ 'ի Հեր և 'ի Օարեւանդ դաւառ, դէպ ուղիղ 'ի Տիգրոն՝ 'ի վերայ խորովու: Եւ իբրեւ միջամուխ եղեւ 'ի սահմանս Խորպատական դաւառի, ապա ուրեմն լուր եղեւ Ռոճ Վահանայ. առ զաւրս իւր և գնաց զհետ նորա 'ի Նախճաւան քաղաք:

Լ՛յնպէս փութով գնացեալ զօրև և զգիշեր , մինչեւ չոգաւ եհաս մերձ ՚ի նա : Եւ նորա անկեալ յայնկոյս լերինն Օլարասպայ՝ յերկիրն Լ՛սուրեստանեայց :

Եւ նոքա պնդեցան զհետ նորա . և նոցա դարձեալ ընդ արեւմուտս՝ գնաց ՚ի Նինուէ : Եւ եկեալ այլ զաւրս յաւգնականութիւն Ռոճ Վեհանայ ՚ի դրանէ արքային՝ արք ընտիր յամենայն թագաւորութենէն , և խառնեալ ՚ի միմեանս՝ հետամուտ եղեն Երակլի :

Իսկ Երակլոս ձգեաց զնոսա մինչեւ ՚ի դաշտն Նինուէի՝ և դարձ ետ ՚ի վերայ նոցա սաստիկ զաւրութեամբ . և էր բալ ՚ի վերայ դաշտին : Եւ ոչ գիտացին զաւրն Պարսից զդարձն Երակլի ՚ի վերայ նոցա մինչեւ երթեալ խառնեցան ընդ միմեանս :

Եւ այնպէս զաւրացոյց տէր զողորմութիւն իւր ՚ի վերայ Երակլի յաւուր յայնմիկ , մինչեւ հարեալ սատակեցին զնոսա իբրեւ զայր մի և ըսպանին զզաւրավարն ՚ի պատերազմի : Եւ զմնացեալն շրջափակ արարեալ՝ կամէին զամենեւեան սատակել :

Իսկ նոցա բողոք կալեալ՝ թէ « Լ՛ստուածաւ տէր և բարերար տէր , արա՛ ՚ի վերայ մեր ողորմութիւն » : Յայնժամ Երակլոս հրամայեաց՝ ըզնոսա թողուլ ՚ի բաց : Եւ ինքն հրամայեաց Երակլոս ասպատակել ՚ի վերայ երկրին :

ԳԻՆՈՒԽ ԻԷ.

Փախուստ խոսքովայ . առնուլ էրաղի զ Տիգրան և այրել՝ և դառնալ յԱտրպատական . ապանուա խոսքովայ և ի որդւոց նորին . թագաւորել կաւասայ՝ և հաշտութիւն առնել ընդ Յոյնս և ի բաց թողուլ զսահմանն :

Իսկ խոսքով արքայ Պարսից փախստական գնաց՝ անցանել ընդ ՚Իդլաթ գետաւ՝ ի Վեհ կաւատ . հատեալ զլարս նաւականըացն :

Եւ Երաղոս հասեալ բանակեցաւ առ դուռս մերձ Տիգրան քաղաքի , և այրեաց զամենայն աւ պարանս թագաւորականս շուրջ զքաղաքաւն :

Եւ ինքն գնաց յԱտրպատական ամենայն աղէ իիւն և բազմութեամբ իւրով՝ զի էին միտք Երաղի զարհուրեալ ի խռեմայ : Իսկ խռեմոյ եկն խոսքով արքայի յաւգնականութիւն , այլ եկաց անդէն ուր էրն ի կողմանս արեւմտից . Եւ խոսքով արքայ դարձաւ անդրէն ի տունն : Եւ հրամայեաց կազմել զնաւականութիւնն : Իայց Տիկնայքն՝ և որդիքն արքայի՝ և գանձն՝ և ախռռն արքունի երիվարացն էին ի Վեհկաւատ :

Սկսաւ խոսքով ժողովել զմնացեալ նախարարսն , և խաւսէր ընդ նոսա ահագին դատաստաւ նաւք՝ եթէ « Ինդէր և ոչ դուք մեռարուք ի տեղւոջ պատերազմին , քան եթէ գալ առ իս . արդեօք զխոսքով մեռեալ կարծէիք » :

Յայնժամ խորհուրդ միաբանութեան ի մէջ առեալ ասեն , « Թէպէտ ի թշնամեացն ապրեցաք , բայց ի ձեռաց դուրս ոչ գոյ մեզ ապրել ,

այլ եկայք իմասցուք ինչ որ . յայնժամ երդուան առ միմեանս , և գնացեալ 'ի գիշերի ընդ չոմն 'ի վ եհկաւատ :

Կալան զնա՝ և կարգեցին 'ի վերայ նորա պահապանս , և Թագաւորեցուցին զկաւատ զորդի նորա . նաեւ զերիվարսն՝ որով եկեալ էր Խոսրով 'ի Տիգրոն , հանին գաղտաբար :

Իսկ յորժամ եհաս գոյժ աղաղակին այսորիկ առ Խոսրով՝ ընդոստուցեալ յահէն՝ զարհուրեցաւ . խնդրեալ երիվար՝ և մտեալ յասպատանն ոչ գտին : Եւ արքայ կաւատ եկն՝ անց ամենայն զաւրաւքն իւրովք : Եւ արքայ Խոսրով յայլա կերպս եղեալ՝ եմուտ 'ի բուրաստանն արքունի , և մտեալ ընդ Թաւ Թփով ծաղկոցին զաւղեալ դադարեաց :

Եւ եկեալ կաւատ արքայ հրամայեաց խընդիր առնել՝ և գնացեալ 'ի բուրաստանն՝ գտին զնա . կալան զնա՝ և ածին դահիճ անդր : Եւ հրամայեաց կաւատ արքայ՝ և սպանին զնա :

Եւ վասն որդւոցն Խոսրովու ասեն նախաբարքն , « Ոչ է արժան ապրել նոցա , զի խռովութիւն յարուցանեն » : Եւ յայնժամ հրաման ետ արքայ կաւատ՝ և սպանին զամենեսին 'ի միում ժամու՝ արս իս : Եւ խնդրեաց յինքն զՏիկնայս՝ և զգանձս՝ և զախոռս արքունի :

Եւս սկսաւ արքայ կաւատ խորհուրդ առնել ընդ նախարարս Թագաւորութեանն իւրում եթէ « Պարտ է հաշտութիւն առնել ընդ կայսեր , և 'ի բաց Թողուլ զամենայն սահմանս Թագաւորութեան նորա . և ընդ ամենայն կողմանս հաշտութիւն արասցուք » :

Եւ հաւանեցան միաբանութեամբ առնել այնպէս :

Յայնժամ հրամայէ կաւատ արքայ գրել առ Լըրակլոս հրովարտակ ողջունի . և թողու 'ի բաց զամենայն սահմանս նորա : Եւ տայ տանել նմա երդումն . աղ կնքել և տանել ընդ հրովարտակին . արձակէ զՌաշ ոմն իշխան , մեծամեծ ընծայիւք հաստատել զնա 'ի վերայ միաբանութեանն այնորիկ :

Ըրդ՝ իբրեւ եհաս Ռաշն այն՝ և աւետիս մատոյց զհրովարտակն , և կալաւ զառաջեաւ զընծայսն , մեծապէս գոհացան զԼստուծոյ Լըրակլոս արքայ և ամ զաւրք իւր : Յայնժամ հրաման ետ արքայ Լըրակլոս՝ արձակել զբազմութիւն գերութեանն և զաւարն ամենայն 'ի բաց տալ : Եւ գրէ կտակ աւրհնութեան , և հաստատէ խաղաղութիւն հանդերձ երդմամբ , և արձակէ զոմն յիւրոց գլխաւոր նախարարացն՝ որում անունն էր Յուսդատ , հանդերձ մեծամեծ ընծայիւք :

Եւ զՌաշն այն մեծարեալ ընու պատուական գանձիւք , և արձակէ : Եւ իւր չուեալ խաղաղութեամբ գնաց 'ի տեղի իւր : Եւ Յուսդատ երթեալ ընծայիւք առաջի կաւատայ արքայի՝ և մատուցանէ զհրովարտակն , և առաջի առնէ զընծայսն :

Իսկ արքայ կաւատ խնդութեամբ ընկալաւ : Եւ դարձեալ վերստին հաստատէ առ նմա զբաւնս խաղաղութեան . և սահմանացն հատելոց՝ երդմամբ հրովարտակաց : Եւ կնքեալ աղ ըստ առաջին աւրինակին զՅուսդատ ըստ առաջին թագաւորաց :

Եւ յանդիման նորա հրամայէ գրել առ Շա-
հրը Վարազ՝ զի ժողովեացէ զգաւրն՝ և եկեսցէ
անցցէ յերկիրն Պարսից՝ և ՚ի բաց թողցէ զսահ-
մանս (Յունաց : Թէպէտ և նա ոչ կամեցաւ լը-
սել հրամանին այնմիկ, և զ(Յուսդատ արձակե-
ցին լի գանձիւք՝ և գնաց :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Մարզպան լինել Վարազտիրոցի որդւոյ Սմբատայ . ընտրել կաթու-
ղիկոս Քրիստափորայ և անկանիլն . յաջորդեւն Եզրի . վախճանիլ կա-
ւատայ, և թագաւորել Արտաշէի որդւոյ նորա . գիր Հերակլի առ-
խառեամ, և խնդրել զսուրբ Խաչն ՚ի նմանէ . սպանուան Արտաշէի՝
և թագաւորել խառեմայ . սպանուան խառեմայ՝ և թագաւորել ԲՅ-
բոր դստերն Խոսրովայ . յետ սորա Խոսրովայ ումնան . և յետ սորա
Ազարմիգուխտ դստեր Խոսրովայ . յետ սորա Որմզդի, ապա թա-
գաւորել Յազկերտի :

ՅԱՅՆԺԱՄ կոչէ արքայ կաւատ զՎարազ-
տիրոց զորդի Սմբատայ (Բագրատունւոյ՝ Խոսրով
Շում կոչեցելոյ, և տայ նմա զիշխանութիւն
տանուտէրութեանն՝ առնէ զնա Սարգսպան, և
արձակէ ՚ի Հայս՝ հանդերձ ամենայն ընչիւք հայ-
րենի : Օյի զաշխարհն ՚ի շինութեան պահես-
ցէ : Եւ իբրեւ եկն նա ՚ի Հայս՝ խնդութեամբ
ընկալան զնա ամենայն աշխարհն Հայաստան-
եայց, բայց զի մեռեալ էր երանելին Կուսիտաս
կաթուղիկոսն, և կայր տեղին անհրամանատար :
Խորհուրդ առնէր ընդ ամենեցուն տեսանել զու-
մըն արժանաւոր : (Յայնժամ առաջադրութեամբ
Թէոդորոսի Ռշտունեաց տեառն՝ ընտրեցին զմն

անապատական՝ յԱբրահամեան տանէ՝ որում ա-
նունն էր Քրիստափոր :

Օնա նստուցին կաթուղիկոս , և նա դիպաւ
այր հպարտ և ամբարտաւան , որոյ լեզու իւր
էր իբրեւ զսուր սուսեր : Սա բազում խռովու-
թիւն յուզեաց՝ և արկ սուր ՚ի մէջ ընդ Ասպետ
և ընդ եղբայր իւր չարախօսութեամբ :

Կալաւ սա զաթոռ հայրապետութեան ամս
ք . և յամին երրորդի եդին ՚ի վերայ նորա բամբասանութիւն ժողովեալ ամենայն Ապիսկոպոսունս՝
և իշխանս արարին քննութիւն : Եւ եկեալ արք եւ-
կու ՚ի նորին ընտանեաց՝ և վկայեցին զնմանէ ա-
ռաջի ամենայն բազմութեանն . ապա արձակեալ
զոմանս Ապիսկոպոսաց անտի : Եւ առին
՚ի նմանէ զփակեղն պատուոյ քահանայապետու-
թեան , և ընկեցին զնա ՚ի կարգէն՝ և հալածե-
ցին զնա անարգանաւք :

Եւ անդէն փութանակի նստուցին կաթու-
ղիկոս՝ զիզը ՚ի Նիգ գաւառէ , որ էր առ երաւ
նեւոյն կումիտասաւ կարգեալ փակակալ սրբոյն
Վրիգորի , և սա էր այր խոնարհ և հեզ , որ ոչ
կամէր զոք ցասուցանել , և ոչ ելանէր ՚ի բերա-
նոյ նորա բան տգեղ :

Եւ արդ՝ մինչդեռ խորհէր կաւատ արքայ
չինութեան աշխարհի , և կամէր ընդ ամենայն
կողմանս խաղաղութիւն առնել , կեցեալ ամիսս
վեց՝ վախճանեցաւ : Եւ նստուցին Թագաւոր
զԱրտաշիւր զորդի նորա . և նա էր մանուկ տը-
ղայ : Յայնժամ Երակոս գրէ առ Խոռեամ այս-
պէս :

« Կաւատ Թագաւոր ձեր վախճանեցաւ և

քեզ հասեալ թագաւորութիւնն այն աթոռոյ ,
 Եւ ես քեզ տամ զնա , և զաւակի քո՝ յետ քո :
 Եւ եթէ զաւր պիտոյ է՝ արձակեցից յաւգնա-
 կանութիւն որչափ և պիտոյ իցէ քեզ , և ուխտ
 դիցուք 'ի մէջ իմ և 'ի մէջ քո հանդերձ երդ-
 մամբ գրով և կնքով ։

Յայնժամ դիւրաւ հաւանեալ խոռեմայ՝ թու-
 շու 'ի բաց զԱղէքսանդրիա , և առեալ զամե-
 նայն զաւրս իւր՝ և 'ի մի վայր գումարեաց , և
 թողեալ զնոսա , և ինքն սակաւութեամբ գնաց 'ի ժա-
 մադիր տեղին՝ ուր ասացեալ էր նմա Լըրակլի :

Եւ տեսեալ զմիմեանս ուրախ լինէին մեծա-
 պէս : Յայնժամ երդուաւ նմա Լըրակլոս՝ տալ
 զթագաւորութիւնն զայն , և խոստանայ նոյն
 պէս որդւոց նորա , յետ նորա : Եւ զաւր որ-
 չափ և պիտոյ իցէ : Եւ խնդրէր առաջին խըն-
 դիր 'ի նմանէ զԽաչն կենսաբեր՝ զոր գերեաց
 նա Այրուսաղէմէ :

Յայնժամ երդուաւ նմա խոռեմայ և ասէ ,
 « Յորժամ հասից 'ի դուռն արքունի , նոյն ժա-
 մայն խնդիր արարից Խաչին , և տաց բերել առ
 քեզ : Եւ և պայման սահման եդից՝ ցոր վայր
 և դու կամիցիս , արա՛ վասն նորա հաստատու-
 թիւն գրով և կնքով և աղիւ :

Եւ խնդրեաց 'ի նմանէ զաւր սակաւ՝ և մեկ
 նեցան գնացին 'ի միմեանց : Իսկ խոռեմայ առ-
 եալ զբազմութիւն զաւրաց իւրոց՝ գնաց 'ի Տիգ-
 բոն , և հրաման տուեալ ոմանց՝ սպանին զտղայ
 թագաւորն զԱրտաշէր , և ինքն երթեալ նըս-
 տաւ յաթոռ թագաւորութեանն . և զամենայն
 արս գլխաւորս՝ որ 'ի դրանն , կամ որ 'ի զաւ-

բուն յորում ոչ կարէր վստահանալ, հրաման ետ սրով սատակել զնոսա, և զայլս կապանաւք ետ տանել առ Լըրակլոս :

Յայնժամ արձակեաց երանելին Լըրակլոս արս հաւատարիմն առ Խոռեամ վասն տէրունեան Խաչին : Եւ նորա խնդիր արարեալ մեծաւ ստիւ պով հազիւ հազ ետ ցարսն՝ որ եկեալ էին :

Եւ նոքա առեալ գնացին փութանակի : Եւ ետ նոցա ինչս ոչ սակաւս, և մեծաւ ուրախութեամբ արձակեաց զնոսա պատուով :

Իսկ Խոռեամ յաւուր միում զգեցեալ էր զհանգերձ թագաւորական՝ և նստեալ 'ի վերայ երիվարի շրջէր 'ի մէջ զաւրուն ցուցանել զինքն . յանկարծակի 'ի թիկանց կուսէ յարձակեցան 'ի վերայ նորա՝ հարին զնա և սատակեցին : Եւ թագաւորեցուցին զԲըորն դուստր Խոսրովայ՝ որ էր կին նորին, և կարգեցին հրամանատար 'ի դրանն զԽոռոխ Որմիզդ՝ որ էր իշխան կողմանց Լորպատականի :

Ըրգ՝ Խոռոխն այն յղէ առ Բամբիշն՝ թէ « Եր ինձ կին » . և նորա յանձին կալեալ ասէ , « Եկ միով արամբ հասարակ գիշերի , և ես արարից զկամս քոյ :

Եւ յարուցեալ հասարակ գիշերի միով մանկամբ գնաց , և իբրեւ եմուտ 'ի տաճարն արքունի՝ յարեան 'ի վերայ նորա պահապանք դրանն , և հարեալ սպանին զնա : Եւ կալաւ Բամբիշն զթագաւորութիւնն ամս ք . և մեռաւ : Յետ սորա Խոսրով ոմն յազգէ Սասանայ : Եւ յետ սորա Էզարմիդուխտ դուստր Խոսրովայ : Եւ յետ սորա Որմիզդի՝ թոռն Խոսրովայ՝ զոր

խեղդամահ արարին զաւրն Խոռեմայ :

Եւ ապա Թագաւորէ Յազկերտ որդի Կաւատայ՝ Թոռն Խոսրովայ, որ ունէր զԹագաւորութիւնն երկեւղիւ, զի պատառեալ բաժանեցան զաւրք աշխարհին Պարսից՝ յերիս մասունս :

Օգաւր մի այն՝ որ 'ի Պարսից և յարեւելից կողմանէ : Եւ զաւր մի Խոռեմայ՝ որ յԱսորեստանեայց կողմանէ : Եւ զաւր մի՝ որ յԱսորպատական կողմանէ : Իայց Թագաւորութիւնն նորա էր 'ի Տիգրոն, և ամենեքին միաբան պատուէին զնա միաբանութեամբ ամէն :

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Գաւ որոյ խաչն 'ի սուրբ Երուսաղէմ. որչիլ սահման Թագաւորացն երկոցունց. ընդունել Եզրի զժողովն Քաղկեդոնի յառիպանն Մժէժ գնունել. խորհուրդ Մժէժի ընդ Ռատովայ 'ի վերայ Վարազտիրոց ասպետի. փախուստ Վարազտիրոցի. երդնուլ Թագաւորին նմա՝ երթան նորա 'ի պալատն և մեծարիլ. չար խորհուրդ Աթալարիկոսի ընդ իշխանաց 'ի վերայ հօրն. յայտնել խորհրդոյն և մահնոցա. աքսոր Վարազտիրոցի. քաջութիւն Դաւթի Սահառունելոյ՝ և լինիլ կիրապաղատ. գործք Թէոդորոսի Ռշտունեաց տեառն :

Իսկ զտէրունեսան սուրբ Խաչն ընկալեալ երանելի աստուածասէր և երջանիկ Թագաւորին Լըրակլի, գումարէ զզաւր իւր յորդոր և ինդալից սրտիւ : Եւ չու յուղի անկեալ հանգերձ ամենայն Թագաւորական սպասաւորու-

Թեամբն պատուելով զսուրբ հրաշալի և զերկնաւոր գիւտն , և տարեալ հասուցանէ 'ի քաղաքն սուրբ հանդերձ ամենայն սպասիւք եկեղեցւոյ՝ որ ապրեալ է 'ի ձեռաց Թշնամեացն 'ի Լիւզանդիա քաղաքի : Լ'պա անդ ոչ սակաւ ինչ լինէր ուրախութիւն յաւուր յայնմիկ 'ի մտանել նոցա յԵրուսաղէմ :

Չայն լալոյ և ողբոյ՝ և հեղումն արտառուաց ահագին բորբոքման սրտից նոցա խանդաղատանաց , և կսկծելոյ աղեացն Թագաւորին՝ և իշխանացն՝ և զսւրացն ամենեցուն և բնակչացն այնոցիկ՝ որ 'ի մէջ քաղաքին :

Եւ ոչ որ կարէր երգել զտէրունեան երգս յահագին և յաղիողորմ խանդաղատանացն Թագաւորին՝ և ամենայն բազմութեանն : Եւ կարգեալ հաստատեաց 'ի տեղի իւր . և զամենայն ըստ սակեղեցեացն եդ յիւրաքանչիւր տեղիս , և բաշխեաց ամենայն եկեղեցեացն՝ և բնակչաց քաղաքին աւրհնութիւն և գինս խնկոց :

Եւ գնաց ինքն զճանապարհս իւր դէպ ուղիղ 'ի միջագետս Եփրատ , զի կալեալ հաստատեացէ ընդ ինքեան զքաղաքս սահմանացն : Եւ սահման հաստատեցաւ նոյն՝ որ առ Խոսրովաւ և Սաւրկաւ հաստատեալ էր :

Եւ եկաց Խաչն տէրունական յԵրուսաղէմ քաղաքին մինչեւ ցմիւսանգամ առած Երուսաղէմի յորդուոցն Իսմայէլի : Եւ ապա գընաց փախստական 'ի քաղաքն Թագաւորանիստ հանդերձ ամենայն սպասիւք եկեղեցւոյն :

Եկն ապա զաւրավարն Եռնայց Սթէփ Գընունին՝ 'ի Հայաստան երկրէն : Եւ յինքն կա

լաւ զամենայն երկիրն ըստ ասացելումն սահմանին : Եւ ցկաթուղիկոսն ցկզը՝ երթալ նմա յերկիր սահմանացն՝ և հաղորդել աւրինաւք ընդ կայսեր . ապա թէ ոչ արասցուք մեզ այլ կաթուղիկոս . և դու կալ զիշխանութիւնդ քոյ՝ ի Պարսից կողմանէ :

Իսկ կաթուղիկոսն իբրեւ ոչ կարաց թողուլ զերկիր իշխանութեան իւրոյ՝ խնդրեաց ձեռնարկ հաւատոյ ի թագաւորէն : Եւ վաղվաղակի առաքեցաւ նմա տումար գրեալ ձեռամբ թագաւորին , և նզովեալ զՆիսսուր և զամենայն հերձուածողս :

Իայց ոչ էր նզովեալ զԺողովն Քաղկեդոնի : Եւ գնաց կաթուղիկոսն յերկիրն Լսորեստանի , ետես զթագաւորն և հաղորդեցաւ ընդ նմա աւրինաւք : Եւ խնդրեալ ի թագաւորէն պարգեւս զաղն կողբայ , և առեալ զպարգեւն դարձաւ մեծաւ շքով ի տուն իւր :

Եւ ապա յայնմ հետէ նստէր ի մէջ բանակին (Յունաց , մինչեւ զաւրաւարին հաճոյանալ ըստ կամաց նորա : Կարգէր զկարգս զինուորացն՝ և բաշխումն շտեմարանաց ի վերայ ամենայն երկրին : Իսկ Սարազմիրոց ասպետ՝ անուանեալ ի թագաւորաց Սաւիտեան Խոսրովու՝ որդի մեծին Խոսրովայ Շումն , շինեաց բոլորովին զամենայն աշխարհն Հայոց :

Իայց ոչ նուաճեալ հնազանդեցաւ իշխանին մեծի՝ որ յԼսորպատական աշխարհին՝ որում Խառոխ Որմզդն կոչէին : Եւ եւ ոչ յետ նորա օրդւոյ նորին՝ Ռատումայ՝ որ էր իշխան ի կողմանս Լսորպատականի , և էր խռովութի մեծ ի մէջ

երկոցունցն :

Ապա և զաւրաւարն Յունաց Սթէժ սկսաւ և նա առնել չարախաւսութիւն զասպետէ առ Ռատոմայ* իշխանին՝ որ յԱտրպատական աշխարհին : “ Սի կացցէ սա ՚ի Հայս . ապա թէ ոչ՝ խռովութիւն մեծ լինիցի ՚ի մէջ երկոցունց թագաւորացն ” :

Եւ արձակեալ նորա՝ զեղբայր իւր Պարիքպետ , զի երթեալ ձմերեւցէ ՚ի Ղընի , և ապա կապեցեն զասպետ՝ և առեալ գնացին : Ըրդ՝ զի ամենայն զաւրն Պարսից սիրէին զասպետ , մի ոմն յիշխանաց անտի մեծ ազդ արար նմա՝ և առէ . “ Տես զանձն քոյ՝ զի վաղիւ կապելոց են ըզքեզ ” :

Իսկ ասպետ առեալ զկին իւր՝ և զորդիս՝ փառեալ ՚ի գիշերի , և ճանապարհ կալեալ գնաց ՚ի Տարոն : Եւ անդ երթեալ ժողովեաց զզաւրս իւր : Եւ խնդրեալ երդումն ՚ի թագաւորէն Երակէ՝ զի մի հեռացուցէ զնա յաշխարհէն իւրմէ : Եւ ընկալեալ երդումն հաւատարիմ՝ երթեալ յանդիման լինէր նմա՝ յԱտրեստանեայց աշխարհին :

Յայնժամ երդուաւ նմա թագաւորն Երակէլոս և առէ , “ Կացցես առիս սակաւ ժամանակըս , ապա արձակեցից զքեզ պատուով մեծաւ յերկիր քոյ ” :

Եւ մեծացոյց զնա քան զամենայն Պատրիկսն՝ որ էին ՚ի թագաւորութեան նորա :

Եւ գնացեալ ՚ի պաղատն՝ ետ նմա ապարանս

* Թուի լինել “ Ռատոմ ” :

Թագաւորականս, և գահոյս արծաթի՝ և գանձս բազումս յոյժ : Եւ որդի նորա Սմբատ էր սիրելի սենեկապետին Նրակղի :

Եւ այս է չարութիւն եղեալ յորդի կայսերն Նրակղի՝ ի յանցս մեծս, որում անունն էր Սթալարիկոս՝ որ ի խոր վերաւորեաց՝ զսիրտ հաւրն և խրամատեաց զհրաշալի անձն, և յերեսաց նորա զգեղեցկութիւնն, և պատճառք իւր անձին և բազմաց :

Քանզի միաբանեալ սա՝ և թէոգորոս եղբաւր որդի Նրակղի անուանեալն Սագիստորոս՝ և բազումք ի մեծամեծաց քաղաքին, և Վահան Խոռխոռունի : Սորա ամենեքին միաբանեալ սպանանել զՆրակղոս, և զորդի նորա զՍթալարիկոս նստուցանել յաթոռ Թագաւորութեանն :

Վտաւ ի խորհրդեանն յայնմիկ լեալ Վարազտիրոց՝ որդի Խոսրովայ Շումն Սմբատայ. բայց չէր միաբանեալ սպանման Թագաւորին՝ և որդւոց նորա. այլ ասէ, « Վուք ասէք զնոսս տեղապահս Նստուծոյ, ապա ոչ է պարտ լինել այդմ բանի, և յայդմ խորհրդի ոչ միաբանիմ ընդ ձեզ » :

Եւ բանք խորհրդեանն պատմեցաւ լիով յունկն Թագաւորին յումեմնէ Կորատորէ՝ որ էր լեալ ի խորհրդեանն :

Իբրեւ հաւաստութեամբ ի վերայ եհաս Թագաւորն՝ հրամայեաց ընդ առաւաւտն ունել զորդի իւր՝ և զեղբւսւրորդի՝ և զամենեսեան որք ընդ նոսա էին. կտրել զքիթս և զաջոյ ձեռնն ամե-

՝ Ի բնագրին « որ ի խոռխոռունեաց »՝՝ Յօրինակին « Սագիստորոս » :

նեցուն :

Բայց արձակեալ պատգամ առ ասպետ՝ առէ ,
 « Փոխանակ զի արարեր դու այդպիսի առ իս ,
 և ոչ կամեցար արկանել զձեռն քոյ յարիւն իմ՝
 և յարիւն որդւոց իմոց , և ես ոչ արկից զձեռն
 իմ ՚ի քեզ՝ և յորդիս քոյ : Բայց երթ կաց ուր
 և հրամայեցից քեզ , և արարից ՚ի վերայ քոյ ու
 ղորմութիւնդ : Եւ թէպէտ բազում անգամ աւ
 ղաղակեցին կողմունքն՝ թէ « Սեուցիդ , սակայն
 նա ոչ կամեցաւ լսել նոցա : Եւ հրամայեաց տա
 նել զնա՝ և զկին նորա՝ և զորդիս նորա ՚ի կղզի՝
 և ՚ի քաղաքն նեղութեանն՝ որում Լքսորն կո
 չեն :

Գտաւ լեալ ՚ի խորհրդեանն յայնմիկ և Գաւ
 լիթ Սահառունի , զոր կապեալ Սթեփայ՝ առաւ
 քէ ՚ի պաղատն : Եւ հատեալ նմա զկապանս իւր
 ՚ի ճանապարհին , սատակէ զսրսն՝ որք տանէին
 զնա :

Եւ դարձեալ անդրէն միաբանէ ընդ ինքեան
 զգաւրո չայոց՝ յարձակի ՚ի վերայ Սթեփի Գլ
 նունւոյ զաւրավարին Յունաց , հարեալ սատա
 կէ զնա՝ և զՍարազ Գնել Գնունի : Եւ առ յին
 քնն զաւրավարութիւնն կամակեցութեամբ և սկ
 րով ամենայն զաւրացն :

Իսկ թագաւորն առնէ ըստ ինդրոյ իշխանա
 ցնն զնա իշխան ամենայն աշխարհոցն՝ և տայ նը
 մա պատիւ Կորապաղաոութեանն , և հաստաւ
 տէ զնա ՚ի ծառայութիւն իւր , և կալեալ զիշ
 խանութիւնն՝ ամս ք ամենայն ճոխութեամբ մե
 ծապէս :

Եւս անարգեալ ՚ի զաւրացն՝ հալածեցաւ ,

և անմիաբան ընալ ամենայն ազատացն՝ կորուսին զերկիրս Հայոց : Ի այց միայն աստուածասէր իշխանն Ուշտունեաց գաւառին թէոդորոս կազմէր զզաւրս իւրոյ կողմանն հանապաղ և զգուշանայր զտիւ և զգիշեր ըստ իւրոյ քաջ իմաստութեանն , ոչ սակաւ աւճիրս գործէր 'ի թըշնամեացն : Եւ շինեալ զԼ՝ղթամար կղզի՝ անդ ապրեցուցանէր զբազում գաւառս :

ԳԼՈՒԽ Լ .

Բարձումն Սասանականին որ կալա զիշխանութիւնն ամս չիք . և ծագումն Մահմէտի . և մուտ որդւոցն խմայելի յաշխարհն Հայոց . մահ Երակի՛ն և Թագաւորել Կոստանդեայ :

Օ ԱՐԱՎՍԹԵԱՆՆ ճառեցից զգաւակէ . ոչ զազատէն , այլ զայն՝ որ յաղախնոյն ծնեալ , յուրոյ վերայ անսուտ կատարեալ աստուածային բանըն , եթէ « Ձեռք նորա յամենեւեան , և ամենեցուն ձեռք 'ի նա » :

Հայնժամ երթեալ ժողովեցան յԷդեսացւոց քաղաքն՝ երկոտասան ազգ ամենայն ցեղիցն Հըրէից : Եւ եղեւ իբրեւ տեսին՝ թէ գնաց մեկնեցաւ 'ի նոցանէ զաւրն Պարսից , և թողին 'ի բաց զքաղաքն խաղաղութեամբ , փախեցին ըզգուռն և ամրացան 'ի նա :

Եւ ոչ ետուն մտանել 'ի նոսա զաւրացն Հըռովմայեցւոց տէրութեանն : Իսկ Թագաւորն Յունաց Երակոս հրաման ետ պաշարել զնա : Եւ իբրեւ գիտացին սոքա՝ եթէ ոչ կարեմք ու-

նեւ զդէմ նորա պատերազմաւ . խաւսեցան ընդ նմա 'ի խաղաղութիւն :

Եւ բացեալ զդուրս քաղաքին՝ երթեալ կաջին աւաջի նորա : Յայնժամ հրաման ետ նոցա երթալ դադարել իւրաքանչիւր 'ի բնակութիւն . և գնացին նոքա :

Եւ կալեալ զճանապարհս անապատին գնացին 'ի Տաճկաստան առ որդիսն Իսմայէլի, կոչեն զնոյ իւրեանց աւգնականութին, և ծանուցանեն նոցա զհարազատութիւն իւրեանց գրոց կտաւ կաւ :

Իսկ նոցա թէպէտ և հաւանեալ վասն մերձաւոր հարազատութեանն, այլ ոչ կարէին առնել հաւսնութիւն 'ի մէջ բազմութեան նոցա : Եւ զի էին պաշտամունք նոցա բաժանեալ 'ի միմեանց :

Յայնմ ժամանակի այր ոմն 'ի նոցունց իսկ յորդուոցն Իսմայէլի՝ որում անուէն էր Սահմէտ, թանկանդար : Արպէս 'ի հրամանէն Մատուծոյ երեւեալ նոցա քարոզ՝ ճշմարտութեանն ճանապարհ : զԱբրահամեանն ուսուցանէր նոցա ճանաչել զԱստուած :

Սանաւանդ զի՝ հմուտ և տեղեակ եւս էր Սոփիստական պատմութեանն : Արդ՝ զի վերուստ էր հրամանն, 'ի միոջէ հրամանէ ժողովին ամենեքեան 'ի միաբանութիւն աւրինացն : Եւ թողեալ զունայնութեան պաշտամունսն՝ դառնային առ Աստուած կենդանի՝ որ երեւեցաւ հաւրն նոցա Աբրահամու :

Արդ՝ աւրինադրէ զնոսա Սահմէտ, ոչ ուտել մեռելոտի, և ոչ ըմպել գինի, և ոչ խաւ-

սեւ սուտ, և ոչ խառնակիլ 'ի պողնկութիւն :
 Եւ ասէր, « Երդմամբ խոստացաւ Լ'ստուած
 զերկիրն զայն Լ'բրահամու և զաւակի նորա յետ
 նորա մինչեւ յաւիտեան :

« Եւ կատարեաց որպէս խաւսեցաւն առ այս
 նրմ ժամանակաւն մինչ սիրէրն զԻսրայէլ : Իսկ
 արդ' գուք էք որդիք Լ'բրահամու, և կատա-
 րէ Լ'ստուած զխոստումն Լ'բրահամու, և զա-
 ւակի նորա 'ի վերայ ձեր. այլ միայն սիրեցէք
 զԼ'ստուածն Լ'բրահամու՝ և երթայք կալարուք
 զերկիրն ձեր՝ զոր ետ Լ'ստուած հաւր ձերում
 Լ'բրահամու, և ոչ կարէ որ ընդդէմ ձեր կա-
 պատերազմաւ՝ զի Լ'ստուած ընդ ձեզ է » :

Յայնժամ ամենեքեան ժողովեցան միաբան
 յԵւիւլայ մինչեւ ցՍուր՝ և յանդիման Եգիպ-
 տոսի, և գնացին յանապատէն Փառանու եր-
 կոտասան ցեղ՝ ըստ ցեղի տանց նահապետաց
 իւրեանց : Եւ բաժանեցին ժբ հազար արանց՝
 որ յորդուոցն Իսրայէլի 'ի ցեղսն իւրեանց, հա-
 զար այր մի 'ի ցեղ մի՝ առաջնորդել նոցա յեր-
 կիրն Երուսաղէմի :

Եւ չուեալք գնացին բանակք բանակք ըստ
 իւրաքանչիւր նահապետութեանց, Եփեռութ.
 Կեդար. Լ'բդիւղ. Սոսամբ. Սաստ. Սասմայ.
 Իդովմա. Սասէ. Քողգատ. Թեման. Յետուր.
 Եփեհ, և Կեդմայ :

Լ'ստ են ազգք Իսմայէլի : Եւ հասեալ յԵ-
 ւաբովթ Սովաբու 'ի սահմանս Ռուբէնի. զի
 բանակն Յունաց բանակեալ էին յԵրաբիա, և
 անկեալ 'ի վերայ նոցա՝ յանկարծակի հարին զնո-
 սա 'ի սուր սուսերի, և փախստական արարին

զթէողոս՝ եղբայր կայսերն Լըրակղի, և դարձեալ բանակեցան յԼըրաբիա :

Լըլ ամենայն մնացորդք որդւոցն Խորայէլի ժողովեալ միաբանեցան ՚ի միասին, և եղեն զաւր մեծ : Լըլ եղեւ յետ այնորիկ արձակեցին պատգամս առ Թագաւորն (Յունաց՝ և ասեն այսպէս, « Հաւր մերում Լըբրահամու ետ Լսուռւած զերկիրդ զայդ ՚ի կալուած ժառանգութեան՝ և զաւակի նորա յետ նորա : Լըլ մեք եմք որդիք Լըբրահամու, շատ լիցի քեզ ունել զերկիրդ մեր, ՚ի բաց Թող խաղաղութեամբ և մեք ոչ եկեսցուք յերկիր քոյ . ապա Թէ ոչ՝ տոկոսիւք պահանջեսցուք ՚ի քէն զկալեալն » :

Իսկ կայսրն ոչ առնոյր յանձն, և ըստ պատգամին պատշաճի ոչ առնէր նոցա պատասխանի, այլ ասէ « Իմ է երկիրս՝ և քոյ վիճակ ժառանգութեան անապատն, երթ գնա խաղաղութիւն յերկիր քոյ » :

Լըլ սկսաւ գունդս կազմել իբրեւ հն, և ետ նոցա զաւրավար՝ զոմն մի ՚ի հաւատարիմ ներքինեաց իւրոց, և հրաման ետ երթալ նոցա յԼըրաբիա, և պատուիրեաց չառնել պատերազմ ընդ նոսա, այլ զգուշանալ անձանց մինչեւ իւր այլ զաւրս գումարեալ արձակեսցէ յաւգնակա նութիւն նոցա :

Իսկ նոցա հասեալ ՚ի Յորդանան՝ և անցին յԼըրաբիա՝ և Թողեալ զբանակս իւրեանց ՚ի գետեզերին՝ հետիոտս գնացին ՚ի վերայ բանակի նոցա : Իսկ նոցա զմասն ինչ ՚ի բանակէն դարաւ նակալ արարեալ աստի և անտի, և կարգեալ ըզբազմութիւն խորանացն շուրջ զբանակաւն :

Եւ անկախ զուղտերամական մականդեցին չուրջ
ղբանակաւն և զլրանաւքն , և կապեցին չուա-
նաւք զոտս նոցա . այս է ամբուլթիւն բանակի
նոցա :

Եւ սորա յաւգնեալք 'ի ճանապարհին՝ ուր
ուրեմն կարացին հատանել զամբուլթիւն բանա-
կին , և սկսան սատակել զնոսա :

Հանկարծակի յարեան դարանակաւքն 'ի տեղ-
ւոյն իւրեանց և յարծակեցան 'ի վերայ նոցա ,
և անկեալ ահ տեառն 'ի վերայ զաւրացն Յու-
նաց , և 'ի փախուստ դարձան առաջի նոցա . և
ոչ գոյր նոցա փախուստ 'ի թանձրութենէ ա-
ւազոյն :

Օ՛ր թաղէին ոտքն մինչեւ 'ի սրունան , և
տագնապ մեծ յարեգականն ջերմութենէն , և
սուր թշնամւոյն 'ի վերայ նոցա : Ըրդ՝ ան-
կան ամենայն զաւրովարքն և կործանեցան : Եւ
եղեւ թիւ անկելոցն աւելի քան զերկու հազար :
Եւ սակաւք 'ի նոյսնէ ապրեալքն փախստական
անկանէին 'ի տեղի ապաստանի :

Եւ նոքա անցեալք ընդ Յորդանան՝ բանա-
կեցան Ալիքով : Յայնժամ անկաւ ահ նոցա 'ի
վերայ բնակչաց երկրին , և հնազանդեցան 'ի ծա-
ռայութիւն նոցա ամենեքեան : Յայնմ գիշերի
և երուսաղէմացիքն փախուցեալք զտէրունեան
Խաչն , և զամենայն սպասս եկեղեցեացն Լստու-
ծոյ՝ և արկեալ 'ի ծով նաւաւք ուղարկեցին 'ի
պաղատն Կոստանդնուպալսի : Եւ ապա ինդ-
րեալ նոցա երդումն 'ի նոցանէ՝ հնազանդեցան 'ի
ծառայութիւն նոցա :

Իսկ թագաւորն Յունաց այլ ոչ եւս կարաց

գումարեւ զգաւրս իւր ընդդէմ նոցա : Եւ նու
քա բաժանեցին զգաւրս իւրեանց յերիս մա
սուենս :

Սասն մի յԵգիպտոս՝ որ երթեալ կալան
մինչեւ ցԼ՝ դէքսանդրիա : Եւ մասն մի ՚ի հիւ
սիսոյ կողմանէ , ընդդէմ Թագաւորութեան
Յունաց , Եւ յական Թաւթափեւ կալան զվերջ
նոյ ծովուն մինչեւ ցեզր գետոյն Եւփրատայ . և
յայն կողմն գետոյն՝ զՈւրհայ և զամենայն քա
ղաքս միջագետաց : Եւ մասն մի յարեւելս ՚ի
վերայ Թագաւորութեանն Պարսից :

Եւ նուազեցաւ Թագաւորութիւնն Պարսից
՚ի ժամանակին յայնմիկ . և զաւրք նոցա բաժան
եալ յերիս մասուենս . յայնժամ զաւրացն Իսմա
յէլն՝ որ էին գումարեալ ՚ի կողմանս յարեւելից ,
երթեալ պաշարեցին զՏիպբոյն , զի անդ նստէր
Թագաւորն Պարսից :

Եւ զաւր աշխարհին Սարաց գումարեալ ՚ի
ձեռն զաւրավարին իւրեանց Ռըստոմայ ձեւ վա
ռելոց՝ ժողովեցան և գնացին ՚ի վերայ նոցա ՚ի
պատերազմ . յայնժամ Թողեալ զքաղաքն՝ անցին
յայնկոյս գետոյն Վելադայ : Եւ գնացին և ան
ցին նոքա զգետաւն՝ և պնդեցան զհետ նոցա ,
և նոքա ոչ դադարեցին մինչեւ ՚ի սահմանս իւր
եանց՝ ՚ի գեւղն՝ որ կոչի Հերթիճան :

Եւ սոքա պնդեալք զհետ նոցա՝ և չոքան
բանակեցան ՚ի դաշտին : Եւ անդ և Սուշեղ
Սամիկոնեան որդի Դաւթի՝ զաւրավարն Հայոց
երեք հազար սպառազինաւք . և Վրիգոր իշխա
ւորն Սիւնեաց տէրն՝ իւրամբ :

Եւ եղև յարձակումն ՚ի վերայ միմեանց . և

փախեան զաւրն Պարսից առաջի նոցա, իսկ նոքա զհետ մտեալ հարին զնոսա 'ի սուր սուսերի իւրեանց՝ և մեռան ամենայն նախարարքն գլխաւորք. մեռաւ և զաւրավարն Սըստամն. սպանին և զՍուշեղ երկու քեռորդւովքն. և զՍըրիգոր Սիւնեաց տէր միով որդւով:

Եւ այլքն զերծեալ գնացին փախստական յաշխարհն իւրեանց. և իբրեւ եկին հասին մը նացորդք զաւրացն Պարսից յՍտրպատական գուժարեալ ժողովեցան 'ի մի վայր: Եւ նստուցին իւրեանց զաւրավար՝ զՍոռոհիազատ, և փութացեալ 'ի Տիգրոն՝ էառ զամենայն գանձս թաւաւորութեանն, և զքնակիչս քաղաքացն և ըզթագաւորն իւրեանց:

Եւ փութացաւ հասուցանել յՍտրպատական, և իբրեւ մեկնեալ հեռացան՝ յանկարծակի եհաս 'ի վերայ նոցա զաւրն Իսմայէլի: Եւ նոքա զարհուրեալ թողին զգանձս՝ և փախեան, և զքնակիչս քաղաքաքին. փախեաւ և թագաւորն իւրեանց, և անկաւ 'ի զաւրն Հարաւոյ:

Իսկ նոցա առեալ զգանձն ամենայն դարձան 'ի Տիգրոնն, առին և զքնակիչսն քաղաքացն, և աւերեցին զամենայն երկիրն:

Յայնժամ կատարեալ երանելւոյն Երակլի զկեանս իւր բարւոք ծերութեամբ. և էին աւուրք իւրոյ թագաւորութեանն ամբ չ:

Երդմնեցուցանէ զորդի իւր զԿոստանդին՝ առնել (գթութիւն) 'ի վերայ ամենայն յանցաւորացն՝ զորս հրամայեալ էր առնել յաքսորն. և դարձուցանել զնոսա յիւրաքանչիւր տեղիսն: Երդմնեցուցանէ և վասն ասպետի՝ ածել զնա և

զկին նորա և զորդիս նորա, և հաստատուել 'ի կարգն առաջին: Եւ եթէ կամեսցի գնալ յաշխարհն իւր, երդուեալ եմ նմա. մի եղիցի սուտ երդումն իմ: Արձակեա զդա՝ և թող երթայ իսպաղողութեամբ:

Մենաւ Ուրակղոս, և Թագաւորեաց որդի նորա Կոստանդին : Եւ ոչ որ ընտրեցաւ զաւրա վար յաշխարհին Հայոց . քանզի անմիաբան լեալ իշխանացն՝ մեկնեցան ՚ի միմեանց :

Եւ եւ զաւր ապականիչ յԱսորեստան կողմա-
նէ ընդ ճանապարհս ձորոյ յաշխարհն Տար-
նոյ . առին զնա՝ և զՍղնունիս՝ և զԼիդիոփիտ : Եւ
ճանապարհ կալեալ ՚ի Բերկրոյ ձորն ընդ Որդս
պոյ՝ և ընդ Գողովիտ՝ Թափեցան յԱյրարատ :

Եւ ոչ որ կարաց 'ի զաւրացն Հայոց արկա-
նել գոյժ 'ի 'Իլլին աւան , բայց արք երեք յիշ-
խանացն՝ որք երթային ժողովել զզաւրն ճապա-
ղական , Թէոդոս Վահեւունի . և Խաչեան Ա-
ռաւեղեան . և Հապուհ Ամատունի :

Այս գնացեալ փախստական 'ի 'Ղըւին, և հասեալ 'ի կամուրջն Աեծամաւրի, 'ի բաց աւերեցին, և ինքեանք անցեալք գոյժ արկանել 'ի յաւանին: Եւ 'ի բերդն ժողովեցին զամենայն մարգիկ աշխարհին՝ որ եկեալ էին 'ի Կութս ապետանին:

Իսկ թէ ոգորոտն գնացեալ 'ի 'Նախճաւան
քաղաք : Եւ հասեալ թշնամին 'Բուշայն 'ի կա-
մուրջն Սեծամաւրի ոչ կարաց անցանել , բայց
ունէին առաջնորդ իւրեանց զ\|արդիկ ի չխան
Սողաց՝ որ կոչէր Լենիկ :

Լուս անցեալ ընդ կամուրջն Սեծամաւրի,

հարին ասպատակաւ զամենայն երկիրն , և ժողովեալ զաւար և զգերութիւն բազում յոյժ , և եկեալ բանակեցան 'ի յեզր Սայրւոյն խոսրակերտի :

Եւ եղեւ յաւուրն հինգերորդի դիմեցին 'ի վերայ քաղաքին . մատնեցաւ քաղաքն 'ի ձեռն նոցա . քանզի արկին մուխ շուրջանակի , մերժեցին ծխովն և նետաձգութեամբն զպահապանս պարսպին , և կանգնեալ սանդուխս՝ ելին 'ի պարիսպն և անկեալ 'ի ներքս բացին զդուռն քաղաքին :

Եւ դիմեալ 'ի ներքս զաւրբ թշնամեացն սատակեցին սրով զբազմութիւն քաղաքին , և առեալ զաւար և զկապուտ քաղաքին՝ ելին և բանակեցան 'ի նմին բանակատեղն . որ աւր ի էր Տրէ ամսոյն՝ յաւուր ուրբաթի :

Եւ դադարեալ աւուրս ինչ՝ ելին և գնացին ընդ նոյն ճանապարհ՝ ընդ որ եկեալն էին : Եւ խաղաղացուցին զբազմութիւն գերւոյն լէ հազար ոգի : Իսկ Հայոց Սշտունեաց տէրն դարսնակալ եղեալ 'ի՝ Խոգովիտ գաւառի՝ դիմէ 'ի վերայ նոցա սակաւուք :

Եւ ոչ կարաց զդէմ ունել նոցա , փախստաւ կան լինի առաջի նոցա . և նոքա զհետ մտեալ նոցա՝ սատակէին զբազումս 'ի նոցանէն . և ինքեանք չորսն անցին յՍորեստան :

Եւ եղեւ այս յամս Լզրի Կաթուղիկոսի : Իսկ 'ի ձեռն այնր պատերազմի 'ի կայսերէ հրաման հասեալ զաւրավարութեանն Թէոդորոսի

* Ի փառում օրինակի " Խոսրովակերտի " :

Ռշտունեաց տեառն՝ հանդերձ Պատրութեան
պատուով :

Այս ամենայն լինի 'ի ձեռն Կաթուղիկոսի
'Երսիսի՝ որ յաջորդեցաւ 'ի նմին ամի յաթու
Կաթուղիկոսութեան՝ փոխանակ Լզրի Կաթու
ղիկոսի :

Բայց յորժամ ելին յարեւելք որդիքն Խամա
յելի 'ի Սին անապատէն , ոչ ել ընդ նոսա և
Թադաւորն նոցա Ամու , այլ իբրեւ յաղթեցին
պատերազմաւք վանեալ զերկոթին Թադաւորու
թիւնն՝ կալաւ Ելզիպտոսէ մինչեւ ցլեառն մեծ
Տորոս . և 'ի ծովէն արեւմտից մինչեւ ցՍարս ,
և Խուժաստան : Ապա ելին արքունական բանա
կաւքն 'ի բուն սահմանս կալուածոցն Խամայելի :

Եւ հրաման ետ արքայ ժողովել զնաւ՝ և ըզ
նաւորդս բազումս , և անցանել ընդ ծով 'ի հա
րաւակողմն , յարեւելք 'ի Պարսս . և 'ի Սադաս
տան , և 'ի Սընտ , և 'ի Սըրման , յաշխարհն
Տուրան . և 'ի Սակուրան՝ մինչեւ 'ի սահմանս
Հնդկաց :

Իսկ զաւրացն փութանակի պատրաստեալ՝
զհրամանսն կատարէին , և այրեցին զամենայն
երկիրն , և առեալ զաւար և զկապուտ՝ դարձան
անդրէն արշաւանս դնելով 'ի վերայ ծովուն մը
կանանցն՝ հասանէին 'ի տեղիս Իւրեանց :

Օայս լուսք յարանց դերելոց 'ի Խուժաստան
Տաճկաստանէ , որոց ինքեանք իսկ ականատես
եղեալ պատմեցին մեզ զայս բան :

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Վասն Հրէից և չար խորհրդաց նոցա :

ԼՍԱՑԻՑ և զհրէիցն զապստամբողացն ըզխորհուրդսն՝ որ սակաւ ժամանակս աւգնակա նութիւն գտեալ 'ի Հագարացոցն , առին խորհուրդ շինել զտաճարն Սողոմոնի : Եւ գտեալ զտեղի՝ որ կոչի սրբութիւն սրբութեանց՝ շինեցին զնա խարսխով շինուածով տեղի աղաւթից իւրեանց : Եւ նախանձեալ ընդ նոսա Խամայէլացոցն՝ մերժեցին զնոսա 'ի տեղւոջէ յայնմա նէ :

Եւ անուանեցին զնոյն աղաւթից իւրեանց , նոքա յայլում տեղւոջ անդէն յատակս տաճարին շինեցին այլ տեղի աղաւթից իւրեանց : Եւ անդէն առաջի արկեալ զիւրեանց չարութեան խորհուրդ՝ լնուլ կամեցեալ զԵրուսաղէմ ծայր 'ի ծայրէ արեամբ ջնջել զամենայն քրիստոնեայսն Երուսաղէմէ :

Եւդ՝ այր տմե 'ի մեծամեծացն Խամայէլի երթայր յերկրագութիւն 'ի տեղի աղաւթից իւրեանց միայն , 'ի դիմի հարան նմա արք երեք Հորէայք 'ի գլխաւորաց նոցունց , որոց էին սպանեալ խոզս երկուս՝ և տարեալ եդեալ 'ի տեղի աղաւթիցն , և զարիւնն հեղեալ ղորմովք և զյատակաւք տանն * :

* Ի լուսանց բնագրիս գրեալ էր այսպէս . « Սէբէոս ժամանակից ան Խամայէլեաց :

Լլւ եղեւ իբրեւ եհաս զնոսա այրն՝ զտեղի եառ և խաւսեցաւ ընդ նոսա . « զքնչ խաւսեցաւ » և նոքա պատասխանեալ նմա զանց արարին զնովաւ , և գնացին :

Լլւ նա իսկոյն մտեալ 'ի ներքս կալ յաղաւթըս ետես զչարիս , և դարձաւ փութանակի՝ զի կալցի զարսն : Լլւ իբրեւ ոչ եգիտ զնոսա՝ լուռ եղեւ և դնաց 'ի տեղի իւր . և ապա բազումք մըտեալ տեսին զչարիսն , և գոյժ արկին քաղաքին :

Լլւ ուսուցին Հրէայքն իշխանին՝ թէ քրիստոնեայքն պղծեցին զտեղի աղաւթիցն . հրամանն ետ իշխանն՝ և ժողովեցին զամենայն քրիստոնեայքն , և մինչ կամէին զնոսա սրով սատակել՝ եկն այրն և եկաց յանդիման : Լսէ , « Ի՞նչ էր հեղուք զայդչափ արիւն 'ի տարապարտուց : Հրամայեցէք ժողովել զամենայն Հրէայոգ , և ես ցուցից զմահապարտն » :

Լլւ եղեւ իբրեւ ժողովեցին զամենեան , և մտեալ 'ի մէջ նոցա՝ ծանեաւ զարսն զերիսն՝ որ դիպեցան նմա : Լլւ կալեալ զնոսա՝ դատեցան ահագին դատաստանաւք , մինչեւ յայտնեցին զխորհուրդն : Լլւ զի իշխանն ոցա էր 'ի Հրէից անտի , հրամայեաց սպանանել արս վեց զգլխաւորս խորհրդեանն . և այլոցն թոյլ ետ գնալ 'ի տեղի իւրեանց :

Մեռանիլ կոստանդնի դաւեալ 'ի մօրէն' և թագաւորել Երակլոսի որդւոյ երկրորդ կնոջն Երակլեայ . գալ 'ի կոստանդնուպօլիս վաղէն տինի զօրավարի և նստուցանել թագաւոր զկոստաս զորդի կոստանդնի . պատերազմ Պարսից ընդ Իսմայէլացիսն և պարտիլ . դառնալ վարազտիրոց Ասպետի յոքսորէ , և բազմաց . գալ Իսմայէլացւոց յԱտրպատական և բաժանիլ յերիս . առին զբերդն Արծափու արշաւեալքն 'ի գունդն ակփհական :

Եւ եղեւ 'ի մահուանն Երակլի թագաւորեաց կոստանդին որդի նորա , և կարգէ 'ի վերայ զաւրաց իւրոց զաւրավարս զՎաղէնտիանուսըն , որ կոչէր Արշակունի : Եւ հրամայեաց իւրոց երթալ յԱրեւելս :

Եւ սակաւ ինչ աւուրս թագաւորեալ կոստանդին , դաւեալ 'ի Սարտինայ մաւրէ իւրմէ' 'ի կնոջէն Երակլի' մեռանէր : Եւ թագաւորէ Երակլոս որդի Երակլեայ՝ որ 'ի Սաւրինեայ Աւագոստեայ . քանզի կոստանդին էր յառաջին կնոջէն :

(Եւ) Վաղէնտինի գործեցեալ իրս՝ գնայ 'ի վերայ նորա զաւրու իւրով 'ի կոստանդնուպաւելիս :

Եւ կալեալ զՍարտինէ կտրէ զլեզու նորա՝ և ապա սպանանէ զնա հանդերձ երկու որդւովքն նորա : Եւ նստուցանէ թագաւոր զկոստաս զորդի կոստանդնի , և անուանէ յանուն հաւրն իւրոյ կոստանդին :

Եւ ինքն գումարէ զգաւրսն , և գնայ ընդ Արեւելս : Եւ եղեւ յառաջնում ամի կոստանդ-

եայ Թագաւորին (Յունաց : Լը յամի տասնե-
րորդի (Յազկերտի արքային Պարսից՝ գումարե-
ցան զաւրբն Պարսից ընդ Իսմայէլն կը արանց
վառելոց սպառազինաց : Լը Իսմայէլացւոցն ճա-
կատեցան ընդդէմ նոցա խն արանց սուռերա-
մերկաց , և բաղխեցին զմիմեանս պատերազմաւ
'ի Սարսըս գաւառի , մինչեւ յերիս աւուրս
յերկարեալ պատերազմն . մինչեւ նուազեալ եր-
կոցունցն կողմանց հետեւակն մարտին :

(Յանկարծակի ազդե եղեւ զաւրացն Պարսից՝
եթէ եկն զաւր յաւգնականութիւն Իսմայէլաց-
ւոցն : Լը փախեան զաւրն Պարսիցն 'ի բանա-
կէն զգիշերն ամենայն , և մնացորդքն զաւրուն
Իսմայէլն գնացին 'ի վերայ նոցա ընդ առաւու-
տըն :

Լը ոչ զոք գտին 'ի բանակին . և ասպատակ
սփռեալ ընդ ամենայն երեսս երկրի՝ հարին ըզ-
մարդ և զանասուն սրով . և առեալ բերդս իբ՝
սատակեցին զամենայն կենդանի՝ որ 'ի նոսա :

Իայց զահագին աղէտս հենին Իսմայէլն՝ որ
բորբոքեաց հրդեհեալ զծով և զցամաք , ով կա-
րիցէ պարտել : Իայց երանելին 'Իանիէլ կան
խաւ . գուշակէ մարդարէութիւնն զայոպիսի նե-
ղութեանս՝ որ եկն եհաս 'ի վերայ երկրի՝ որ չորս
գազանաւք նշանակէ զչորս Թագաւորութիւնսն՝
որ յառնելոցն էին 'ի վերայ երկրի :

Լը նախ առաջին զԼրեւմտից Թագաւորու-
թիւնն զմարդացեալ գազանն , որ է (Յունաց . և
յայտ անտի է : Լիւ է « Թափեցան վարձգաթեւ-
քըն՝ և ջնջեցաւ յերկրէ » : Օգիւական կռամու-
լութեանն ասէ զՋնջումն : Լը եկսոց իբրեւ 'ի

վերայ ոտից մարդոց, և սիրտ մարդոց տուտաւ նմա ր :

Եւ ահա գաղանն երկրորդ նման արջոյ, և եկաց 'ի կողմն մի՝ յԱրեւելից կողմանէ : զԱռաջնականին ասէ թագաւորութիւն : « Եւ կողք երեք 'ի բերան ունելով ր : զՊարսից՝ և զԱրաց՝ և զՊարթեւաց թագաւորութիւնն :

Եւ յայտ անտի է՝ որ ասէին ցնա, « Արի կեր զմարմինս բազմաց ր : Որպէս և եկեր իսկ ամենեցուն գիտելով :

« Իսկ գաղանն երրորդ իբրեւ զինձ, և չորք թեւք թռչնոյ 'ի վերայ նորա՝ և չորք գլուխ գաղանին ր : զՀիւսիսային ասէ թագաւորութիւն՝ Գոգ՝ և Սագոգ, և երկու ընկերք նոցին՝ որոց տուաւ իշխանութիւն թռչել զաւրութեամբ 'ի ժամանակի իւրում 'ի կողմանս Հիւսիսոյ :

« Իսկ գաղանն չորրորդ ահեղ և զարմանալի, և ժանիք նորա երկաթիք, և մագիլք նորա պղղինձիք, ուտէր և մանրէր՝ և զմնացուածսն առտան կտորէր ր :

Եւ չորս յարուցեալ 'ի Հարաւոյ կողմանէ Իսմայէլեան թագաւորութիւնն . որպէս հրեշտակապետն մեկնեաց՝ եթէ « Գաղանն չորրորդ թագաւորութեանն կացցէ որ առաւել քան զամենայն թագաւորութիւնս, և կերիցէ զամենայն երկիր ր :

ր Եւ թ եղջիւրք՝ թ թագաւորք յարիցեն, և զկնի նորա յարիցէ այլ՝ որ առաւել է չարեաւք քան զամենայն առաջինսն ր . և որ 'ի կարգին է :

Եւ եղեւ յերկրորդում ամի Կոստանդի՝ թռռին երանելոյն Երակի՝ խորհէր Վաղենտին

անտի 'ի միտս իւր ճարտարութեամբ խաբել ըզ
Սինկղիտոսն , և համբառնալ զինքն 'ի պատիւ
Թագաւորութեանն , որպէս զի պսակեալ զինքն
այնպէս արասցէ զգաւրավարութիւն :

Եւ ծանրացոյց զլուծ ծառայութեան 'ի վե-
րայ բնակչաց քաղաքին , և զայն երեք հազար
սպառազէնս՝ զոր ընդ ինքն տարաւ , և զաւրս
բազումս այլ միաբանեալ՝ իւր Թիկսէնս հառ-
տատէր :

Յայնժամ ժողովեցան արք քաղաքին 'ի սուրբ
եկեղեցին Մտուծոյ առ հայրապետն՝ և ծանու-
ցանեն նմա բառնալ զծանրութիւնն ծառայու-
թեանն , և առաքեցին առ Վաղենատին 'ի բաց
բառնալ զծառայութիւն զայն , և նա ոչ կամեցաւ լսել :

Եւ անդ էր մի ոմն յիշխանացն՝ որում անունն
էր Մնտոնինոս , ասէ ց՝ Վաղենատին « Օ ինչ է նո-
ցա միաբանութիւնն այն և խորհուրդն . կամ
զի իսկ իշխեցին համարձակաբար արձակել առ-
քեզ զայսպիսի բանս . բայց եթէ հրամայեսցես
ինձ՝ ես երթայց և քակտեցից զմիաբանութիւն
նոցա և զխորհուրդն : Եւ հալածեմ զնոսա իւ-
րաքանչիւր տեղիս , զի կատարեոցին կամք քոյդ :
Եւ ասէ « Երթ և արահ որպէս ասացերդդ » : Եւ
նա յարուցեալ գնաց արամբք հազարաւք , և
իբրեւ եմնւտ յեկեղեցին , սկսաւ պատուհասել
զգլխաւորսն գանիւ : (Յոտն եկաց հայրապետն ,
և ասէ . « Հատ ոչ է իրաւացի առնել 'ի տեղ-
ւոջս յայսմիկ այդպիսի ինչ » : Եւ յարձակեալ
Մնտոնի՝ ած ապտակ 'ի ծնաւտ նորա , և ասէ
« Երթ կալ զտեղին քոյդ » : Յայնժամ խռովեալ
ամբոխն՝ յարձակեցան 'ի վերայ նորա :

Եւ ըմբռնեալ զնա քարշեցին զոտանէ 'ի մէջ քաղաքին, և այրեցին հրով: Եզդ եղեւ Վազենտինի՝ և գողումն կալաւ զնա: Եւ անդէն վաղվաղակի հեղաւ ամբոխն 'ի վերայ նորա, և քարշեալ արտաքոյ տանցն՝ գլխատեցին, և տարեալ 'ի տեղին՝ ուր այրեցին զԼնտոնինոս: Ի նշմին տեղւոջ այրեցին և զնա: Եւ զԿոստանդին հաստատեցին յաթոռ Թագաւորութեանն: Եւ արարին զաւրաւար զԹէոդորոս զոմն հաւասարիմ յիշխանացն Հայաստանեայց, յայնց՝ որ 'ի Յունաց կողմանէ:

Սա իբրեւ առ զաւրաւարութիւնն՝ աղաչեաց Թագաւորն՝ և ինդրեաց պարգեւս՝ առնել ու զՎրմութիւն այնոցիկ. զորս էր արքորեալ յԱլիւրիկէ: Եւ մանաւանդ վասն ասպետի՝ որդւոյ Սմբատայ Խոսրով Շում կոչեցելոյ:

Եւ քաղցրացոյց Լստուած զսիրա Թագաւորին՝ և հրամայեաց ածել զնոսա 'ի քաղաքն Թագաւորական: Եւ ընկալաւ զնոսա իբրեւ զսիրելիս Թագաւորութեանն, և զորդի նորա առաջին Սպաթար զՍմբատ 'ի մէջ ամենայն Սպաթարացն, և Կանտիտատ: Եւ անդէն կարգեաց 'ի կարգն առաջին յամին հինգերորդի Թագաւորութեան իւրում:

Եյնպէս և զՎահանն Խոռխոռունի. և զայլ եւս. և արձակեաց 'ի Հայս այր ոմն իշխան՝ առնուն Թումա. սա եկաց ոչ կամէր եղծանել զուխտն՝ որ 'ի մէջ կայսեր և իշխանին Սարաց. միաբանեաց զամենայն իշխանսն ընդ ինքեամբ՝ և գնաց առ իշխանն Սարաց՝ և խաւսեցաւ ընդ նմա 'ի խաղաղութիւն:

Լը առ 'ի նմանէ ինչո բազումս՝ և խոստացաւ նմա երդմամբ, զի տացէ տանել զԹէոդորոս կապանաւք 'ի պաղատն, զի նա էր իշխան աշխարհիս Հայոց : Լը դարձաւ եկն անդրէն 'ի զաւրս Հայոց : Լը իբրեւ եկն յերկիրն Կոտէից, յանկարծակի յարձակեցան 'ի վերայ նորա, կալան զնա և կապեցին, և ետուն տանել յանդիման Թագաւորին :

Իսկ արքայ Կոստանդին իբրեւ լուաւ՝ խռովեցաւ յոյժ. զի ոչ էր 'ի հրամանէ նորա կապելն. և հրամայեաց լուծանել զնա 'ի կապանացըն, և ընթեռնուլ զգիրս ամբաստանութեանն : Լը ծանուցեալ զնենգութիւնն՝ հրամայեաց կռչել զառաջեաւ և ընկալաւ զնա սիրով, և նորին իշխանութեամբն պատուով : Լը կարգեաց նմա ռոճիկ և ընդունելութիւն յարքունուստ :

Այս հրամայէ կռչել զԹուամաս զոմն, և ոչ հրամայեցաւ նմա մտանել յարքունիսն, այլ արտաքոյ քննութիւնն առնել, և արդարացուցին զԹէոդորոս Ուշտունեաց տէրն 'ի բանս իւր : Լը եղեն իրաւունս 'ի վերայ նորա :

Իսկ զԹուամաս անարգեալ 'ի բաց ընկեցին 'ի պատուոյն : Յայնժամ տեսին զմիմեանս ասպետ և Թէոդոս Ուշտունեաց տէրն, և հեղուին արտասուս 'ի վերայ պարանոցի իւրեանց՝ զի էին սննդակիցք միմեանց 'ի դրանն Խոսրովայ արքային Պարսից :

Իայց ասպետ ոչ կարաց նուաճիլ ընդ իշխաւութեամբն (Յունաց, այլ արկ 'ի միտս իւր նենգութիւն. և հրամանս ինդրեաց 'ի Թագաւորէն Կոստանդեայ՝ զի արձակեսցէ արս չորս յըն

տանեաց իւրոց 'ի Հայս' տանել առ նա զինչս իւր :

Եւ հրամայեաց Թագաւորն տալ նմա զհրաւանան . իսկ նա այլակերպեալ զինքն՝ առ ընդ իւր արս երիս , և հասեալ 'ի ծովեզը՝ եցոյց զհրամանըն արքունի : Եւ 'ի նաւն և էանց ընդ ծովն , և հապճեպ գնացեալ 'ի նմանութիւն Թռչնոյ՝ եկն եհաս փութանակի 'ի Տայս՝ և ամրացաւ անդ . քանզի ընկալան զնա Տայեցիքն խնդութեամբ :

Յայնմ ժամանակի ոչ սակաւ յուզմունք լինէին 'ի մէջ աշխարհիս Հայոց . քանզի փութանակի եկն եհաս հրամանն արքունի առ զաւրաւարն Հայոց ունել զամենայն անցս ճանապարհացն , և յուզել յամրոց աշխարհին : Լսպա ազգ լինէր՝ եթէ եկն և ամրացաւ 'ի Հայս 'ի Տայս :

Յայնժամ հրաման եւո զաւրաւարն Յունաց Թէոդորոս հանդերձ իշխանաւքն զաւրուն՝ և նախարարաւքն Հայոց՝ արձակել զՆերսէս Կաթողիկոս առ ասպետ , և տանել նմա երդումն հաւատարմութեան՝ 'ի խնդրել նմա զիշխանութիւն աշխարհին , և ածել նմա զկին իւր՝ և զորդիսն :

Եւ գնաց Կաթողիկոսն , հաստատեաց առ նմա զերդումն , զի մի այլ ուրեք կալցի ճանապարհ . և դարձաւ եկն անդրէն : Եւ գրեցին նոքա առ Թագաւորն Կոստանդին առնել նմա ըստ երդմանն , զոր խոստացաւ , քանզի էր գրեալ ասպետ առ Թագաւորն այսպէս : Եթէ ,

“ Դառայ քոյ եմ , և ոչ ուրեք երթամ 'ի ծառայութենէդ ձերմէ . բայց զի ասացին ցիս ոմանք՝ եթէ “ Լնդրէն երթալոց ես՝ ուստի եկիւ

րընդ : Վասն այնորիկ զահի հարայ և փախեայ . բայց եթէ արժանի համարիք՝ միամտութեամբ վաստակիմ և կեամ, և մեռանիմ՝ ի վերայ ձերոյ առտուածպաշտութեանդդ :

(Յայնժամ հրամայեաց թագաւորն Կոստանդին առնել զնա Կորապաղատ, և տալ նմա պըսակ պատուոյն, և զիշխանութիւն աշխարհին : Եւ հրամայեաց արձակել զկին և զորդիսն մեծաւ շքով, և ետ տանել զգահոյս արծաթեղէնըս հանդերձ այլովք մեծամեծ ընչիւք :

Արդ՝ մինչդեռ գայր հրովարտակն և պատիւըն առնել զնա Կորապաղատ, յանկարծակի եհաս նմա հիւանդութիւն և մեռաւ . և բարձին զմարմինն նորա՝ և տարան թաղեցին առ հաւրըն իւրում ի Վարիւնս :

Եւ զօրդի նորա զանդրանիկ՝ որում անունն էր Սմբատ, կարգեաց արքայ ի պատիւ հաւրիւրոյ, տուեալ նմա զիշխանութիւնն բնիկ տանուտէրութեանն ասպետութեան, և արար ըզնա Վրունդար զաւրաց իւրոց :

Եւ նմա կին ի տանէն Արշակունեաց, և յիւրոց մերձաւորացն և արձակեաց ի բանակն առ զաւրս իւր : Եւ յետ այսորիկ արձակեաց ըզթէոգորոս Ուշտունեաց տէրն ի Հայս մեծաւ պատուով, և ետ նմա զնոյն իշխանութիւն զաւրավարութեան :

Եթէ կամիցին իշխանքն Հայոց, և եթէ ոչ կամիցին . և եկն կարգեցաւ ի նոյն իշխանութեանն : Եւ եղեւ ի գալ միւսում ամի եկն զաւրըն Իսմայէլի յԱտրպատական, և բաժանեցան յերիս :

Լ'առջ մի յԼ'յրարատ . և առաջ մի 'ի սեփհա-
կան գնդին կողմանսն . և առաջ մի յԼ'ղուանս :
Լ'բդ՝ որք 'ի կողմանս սեփհական գնդին , արշաւ-
եալ սփռեցան՝ և հարեալ զամենայն կողմանսն
զայնոսիկ սրով սուսերի , առին զաւար և զգե-
րութիւն :

Եւ եկին ժողովեցան 'ի յերեւան՝ և մարտ-
եան ընդ բերդին , և ոչ կարացին առնուլ : Եկին
'ի յԱրդսպու , և ոչ նմա ինչ կարացին առնել :
Վնացին անտի և բանակեցան յԼ'րծափս՝ հան-
դէպ բերդին առ ջրովն :

Եւ սկսան սպառերազմիլ ընդ բերդին , և բա-
զում աւճիրս վնասուց գործեցին անդ 'ի բեր-
դէն : Լ'բդ՝ էր նոցա 'ի թիկանց կողմանէ , եւ 'ի
գլուխ անդր յԼ'սորենայ կողմանէ՝ որում Վախա-
նակտուցն կոչեն :

Լ'բդ՝ իջին ընդ այն արք 'ի վայր բերդէն՝ եւ
թալ խնդրել 'ի բերդէն 'Իարաւնից զաւր յաւգ-
նականութիւն իւրեանց : Եւ ետ նոցա Սմբատ
Բագրատունի որդի Վարազ Սահակայ՝ արս խ :

Եւ գնացեալ 'ի գիշերի ելին 'ի բերդն և ոչ
զգուշացան տեղւոյն . և դիտացին Իսմայէլացիքն
զտեղին , և գնացեալ 'ի նոյն հետին ելին 'ի բեր-
դըն : Եւ կալան զտեղին մինչեւ ցառաւաւտն :
Եւ արս ժ պահապանս տեղւոյն ըմբռնեցին 'ի
քուն , և սպանին :

Ազատել Տեառն զգերիսն՝ և խորտակել զԻսմայէլացիսն . հարկա-
նել զՏալս՝ զԱլիրս՝ և զԱզուանս փռելոցն յԱրարատ . նաւա-
մարտութիւն Իսմայէլացւոց ընդ Յոյնս . երթալ Պառկոպոս առ
Սաւիան իշխանն Իսմայէլի՝ և հաշտութիւն ընդ Յոյնս . գործք
Ներսիսի Կաթուղիկոսի . վեճ հաւատոյ ընդ Հայոց . պատասխան
Հայոց առ Կոստանդին կայսրն :

Եւ եղեւ յամին երկրորդի Կոստանդինի,
յամսեանն Հոռի՝ որ աւր ինչ էր ամսոյն . յա-
ւուր կիւրակէի ընդ առաւաւտս՝ ճչեցին Իսմա-
յէլացիքն ՚ի բերդին վերջոյ և առաջոյ, և հա-
րին զնոսա սրով՝ սուսերի : Եւ բազումք գահաւ
վէժ լեալ սպտակէին :

Եւ զկանայս և զմանկունս իջուցին ՚ի բեր-
դէն՝ կամէին սատակել, և ոչ գոյր թիւ գեր-
ւոյն, և անասունս պաճարացն բազում յոյժ : Եւ
եղեւ ՚ի Վաղիւ փռաւաւտուն՝ եկն եհաս ՚ի
վերայ նոցա զաւրավարն Հայոց, և եհար զնոսա
անհուն կոտորածով :

Եւ էին նոքա երեք հազարք ընտիր սպառա-
զէնս յամենայն զաւրացն Իսմայէլի, և ոչ որ զեր-
ծաւ ՚ի նոցանէ . բայց սակաւ ճողոպրեալք հե-
տեակք երթեալ ամրացան ՚ի Համբին :

Եւ ապրեցոյց տէր յաւուր յայնմիկ զբազ-
մութիւն գերւոյն ՚ի ձեռաց Իսմայէլացւոցն . և
զԻսմայէլ խորտակեաց կործանմամբ մեծաւ . և
մեռան բ իշխանքն Իսմայէլի Լւթման և Ոգոմայ :

Եւ եղեւ յաղթութիւն մեծ զաւրավարին
Հայոց, և ետ տանել զաւրավարն Հայոց զըն-

ծայս Կոստանդի 'ի պատերազմէն՝ զընտիր ընտիր երիվարացն ճ՝ ձի, զոր առեալ արքայի ուրախ եղեւ ինքն և ամենայն պաղատն, և արձակեաց անդրէն շնորհակալութիւն մեծ:

Իսկ այն զաւրն՝ որ 'ի կողմանս Լ՝յրարատեան, եհար սրով մինչեւ 'ի կողմանս Տայոց՝ Վ՝լըրաց՝ և Լ՝ղուանից՝ առ զաւար և զգերութիւն: Եւ եկին անցին 'ի Նախաւան առ այն զաւր, որ մարտ եղեալ կռուէին ընդ բերդին Նախաւանի: Իայց սակայն ոչ կարացին առնուլ զնա:

Լ՝լին զբերդն Խրամայ, և սատակէին զնոսա սրով, և զկանայս և զմանկունս գերի վարեցին:

Իսկ՝ որ 'ի կողմանս Պաղեստինացւոցն, հրաւայեաց կազմել նաւատորմիդս բազում. և եւմուտ 'ի նաւ, և կալաւ գործ պատերազմի ընդ Կոստանդնուպալիս. և ոչ յաջողեցաւ նմանաւամարտութիւնն. քանզի ելին ընդդէմ նորա զաւրացն բազմութիւն նաւաւք. և կործանեցին զնոսա 'ի խորս ծովուն, և զբազումս վանեցին հրով. և զբազումս փախստական արարեալ հալածեցին:

Իայց սակայն զարհուրեցաւ արքայն Կոստանդին. լաւ համարեցաւ տալ սակ, և առնել հաշտութիւն պատգամաւորաւք, և փութացուցանէին Իսմայէլացիք զՅոյնս՝ զի կատարեսցեն ըզբան հաշտութեանն:

Իսկ թագաւորն Յունաց Կոստանդին՝ քանզի մանուկ էր, ոչ իշխեաց կատարել առանց զաւրուն, և գրէ առ Պառկոպ՝ զի երթիցէ ընդ նրմա 'ի Իսմասկոս առ Սաւիաս. իշխանն զաւրուն Իսմայէլի, և կատարեսցէ զպայման հաշտութե

ըստ զաւրուէն կամացն :

Արդ՝ իբրեւ ետեռ Պառկոպ զհրամանն արքունի, և լուաւ բանս 'ի զաւրացն, գնաց ըզհետ նոցա 'ի 'Իամասկոս առ Սաւիաս իշխան զաւրուէն Իսմայէլի. և յայտնեաց զչափ սակին և առաց զսահմանն՝ և առ զհաշտութիւնն և գնաց :

Յայնմ ժամանակի արկ 'ի միտս իւր կաթուղիկոսն Հայոց 'Երսէս շինել իւր բնակութիւն մերձ առ ուրբ եկեղեցեացն՝ որ 'ի Սաղարշապատ քաղաքին 'ի վերայ Ճանապարհին՝ յորում առեն ընդ առաջ եղեւ Թագաւորն Տրդատ՝ սրբբոյն Ղրիգորի :

Շինեաց անդ և եկեղեցի մի յանուն երկնաւոր զուարթնոցն, որոց երեւեալ 'ի տեսլեան սրբոյն Ղրիգորի բազմութիւն երկնաւոր զաւրացն, և շինեաց եկեղեցին բարձր շինուածովք՝ և չքնաղ զարմանալեալք, արժանի 'Եստուածաշին պատուոյն՝ որում նուիրեացն :

Ա՛յ ջուր և երբեք զգետոյն և արկ 'ի գործ զամենայն վայրսն առապար, տնկեաց այգիս և ծառատունկս, և շուրջանակի պատուարեաց ըզբնակութեամբն գեղեցկադիր յաւրինուածով բարձր պարսպաւ 'ի փառս 'Եստուծոյ :

Այլ ոչ գադարեաց վիշապն այն ապստամբ, այլ թէ և աստուածամարտ լինել կամեցաւ յիւրոց խորամանկութենէ, այլ երկնէր յարուցանել հալածանս 'ի վերայ եկեղեցեացն Հայաստանեայց աշխարհին :

Քանզի յամս Կոստանդինայ Թագաւորի Թուռին Լյրակլի, արկ 'ի գործ զխորամանկութիւն

իւրոյ չարութեանն. արքանեակս կալաւ զգաւրսն, որ 'ի Յունաց աշխարհին :

Քանզի ոչ երբէք ընդունէին Հայք, զՀռոմի հաղորդութիւն Սարմնոյ և Լերեանն Տեառն : Եւ արդ՝ դրեն նոքա ամբաստանութիւն առ Թագաւորն Յունաց Կոստանդին՝ և Հայրապետն՝ Թէ « Իբրեւ զանաւրէնս համարեալ եմք յաշխարհիս յայսմիկ : Քանզի անարգանս համարին Քրիստոսի Լստուծոյ զԺողովն Քաղկեդոնի և զտումարն Եւսեբի, և նղովեն զնոսադ : Յայնժամ հրաման ետ Թագաւորն Հայրապետաւն հանդերձ, և գրեն հրովարտուի առ Հայս, զի միաբանութիւն հաւատոյ արասցեն ընդ Հռոմի զի մի խոտեսցեն զԺողովն և զտումարն զայն :

Եւ եր անդ այր մի 'ի Բագրաւան գեղջէ՝ որ էր ուսեալ զարուեստ փիլիսոփայութեան, և անուն նորա Քաւիթ : Ոչն հրամայեաց արձակել 'ի Հայս՝ զի երթեալ 'ի բաց հատցեն զհաւառակութիւնն :

Եւ ժողովեցան ամենայն Եպիսկոպոսունքն և նախարարքն Հայոց 'ի Իւլին, առ Քրիստոսաւսէր Կաթողիկոսն Երեսէս և առ բարեպաշտ զաւրավարն Հայոց Թէոդորոս Ոչտունեաց տէրըն : Եւ տեսին զհրամանս Թագաւորին, և լուսն զբանս փիլիսոփային՝ որ ուսուցանէր զԵրրորդութիւնն բաժանմամբ ըստ տումարին Եւսեբի :

Եւ իբրեւ լուսն՝ չառին յանձն փոխել զճշմարիտ վարդապետութիւնն սրբոյն Քրիգորի՝ ըստ տումարին Եւսեբի :

Հաճոյ Թուեցաւ ամենեցուն առնել Թըղթոյն պատասխանի :

Պատճեն պատասխանի թղթոյն եկելոյ 'ի Հայո 'ի Հռոմոց թագաւորէն Կոստանդինայ , զոր գրեցին Հայոց եպիսկոպոսունքն՝ և Կաթողիկոսն Ներսէս հանգերձ նախարարաւքն և զաւրավարին Թէոգորասիւ Ռշտունեաց տեառն :

ՃՇՄԱՐԻՏ ԵՒ ՈՒՂՂԱԴԱՒԱՒԱՆ

ՆԱՄԱԿ ՆԻԿԻԱԿԱՆ

Ազաւճ զքեզ , ընթերցի՛ր՝ որ զՔրիստոսնէական հաւատն ունիս Աստուածասէր :

ՀՈԳԻԱՆԿԱԼ Սարգարեիցն և յԱպքեւըցըն Քրիստոսի ունիմք զպատուէր՝ առնել աղաւթըս խնդրուածովք 'ի վերայ Աստուածասէր թագաւորութեանդ և ամենայն իշխանացն՝ և զաւրաց , և բոլորովին ամենայն Աստուածապահ պաշտաց , յոր սէրն Աստուծոյ հանգուցեալ է , և շնորհք Աստուծային պարգեւացն յայտնի են 'ի վերայ ձեր :

Օ՛ի ահա թագաւորութիւն մեծ և հզաւրքան զամենայն թագաւորութիւնս , զոր ոչ ձեռին մարդկան , այլ Աստուծոյ աջովն պսակեալ , զոր ոչ ոք կարասցէ փոխանորդել՝ բայց Քրիստոսի թագաւորութիւնս՝ Առնայէս և Քահանայապետութիւն սուրբ՝ շնորհիւն Աստուծոյ ։

Նախարարք և զաւրք Քրիստոսասէրք՝ և մեր պանծացեալ 'ի լոյս աստուածասէր թագաւորութեանդ՝ անշարժ մնացաք 'ի մեջ չար և անաւրէն թագաւորացն Պարսից :

Օ՛խ յորժամ բարձին զթագաւորութիւնն՝ և կորուսին զամենայն զաւրս աշխարհին Հայաստանեայց, և ՚ի գերութիւն վարեցին զարս և զկանայս : Իսկ ՚ի մնացելոցն վերայ սուր ելեալ և շողացուցեալ՝ ջանացաք դարձուցանել ՚ի մոլորութիւն, այլ ոչ կարացին շարժել, նաև « Լ՛մաչեցին ևս անաւրէնք յունայնուէ իւրեանց » :

Սինչեւ հրամանն տալ կաւատայ Լ՛բբայի և որդւոյ նորին Խոսրովու՝ եթէ « Իւրաքանչիւր ոք զիւր հաւատս կայցէ, և զՀայս նեղեալ ոք մի իշխեսցէ, ամենեքին մեր ծառայք են մարմնով. իսկ վասն հոգւոցն, որ զհոգիսն դատէ՝ նա գիտէ » :

Լ՛պա դարձեալ Խոսրով Որմզդի՝ յետ գերութեանն Երուսաղէմի. հրաման ետ ամենայն Լ՛պիսկոպոսաց կողմանցն յԼ՛րեւելից և Լ՛սորեստանի ժողովել ՚ի դուռն արքունի՝ և ասէ, « Եւթմ եթէ երկու կողմանք են քրիստոնէիցն, և մին զմիւսն նզովէ. զի՞նչ համարին իրաւացի : Լ՛բդ՝ միաբանութեամբ ժողովեսցին ՚ի դուռն արքունի, զի զուղիղն հաստատեսցեն և զթիւրն մեր ժեսցեն » :

Եւ ժողովեցան ամենայն Լ՛պիսկոպոսունք՝ և Լ՛րիցունք՝ և ամենայն հաւատացեալք կողմանցն այնոցիկ, և կացոյց ՚ի վերայ նոցա ոստիկան զՈրմբատ բաղբատունի զանաւանեալն Խոսրովայ Շ՛ընումիւ. և զբժշկապետն արքունի :

Եւ անդ էր ՚ի գերութեանն և Օ՛աբարիաս հայրապետն Երուսաղէմի՝ և այլ բազում իմաստասէրք, զորս գերեալ էր յԼ՛ղէքսանդրացւոց բաղբէն՝ որոց հրաման ետ արքայ Խոսրով ար-

դարութեամբ 'ի վերայ հասանել, և զճշմարտան
ծանուցանել արքայի :

Եւ ժողովեցան ամենեքեան 'ի դահլիճն ար-
քունի՝ և եղեւ աղաղակ . քանզի էին ոմանք
ուղղափառ հաւատով՝ գրով և կնքով հին թա-
գաւորացն : Եւ այլք՝ Նեստորականք , և այլ բա-
զում խառնիճաղանճ ժողովրդոց : Նաեւ Հայ-
րապետն իսկ յառաջ մատուցեալ առէր , « Ո՞ր կո-
չեսցի Նստուած այրն այն ր . և ծանուցին զբանս
թագաւորին :

Պատասխանի ետ թագաւորն և ասէ , « Ո՞ր
հրամանաւ եկն նա 'ի տեղին յայն . արդ գանալից
լիցի և գնացէ՞ր նոյնպէս և այլ բազմութիւն ա-
ղանդոց հրամայեաց հանել յատենէն . բայց մի-
այն զԼիկիականն , և զԿոստանդնուպաւլսին , և
զԿիսսոսին , և զԲաղկեդոնին հրամայեաց քրն-
նել :

Վիպեցան անդ արք երկու Եպիսկոպոս յաշ-
խարհէն Հայոց արք հաւատարիմք , զոր վասն
բռնութեան աշխարհին էին արձակեալ , զի ծա-
նուցեն թագաւորին . Կուսիտաս Սմակոնէ-
ից եպիսկոպոս . և Սատթէոս Մատուռնեաց : Ու-
նէին պատրաստական անդ ընդ ինքեանս զգիր
սրբոյն Վրիգորի :

Եւ հրամայեաց թագաւորն հարցանել՝ եթէ
« Յորոց թագաւորաց ժամանակս եղեն ժողով
քրդ այդոքիկ ր : Եւ նոքա ասացին՝ եթէ . « Նի-
կիոյ ժողովն առ Կոստանդիանոսիւ եղեւ . իսկ
Կոստանդնուպաւլսին առ Թէոդոսիւ մեծիւ . և
Կիսսոսին առ փոքր Թէոդոսիւ . և Բաղկեդո-
նին առ Սարկիանոսիւ :

Պատասխանի ետ թագաւորն՝ և ասէ , « Լըից
 թագաւորաց հրամանքն ճշմարիտ թուի լինել՝
 քան միոյն » Եւ 'ի վերայ հասեալ թագաւորն և
 վասն 'Եթստորի' թէ ո՞, կամ ո՞ւստի , և կամ յո-
 բոմ ժողովի , և թէ զինչ խաւսեցաւ » :

Եւ հրամայեաց զ'Եթստորեանքն հանել յա-
 տենէն անտի արտաքս , նոյնպէս և վասն 'Քաղ-
 կեդոնի ժողովոյն եհարց' եթէ « Լըին գլխաւորք »
 և ծանուցին նմա զամենայն :

Եւ ասացին՝ եթէ ինքեանք իսկ 'ի 'Լիկիայ' և
 Կոստանդնուպուլսի թագաւորքն՝ Կոստանդիա-
 նոս՝ և թէոգոս մեծն : Իսկ Յեփեսոս՝ Կիւրեղ
 Լղէքսանդրու եպիսկոպոսն « և 'ի 'Քաղկեդոնի'
 թէոգորետոս եպիսկոպոսն՝ որ զ'Եթստորին խոր-
 հէր » :

Եւ անդ անուանեալ Կաթողիկոսն , և այլ
 եպիսկոպոսունք յ'Եթստանէ՝ և յ'ըռաստա-
 նէ , և 'ի Խուժաստանէ , և յայլոց աշխարհաց .
 վասն որոյ հրաման ետ արքայ Խսարով քանդել
 զամենեցունց նոցա զեկեղեցիսն՝ և սրով սատա-
 կել զնոսա՝ թէ ոչ դարձցին 'ի մուրու թէնէն և
 ելանիցեն յարքայական պողոտայն :

Իսկ որք զ'Քաղկեդոնին և զ'Երաց և զ'Երուա-
 նից Կաթողիկոսսն , և այլ բազում եպիսկոպո-
 սունք 'ի Յունաց կողմանէ , և իշխանք՝ որք ե-
 կեալ էին 'ի ծառայութիւն Պարսից թագաւո-
 րին , որով և չքիայքարն իսկ հրամայեաց տալ .
 բայց ինդրեաց յետկար 'ի կաղմանցն երկոցունց :

Օնիկիայն՝ որ առ Կոստանդիանոսիւ . և զԿոս-
 տանդնուպուլսին՝ որ առ մեծն թէոգոսիւ . և
 զ'Եփեսոսին՝ որ առ փոքր թէոգոսիւ . և զ'Քաղ-

կեդոնին որ առ Սարկիանոսիւ : Եւ զամենայն քննել և 'ի վերայ հասանել :

Եւ իբրեւ ծանեալ զամենայն հաւաստեալ , և ճշմարտութեամբ 'ի վերայ եհաս՝ եհարց ցընոսա և ասէ , « Երբ երեքին ընդէր ոչ ասացին երկուս բնութիւնս՝ բաժանմամբ , որպէս զսոսայս . յայտ է եթէ պարտ է և զմեզ յերկուս բաժանել և երկուս ասել թագաւորս՝ և ոչ մի : Օ՛հ և ես յերկուց բնութեանց եմ , թէպէտ 'ի հաւրէ և 'ի մաւրէ . թէպէտ 'ի հոգւոյ և 'ի մարմնոյ :

Դ Իսայց Եստուածութիւնն թէ յամենայն տեղւոջ ոչ է , և զինչ կամի՝ զամենայն լինել կամ առնել ոչ կարէ , Եստուածութիւնն զինչ է Դ : Եւ Եւրոպայեաց հարցանել զՕլաքարիաս Հայրապետն Երուսաղէմի . և զիմաստասէրն՝ որ յԱղէքստնդրացւոց քաղաքէն , զի զարդարն ասառցեն երդմամբ :

Եւ նոցա պատասխանի տուեալ ասեն , « Եթէ ոչ էաք մեք խոտորնակս գնացեալ առ Եստուծոյ , և ոչ նա բարկութեամբ խոտորնակս գնացեալ էր առ մեզ , բայց արդ՝ երկուցեալ յԵստուծոյ առաջի ձեր զճշմարիտն ասեմք Դ :

« Հաւատ ճշմարիտ այն է՝ զոր 'ի Աիկիայն ասացին առ երանելոյն Կոստանդիանոսիւ : Եւ նմին միաբան Կոստանդնուպալսին , և Եփեսոսին . և նոցին միաբան Հայոց հաւատն ճշմարտութեամբ , իսկ Վաղկեդոնի ասացեալնն ոչ է միաբան նոցին , որպէս ձեր բարերարութիւնդ ծանեալ Դ :

Եւ հրաման տուեալ թագաւորն խնդիր առ-

նել 'ի գանձու տեղւոյն, և գտին գրեալ զնիկիայն հաւատոս ճշմարիտս, և 'ի վերայ հասեալ ըստ միաբանութեան հաւատոյ աշխարհիս Հալոց, որ էր կնքեալ մատանեալ կաւատայ արքայի՝ և որդւոյ նորա խոսրովու:

(Յորոյ վերայ հրաման ետ արքայ խոսրով՝ եւ թէ ամենայն քրիստոնեայք՝ որ ընդ իմով իշխաւ նութբս են, հաւատ զՀայոց կալեօն: Եւ որք միաբանին ընդ Հայոց հաւատոյն 'ի կողմանս Լսորեստանեայց, կամյիշով Սեորապաւլիտ, և այլք տասն Եպիսկոպոս, և Լստուածասէր Թաւադուհին Շիրին, և քաջն Սմբատ, և բժշկապետն մեծ:

Իսկ զպատճէն ուղիղ խոստովանութեն արքայ խոսրով հրամայեաց կնքել իւրով մատանեալն և տալ 'ի գանձս արքունի:

Իսկ արգ՝ զի եհան զմեզ Լստուած 'ի ճառալութենէ խաւարային իշխանութեանն՝ և արժանի արար երկնաքաղաքացի Թաւադուրութեդ. որչափ եւս առաւել պարտիմք խնդրել 'ի Քրիստոսէ Լստուծոյ վասն բարեպաշտ և աստուածասէր Թաւադուրութեանդ անշարժ մնալ մինչեւ յաւիտեանն, իբրեւ զաւուրս երկնից 'ի վերայ երկրի հանդերձ յազթութեամբ բազմաւ, տիրելով ամենայն տիեզերաց՝ ծովու և ցամաքի:

Ար թէպէտ և մարմնով էք 'ի մարգկային յազդէ, այլ ունիք զտեղիք Լստուածային աթոռոյն. և լոյս փառաց Լստուածասէր Թաւադուրութեդ լեւալ ունի զառ 'ի ներքոյս ամենայն, պսակեալ լըդ յերկնոստ. պարծանքդ ամենայն քրիստոնէից զաւրութեամբ Լստուածային խաչին նշալ

նաւն . նմանեալդ աստուածասէր աստուածապաշտ աստուածաշնորհ քաջ և յաղթող փրկութենագործ երջանիկն Նրակլի հաւրն քո՝ որ փրկեացն զամենայն երկիր ի դառն դահձէն :

Եւ այժմ զնոյն շնորհեսցէ Քրիստոս Լստուած ի ձեռն բարեպաշտութեան քոյ , և որ վասն միաբանութեան հաւատոյ խնդիր հրամայեալ էր առնել , և զգիր բարեպաշտութիւն խոստովանութեան արձակեալ էր առ մեզ անաթան ծառայսս՝ զոր իբրեւ տեսաք՝ երկրպագութիւն մատուցաք , և մեծաւ խնդութեամբ փառաւորեցաք զՔրիստոս , և աւրհնեցաք զբարութիւնն :

Եւ արդ՝ այսպէս ուսաք զհաւատոցն ճշմարտութիւնն : Յովհաննէս աւետարանիչն ասէ , « Ի սկզբանէ էր բանն , և բանն էր առ Լստուած , և Լստուած էր բանն » : Եւ նոյն դարձեալ ի Կաթողիկէին իւրում ասէ , « Որ էրն ի սկզբանէ՝ զորմէ լուսքն՝ որուն ականատես իսկ եղաք , ընդ որ հայեցաք , և ձեռք մեր շաւշափեցին ի վերայ բանին կենաց : Լհա մարմին եղեւ բանն , և կեանքն յայտնեցան , և տեսաք , և վկայեմք և պատմեմք ձեզ զյաւիտենական կենացն՝ որ էր առ հաւր . և երեւեցաւ մեզ » :

Եւ նոյն Յովհաննէս ասէ յաւետարանին՝ թէ « Օչ աստուած ուրուք չիք տեսեալ » : Եւ Պաւղոս ասէ , « Օր ոչ ոք ետես ի մարդկանէ , և ոչ տեսանել կարող է » : Իսկ զիմարդ ասէ « Լկա նատես իսկ եղաք » : Եւ եթէ , « Ինչ որ հայեցաք և ձեռք մեր շաւշափեցին ի վերայ բանին կենաց » : Եւ եթէ , « Որ էրն առ հաւր՝ և ե-

րեւեցաւ մեզ ։

Այն կարի ահագին, որպէս պարտ իսկ է՝ ըստ Աստուածութեանն . և այս կարի խոնարհագոյն և մարդասիրաբար՝ ըստ մարդկային բնութեանս : Այց յայտ իսկ է , զի զմարմնանալն Աստուծոյ պատմէ . որպէս տէրունականն պատմէ բան՝ եթէ , « Որ ետես զիս՝ ետեսն զհայր ։

Օ՛հ ասաց որպէս զմի , և ոչ զմեզ որպէս զերկուս . անդ զԱստուածութենէն միայն ասէ , « Որ միայն ունի զանմահութիւն բնակեալ ՚ի լոյս ահեղ և անմատոյց ։ Իսկ արդ զմարդկութենէն և զԱստուածութենէն զի անտեսանելին ոչ երեւէր , այլ ՚ի տեսանելումն տեսանէին զան տեսանելին . զի ՚ի տեսանելումն հայրենի բնութեանն Աստուածային , և մայրենի բնութիւնն մարդկային : Օ՛հ հայրենի բնութիւնն ՚ի մարդկային բնութիւն միացաւ անփոփոխելի միութեամբ ։

Այլ ծնաւ մի տեսակ՝ Աստուած և մարդ , որպէս ճրագ Տարսոնացին պատմէ , « Սի է (ասէ) Աստուած , և մի միջնորդ Աստուծոյ և մարդկան ։ Իսկ միջնորդն միոյ ուրուք ոչ է . զի յերկոցունցն զմիութիւնն . որպէս յԱբրահամէ և ՚ի Սաուայէ Իսահակ ծնեալ միաբանութեամբ : Այսպէս և Քրիստոս ՚ի Հոգւոյն սրբոյ և ՚ի Սաւրիամայ ծնեալ մի բնութիւն՝ անզանդ և անշեփոթ միութեամբ . անճառ ըստ Աստուծոյ ՚ի հաւրէ , և զի ոչ լուծաւ կուսութիւնն ։

Արդ՝ մի է տէր (Յիսուս Քրիստոս Աստուած և մարդ . կեանք կախեալ զփայտէ առաջի աչաց՝ ըստ նախամարդարէին ձայնի , որոյ վիրաւքն բը

ժրջկեցաք ամենեքեան : Այսպէս և երանելին
(Յովհաննէս զմիաւորութիւն պատմէ 'ի կաթու-
ղիկէին իւրում՝ ասելովն , « Սա է՝ որ եկն ջրով
և հոգւով և արեամբն »- (Յիսուս Քրիստոս ոչ ջր-
ով միայն՝ այլ արեամբ և ջրով . և հոգին է՝ որ
վկայէ , զի հոգին իսկ է ճշմարտութիւն : Սոքա
երեքին են՝ որ վկայեն . հոգին՝ և ջուրն՝ և ար-
իւնն : Այլ երեքին մի են : Աթէ զմարդկան ինչ
զվկայուի ունիցիմք ապաքէն ԱՅ զվկայուին մեծ
է՝ զոր վկայեաց 'ի վիճ որդւոյ իւրոյ՝ եթէ , դա է որ
դի իմ սիրելի՝ ընդ որ հաճեցայ . դմա լուարուք ր :

Այլ ոչ բաժանեաց յերկուս բնութիւնո . և
յերկուս անձինս , և յերկուս միտս . այլ դայն և
դմայն ասելով՝ զմիութիւնն յայտ արարեալ : Այ-
սպէս և սոյն իսկ աւետարանիչն յայտնէ ասելու
վըն՝ եթէ « Հոգին և ջուրն և արիւնն , և ե-
րեքին մի են ր : Այլ 'ի միւսումն վայրի ասէ ,
« Այլ արիւնն (Յիսուսի որդւոյ նորա սրբէ զմեզ
յամենայն մեղաց ր : Ահա որդի Աստուծոյ է (Յի-
սուս Քրիստոս . և որդի մարդոյ . և երկոքինն 'ի
միասին մի բնութիւն :

Արդ՝ զի անմարմին և անմահ է Աստուա-
ծութիւնն , ամենեցուն յայտնի է . բայց այն ա-
ռաւել զարմացմամբ և բարերարութիւն լի , ըս-
քանչեւիք և յոյժ մարդասիրութեան նշանակ :

Սի անմարմինն մարմնանայր , և անտեսանե-
լին տեսանիւր , անշաւաւիւն շաւաւիւր , ան-
ժամանակն սկսանիւր , որդին Աստուծոյ որդի
մարդոյ լինէր , և զմարդկութիւն իւր խառնէր
'ի թիւ Աստուածութեանն իւրում :

Արդ՝ զիսոնարհելն մահու չափ և մահու խա-

չի՝ առաքեալն լ'ստուծոյ ասէ՝ եթէ « Մինչ Թըշ նամիքն էաք, հաշտեցաք ընդ լ'ստուծոյ մահ ուամբ որդւոյ նորա » :

Եւ դարձեալ ասէ, « Որ յիւր որդին ոչ խը նայեաց, այլ վասն մեր ամենեցուն մատնեաց ըզ նա » : Եւ դարձեալ, « Եթէ էր ծանուցեալ՝ ոչ արդեաւք զտէրն փառաց 'ի խաչ հանէին » :

Եւ դարձեալ եթէ « լ'ստուած զորդին իւր առաքեաց 'ի նմանութիւն մարմնոյ մեղաց՝ և վասն մեղաց (աշխարհի) . և դատապարտեաց զմեղս 'ի մարմնի անդ » : Օ՛հնչ իցէ դատապարտեացն . այն է զի խափանեաց զայն՝ որ զիշխանութիւն մահուն ունէր, այսինքն զսատանայ :

Իսկ զինչ և առ մշակա այգւոյն առիցէ տէրն՝ եթէ « Իբրեւ մերձեցաւ ժամանակ պաղոյն, առաքեաց զծառայս իւր առնուլ զպտուղ նորա . և կալեալ մշակացն զծառայս նորա՝ զոմանս տանջեցին, զոմանս քարկոծեցին, զոմանս սպանին . յետոյ առաքեաց զորդի իւր՝ ասէ . Թերեւս աւմաչեսցեն յորդւոյ աստի իմմէ : Իսկ մշակքն իբրեւ տեսին զորդին՝ ասեն, սա է ժառանգն, եկայք սպանցուք զսա . և մեր եղիցի ժառանգութիւնն : Եւ հանեալ զնա արտաքոյ այգւոյն ըսպանին » :

Ըրդ՝ ոչ միայն բանն է որդի լ'ստուծոյ, այլ և բանն և մարմինն . և մարմին բանին 'ի միասին . զի թէպէտ և մարդ է մարմինն, այլ և լ'ստուած է : Ըրդ որք 'ի սկզբանէ ականատեսք և սպասաւորք եղեն բանին՝ աշակերտաց իւրոց յայտնադէս ուսուցին : Եւ նոքա դարձեալ իւրեանց աշակերտաց զնոյն աւանդեցին : Եւ դարձ-

եալ զնոյն աւանդութիւն գրով հաստատեցին :

Եւ բազումք յառաքելոցն ընկալան զձեռնադրութիւն եպիսկոպոսութեան . որպէս ըզ Յուստիանոս , և զԼնանկլիտոս , և զԿղէմենտոս 'ի Հռոմ : Եւ զԼնանիաս յԷդէքսանդրիա : Եւ զՇմաւոն Կղէովպեանց յԵրուսաղէմ : Եւ զԻիոնէսիոս Լւիսպագացի յԷթէնս : Եւ ըզ միւս Իիոնէսիոս 'ի Կորնթոս : Եւ զմիւս Տիմոթէոս յԷփեսոս : Եւ զՏիտոս 'ի Կրետէս : Եւ զՊաւղիկարպոս 'ի Օմիւռնիա Լսիացւոց : Եւ զԼուդիա՝ որ է Պետրոս յԵնտիոք : Եւ Լորենիոս Պալմիրեացի աշակերտ Պաւղիկարպոսի յեկեղեցւոջն Լաւոդիկեցւոց :

Եւ այլ եւս անթիւ բազմութիւն սքանչելի եպիսկոպոսաց՝ և քահանայից՝ և հոգեկիր ճարտասանից՝ փիլիսոփայից՝ և սքանչելի մանկանց եկեղեցւոյ , որք զճշմարիտ հաւատս եկեղեցւոյ ըստ առաքելական ձայնին գրով գրողմեցին յիւրաքանչիւր յեկեղեցիս :

Յայտնի 'ի Նիկիական ժողովոյն է , զի և նուքա լիով էին ամենեքին աշակերտք՝ որք յառաքելոցն ընկալան՝ և 'ի Նիկիա զնոյն հաստատեցին : Քանզի ասացին զորդւոյ՝ եթէ « Նոյն բռնութիւն Հաւր , որով ամենայն ինչ եղեւ յերկինս և 'ի վերայ երկրի . որ յաղագս մեր մարդացաւ՝ և յաղագս մերոյ փրկութեան » :

Եւ յայէս և սուրբն Պրիգոր յառաջնոցն ուսեալ՝ մեզ վարդապետեաց՝ եթէ « Որ 'ի մարմինն հաւատացին՝ ծանոյց նոցա զԼստուածութիւնն իւր . և որք 'ի մարմնոյն գթեցին՝ ուրացան զբռնութիւն նորա : Քանզի մարմնացաւ 'ի մի բը-

նուլթիւն . և խառնեաց միացոյց զմարդկուլթիս
ընդ իւրում լստուածութեանն՝ զանմահն ընդ
մեռելոտոյս՝, զի զամենայն մարդիկ անքակ ա-
րասցէ յանմահ լստուածութենէ իւրմէ Դ :

Լրդ՝ ունիմք մեք հաւատս՝ ոչ ՚ի նորագու-
նից սահմանեալ, այլ որպէս ընկալաք մեք ՚ի նբ
առաքելոցն ՚ի ձեռն հայրապետին մերոյ սրբոյն
Պրիգորի վարդապետելով զՏրդատ արքայ, և
զիշխանն Հայոց աշխարհին, գոգցեա եթէ՝ Է. ա-
մաւք յառաջ քան զԿոստանդիանոս :

Եւ եւ սուրբն Սեւոնդ մեծ արքեպիսկոպոսն
Կեսարու՝ ուր սնեալ և ուսեալ էր սուրբն Ս-
րիգորիոս . որ և ձեռնադրեացն իսկ զնա ՚ի քա-
հանայապետութիւն, և նա զնոյն հաստատեաց
զաւանդութիւն :

Երկրորդ անգամ դարձեալ ՚ի Նիկիայն ժողո-
վեցան սուրբ և ճշմարիտ հարբն հրամանաւ աստ-
ուածասէր Թագաւորին Կոստանդիանոսի, և ՚ի
բաց եբարձ զամբարիշտ ազանդոյն մոլեգնու-
թիւնն, և սերմանեցին հաւատս ճշմարիտս ընդ
ամենայն տիեզերս :

Ուստի և մերն հանդիպեալ անդ սուրբն Ռըս-
տակէս որդի սրբոյն Սրիգորի՝ որ ընկալաւ զհը-
րամանս հաւատոյ ՚ի սուրբ ժողովոյն և ՚ի մեծ
Թագաւորէն Կոստանդիանոսէ, բերեալ մատոյց
առաջի Քրիստոսասէր Թագաւորին Տրդատայ՝ և
սուրբ քահանայապետին Սրիգորի հանդերձ հը-
րամանաւք երջանիկն Կոստանդիանոսի :

Եւ ՚ի վերայ այնորիկ հաստատեալ կամք, և

* Ի միւսում օրինակին « մեռելոտս Դ :

բաւական համարիմք զնոյնս 'ի վարդապետութի
ուղիղ հաւատոյս ըստ ասացելումնս « Եւ փոփո-
խեալ զսահմանս հաւատոյ՝ զոր հաստատեցին հար-
քըն քոյ » :

Եւ դարձեալ երկրորդ անգամ յորժամ հան-
դերձեցաւ Թագաւորն Տրդատ, և առ ընդ իւր
զսուրբ եպիսկոպոսն Ղրիգորիոս՝ և զնորին որ-
դին զՌոստակէս եպիսկոպոս, և 'ի զինուորական
կողմանէն զչորեասին գահերէցս իւրոյ տաճարին,
և հանդերձ Հ. հազար արանց ընտրելոց գլխաւ
ւորաց յամենայն սահմանացն իւրոց՝ գնաց 'ի
Հռոմ անտանել զԿոստանդիանոս :

Ար իբրեւ տեսին զմիմեանս՝ առաջի կողաւ
Կոստանդիանոսի զսուրբն Ղրիգորիոս, և նա խռ-
նարհեալ յոտս սրբոյն Ղրիգորի՝ զի աւրհնեցի
'ի նմանէ :

Յայնժամ միջնորդ կապան զհաւատոսն՝ որ 'ի
տէր (Յիսուս Քրիստոս, և երդմամբ միաւորե-
ցան երկոքին Թագաւորքն անշուշտ ունելով ըզ
խաղաղութիւն ընդ միմեանս մինչեւ յաւիտեան
'ի մէջ Թագաւորաց երկոցունց :

Եւ եւս հաստատեցին առ մեզ զհաւատոցն
զճշմարտութիւնն, զոր հիմնագրեաց մեզ սուրբ
Հոգին : Օպլ ժողովն ուրեք ուրեք լեալ մեք ոչ
գիտեմք. և մեք այսպէս համարիմք՝ եթէ այդ
Լստուածաբանէր պալատանդ յերանելլոյն Կոս-
տանդիանոսէ՝ և 'ի ժողովոյն Ղիկիոյ ունի զհա-
ւատոցդ հիմնագրութիւն :

* Ի վերոյն օրինակն անկեալ էր Թագ զի 'ի տեղւոյնս
յայտմանէ :

Եւ ամենայն որ աւելի քան զայն ունի, թէ
և յերկնից հրեշտակ իցէ՝ նշովեալ եզիցի։ Ըրդ
ամենայն վարդապետք եկեղեցւոյ՝ որք փիլիսո-
փայական արուեստիւ գերազանցեալք և աստ-
ուածային տեսութեանն հասու լեալ՝ ճշմարիտ
հիմնադրութիւն ընկալեալ՝ ի տուրք առաքելու
ցըն՝ այտի ի ձէնջ աւետարանեցին ընդ ամենայն
տիեզերս։

Ասորք և ճշմարիտ Կաթողիկոսն մեր Պրի-
գորիոս ի Կեսարիա Կապադովկացւոց սնեալ և
ուսեալ վարդապետեաց՝ յոր հիմնացեալ անշարժ
կամք մինչեւ ցայժմ, և ի վերայ նորին ունիմք
վարդապետս զսուրբ հարսն ճշմարտապատումն՝
որ ամենեքեան զՆիկիայն խաւսեցան։

(Յուստինոս . Ղիոնէսիոս, և Բեկառովք՝ Հը-
ռոմայ եպիսկոպոսք։ Եւ Ղիոնէսիոս Լղէքսանդ-
բացի . և Փետրոս վկայ . և Թէոփիլոս, և Լիթա-
նաս . և Կիւրեղ Լղէքսանդրացի եպիսկոպոս, և
Բարսեղ Կեսարու եպիսկոպոս . և Պրիգոր Լղի-
ադու . և Պրիգորն Նեոկեսարու սքանչելագործ .
և Պրիգոր Նիւսացի՝ եղբայր Բարսեղ . և այլ
անթիւ հովիւք ուղղափառութեան համաքաբ
բառք նոցին՝ որոց պատմութիւնքն յայտնի են։

Ըրդ՝ զի թշնամիք աստուածաբաշտութեանն
բազում անգամ որչաւեալ կորուսին զերկիրս
մեր . և որպէս ժարդիկ երկիրս կորուսին՝ և զկը-
տակարանս եկեղեցւոյ և զվարդապետս նոյնպէս
սպառեցին։

Եւ արդ՝ կտակարանս՝ և վարդապետս ոչ գոն .
զգիրս և զդպրութիւն մեք ոչ գիտեմք . բայց
սրճափ ինչ մնացեալ են ի տեղիս տեղիս ժպդա-

պետական պատմութիւնք՝ ուսուցանեն մեզ այսպէս զճմարտութիւնսն հաւատոցն, որ 'ի Նիկիայն աւետարանեցաւ :

Եւ յայ՝ յորս փութով հասանէր Ռատակէս սրբոյն Վրիգորի . և այսպէս քարոզեցաւ ձայն Սիւնհոգոսական ժողովոյն Նիկիայ :

ՀԱՆԳԱՆԱԿ ՆԻԿԻԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅՆ

ՀԱՒԱՏԱԾՔ 'ի մի լստուած հայր ամենակալ յարարողն երկնի և երկրի երեւելեաց և աներեւութից : Եւ 'ի մի տէր Յիսուս Վրիստոս որդի լստուծոյ ծնեալ յ(լստուծոյ Հաւրէ միածին, այսինքն 'ի գոյութենէ Հաւր՝ լստուած յ(լստուծոյ . լոյս 'ի լուսոյ . լստուած ճմարիտ յ(լստուծոյ ճմարտէ, ծնեալ և ոչ արարեալ :

Եւ յոյն բնութիւն Հաւր՝ որով ամենայն ինչ եղեւ յերկինս և յերկրի երեւելիք և աներեւոյթք . որ յաղագս մեր մարդկան և վասն մերոյ փրկութեան իջեալ մարմնացաւ, մարգացաւ ծընաւ կատարելապէս 'ի Սարիամայ սրբոյ կուսէն՝ հոգւովն սրբով :

Որ և (էառ) հոգի, և մարմին, և միտք, և ամենայն որ ինչ է 'ի մարդ՝ ճմարտապէս և ոչ կարծեալք . չարչարեալ այսինքն խաչեալ, թաղեալ, և յերկր յաւուր յարուցեալ, ելեալ 'ի յերկինս նովին մարմնով (նստաւ ընդ աջմէ հաւր : Վալոց է նովին մարմնովն և) փառաւք հաւր, դատել զկենդանիս և զմեռեալս, որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան :

Հաւատամք և 'ի սուրբ Հոգին յանեղ և 'ի

կատարեալ՝ որ խաւսեցաւ յաւրէնս և 'ի մարգարէս և յաւետարանս, որ էջն 'ի Յորդանան քարոզեաց յառաքեալս, և բնակեցաւ 'ի սուրբս :

Հաւատամք և 'ի մի միայն ընդհանրական եկեղեցի, 'ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութի, և 'ի թողութիւն մեղաց. 'ի յարութիւն մեռելոց, 'ի դատաստանն յաւիտենից հոգւոց և մարմնոց, յարքայութիւնն երկնից և 'ի կեանսն յաւիտենականս :

Իսկ՝ ոչք ասեն, էր երբեմն յորժամ ոչ էր որդի, կամ էր երբեմն յորժամ ոչ էր սուրբ հոգի. կամ թէ յոչեից եղեն՝ կամ յայլմէ էութենէ կամ 'ի գոյութենէ ասեն լինել զորդի Մտուծոյ, կամ զսուրբ հոգին, կամ փոփոխելի՝ կամ այլայլելի. զայնպիսիսն նշովմք. զի և զնոսա նշովէ Վաթուղիկէ առաքելական եկեղեցի :

Իսկ մեք փառաւորեսցուք՝ որ յառաջ քան զյաւիտեանս, երկիրպագանելով սրբոյ երրորդութեանն և միասնական Մտուածութեանն՝ Հաւր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն :

Եւ ապա կոչեցան 'ի Հռովմ, և յանդիման եղեն Կոստանդիանոսի արքայի, և ուսուցին նրմա զհաւատս ճշմարիտս, և վկայութեամբ հաստատեցին զհիմնադրութիւն հաւատոյն :

ՅԱՄԻ (երկերիւր ութսուն և չորրորդի*)

* Ի բնագիրս սխալ գրեալ էր այսպէս « երեքսասներորդի ».

կենարարին և փրկչին մերոյ (Յիսուսի Քրիստոսի թագաւորէ՝ Վիոկղեւտիանոս երեք ընկերաւքն թագաւորութեանն Հռովմայեցւոց : (Եւ) յաւրուցին հալածանս 'ի վերայ քրիստոնէից, և աւերեցին զամենայն եկեղեցիս յամենայն տէրութեանն իւրեանց :

Եւ յամի եւթանասուն և հինգերորդի (վեներացն) մեռաւ Կոստանդէս՝ և թագաւորեաց Կոստանդիոս որդի իւր 'ի Վալիլեաց՝ և 'ի Սպաւնիա . և էր քրիստոնեայ ճշմարիտ :

Եւ ճակատ ընդ Սաքսիմիանոսի և ընդ Ստրսիմոնտոսի որդւոյ նորա . և ընդ Եփեսոսի . և ընդ Սարկիանոսի, և յաղթեաց նոցա՝ և կոտորեաց զնոսա . քանզի հաւատաց 'ի մի Լստուած տէր ամենայնի և յորդի նորա (Յիսուս Քրիստոս) :

Եւ գիտաց՝ եթէ նա ետ նմա զյաղթութիւնն, և հրաման ետ քրիստոնէիցն շինել զեկեղեցիս, և ազատել զտեղիս՝ ուր եգեալ էին մաքտիրոսք, և մեծաւ պատուով մեծարէր զքրիստոնեայսն :

Եւ հրաման ետ ամենայն եպիսկոպոսաց ժողովել 'ի Նիկիա քաղաք, և ժողովեցան եպիսկոպոսաւնք և սուրբք բազումք : Եւ եղեն անդ աւուրս ժե . և ապա եմոյծ զնոսա 'ի պաղատն . և մինչ ժողովեալ կային միահամուռ յոսկեզաւծ պատշգամի միոջ՝ եմուտ եկաց 'ի մէջ նոցա, և խոստովան եղեւ՝ եթէ քրիստոնեայ եմ, և ծառայ տեառն Լստուծոյ ամենապալի . և (Յիսուսի

Քրիստոսի որդւոյ նորա սիրելւոյ :

Եւ եղեւ խնդիր ամենայն եպիսկոպոսաց վասքն հաւատոյ առաջի Կոստանդիանոսի արքայի . քննեցին զգիրս , և գրեցին հաւատս ճշմարիտս՝ որ 'ի Նիկիայն աւետարանեցաւ մեզ :

Եւրդ՝ 'ի Ներոֆնէ կայսերէ մինչեւ յերջանիկրն Կոստանդիանոս , և 'ի Կոստանդիանոսէ մինչեւ 'ի Սարգիանոս Թագաւոր՝ ամենայն վարդապետաց գլխաւոր առաջնորդաց եկեղեցւոյ 'ի քաջէն Թէոփիլէ 'ի մեծ ճարտարապետէն սկըսեալ արուեստաւոր քաղաքացն Եգիպտացւոց , և Եղէքսանդրացւոց , և Հռովմայեցւոց , և Կիւստանդնուպալսեցւոց , և Նստիդքացւոց , և Կեսարացւոց , և Եթենացւոց , և Կիւլիկեցւոց , և միանգամայն ընդհանուր ամենայն վարդապետաց եկեղեցւոյ . յաւուրս Սարգիանոսի 'ի ձեռն տուամարին | եւոնի . Թէոդորիտոս գլուխ Քաղկեդոնի ժողովոյն՝ զոր նայն հաստատեաց չարափառութեամբ :

Եւ մեզ մի լիցի պարծիլ , բայց միայն 'ի Խաչըն տեառն մերոյ (Յիսուսի Քրիստոսի : Նաեւ Պաւլոս իսկ պարծի 'ի Սաչ որդւոյ իւրոյ , և ոչ անարգանս համարեցաւ Աստուածութեանն . այլ երբեմն կառք Աստուծոյ ասաց տէր , և երբեմն լեառն Սինեայ . և երբեմն բարձրութիւն երկնից :

Քանզի ասէ , « Կառք Աստուծոյ բիւրապատիկք , հազարք ուղղիչք և տէր 'ի նոսա 'ի Սինէ սրբութեան : Եւ 'ի բարձունս և գերեաց զգերութիւն » . և զայլն եւս :

« Կառք Աստուծոյ բիւրապատիկք , հազարք

ուղղիչք, և տէր 'ի նոսա ։ Օ, ի բիւրապատիկ է զաւրութիւն և փառք Խաչին Քրիստոսի, որ բարձեալ 'ի վեր ունի զարարիչն երկնի և երկրի ։ Եւ հազարքն 'ի Հրէից կանգնեցին զնա ։ « Եւ տէր 'ի նոսա 'ի Սինէ սրբութեան ։ Յոյսք արդեաւք 'ի նոսա . յայտ է բիւրապատիկ զաւրութիւնն . և 'ի փառս Խաչին . ուստի և զգերութիւնն թափեաց . և վասն այնորիկ մեք ոչ ամաչեմք ասել ցորդին Լստուծոյ . « Սուրբ և անմահ՝ որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛ մեզ ։ »

Իսկ վասն տէրունեան խորհրդեանն՝ զոր մեծաւ զգուշութեամբ բաշխեմք, այսպիսի ինչ . վասն զի՝ ոչ ունիմք իշխանութիւն զսուրբն՝ յանսուրբսն մատակարարել ։ Սկսան զի ունիմք մեք կանոնք համաշխարհական կարգաց և աւրինաց՝ արանց և կանանց . զի որք կուսութեամբ զուգին՝ համարձակութեամբ վայելեն 'ի տէրունական մարմնոյն ։ Իստ այնմ՝ թէ « Պատուական է ամուսնութիւն ամենեւիմք, և սուրբ են անկողինք ։ »

Իսկ երկրորդեանքն, և եթէ մին կոյս իցէ, և միւսն երկրորդական՝ հրամայէ ապաշխարել երկոցունցն 'ի միասին զերեամ մի, և ապա հաւասարել աւրինաց ։

Իսկ զերրորդեանսն՝ և զչորրորդեանսն ոչ ընդունի եկեղեցի, և ոչ իսկ իշխեն տալ զանուն հաղորդութեանն . ըստ այնմ թէ « Որ ուտէ և ըմպէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին իւրում ուտէ և ըմպէ . զի ոչ խորէ զմարմինն տեառն ։ Եւ Լստուածայինն բողոքէ ձայն, մի տալ զսրբութիւն շանց ։ »

Նաեւ ՚ի տախտակն քարեղէնս զմի ՚ի տասն պատգամացն « Օ՛մի շնարն ո՞ իւրով մատամբն գրեաց : Այլ տեսանեմք՝ զի և կարի իսկ ՚ի հին սըն՝ և յառաջին փիլիսոփայան սիղծ և գարշելի համարեալ էր պոռնկութիւնն :

Օ՛ի Սողոմնի Աթենացւոյ աւրէնս եդեալ Աթենացւոցն ՚ի բաց կալ ՚ի պոռնկութենէն՝ և ոչ ընդունել զպոռնկորդին ՚ի ժառանգութիւն : Վիկուրգոս՝ Վակեդովմայեցի աւրէնս եդ Վակեդովմացւոց՝ ՚ի բաց կալ ՚ի պոռնկութենէն , և ոչ թաղել իսկ զպոռնկորդին :

Աթէանով ոմն զկին մարդ զաշակերտ Պիւթագորայ հարցեալ եղեւ՝ թէ « Յետքանի աւուր մերձաւորութեանն ՚ի կին մարդ , արժան է յարքունիս մտանել ո՞ : Եւ նա ասէ , « Յիւրմէն աւրէն է . յաւտարէն և ոչ բնաւ ո՞ :

Իսկ եթէ նոցա այնպէս զողջախոհութիւնն համբուրեալ , որչափ եւս առաւել երկիւղիւ արժան իցէ և մեզ զառաքելականն կատարել ըզձայն՝ եթէ « Փախերուք ՚ի պոռնկութենէ ո՞ . զի թէպէտ և ոչ ոք է արդար և ոչ մի , այլ ոչ եթէ պարտ իցէ ՚ի ձեռն յանդգնութեան զԱստուածային զմարմինն թշնամանել :

Օ՛ի պիղծն մերձեցի բերան , կամ զիմորդ դողումն ոչ կալաւ զճաշակողն՝ ՚ի հուրն կենդանի աներկիւղաբար մերձենալ . այլ ունելեալ , և ոչ մարգարէն արժանաւոր լինէր ճաշակել ըզնա , այլ միայն մերձենալով ՚ի շրթունս նորա անդէն ընկալաւ զմաքրութիւն :

Իսկ արգ՝ արժան իցէ անարբայն և պղծոցն
 յերկրաւորացս յանդգնել յարքունիս : Եւ կամ
 ո՞ր իսկ թոյլ տացէ մտանել . և կամ թէ ոչ հալաւ
 ծականս փախիցէ . այլ մանաւանդ եթէ և կա
 մեսցի եւս յարքունական սեղանոյն վայելել , ո՞ր
 չափ եւս առաւել յերկնաւոր թագաւորին յար
 քունիս ունիցի որ համարձակութիւն մտանել
 ոչ ունելով հանգերձ մաքրութիւն , և աներկեւզ
 լըբութիւ մատիցէ ՚ի հուրն կենդանի , և ճաշա
 կեսցէ յարքունական և յերկնային սեղանոյն .
 այլ ոչ տարահալած լեալ արտաքս մերժեսցի :
 Ըստ այնմ , “ Ի բաց կացէք յինէն լամենքեան՝
 ոյք գործէք զանաւրէնութիւն :

Այք ընկալաք ՚ի սրբոյն Վրիգորէ՝ և յԱստ
 աւածատէր թագաւորացն Կոստանդիանոսէ և ՚ի
 Տրդատայ , և յետ այնորիկ ապա կարգեցաւ մեզ
 Նիկիական լոյսն ՚ի ձեռն նորին իսկ երջանիկն
 Կոստանդիանոսի . և ՚ի նորին աւանդութեան
 վերայ հաստատեալ կամք , և ոչ խոտորիմք ՚ի նը
 մանէ ոչ յաջ և ոչ յահեակ :

Եւ վասն այլ ժողովոց՝ որպէս և վերագոյն
 ասացաք , ճշմարտիւ ինչ մեք ոչ գիտեմք , բայց
 որպէս հին վարդապետացն ասացեալ է , սուրբ
 և ճշմարիտ ասացեալ է զժողովն՝ որ ՚ի Կոստան
 դընուպաւ լիս ժողովեցան ՚ի խափանութեն Նիստո
 բի : Օրբաղկեդոնի ժողովն չասացին ճշմարիտ .
 քանզի ասացին առաջնորդք ժողովոյն այնորիկ
 որ յԱփեսոս , զմիտսն Նիստորի ունէին , բայց ոչ
 իշխէին ՚ի վեր հանել : Եւ թէպէտ և արարին
 զժողովն Եւսիքի ամբարշտութեանն , նման նո
 րին այլանդակութեանն՝ զիւրեանց հաստատե

ցին չարափառութիւն . քանզի Լւտիքոսն այն վրիպեալ ասէր թէ « Երկնից եբեր Վրիստոս զմարմինն » :

Իսկ նոքա զմի Վրիստոսն յետ միանալոյ բա-
նին և մարմնոյ՝ յերկուս բնութիւնս բաժանե-
ցին, և ետուն կարծիս՝ զսուրբ զյորրորդութիւ-
նքն չորրորդութիւն յաւելլով : Վանգի գտեալ
զՏումարն Լեւոնի արձան չարափառութեան
իւրեանց՝ ի վերայ նորին հաստատեցին զիւր-
եանց դժնդակութիւն, և ասացին զմի տէր Եի-
սուս Վրիստոս յերկուց բնութեանց՝ ոչ ինչ
բարձեալ բնութեանցն զանազանութիւն :

Վասն միանալոյն առաւել ողջախոհել զաւ-
րութիւն երկաքանչիւր բնութեանց, և զերկա-
քանչիւրսն ի մի մի դէմս միաւորեալ, ոչ Լսու-
ուածային բնութեանն տալ զմարդկային բնու-
թեանն նուաստութիւնս . և ոչ մարդկային բը-
նութեանն՝ զԼսուածային բնութեանն ճոխու-
թիւն :

Ընարժան և անկարելիս համարել՝ Լսուածոց
մարդ լինել, և ի կնոջէ ծնանիլ, և զամենայն
կրել զմարդկային կիրս, և ի խաչին բեւեռիլ և
մեռանիլ :

Ընդ՝ եթէ այդ ամենայն անկարելի էր լինել
բոտ մարմնոյ իւրոյ բանին Լսուածոց, անկարելի
էր ապա կուսին առանց առն յղանալ՝ և անա-
պական ծնանիլ զմարդացեալն Լսուած . և ան-
կարելի էր մարդուամբ ի հինգ նկանակի զհինգ
հազարսն կերակրել . և զջուրն ի դինի փոխել .
և թքովն զաչս կուրին բանալ . և ի վերայ ջրոյն
չրջել . և զդեւս հալածել . և զմեռեալս յարու-

ցանեւ. և զայլն եւս :

Իսկ մեք և ամենեքին՝ որ զուղիղն խստովա-
նիմք, զի չէր լոկ մարդկային մարմինն, այլ լ'ստ-
ուածութիւնն էր 'ի մարմինն : Իսկ զայնոսիկ՝ որ
յետ միաւորութեանն պատառնն բաժանմամբ,
խոտեմք և նզովեմք ըստ երանելոյն Կիւրդի լ'ս-
ղէքսանդրացւոյ՝ որ ասէ, « Եթէ որ ոչ խոստու-
վանեսցի՝ եթէ լ'ստուած է ճշմարտութեամբ
Լամանուէլ, վասնորոյ և լ'ստուածածին կոյսն
լ'արիամ ծնեալ ընդ մարմնոյ զմարմնացեալ ըզ-
բանն լ'ստուած, նզովեալ լիցի » :

« Եթէ որ ոչ խոստովանեսցի 'ի մարմնի բնու-
թեամբ միանալ բանին լ'ստուծոյ, և մի Քրիս-
տոս զնոյն հանդերձ մարմնով լ'ստուած՝ միան-
գամայն և մարդ, նզովեալ լիցի » :

« Եթէ որ զմի Քրիստոս բաժանեսցէ յերկուս
դէմս յետ միանալոյն. և միայն մերձաւորու-
թիւն՝ և յարեւութիւն ասիցէ, իբրեւ պատ-
ուով և կամ ճոխութեամբ զաւրութիւն գըտ-
եալ, և ոչ միութիւն բնութեամբ, նզովեալ
լիցի » :

Եւ մեզ տէրունականն բողոքէ ձայնն, « Եթե-
պէս լուսաւորեսցի լոյս ձեր առաջի մարդկան,
այսինքն (հաւատոյն ճշմարտութիւն), որպէս
զի փեսանիցեն զգործս ձեր բարիս, և փառա-
ւոր առնիցեն զհայր ձեր՝ որ յերկինս է » :

Իսկ մեք որպէս ընկալաք զհրամանս երկնաքա-
ղաքացի և բարեպաշտ քո թագաւորութեանդ՝
քաջ արանց արքայ Կոստանդին, լաւագոյն հա-
մարեցաք զսահմանադրութիւնն ուղղափառ հա-
ւատոյն՝ զոր ընկալանն հարքն մեր 'ի բուն առա-

ջին վարդապետացն, գործով ծանուցանել առաջի աստուածասէր և բարեպաշտ Թագաւորութեանդ 'ի ձեռն պատճէնիս :

Օ, ի և մեր անարժանութեանս շնորհեսցէ Լստուած արժանաւորապէս խնդրել յԼստուծոյ զգիտութիւն բարւոյ, և աւրհնել զաստուածասէր և զբարերար տէրութիւնդ, զի յաւիտեան տիրեսցես 'ի վերայ ամենայն երկրի ծովու և ցամաքի յաղթութեամբ բազմաւ :

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

Յարձակումն հազարացւոյ. և անցք ինչ 'ի Հառման :

ՆԱԹԵՑԻՑ դարձեալ զըուցելով զբանս ըստ չարիս հասելոյ 'ի վերայ մեր ժամանակի՝ վաւրն պատառման առաքաստին հին հաւատոյ, և շնչել 'ի մեզ մահաբեր խորշակին, որ տապախաւուն արարեալ զմեծամեծ վարսաւոր գեղեցիկ ծառս մատաղատունկս բուրաստանաց, և այս յիրաւի. զի տեսաւն մեղաք, և բարկացուցաք զսուրբն Իսրայէլի :

« Եւ Թէ ախորժիջիք և լուիջիք ինձ ասէ, զբարութիւնս երկրի կերիջիք. ապա Թէ ոչ կամիջիք լսել ինձ՝ սուր կերիցէ զձեզ, զի բերան տեսաւն խաւսեցաւ զայս » : Օսոյն իսկ մրրիկ 'ի վերայ Բաբելոնի տեսանի, այլ եկեալ հասեալ 'ի վերայ ամենայն երկրի. վասն զի մայր է ամենայն ազգաց Բաբելոն, և Թագաւորութիւն

նորա թագաւորութիւն կողմանց հիւսիսոյ :

Իսկ հարաւային անդր քան զնոսա , այսինքն
Հնդիկք՝ և ի նոսին կողմանէ ազգք բնակեալք
յանապատին մեծի , ուրանաւր որդիքն լճրա-
համու , որ ի Հագարայ և ի Քետուրայ ծըն-
եալք . Իսմայէլ . լճրամ . Սադան . Սադիամ ,
Յեքսան . Յեքոսի . Սեքիսաւէ : Եւ որդիքն Վոլ-
այ . լճոն . և Սովար : Եւ որդիքն Լսաւայ՝ աշ-
տինքն Լդամ . Եւ այլք եւս , որ էին ի հարաւա
կողմն Հնդկաց նոցին ի հիւսիսոյ կողմանէ , ի
մեծ և յահագին անապատէն , քւրանաւր Սով-
սէս և որդիքն Իսրայէլի բնակեալ էին՝ զոր ա-
սաց մարգարէն , եթէ « Սքայէս մրրիկ ի հարա-
ւոյ ընթացի , յանապատէ գնացեալ յահեղ
տեղւոյն , այն է անապատն մեծ և ահագին ,
ուստի մրրիկ ազգացս այսոցիկ փոթորկեալ ել և
կալաւ զամենայն երկիր . կոխեաց և եհար զնա :
Եւ կատարեցաւ ասացեալն՝ թէ « Իսլանն
չորրորդ՝ չորրորդ թագաւորութիւն կացցէ ի
վերայ երկրի , որ առաւել է չարեաւք քան զս-
մենայն թագաւորութիւնս , որ արար անապատ
զամենայն երկիր :

Եւ արդ՝ զինչ եւս զՀռովմաց թագաւորու-
թեանն ասացից զխռովութիւն և զաղէտս կոր-
ծանման՝ որ ոչ երբէք դադարեաց յընտանի պա-
տերազմին . և հեղումն արեան կոտորածոյ ա-
րանց գլխաւորաց և խորհրդականաց ի թագա-
ւորութեանն , զոր ասացին խորհել խորհուրդ
մահու ի թագաւորին վերայ :

Եւ վասն այսորիկ կոտորեցին զամենայն արս
դլխաւորս , և ոչ մնաց ի թագաւորութեանն

այր խորհրդական . զի միահամուռ կոտորեալ ըստ պատեցան բնակիչք աշխարհին , և իջեանքն՝ որ 'ի Թագաւորութեանն : Սպանին և զՎերդ Սադիսորոս , և զՍանուէլ զայրն առաքինի՝ որ էր աներ Սմբատայ ասպետի որդւոյ մեծին Սմբատայ խոսրովայ Շուան կոչեցելոյ :

Օգրմէ ասացին ոմանք տեսանել 'ի գիշերի զճրագունս լուցեալս 'ի տեղւոյ ոսպանման նորա : Եւ արկին զՍմբատ յարտորն . վասն զի պարտաւորեցին զնա զաւրն իւրեանց 'ի յապստամբութեան յեա իրացն եղերոց . զի ասացին զնրմանէ ընդ Թագաւորին՝ թէ « Եւէր նա՝ թէ պարտ է արեան Սադիսորոսին խնդիր առնելոյ : Եւ իշխան զաւրուն , որ յայնմ կողմանէ՝ և սկրելի զամենայն զաւրացն :

Եւ Սմբատ էր իշխան զաւրու Թրակացւոց իջեանացն . և Սանուէլ գործէր 'ի Կոստանդնուպաւրս զգործ Սադիսորէի : Եւ ոչ կոչեաց Թագաւորն զՍադիսորոսն համարձակապէս իջեանութեամբ՝ երկուցեալ յապստամբութենէն զաւրացն , այլ կոչեաց առ ինքն զասպետն Սմբատ՝ և երդմեցոյց զնա 'ի խաչն տերուհական՝ որ ընդ անձին իւրում՝ զի մի ումեք հանցե ըզբանսն 'ի վեր , և արձակեաց զնա 'ի զաւրս իւր . և զի խաւսեցսի ընդ Սադիսորոսն խաղաղութեամբ՝ տարցի զնա խաբելով :

Իսկ նա երթեալ ոչ կարաց զնա խաբել , և մանաւանդ զի ոչ Թագաւորաւ 'ի նմանէ բանն : Եւ իսկ խաւսեցաւ ընդ ամենայն իջխանս զաւրուն . և ետ նմա հրամանն արքունի : Իսկ նորա և ամենայն զաւրն իբրեւ ոչ փախցին ընդգիմանալ

արքունի հրամանին, ետուն զնա 'ի ձեռս նոցա, զոր կալեալ կապեցին զնա՝ և տարան յանդիման թագաւորին . և վասն այսորիկ զաւրք թրակացւոց իշխանացն խորհեցան 'ի վերայ նորա մահ, և ասացին զնմանէ պատճառս ապստամբութե խորհելոյ՝ զի մեռցի . բայց արքայն խնայեաց 'ի նա, և մերժեալ 'ի նոցանէ ապրեցոյց զնա :

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

Պատեալով խմայելացւոց ընդ Պարսից և բաւնալ զսերութիւն Պարսից . մահ Յազկերտի . Մարաց և Հայոց ծառայել Հագարացւոց . Կոստանդինի գալ 'ի Հայս . պատրաստութիւն խմայելացւոց ընդ Յայնա . և վասն Հայոց կաթուղեկոսին Ներսիսի :

Եւ եղեւ 'ի քսաներորդի ամի Յազկերտի արքայի Պարսից : Ի մետասան ամի Կոստասի կայսեր՝ որ կոչեցաւ յանուն հաւր իւրոյ Կոստանդին : Եւ յամին ժթ երրորդի խմայելացւոց տէրութեանն, զաւրն խմայելացւոց՝ որ էր յերկրին Պարսից և Խուժաստանի, գնացին ընդ աքեւելս 'ի կողմանս Պալհաւն կոչեցեալ երկրի, որ էր երկիր Պարթեւաց, 'ի վերայ Յազկերտի արքային Պարսից :

Եւ փախեալ Յազկերտ յերեսաց նոցա՝ և ոչ կարաց ճողոպրել . քանզի հասին զհետ նորա մերձ 'ի սահմանս Բուշանաց, և կոտորեցին զամենայն զաւրս նորա . և փախուցեալ անկաւ 'ի զաւրս թէտալաց, որ էին 'ի կողմանցն եկեալ նմա, յաւգնականութիւն :

Եւ իշխանն Սարաց՝ զորմէ վերագոյն առաջի, եթէ գնաց յարեւելս առ արքայն իւրեանց : Լպստամբեալ ՚ի տեղի մի ամրացաւ՝ և խնդրեաց երդումն Դամայէլացւոցն, և գնաց յանապաան ՚ի ծառայութիւն Իսմայէլացւոցն :

Իսկ զաւրացն Թէտալաց կալեալ զՅազկերտ սպանին, որ կալաւ զԹագաւորութիւնն՝ ամս ի. և բարձաւ տէրութիւնն Պարսից՝ և ազգին Սասանայ, որ կալան զԹագաւորութիւնն ամս շիւք :

Ըրդ՝ իբրեւ ետես արքայն Իսմայէլի զյաջողումն յաղթութեանն, և զի բարձաւ Թագաւորութիւնն Պարսից : Իբրեւ լցան ամբ ք սպամանի խաղաղութեանն, ոչ կամեցաւ այլ աւելի առնել զխաղաղութիւն ընդ Թագաւորն Յունաց, այլ հրաման ետ զաւրաց իւրոց ունել գործ պատերազմի ընդ ծով և ընդ ցամաք, զի բարձցէ և զայն եւս Թագաւորութիւն յերկրէ՝ յերկոտասաներորդ ամի Թագաւորութեանն Կոռտանդի :

Եւ ՚ի նմին ամի ապստամբեցին Հայք՝ և ՚ի բաց կացին ՚ի Թագաւորութեանն Յունաց՝ և հնազանդեցան ՚ի ծառայութիւն արքային Իսմայէլի, եգին ուխտ ընդ մահու՝ և ընդ դժոխոց դաշինս կռեցին Թէոդոս Ուտունեաց տէր՝ ամենայն իշխանաւքն Հայոց ՚ի բաց ընկեցեալ զԼստուածային դաշնաւորութիւն :

Ըրդ՝ խաւօէր ընդ նոսա իշխանն Իսմայէլի և ասէր, « Լյս լիցի ուխտ հաշտութեան իմոյ ընդիս և ընդ ձեզ որչափ ամաց և դուք կամի-

ըիք, և ոչ առնում 'ի ձէնջ սակ (վերկի) է՝ ամի .
ապա յայնժամ տաջիք երդմամբ, որչափ և դուք
կամիջիք. և հեծեալ կալէք յաշխարհիդ ժե հա-
զարդ :

ո իշւ հաց յաշխարհէն տուք, և ես 'ի սակն
արքունի անգարեմ, և զհեծեալսն յԱսորիո ոչ
խնդրեմ. բայց այլուք և հրամայեմ, պատրաստ
լիցին 'ի գործ. և ոչ արձակեմ 'ի բերդորայն իշ-
միրայս, և ոչ տաճիկ սպայ՝ 'ի բազմաց մինչեւ
ցմի հեծեալ: Թշնամի մի մտցէ 'ի Հայս. և ե-
թէ գայ Հոռոմ 'ի վերայ ձեր՝ արձակեմ ձեզ
զաւրս յաւգնականութիւն որչափ և դուք կա-
միջիք: Իշւ երդնում 'ի մեծն իստուած՝ եթէ ոչ
ստեմդ :

Իշւ այնպէս քակեալ պատառեաց զնոսա 'ի
Հոռոմոց . . . զի թէպէտ և բազում աղաչանս և
պաղատանս գրեաց առ նոսա կայսրն՝ և կոչեաց
զնոսա առ ինքն, և ոչ կամեցան լսել նմա: Իպա
ասէ, « Իշս դամ 'ի Վարնոյ քաղաք. և եկայք
դուք առ իս: Իշւ կամ՝ ես գամ առ ձեզ, և
տամ ձեզ չաւգնութիւն հռոգի, և խորհիմք 'ի
միասին՝ եթէ զինչ արժան իցէ առնել. սակայն
և այնպէս ոչ կամեցան լսել նմա:

Իշւ ամբաստանութիւն ամենայն զաւրացն
Հոռոմին և տրտունջ զՌշտունեաց տեսառնէն
լինէին, և զՀայոց՝ առաջի Թագաւորին իւր-
եանց վստն հարուածոց՝ որ եղեն 'ի Սարգա-
ցէսն՝:

* Ի բնագիրս մեր գրեալ էր « սակ վերէ ամի »:

** Գուցէ նշանակէ 'ի մարտուցեալսն, կամ 'ի մարտիցանս:

Օ՛ի ասացին՝ թէ « Սիաբանեցան ընդ Իսմայէլացիսն . զմեզ վստահացուցին . և զզաւրսն Ճապաղել ետուն յասպտոտակ յԷթրպատական , և զնոսա ածին 'ի վերայ մեր յանկարծակի , և հարկանել ետուն զմեզ . և մեր ամենայն ինչ անդ անկաւ . բայց թող երթամք 'ի Հայս՝ և մեր իրացն ինդիր առնեմք » :

Յայնժամ արքայ Կոստանդին հաւանեցաւ առնել և զկամս զաւրացն : Եւ առ զզաւրս իւր և գնաց 'ի Հայս Ճ հազարաւ : Եւ իբրեւ եհաս 'ի Թերջան՝ ընդ առաջ եղեն նմա արք Իսմայէլացիք՝ և մատուցին նմա թուղթ յիշխանէն իւրեանց՝ որ էր գրեալ այսպէս . թէ

« Հայք իմ են , անդ մի երթար . ապա թէ երթա՞ն՝ ես գամ 'ի վերայ քոյ՝ և առնեմ զքեզ որ . անդրէն փախչիլ ոչ կարես » :

Իսկ արքայ Կոստանդին ասէ , « Լ՛շխարհն իմ , և ես երթամ . դու եթէ գաս 'ի վերայ իմ : Լ՛սառուած արդարութեան դատաւոր է » : Եւ անտի գնացեալ եկն 'ի Կարնոյ քաղաք . յամի թժ երորդի թագաւորութեան իւրում , 'ի քսան ամի Իսմայէլացւոց տէրութեանն :

Եւ նստաւ արքայ Կոստանդին 'ի Կարնոյ քաղաքի աւուրս ինչ . անդ ընդ առաջ եղեն նմա իշխանք և զաւրք չորրորդն կոչեցեալ Հայոց , և այլ ամենայն զաւրք , և իշխանք՝ որ յայնմ կոչմանէ գնացեալ էին յԱշտուհականէն :

Ինդ առաջ ելին նմա Սպերացիքն , իշխանքն Բագրատունեաց , և Սանազայքն , և Դարանաղայքն , և որք յԵկեղէց գաւառէ , և ամենայն զաւրք տեղեացն սյնոցիկ , և Կարնացիք , և Տա-

յեցիք, և Բասենացիք :

Եւ անդ ընդ առաջ եղեն նմա իշխանք Վա-
նանդայ՝ հանդերձ զաւրուէն իւրեանց, և Շի-
րակացիք, և Խոռխոռունին, և արք տանն Ղի-
մակսենից :

Ընդ ընդ առաջ եղեւ նմա Սուշեղ Սամի-
կոնեան համազգեաւքն իւրովք հանդերձ, և այ-
լովք սմամբք իշխանաւք, և զաւր ըստ Նյրա-
րատայ կողմանէ, Ղաւեղեանք, և Ղանեանք .
և Վարաժնունիքն, և Գնթունիք, և Սպան-
դունիք, և այլք ընդ նոսին :

Ինդ առաջ եղեւ նմա կաթուղիկոսն Ներսէս
եկեալ ՚ի Տայոց, և պատմեցին ամենայն իշխան-
քնն թագաւորին և զմիտս և զկամս ապստամ-
բութեան Ռշտունեաց տեառն, և փութանա-
կի երթեւեկս առ նա դեսպանացն Խամայէլի :

Յայնժամ նզովեաց թագաւորն և ամենայն
զաւրք իւր զՌշտունեաց տէրն, և լուծին զնա
՚ի պատուոյ իշխանութենէն, և արձակեցին այլ
այր փոխանակ նորա՝ և ին այր ընդ նմա : Որ իւ-
րեւ չոգան՝ հասին առ նա, և կալան զնոսա՝ և
կապեցին, և ետուն տանել ՚ի բերդն Բաղէշոյ,
և զոմանս ՚ի կղզիս Բզնունեաց . և ինքն չոգաւ
եմուտ յԱղթամար կղզի . և զաւրացն կողմանցն
այնոցիկ ետ հրաման երթալ ամրանալ յիւրա-
քանչիւր գաւառի :

Եւ էին ընդ նմա միաբան Վրացին՝ և Ղա-
ուանն՝ և Սիւնին, որք ըստ հրամանի նորա գը-
նացին յիւրաքանչիւր աշխարհս՝ և ամրացան ՚ի
նմին :

Իսկ Թեոդորոս Վահեւունեաց տէրն կալաւ

զբերդն Արփայս . և Վրիգոր որդի նորա էր փեսայ Սշտունեաց տեառնն . և Վարադ Ներսէհն Վաշտկարին ամրացան ի բացւոյն . և բռնացան ի վերայ գանձուցն . զի անդ էին ամենայն դանձաքն աշխարհին՝ եկեղեցւոյ՝ և իշխանաց՝ և վաճառականաց :

Իսկ արքայ Կոստանդին իբրեւ զայն լուաւ՝ կտմեցաւ առնուլ աւար զգաւրացն բազմութենն , և երթալ ձմերել ի Հայս՝ զի բարձցէ զերկիրն ի միջոյ :

Եւ անդէն անկան ի վերայ երեսաց իւրեանց կաթուղիկոսն՝ և Սուշեղ ամենայն իշխանաւքն Հայոց , և մեծաւ աղաչանաւք և արտասուալից պաղատանաւք խնդրեցին ողորմութիւն , զի մի ըստ նոցա յանցանացն իսպառ բարկացի՝ և զերկիրն կորուսցէ :

Եւ աւաւ արքայ պաղատանաց նոցա և արձակեաց անդրէն զգաւրացն բազմութիւնն . և ինքըն գնաց յԱյրարատ ի հազարաւ : Եւ երթեալ ի Վրլին՝ նստաւ ի տան կաթուղիկոսին :

Եւ արար արքայ զՍուշեղ Սամիկոնէից տէր՝ իշխան Հայոց հեծելոցն , և արձակեաց զնա ի կողմն սեփհական գնդին ք հազարաւք . նոյնպէս արձակեաց ի գաւրաց իւրոց ի Վիրս և յԱղուանս , և ի Սիւնիս քակտել զնոսա ի միաբանութենէ :

Եւ զաւրքն նստէին շուրջ զարքայիւ ի լեռնակողմանն և ի դաշտակողմանն , իսկ թէպէտ առ ժամանակ մի ոչ կամեցան հնազանդիլ , ուրկայն յետոյ նուաճեալ ի ծառայութիւն : Բայց յԱղուանն և ի Սիւնին և գունդն սեփհական

ոչ հնազանդեցան, զորոց զերկիրն առար առեալ
տարան զինչ և գտին, և դարձան անդրէն առ
արքայ:

Վասն Հայոց կաթուղիկոսին ներսի:

Եւր՝ տապից փոքր մի ՚ի շատե վասն Հա-
յոց կաթուղիկոսին յերսիսի, զի էր նա բնա-
կութեամբ ՚ի Տայոց՝ ՚ի գեղջէն՝ որում իշխանն
կոչեն: Եւ անեալ ՚ի մանկութենէ յաշխարհին
Յունաց և ուսեալ զեզուս և զդարութիւն Հո-
ռոմին, և շրջեալ ընդ աշխարհս զաւրու կար-
գաւք զինուորութեան. և հաստատեալ զմիտ
իւր ՚ի վերայ ժողովոյն Քաղկեդոնի, և ՚ի վերայ
տումարին ի եւոնի:

Եւ ոչ ումեք ՚ի վեր հանէր զխորհուրդս ամ-
բարշտութեանն՝ մինչեւ եհաս յեպիսկոպոսու-
թիւն աշխարհին, և անտի կոչեցաւ յաթոս կա-
թուղիկոսութեան: Եւ էր այդ առաքինի վա-
րուք պահաւք և աղաւթիւք: Բայց ՚ի սրտի իւ-
րում ծածկեալ ունէր զթիւնս դառնութեան,
և խորհէր հաւանեցուցանել զՀայո՝ Քաղկեդո-
նի ժողովոյն, քայց ՚ի վեր հանել զբանն ոչ հա-
մարձակէր:

Սինչեւ եկն արքայ Կոստանդին՝ և նստու ՚ի
տան կաթուղիկոսին, և քարոզեցաւ յեկեղեց-
ւոջն սրբոյն Գրիգորի ժողովն Քաղկեդոնի յա-
ւուր կիւրակէի: Եւ մատեաւ պատարագ Հոռ-
մեքէն ՚ի Հռոմ երկցուէ, և հազորդեցաւ թա-
գաւորն՝ և կաթուղիկոսն՝ և ամէն եպիսկոպո-

առնքն, որ կամեաւ և որ ակամայ :

Եւ այսպէս շարժեաց կաթուղիկոսն զճշմարիտ հաւատոս որոյն Վրիգորի, զի կալեալ էր ամենայն կաթուղիկոսացն հաստատուն հիմնադրութեամբ ՚ի սրբոց եկեղեցւոջն ՚ի սրբոյն Վրիգորէ մինչեւ ցայսաւր : Եւ զսուրբ և զվճիտ և զականակիր աղքերացն պղտորեաց զժուրս, զոր ՚ի վաղնջուց իսկ աւնէր ՚ի միտս իւր կաթուղիկոսն, և ոչ իշխեաց յայտնել մինչեւ ցայն աւր : Եւ ապա դուեալ ժամանակ՝ կատարեաց զկամս իւր, մտանէր զմի մի յեպիսկոպոսացն, և բեկանէր ահիւ :

Սինչ զի առ մահուն երկիւղիւ ամենեքեան զհրամանսն հաղորդութեանն կատարէին . մանաւանդ զի մեռեալ էին երանելիքն՝ որք էին հիմնաւորադոյնք . բայց յաւմեմէ եպիսկոպոսէ քմբերանկալ առաջի թագաւորին՝ պապանձէր :

Քանզի յառաջագոյն ձեռն արեալ էր նորա՝ և ամենայն եպիսկոպոսացն, նշովէր զժողովն Քաղկեդոնի՝ և զոսումարն Սեւանի, և մերժէր ՚ի հաղորդութենէ Հոռոմին . և կնքեալ զնա մատանեալ կաթուղիկոսին և ամենայն եպիսկոպոսացն, և մեծամեծ իշխանացն մատանեալն . և ետուն առ նա զի պահեցցէ յեկեղեցւոջն :

Իսկ յորժամ մատեալ պատարադն, և հաղորդեցան ամենայն եպիսկոպոսոսնքն, եպիսկոպոսն այն՝ զորմէ վերագոյն արացի, ոչ հաղորդեցաւ, այլ չորաւ էջ ՚ի բեմբէն, և ծածկեցաւ յամբոխին :

Եւ իբրեւ կատարեցին զգործ հաղորդութեանն՝ և եմուտ թագաւորն ՚ի սենեակն մատ

եաւ կաթուղիկոսն և Հոռոմ երիցունքն և ա-
րարին զամբաստանութիւն զեպիսկոպոսէն զայն
մանէ՝ եթէ « Ոչ նստաւ յաթոռ , և ոչ հաղոր-
դեցաւ ընդ մեզ , անարժան համարեցաւ զմեզ
և զձեզ , չոգաւ էջ 'ի բեմբէն , և ծածկեցաւ ,
յամբոխին » :

Եւ խռովեցաւ թագաւորն և հրաման ետ
երկու արանց՝ զի կալցեն զնա , և տարցեն յան-
դիման նորա 'ի սենեակն : Վատասխանի ետ թա-
գաւորն և ասէ « Քահանայ ես » . ասէ եպիս-
կոպոսն . « Եթէ կամի Լստուած և ձեր փառք » :

Եւ թագաւորն , « Եւ զի՛նչ ես դու որ ես
քո թագաւոր՝ և դա քո կաթուղիկոս և հայր
մեր . և դու ոչ արժանի համարիս զիս ընդ քեզ
հաղորդութեանն , և ոչ զգա » : Եւ եպիսկոպո-
սն , « Եւ այր մեղաւոր եմ և անարժան , չեմ
արժանի ընդ ձեզ հաղորդութեան , բայց թէ
Լստուած արժանի առնէր ընդ ձեզ , համարեա
թէ ընդ Քրիստոսի 'ի սեղանոյ և 'ի նորին ձե-
ռացն վայելեցայց » :

Եւ թագաւորն : « Թող զայդ և զայս ասա
ինձ՝ եթէ դա Հայոց կաթուղիկոս է՝ թէ ոչ » :
Եւ եպիսկոպոսն , « Ենպէս որպէս զսուրբն
Ղրիգոր » : Եւ թագաւորն , « Ունիս զգա առ
կաթուղիկոս » : Եւ « Եւ » : Եւ թագաւորն ,
« Հաղորդիս ընդ դմա » : Եւ , « Ենպէս որ-
պէս ընդ սրբոյն Ղրիգորի » :

Եւ թագաւորն , « Իսկ այսաւր վասն էր չը
հաղորդեցար » : Եւ , « Բարերար թագաւոր
մեք զձեզ մինչ 'ի յորմն նկարեալ տեսանէաք ,
դողումն ունէր զմեզ . թող թէ տհաւասիկ գէմ

յանդիման տեսանեմք, և բերան 'ի բերան խաւսիմք. մեք մարդիկ եմք տգէտ և տխմար, ոչ լեզու գիտեմք և ոչ դպրութիւն. բայց եթէ նախ ուսանիմք՝ և 'ի վերայ հասանիմք. այլ զբարերար հրամանսդ բուժելով իշխէ: Այս աշխարհ ամենայն կարգաց հրամանք, յայս տեղւոյս և 'ի դմանէ 'ի դուրս ելանէ. յառաջ քան զայս չորս ամաւք՝ ժողով արար դա, և զամենայն եպիսկոպոսուես այսր ժողովեաց, և վասն հաւատոյ գիր ետ առնել, և կնքեաց նախ իւրով մատանեաւն, և ապա մեր, և ապա ամենայն իշխանացն մատանեաւք: Այլ գիրն այն այժմ առ դմա է. հրամայեցէք խնդրել և տեսանել: Այլ նա կայր պապանձեալ:

Այլ գիտացեալ թագաւորն զնենգութիւնն ուրա, յանդիմանեաց զնա բանիւք բազմաւք 'ի լեզու իւր: Այլ հրաման ետ թագաւորն երթալ հաղորդիլ ընդ Վաթուղիկոսին: Այլ իբրեւ կատարեաց եպիսկոպոսն զհրամանս թագաւորին՝ ասէ՝ «Աւրհնեսցէ Աստուած զբարերար և զասուուածասէր թագաւորութիւնդ յաւիտեան, տիրելով 'ի վերայ ամենայն ծովու և ցամաքի հանդերձ յաղթութեամբ բազմաւ:»

Աւրհնեաց և թագաւորն զեպիսկոպոսն՝ և ասէ՝ «Աւրհնեսցէ Աստուած զքեզ, այնպէս աւրարեր որպէս վայելէ քո իմաստութեանդ, և ես շնորհակալ եմք:»

Այլ սաստիկ ստիպով փութացուցանէին զար-

քայ 'ի Խստանդնուպուլիս վաղ հասանել անդրը . և գնաց փութանակի : Եւ արար իշխան Հայոց զՍորիանոս ոմն հանդերձ Հայ զաւրուն՝ որ 'ի նոցաւն կողմանէ :

Իբրեւ գնաց արքայ Խստանդին 'ի Վրնայ՝ գնաց և կաթուղիկոսն ընդ նմա : Եւ երթեալ դադարեաց 'ի Տայս , և այլ ոչ գարձաւ 'ի տեղի իւր . զի իշխան Ռշտունեաց , և այլ իշխանքն որ ընդ նմա , անհնարինն ցասամբ գնացեալ էին 'ի վերայ նորա :

Իսկ Թէոդորոս Ռշտունեաց տէր դարանաւ կալ եղել յԱղթամար կղզի՝ ինքն և փեսայ իւր Համազասպ Սամիկոնէից անէր . և ինդրեաց յիւր զաւրս 'ի յամայեւացւոցն , և եկն է հազար այր յաւգնականութիւն նմա , և նստոյց ըզնոսա յԱղիովիտ՝ և 'ի Բղնունիս , և ինքն առ նոսա ել , կայր 'ի մէջ նոցա :

Եւ իբրեւ անցին աւուրք ձմերայնւոյն մերձ 'ի զատիկն մեծ , փախեալ Հոռոմ և անկաւ 'ի Տայս՝ և հանին անտի . և ոչ ուրեք կարաց զետեղել , այլ գնացին փախստական մինչեւ մերձ 'ի ծովեզերն և աւերեցին զամենայն երկիրն . առ ռին և զՏրաբիզոն քաղաք , և խաղաղացուցին առ և աւար՝ և գերութիւն բազում յոյժ :

Եւտ այսորիկ գնաց Թէոդորոս Ռշտունեաց տէրն առ Սաւիաս իշխանն Սամայելի 'ի Վամասկոս՝ և ետես զնա մեծամեծ ընծայիւք : Եւ ետ նմա իշխանն Սամայելի հանդերձս ոսկեղէնս և ոսկեթելս , և վառ մի նորին աւրինակաւն : Եւ իշխանութիւն ետ նմա զՀայս՝ և զՎիրս՝ և զՂաւանս . և զՍիւնիս , միւնչեւ ցկապիտն և ցը-

Պարհակն՝ Ղորայ, և արձակեաց զնա պատուով :
 Եւ նորա պայման էր եղեալ նմա՝ ածել զեր-
 կիրն զայն ՚ի ծառայութիւն : Եւ եղեւ յամին
 մետասաներորդի կոստանդին, լուծումն լինի հաշ-
 տութեանն՝ որ ընդ կոստանդին և ընդ Սաւի-
 առ իշխանն խմայելի :

Եւ հրաման ետ արքայն խմայելի ժողովել
 զամենայն զաւրս իւր ՚ի կողմանս արեւմտից, և
 ունել զգործ պատերազմի ընդ Հոռոմոց թա-
 գաւորութեանն՝ զի առջեւն զկոստանդնուպա-
 լիս, և ՚ի բաց բարձցեն զայն եւս թագաւորու-
 թիւնն :

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Թուղթ արքային խմայելի առ թագաւորն Յունաց կոստանդին .
 գալ Մաւրառ իշխանին խմայելացոց ՚ի Քաղկեդոն, և յաղթիչ
 տերմբ :

“Եթէ կամիս՝ ասէ, խաղաղութեամբ ու-
 նել զկեանս քոյ, ՚ի բաց կաց յընդունայն պաշ-
 տամանէդ յայդմանէ՝ զոր ուսեալդ ես ՚ի ման
 կութենէ : Ուրացիր զ(Յիսուսն զայն՝ և դարձիր
 առ Լստուածն մեծ՝ զոր եսն պաշտեմ՝ զԼստ-
 ուած հաւր մերում Լբրահամու :

”Եւ զբազմութիւն զաւրաց քոց արձակեա՝
 ՚ի քէն յիւրաքանչիւր տեղիս, և ես արարից ըզ-
 քեզ իշխան մեծ ՚ի կողմանսդ յայդոսիկ, և ար-

ձակեմ 'ի քաղաքդ թափկանս , և քննեմ զամենայն գանձս՝ և հրամայեմ բաժանել 'ի չորս մասունս :

« Լըրեքն ինձ՝ և մի քեզ . և տամ քեզ զաւրըս որչափ և կամիցիս , և առնում 'ի քէն սակ՝ որչափ և դու կարես տալ : Լ'պա թէ ոչ (իսուսըն այն՝ զոր դու Քրիստոս կոչես , մինչ զանձն ոչ կարաց ապրեցուցանել 'ի Հրէիցն , զքեզ զԷսդ . կարէ ապրեցուցանել 'ի ձեռաց իմոց » :

Լը ժողովեցան ամենայն զաւրքն՝ որ 'ի կողմանս Լըրեւելից 'ի Պարսից և 'ի Խուժաստանէ՝ և 'ի կողմանէն Հնդկաց՝ և յԼըրուաստանէ՝ և և յԳգիպտացւոց կողմանէ առ Սաւիաս իշխան զաւրուսն՝ որ նստէր 'ի Գամասկոս :

Լը կազմեցին նաւս պատերազմականս յԼըէքսանդրիա և յամենայն քաղաքս ծովեզերեայս . և լցին զինուք և մեքենայիւք զնաւս . քճ նաւս մեծամեծս , առ մի նաւն հազար այր յընտիր ընտիր հեծելոց : Լը հրամայեաց գործել նաւս թեթեւս հինգ հազարս :

Լը գումարեաց արո ժակաւ վասն թեթեւութեան՝ առ մի նաւ արս հարիւր , զի արաւ գապէս ճախրեսցեն սլանալով առ մեծամեծ նաւաւք շուրջանակի 'ի վերայ մկանաց ծովուն և արձակեաց զնոսա ընդ ծով : Լը ինքն առ զզաւրըս իւր՝ որ ընդ իւր , և գնաց 'ի Քաղկեդոն :

Իբրեւ եհաս 'ի վերայ ամենայն երկրի՝ հնազանդեցան ամենայն բնակիչք 'ի ծառայութիւն՝ որ զծովեզերքն և լեռնականս և դաշտականս : Իսկ բազմութիւն զաւրաց Հոռոմին չոգան մըտին 'ի Կոստանդնուպաւլիս պահապան քաղա-

կաղ-
թե-
անի-
սոցէ

տաւ

հեն-
րոց՝
տե-
մու-
ամբ
ք՝ և
ուռ-
թաւ
, և
երկ-

, և
նըս-
քաւ
իդը-

աւք
ան-
կաղ-
րոյ
՝ և
տաւ
դաւ

քին 'ի վերուստ 'ի գլխոյ աշտարակացն դիւրեալ ելեալ 'ի պարիսպն՝ անկցին 'ի քաղաքն :

Եւ հրամայեաց զնաւսն կարգել ճակատ առ ճակատս , և դիմել 'ի վերայ քաղաքին : Եւ իբրեւ մեկնեցան 'ի ցամաքէն իբր երկու ասպարիզաւք , անդ էր տեսանել զգաւրութիւնն ահին Տեառն . զի ականարկեաց Տէր յերկնից սաստիկ հողմոյ բռնութեամբ , և յարեալ հողմն , և մըռբիկ մեծ , և դղրդեցաւ ծովն 'ի ներքուստ անդրնդոց 'ի վեր և բարձրացեալ դիզանային ալիքն նորա իբրեւ զկատարս բարձրաբերձ լեռանց , և հողմն փութորկեալ 'ի վերայ նոցա ճայթէր իբրեւ զամպ՝ և գոչէր :

Եւ խոխոջիւն յանդնդոց լինէին . և անկան աշտարակքն , կործանեցան մեքենայքն , քակտեցան նաւքն , և ընկղմեցան բազմութիւն զաւրացն 'ի խորս ծովուն , և մնացեալքն 'ի վերայ տախտակացն ցնդեցան 'ի վերայ ալեաց ծովուն , և տարաբերեալ այսր և անդր յել և էջս ալեալքն՝ կործանեցան . զի եբաց ծովն զբերան իւր , և եկուլ զնոսա . և ոչ մնաց 'ի նոցանէ , և ոչ մի :

Եւ ապրեցոյց Լստուած յաւուր յայնմիկ բարձրացեալ բազկաւ զքաղաքն 'ի ձեռն աղաւթից աստուածասէր Թադաւորին Կոստանդիանոսի . և ոչ դադարեաց հողմոյն բռնութիւնն՝ և ծովուն խռովութիւնն մինչեւ ցվեց աւուրս :

Եւ եղև իբրեւ տեսին Իսմայէլացիքն զձեռնն ահի Տեառն՝ բեկաւ սիրտ նոցա . և ելեալ 'ի գիշերի 'ի Քաղկեդոնէ՝ գնացին 'ի տեղի իւրեանց : Եւ միւս զաւրն՝ որ նստէր 'ի կողմանս Կապուտկացոց , արար պատերազմ ընդ զաւ-

րացն (Յուէնաց . զոր եհար Յոյնն , և գնաց փախըստահան 'ի կողմանս Արուաստանի :

Հարեալ աւար զչորորդ Հայս : Եւ եղեւ յետ անցանելոյ աշնանային ժամանակին՝ 'ի մեր ձենալ ձմերայնոյ՝ եկն զաւրն Իսմայէլի և նրստաւ 'ի Ղլւին . և խորհէր երթալ հարկանել զՂ իրս սրով սուսերի :

Իսաւսէր ընդ նմա 'ի ձեռն պատգամի սպառնալեալք , զի կամ եկեսցեն 'ի ծառայութիւն նոցա , և կամ 'ի բաց թողցեն զերկիրն , և գընասցեն : Իսկ նոքա չառին յանձն առնել այնպէս , այլ պատրաստեցան ընդդէմ նոցա 'ի պատերազմ : Եւ գնաց Իսմայէլացին 'ի նոցա վերայ պատերազմաւ՝ երթալ սատակել զնոսա իսպառ :

Այն ինչ եղեւ նոցա 'ի ճանապարհ ելանել , անկաւ 'ի վերայ նոցա ցուրտ և ձիւն ձմերայնոյ , վասն որոյ չոգան փութանակի և գնացին 'ի կողմանս Ասորեստանի , և 'ի Հայս անիրաւութիւն ինչ ոչ գործեցին :

Իսկ իշխանքն Հայոց որ 'ի Յուէնաց և 'ի Տաճկոց կողմանէ , Համազասպ և Սուշեղ , և այլ ամենայն եկեալ 'ի մի վայր միաբանեցան , և աւարին ընդ միմեանս հաշտութիւն , զի մի եղիցի 'ի մէջ սուր և արիւնհեղութիւն , և անցուցին խաղաղութեամբ զաւուրս ձմերայնոյն , զի և զշինականսն ապրեցուցանեն : Քանզի Ռըշտունեաց տէրն անկաւ յախտս հիւանդութե , և չոգաւ անկաւ յԱղթամար կղզի :

Եւ ոչ գոյր նմա լինել կարողութիւն ելանել արաքս՝ կամ խորհել ինչ . և բաժանեցին զերկիրն ըստ թուոյ իւրաքանչիւր հեծելոց , և կար-

գեցին հարկապահանջն ոսկւոյ և արծաթոյ :

Եւ աստ էր տեսանել զաղէտս տարակուսի , զաւրէն հիւանդաց՝ յորժամ տագնապեսցի ցաււն , և հատանիցի 'ի խաւսից . այնպիսի ինչ եղեն . զի ոչ գոյր մարդկան տեղի փախստի և թաւ գըտեան , և ոչ խնայել 'ի ներքուստ , այլ որպէս որ զի անկցի 'ի ծով՝ և ելս ոչ կարիցէ գըտանել :

Իսկ իբրեւ զայն ետես Ոչտունեաց տէրն՝ խնդրեաց իւր զաւրս յիսմայելացոցն , զի հարցէ զՀայն և հալածական արասցէ , և զՎիրս սատակեսցէ 'ի սուր սուսերի :

ԳԼՈՒԽ ԼԷ .

Ապատմել Մարտի յիսմայելացոց :

ՅԱՅՍՏ ամի ապստամբեցան Սարք 'ի ծառայութենէն Իսմայելի՝ և սպանին զիշխանն հարկապահանջին արքային Իսմայելի . ապաւէն և թիկունս իւրեանց արարին զամուրս աշխարհին Սարաց՝ և զանտառս խորածորս , զվիհս և զվիմուտըս , և զխորածորս դժնդակս՝ որ զգետովն Վազայ՝ և զէրամբն Սարաց . զժիր և զքաջ ազգացըն զաւրութիւնս՝ որ բնակեալ էին 'ի նոսա Վեւն և Վելումն :

Բանդի ոչ կարացին համբերել դառն և դըժընդակ ծառայութեանն , և հարկին ծանրութեանն՝ որ 'ի վերայ նոցա , զի անդրէն 'ի նոցա-

նէ միոյ միոյ ամի առնուին յկե պայուասիկ գը-
րամ. և որ ոչն կարէր սալ, առնուին ընդ միոյ
միոյ դրամի մարդ մի :

Եւ 'ի բաց բարձին զհեծելութիւն և զիշ-
խանութիւն աշխարհին, վասն այնորիկ տուեալ
նոցա զանձինս իւրեանց 'ի կշիռս, լու համար-
եալ զմահ քան զկեանս : Օ մի յերկուցն գտա-
նել, կամ մեռանիլ՝ և կամ ազատիլ 'ի չար ծա-
ռայութենէ :

Եւ սկսան զմնացեալ մարդիկն զաւրս ժողո-
վել, և գունդս գունդս կազմել, և թերեւս
կարացեն զերծանիլ :

Ըրդ՝ իբրեւ ետես բազմութիւն զաւրացն
Իսմայէլ՝ եթէ ոչ յաջողի նոցա գործն 'ի կող-
մանէ ամուր լերանցն Սարաց . քանզի ոչ իսկ
նուաճեցան 'ի ծառայութիւն նոցա՝ կեթրուս
Եւսկիւթեայ՝ որ են գետք 'Ելլումք հանդերձ
ամենայն ամրաբնակ բազմութեամբն :

Եւ բազումք ծախեցան յամուրս և 'ի խորա-
ձորս գահավէժ լինելով. և բազումք խոցոտեալ
նետիւք 'ի խարձան դժկոտս, 'ի քաջ և արի պա-
տերազմողացն ոստուցեալ 'ի բաց 'ի կողմանցն
յայնցանէ, դէմ եդին երթալ 'ի կողմանս հիւսի-
սոյ, յազգն՝ որ ըստ Կասբիական դրացն : Չոգան
հասին 'ի Կապանս Ղորայ : Եւ անցեալ ընդ
ներքս ընդ Կապանն՝ աւերեցին զամենայն կող-
մանս աշխարհին՝ որ առ լեռնոտամբն, և ելեալ
ընդդէմ նոցա զաւրս սակաւս՝ որում Հոնաց
դուռն կոչեն, հարին զնոսա, զի էին կողմնա-
պահք տեղւոյն :

Եկն այլ զաւր 'ի կողմանցն Թետալաց, և

բաղինցին զմիմեանս զաւրութեամբ ոտստիկ ,
 և 'ի պարտութիւն մատնեցաւ զաւրն իսմայէլի
 առաջի զաւրացն թետալաց : Եւ հարին զնոսա
 և սատակեցին սրով սուսերի : Եւ ապրեալքն
 փախստական ոչ կարացին ճողոպրել ընդ Կա-
 պանն :

Օ, ի եկն այլ զաւր նոցա 'ի նոցա թիկանց , և
 նոցա դեմս 'ի լեառն արարեալ 'ի գժուարս մե-
 ծի լերինն Կաւկասու ելին ընդ կողածս լերինն
 հազիւ հազ , սակաւք ճողոպրեալք մազապուրծ
 մերկ և բոկ , հետեւակ և վիրաւոր , չոգան ան-
 ցին 'ի կողմանս Տիգրոնի յերկիր բնակութեան
 իւրեանց :

ԳԼՈՒԽ ԼԸ :

Ապստամբութիւն Մուշեղի 'ի Յունաց' և ծառայել իսմայէլացւոց .
 պատերազմ իսմայէլացւոց ընդ Յոնս 'ի Նախնաւան , և կոտորելն
 զՅոնս , և աւերելն զՀայաստան . վերադին 'ի բաց կալ Հայոց 'ի
 ծառայութենէ իսմայէլացւոց' և հնազանդիլ Յունաց , լինել կե-
 րպազաւ Համազասպայ Մաթիկոնէից տեառն . վասնորոյ ոգոնա-
 նել իսմայէլաց զգառանդան . անկանիլ խռովութիւն 'ի մջ բանա-
 կին իսմայէլի և պատառումն 'ի միմեանց . յաջթել ամենեցուն Մա-
 լիստայ իշխանին իւրեանց և թաքաւորեալ առնել ընդ ամենեւին
 խաղաղութիւն :

Իսկ Մուշեղ Մամիկոնէից տէրն ապստամ-
 բեալ 'ի Յունաց կողմանէն՝ հնազանդեցաւ 'ի
 ծառայութիւն իսմայէլի . և 'ի նմին ամի զաւրն
 իսմայէլի՝ որ 'ի Հայաստան աշխարհի , կալան 'ի
 ծաղաց 'ի ծաղս զերկիրն ամենայն :

Էլ Թէոդորոս Սշտունեաց տէրն , և ամենայն իշխանք աշխարհին միաբանեալ հնազանդեցան 'ի ծառայութիւն , և ամենայն իրաւք փութային զկամս նոցա կատարել , զի երկեւղ անհընարին մահու կայր 'ի վերայ նոցա :

Համին յայնմիկ 'ի ձեռն նախանձու եղբաւր իւրոյ մատնեցաւ երանելի՞այրն աստուածասէր Լրտաւազդն 'իմակսեան՝ և տուաւ 'ի ձեռն աւնագործ դահճի Հաբիրն անուանեալ զաւրավարի՝ որ նստէր յԼրուճն Լշնակի : Էլ սպան զնա ռատակմամբ չարաչար մահուամբ :

Էլ էին աւուրք ցրտաշունչ ձմերայնոյն , և նեղէր զնոսա Յոյնն , և նոքա ցրտոյն ոչ կարէին ելանել և տալ պատերազմ ընդ նոսա , այլ ելին յանկարծակի և գնացին , անցին զգետովն և չուգան ամրացան 'ի Օլարեհաւանի :

Իսկ Յոյնն իբրեւ ետես զայն՝ ոչինչ փոյթ աւար վասն նոցա , այլ աւարեաց զբերդն 'իլւնայ , և գնաց 'ի Նախճաւան՝ և մարտեաւ ընդ բերդին՝ զի աւարեսցէ զնա եւս : Էլ էր զաւրավար զաւրուն Յունաց Սաւրիանոս ոմն , զոր ասէին այր հաւատարիմ :

Ըրդ 'ի հասանել ժամանակի գարնայնոյն՝ կազմեցաւ պատրաստեցաւ 'ի պատերազմ ընդ զաւրուն Իսմայէլի : Էլ Սաւրիանոս յամառեալ զիւրն խորհէր կատարել զգործ : Էլ արշաւեաց Տաճիկն 'ի վերայ Յունին՝ որ մարտ եղեալ կրուէին ընդ բերդին Նախճաւանի , եհար զնոսա և սատակեաց 'ի սուր սուսերի՝ և զմնացեալն փախստական արարեալ :

Էլ գնաց Սաւրիանոս փախստական , և չու

գաւ անկաւ 'ի վ իրս : Իսկ զաւրն Իսմայէլի դարձաւ 'ի նոցանէ՝ և պաշարեաց զլարնոյ քաղաք , և մարտ եղեալ կռուեցաւ ընդ նոսա . իսկ նորա ոչ կարացին զդէմ ունել նոցա պատերազմաւ , բացին զդուրս քաղաքին , և հնազանդեցան 'ի ծառայութիւն :

Եւ նոցա մտեալ 'ի քաղաքն ժողովեցին ոսկի և արծաթ՝ և զամենայն բազմութիւն ընչից քաղաքին , և կողոպտեաց ամենայն երկիրն Հայոց , և զ[՝]դուանս , և զ[՝]իւնիս՝ և զամենայն եկեղեցիս մերկացոյց : Եւ կալաւ պատանդ զգլխաւոր իշխանս աշխարհին՝ և զկանայս և զուստերս՝ և զգոտերս բազմաց :

Եւ Թէոդորոս Ուշտունեաց տէրն համազգեաւքն իւրովք գնաց ընդ նոսա . և տարեալ իջուցին զնոսա յ[՝]սորեստան : Եւ մեռաւ Թէոդորոս Ուշտունեաց տէրն՝ և մարմին նորա բերաւ 'ի գաւառ իւր , և Թաղեցաւ 'ի գերեզմանի հարց իւրոց :

Եւ ունէր զիշխանութիւն Հայոց աշխարհիս՝ Համազասպ Սամիկոնէից տէրն՝ որդի Դաւթի՝ այր առաքինի յամենայն դէմս : Բայց ընդանեսուն և ընթերցասէր և ուսումնասէր , և ոչ ըստ հայրենի ազգին վարժ և կիրթ հրահանգաւք զին ուորական վարժից , որ մտեալ 'ի ճակատ , և ոչ տեսեալ զդէմս Թշնամեաց :

Եւ արդ՝ սկսաւ նախանձել 'ի բնութիւն հայրենի տանն՝ քաջութեանն , ջերմեռանդ փութով կատարել և զգործ քաջութեան ըստ նախնեացն վարժից : Ի իսպէս կատարել 'ի վերուստ խնդրելով զառաջնորդութիւն և զյաջողութիւն ան

ձին քաջութեանն կատարել :

Իսկ կաթուղիկոսն Հայոց՝ Ներսէս գնաց ընդ
Թագաւորին , որպէս վերագոյն ասացի , և չու-
եաց ընդ նմա 'ի Կոստանդնուպաւլիս : Եւ ընկա-
լաւ զնա անդ պատուով . և ետուն նմա ինչս՝ և
արձակեցին անդրէն 'ի տեղի իւր , և եկն դա-
դարեաց 'ի Տայս՝ մինչեւ մեռաւ Ուշտունեաց
տէրն :

Դադարեաց ասպատակ Տաճիկն . և ապա
յետ վեցերորդի ամի հալածանացն դարձաւ
անդրէն 'ի տեղիս իւր , և հաստատեցաւ յաւ-
թող կաթուղիկոսութեան , փութայր կատարել
զչինուած եկեղեցւոյն՝ զոր շինեաց 'ի վերայ պո-
ղոտային Վաղարշապատ քաղաքի :

Եւ ի թէպէտ և վայրապար զրուցեալ տո-
ղեցից զբանս 'ի կարգի պատմութեանս ըստ ան-
հանձար խորհրդոյ մտացս իմոց , և ոչ ըստ ար-
ժանաւոր շնորհի գիտութեան : Եւ սակայն ան-
դրո հայեցեալ 'ի կարգս ուսումնասիրացն , և
հաստատեցից մարգարէական բարբառովն՝ որ
ըստ հրամանի Տեառն խաւսեցեալ : Օ՛ի թէ և
յառաջինսն կանխաւ կատարեալ , այլ սակայն
և 'ի վերջինսս մինչեւ յաւիտեան կատարեցի՝
ըստ բանին Տեառն որ ասէ , « Երկինք և երկիր
անցցեն՝ և բանք իմ մի անցցեն » : « Օ՛ի հուր
բորբոքեցի՝ ասէ , 'ի բարկութենէ իմմէ՝ այրեա-
ցէ և իջցէ մինչ 'ի դժոխս ներքինս » : Եւ զի՝
զնոցանէն ասէ յայտ է :

Օ՛ի ասէ , եթէ , « Վառեսցին հրով՝ բորբո-
քեսցին հիմունք լերանց նոցա » : Եւ յսինքն զմե-

ծամեծ իշխանացն զբռնութիւնսն : Եթէ « Լուտեցից չարիս ամենայն 'ի վերայ նոցա , և նետուիւք իմովք սպառեցից զնոսա » :

Օ , ի որպէս նետք թռուցեալք 'ի գրկաց առնն կորովայ 'ի լայնալիճ աղեղանէ 'ի նպատակ , այսպէս և սոքա 'ի Սին անապատէ որ 'ի վերայ՝ ամենայն երկրի կատարեալ սովով և սրով՝ և ահիւ մեծաւ :

Եւ զի 'ի կողմանս անապատին բորբոքեցաւ հուր , այսպէս յայտնապէս ցուցանէ այնու՝ զի ասէ , « Խորս առանց բժշկութեան արձակեցես 'ի վերայ նոցա՝ զգազանս անապատի՝ որք այսր և անդր քարշեսցեն զնոսա ընդ երկիր » :

Օ , որմէ գոչէ մարգարէն 'Իանիէլ՝ եթէ « 'Իազանն չորրորդ ահեղ և զարմանալի , և հաւարյոյժ , ժանիք նորա երկաթիք , և մագիւք նորա պղնձիք . ուտէր և մանրէր , և զմնացեալն առնուն կոտորէր » : Եւ այլն եւս : Եւս ապա ելս բանիցն ասէ « Երձ է աւր կորստեան նոցա , հասեալ է պատրաստութեամբ տէր 'ի վերայ նոցա » : Եւ և այս եւս կատարեսցի 'ի ժամանակի իւրում :

Ի նմին ամի 'ի բաց կացին Հայք 'ի ծառայութենէ Իսմայէլացւոցն , և հնազանդեցան անդրէն 'ի ծառայութիւն թագաւորին (Յունաց :

Եւ արար արքայ Կոստանդին զՍամիկոնէից տէր զՀամազասպ՝ կիւրապաղատ , և ետ նմա գահոյս արծաթիս , և զիշխանութիւն աշխարհին Հայոց , և պատիւս այլոց իշխանացն՝ և գանձրս զաւրացն :

(Հայնժամ ետես արքայն Իսմայէլի՝ եթէ 'ի

բաց կացին Հայք 'ի ծառայութենէ նոցա , զամենայն զպատանդսն՝ զոր տարեալ էին յերկրէն ոգիս իբրեւ ոչնէ . առտակեցին զամենեւեան 'ի սուր սուսերի . և մնացորդքն սակաւք՝ թուով իբրեւ իբ , որք ոչ գիպեցան 'ի տեղւոյն այն , միայն ապրեցան :

Իսկ Սուշեղ Սամիկոնէից տէր , վասն զի էին նորա չորս որդիք 'ի պատանդի առ Իսմայէլացւոցն , վասն այնորիկ ոչ կարաց 'ի բաց կալ 'ի ծառայութենէ նոցա :

Երեք (որդիք) Համազասպայ , (և) եղբայր մի 'ի պատանդի : Իայց զայն՝ և եւս այլ յիշխաւ նայն հանդերձ կանամբք իւրեանց , խնդրէին առ ինքեանս յԱսորիս :

Վասն այնորիկ լաւ համարեալ զմահ քան ըզկեանս 'ի բաց կացին 'ի ծառայութենէ նոցա՝ և հապճեպ երթեւեկով հնազանդեցան 'ի ծառայութիւն թագաւորին (Յունաց՝ հանդերձ միաբանութեամբ իշխանացն և զաւրացն Լ'ըռաւնից , և իշխանացն աշխարհին Սիւնեաց՝ հանդերձ աշխարհաւն իւրեանց :

Որք լծեալ էին յառաջագոյն յաշխարհագիրն Լ'տրպատականի , մինչեւ բարձաւ թագաւորութիւնն Պարսից , և տիրեաց Իսմայէլացին , նորասնդրէն նուաճեալ միաբանեցան ընդ Հայոց : Եւ ձերբակալ արարեալ զՍուշեղ , և զայլ եւս յիշխանացն՝ որ էին ընդ նմա :

Լ'որդ՝ զայլ իշխանսն՝ զորս ձերբակալ արարեալ էին , հրամայեաց թագաւորն թողուլ 'ի բաց , բայց զՍուշեղ առ ինքն խնդրեաց :

Լ'որդ՝ առաքեաց Լ'ստուած խոռովութիւն 'ի

մէջ բանակացն որդւոցն իսմայէլի, և պատառեցաւ միաբանութիւնն նոցա, և խառնեցան ընդ միմեանս. և բաժանեցան ՚ի չորս մասուռնս :

Սասն մի այն՝ որ ՚ի Հնդկաց կողմանէն : Եւ մասն մի այն՝ որ ունին զԼսորեստանն՝ և զկողմանս հիւսիսոյ : Եւ մասն մի այն՝ որ յԱգիպտոս՝ և ՚ի կողմանս Թետալացւոց : Եւ մասն մի ՚ի կողմանս Տաճկաց՝ և յԱսկարաւն կոչեցեալ տեղւոջ :

Եւ սկսան կռուել ընդ իրեարս, և անհուն կոտորածով զմիմեանս սատակէին : Լրգ՝ միաբանեալ այն՝ որ յԱգիպտոս և ՚ի կողմանս Տաճկաց, սպանին զԹագաւորն իւրեանց, և աւար հարին զբազմութիւն գանձուցն. և այլ Թագաւոր նստուցին : Եւ ինքեանք գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս :

Իսկ այն իշխանն որ ՚ի կողմանս Լսորեստանի էր՝ Սաւիաս անուն իշխանն նոցա՝ որ էր երկրորդ Թագաւորին իւրեանց, իբրեւ ետես զեղեալն՝ միաբանեալ զզաւրս իւր, գնաց և նա՝ յանապատըն՝ և սպան զայն եւս արքայ՝ զոր նոքայն նըստուցեալ էին, և ետ մարտ ընդ զաւրացն՝ որ ՚ի Տաճկաց կողմանէ, և եհար զնոսա կոտորմամբ մեծաւ :

Եւ դարձաւ անդրէն յաղթութեամբ յԼսորեստան : Իսկ այն զաւրն՝ որ յԱգիպտոս, միաբանեալ ընդ Թագաւորին (Յունաց՝ և արար հաշտութիւն, և միաւորեցաւ : Եւ բազմութի զաւրաց իբրեւ հնգետասան հազարաց հաւաւտացին ՚ի Քրիստոս և մկրտեցան :

Եւ սաստկացաւ արիւնն կոտորածին անհուն

բաղմուծեանց 'ի մէջ բանակացն Իսմայէլի . և գործ պատերազմին տագնապէր զնոսա՝ զմիմեա-
նըս սատակելով :

Եւ ոչ կարէին դադարել փոքր մի 'ի սրոյն՝ և 'ի գերութենէն՝ և 'ի սաստիկ պատերազմացն՝ որ 'ի ծովու և 'ի ցամաքի , մինչեւ զաւրացաւ Սա-
ւիաս և յաղթեաց ամենեցուն :

Եւ հնազանդեցուցեալ ընդ ինքեամբ , և թագաւորէ 'ի վերայ կալուածոց որդւոցն Իսմա-
մայէլի , և առնէ խաղաղութիւն ընդ ամենեւին
(ամէն) :

Ի վերջ եգեալ էր յիշատակարանս այս :

Օ՛ՅԵՏԻՆ 'ի գրչաց' և զառաջինս 'ի մեղա-
ւորաց' զանարժան զանարհեստ և զանիմաստ
զ'ՆՐԻԳՈՐ երէցս արժանի առնել ազաչեմ զձեզ
ով սուրբ ընթերցողք միով ողորմեայիւ, և մե-
ղաց իմոց ԹողուԹիւն շնորհել ինձ և իմոցն աւ-
մենայնի. և նա՛ որ յիշէ, յիշեալ լինիցի յար-
գարամէտ դատաւորէն մերմէ՝ Յիսուսէ Քրիս-
տոսէ. և նմա փառք յաւիտեանս՝ ամէն :

Լ՛ԵՐ՝ Գրեցաւ սա 'ի Ռոմն (Հայոց) աճիւ . 'ի Լա-
շէն 'ի վան (Յովնանու Կարապետի :

ՎՐԻՊԱԿԻՔ ՏՊԱԳԻՐՈՒԹԵԼՆ

ՍԽԱԼ

ԵՐԵՍ

ՈՒՂԻՂ

սպարադէտ	46
քրիստոնեայքդ	52
հարարտին	60
ՅԱՅՆԺԱՄ	79
Պրիկոս	112
զԼերդինայ	120
Օխակերտի	120
զՃեզ	140
նոր	142
գոյծ	147
չոմն	151
Տարնոյ	170
Զոնայոսք	189
Ռստակէս սրբոյն	202

սպարապետ
քրիստոնեայքն
Հարարտին
ՅԱՅՆՄ
Պրիսկոս
զԼերդինայ
Օխակերտի
զքեզ
նորա
գոյժ
Օռմն
Լսորւոյ
Զոնայոսն
Ռստակէս որ-
դի սրբոյն

